

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM
BAKANLIĞI

CİLT 2

41. ARAŞTIRMA SONUÇLARI TOPLANTISI BİLDİRİLERİ

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

**45. Uluslararası
Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu**

**41. ARAŞTIRMA SONUÇLARI
TOPLANTISI**

CİLT 2

**26-30 Mayıs 2025
MERSİN**

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI ANA YAYIN NO: 3820/2
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Ana Yayın No: 210/2

Editör

Doç. Dr. Erol EVCİN

26-30 Mayıs 2025 tarihlerinde Mersin’de düzenlenen 45. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu Mersin Üniversitesinin katkılarıyla gerçekleştirilmiştir.

TK: 978-975-17-6628-1

ISBN: 978-975-17-6630-4

Grafik Tasarım

Nihal KARAPEK

Kapak Fotoğrafı

Orta Çağ’dan Günümüze Adana İli ve İlçeleri Yüzey Araştırması, 2024 Yılı Çalışmaları,
Yeniköy (Gireği) Kalesi.

Not: Araştırma raporları, dil ve yazım açısından Doç. Dr. Erol EVCİN tarafından denetlenmiştir. Yayımlanan yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.

Ankara 2026

45. ULUSLARARASI KAZI, ARAŞTIRMA VE ARKEOMETRİ SEMPOZYUMU BİLİM KURULU

SCIENTIFIC COMMITTEE OF 45th INTERNATIONAL SYMPOSIUM OF EXCAVATIONS, SURVEYS AND ARCHAEOOMETRY

- Prof. Dr. Ümit AYDINOĞLU, Mersin Üniversitesi
- Prof. Dr. Charles Brian ROSE, Pennsylvania Üniversitesi
- Prof. Dr. Nicholas D. CAHILL, Harvard / Wisconsin Üniversitesi
- Prof. Dr. Felix PIRSON, Alman Arkeoloji Enstitüsü
- Prof. Dr. Necmi KARUL, İstanbul Üniversitesi
- Prof. Dr. Deniz KAPLAN, Mersin Üniversitesi
- Prof. Dr. Timothy P. HARRISON, Chicago Üniversitesi
- Prof. Dr. Yılmaz Selim ERDAL, Hacettepe Üniversitesi
- Prof. Dr. Erhan ÖZTEPE, Ankara Üniversitesi
- Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI, Atatürk Üniversitesi
- Prof. Dr. Mehmet ÖNAL, Harran Üniversitesi
- Prof. Dr. Mehmet TEKOC AK, Selçuk Üniversitesi
- Prof. Dr. Aslı ÖZYAR, Boğaziçi Üniversitesi
- Prof. Dr. Ali BORAN, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Prof. Dr. Giulio PALUMBI, Bari Aldo Moro Üniversitesi
- Doç. Dr. Francesca BALOSSİ RESTELLI, Roma Sapienza Üniversitesi
- Doç. Dr. Şener YILDIRIM, Mersin Üniversitesi
- Doç. Dr. Yavuz YEĞİN, Ankara Üniversitesi
- Doç. Dr. Mahmut AYDIN, Batman Üniversitesi
- Doç. Dr. Gülsün Çiler ALGÜL, İstanbul Üniversitesi
- Doç. Dr. Asena KIZILARSLANOĞLU, Kastamonu Üniversitesi

ULUSLARARASI KAZI, ARAŞTIRMA VE ARKEOMETRİ SEMPOZYUMU BİLDİRİ KİTAPLARI YAYIN İLKELERİ

Her yıl düzenli olarak gerçekleştirilen Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu toplantısındaki sözlü sunumlara dair bildirilere yer verilen Kazı Sonuçları Toplantısı, Araştırma Sonuçları Toplantısı ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı bildiri kitapları, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü bünyesinde yayına hazırlanmakta ve Bakanlığımız web sayfası üzerinden açık erişimli olarak tüm araştırmacı ve ilgililerin kullanımına sunulmaktadır. Katılımcılar tarafından sempozyumda sunulan bütün bildirilerin yayımlanmak üzere gönderilmesi beklenmektedir.

Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu'nda sunulan bildirilerin telif hakkı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne devredilmiş sayılır. Bildiriler, Bakanlık editörleri tarafından yalnızca yayın ilkeleri ve yazım kurallarına uygunluk bakımından incelenmektedir. Yazarlar tarafından bildirilerin telif hakları ve etik ilkeler gözetilerek hazırlanması gerekmektedir. Bildiri metinlerinde ifade edilen görüşler veya telif haklarından doğacak sorumluluklar yazarlarına aittir.

Yazım Dili

Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu'nda sunulan ve yayımlanması için Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne gönderilen bildiri metinlerinin yazım dili Türkçe, İngilizce, Almanca ve Fransızcadır. Yazarlar, bu dillerden birinde metinlerini göndermelidirler.

Yazım Kuralları

Kazı Sonuçları Toplantısı, Araştırma Sonuçları Toplantısı ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı'nda sunulan ve yayımlanması için Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne gönderilen bildiri metinlerinin aşağıda belirtilen şekilde sunulmasına özen gösterilmelidir.

1. Bildiri Metni Başlığı: İçerikle uyumlu ve konuyu kapsayan bir başlık olmalı ve koyu harflerle 14 punto yazılmalıdır. Bildiri başlığı en fazla 12 kelimedenden oluşmalıdır.

2. Yazar ad(lar)ı ve adres(ler)i: Yazar(lar)ın ad(lar)ı ve soyad(lar)ı, başlığın hemen sağ altında yer alacak ilk yazarın soyadının sonuna eklenen bir dipnotla (*) verilmeli; aşağıdaki şekilde unvan, görev yapılan kurum, iletişim, e-posta adresi ve ORCID numarası belirtilmelidir.

Örneğin: Prof. Dr. Derya ŞAHİN; Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 16059 Görükle-Bursa/TÜRKİYE, E-posta: dsahin@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0021-4271.

3. Ana Metin

- Bildiri metnlerinin Word formatında, 10 punto, bir satır aralıklı ve Times New Roman fontunda; resim, çizim, tablo, harita, grafik, altyazı ve dipnotlar dâhil olmak üzere toplam 1.500 kelimeden az olmayacak ve 4.000 kelimeyi aşmayacak şekilde hazırlanması gerekmektedir.
- Bildirileri metinlerinde özet kısmına yer verilmemelidir.
- Metin içinde bold (koyu) karakter kullanılmamalıdır. Yabancı ve teknik terimler için italik (eğik) karakterler kullanılmalıdır. Başka kaynaklardan doğrudan yapılan alıntılar “tırnak” işareti içerisinde verilmelidir.
- Metinler hazırlanırken Türk Dil Kurumu yazım kurallarına uyulması gerekmektedir. Kelimelerin yazımı sırasında Türk Dil Kurumu web sitesinde yer alan sözlük uygulaması (<https://sozluk.gov.tr/>) referans olarak alınmalıdır.
- Kısaltmaların Türk Dil Kurumu web sitesinde (<https://tdk.gov.tr/icerik/yazim-kurallari/kisaltmalar-dizini/>) yer verilen kurallara uygun olarak yapılması gerekmektedir.
- Metin içinde MÖ, MS gibi çok alışıl gelmiş kısaltmalar ile km, kg, m, cm, m² ve m³ gibi ölçü ve ağırlık birimleri dışında kısaltma kullanılmaması beklenmektedir. MÖ, MS ile uzunluk ve ağırlık ölçüleri gibi standartlaşmış örnekler haricinde kısaltma kullanılmak istenen durumlarda, ilk kullanımda açık hali ve parantez içerisinde kısaltmasının verilmesi, metnin ilerleyen bölümlerinde kısaltmaların aktarılması gerekmektedir. Örneğin: Erken Tunç Çağı (ETÇ) katmanında ele geçen buluntular.... ETÇ duvarının devamında....
- Bölge, dönem, devir, çağ, kurum vb. ilk harfleri büyük harf ile yazılmalıdır: Doğu Anadolu, Yakın Doğu, Avrupa, Akdeniz Bölgesi, Dicle Nehri, Fetret Devri, Geç Tunç Çağı, Osmanlı Dönemi, Orta Çağ, Türk Tarih Kurumu vb.

4. Bölüm Başlıkları: Metindeki ana başlıklar büyük harflerle ve italik, alt başlıklar ise küçük harflerle ve italik olarak tümü 12 punto ile yazılmalıdır. Makalede, düzenli bilgi aktarımını sağlamak amacıyla ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Ana ve alt başlıkların uygun şekilde numaralandırılması gerekmektedir.

5. Alıntı ve Göndermeler:

- Başka metinlerden doğrudan yapılan alıntılar tırnak içinde verilmelidir. Yapılan alıntı uzunluğu beş satırdan az ise satır arasında, beş satırdan uzun alıntılar ise satırın sağ ve solundan 1,5 cm içeride, blok halinde yazılmalıdır.
- Metin içinde yapılan göndermeler, parantez içinde, aşağıdaki şekilde yazılmalıdır (Akurgal, 1995, s. 44). İki yazarlı yayınlar için (Erdem ve Yenice, 2008) örneğine uyulmalıdır. İkidenden fazla yazarlı yayınlarda, metin içinde yalnızca ilk yazarın soyadı ile birlikte vd. kısaltması (Örneğin: Tunç vd., 2001, s. 45, şek. 3b) kullanılmalıdır.

- Dipnot yalnızca açıklamalar için kullanılmalı ve otomatik numaralandırma yoluna gidilmelidir.
- Metin içinde gönderme yapılan yazarın adının verildiği durumlarda kaynağın yalnızca yayın tarihî yazılmalıdır. Örneğin: Eyice (1985, s. 21)'ye göre...”
- Yayın tarihî bulunmayan eserlerde yazar adının sonrasında tarih yok kısaltması olarak ty. ibaresi eklenmelidir. Örneğin: Yılmaz, ty., s.13.
- Yazarı belli olmayan veya anonim eserlerde, eserin ismi yazılmalıdır. Örneğin: MTA Raporu, 1979, s. 33
- Bir atıfta birden çok kaynağa yer verilmesi durumunda, kaynakların eski tarihli olanlardan yeni tarihli olana doğru sıralanması gerekmektedir (Akurgal, 1966; Özgüç, 1969; Erkanal, 1983).
- Bir eserden yararlanıldığı durumlarda, atıf yapılan eserin sayfa numarası ve gerektiği durumlarda yararlanılan şekil no.su açık biçimde belirtilmelidir (Örneğin: Cook, 1966, s. 192, fig. 4).
- Yararlanılan tüm kaynaklar, metnin sonunda “Kaynakça” başlığı altında verilmelidir. Metinde kullanılmayan yayınlara kaynakça kısmında yer verilmemesi, metinde kullanılan tüm yayınların da kaynakça kısmında açık hallerinin belirtilmesine özen gösterilmelidir.
- Web kaynaklarının metin içi atıflarda, atıf sırasına göre “Web: 1” , “Web: 2” , “Web: 3” ... şeklinde aktarılması; kaynakça kısmında web sayfasının linkine yer verilmesi ve erişim tarihinin eklenmesi gerekmektedir.

Örnek (Metin İçinde): Bir diğer mermer güneş saati de 2022'deki Aizonai kazılarında ele geçmiştir (Web: 1).

(Kaynakçada):

Web 1: https://haber.dpu.edu.tr/tr/haber_oku/63285e5f0b521/aizanoi-kazilarinda-mermer-gunes-saatine-ulasildi (Erişim Tarihi: 24.03.2024)

6. Tablo, Harita, Çizim, Grafik, Şekil ve Fotoğraflar:

- Bildirilerde kabul edilecek görsel sayısı 15 ile sınırlıdır. Kullanılan fotoğraf, şekil, tablo, harita ve benzeri görsellerin alt yazıları dahil olarak bildiri metninin uygun yerine yerleştirilmesi ve ayrıca kullanılan tüm görsellerin metinden ayrı olarak JPEG formatında baskıya uygun çözünürlükte gönderilmesi gerekmektedir. Kullanılacak olan bir fotoğraf ise minimum 300 dpi boyutunda; şekil, harita, plan ve benzeri çizimlerin en az 600 dpi boyutunda olması gerekmektedir. Tasarım aşamasında karışıklıklara yol açmaması açısından her bir görsel metin içerisindeki numarasına uygun biçimde sıralanmalıdır.

- Metinde kullanılan harita, resim, çizim ve grafik gibi görseller niteliklerine uygun biçimlerde adlandırılmalı ve ekler kısmında gruplandırılmalıdır. Çizimler (Çizim: 1), Resimler (Resim: 1), Haritalar (Harita: 1) şeklinde isimlendirilmelidir. Ekler kısmında ilk olarak harita, ardından resim, son olarak çizim ve grafiklere yer verilmelidir.
- Metin içerisinde kullanılacak tablolarda numara ve başlık verilmelidir. Tablo çiziminde dikey çizgiler kullanılmamalı, yatay çizgilerden yalnızca tablo içinde verilen alt başlıkları ayırmak için yararlanılmalıdır. Tablo numarası ve açıklaması üstte ortalanmış olarak verilmelidir. Her sözcüğün ilk harfi büyük yazılmalıdır.
- Harita, çizim, grafik, şekil ve fotoğraflar gerekli görüldüğü durumda metin içerisinde kullanılabilirle birlikte metnin sonunda “Ekler” başlığı altında yukarıda belirtilen sıralamaya göre verilmesi tercih edilmelidir. Harita, çizim, grafik, şekil ve fotoğrafların numaraları ve adları görsel altına ortalanmış şekilde tümce düzeninde yazılmalıdır. Örneğin: Resim 1: Sipylos Dağı kuzeyden görünüm.
- Kapsamı gereği bir arada yer verilmesi gereken resim, çizim ve tablolar haricinde levha sistemi kullanılmamalıdır.
- Çoklu görsellerde isimlendirmeler çizim, resim vb. no. ve ardından harf ile verilmeli; metin içerisinde görsellere atıflar da bu şekilde aktarılmalıdır. Örneğin: ...Kazıda ele geçen iki kandilden ilk örnekte bitkisel bezemeler (Çizim: 3a), parçalar halinde ele geçen diğer örnekte ise geometrik desenler (Çizim: 3b) hakimdir...

7. Kaynakça: Metin içerisinde yararlanılan kaynaklar, kaynakça bölümünde yazarların soyadına göre alfabetik olarak aşağıda verilen örneklere uygun olarak yazılmalıdır. Kaynakça kısmında bir yazarın birden çok yayınının olması durumunda, yayın tarihine göre sıralamaya gidilmeli, bir yazarın aynı yılda basılmış yayınları ise yayın tarihinin yanında harflerle (2001a, 2001b gibi) verilmelidir.

Örnekler:

Tek Yazarlı Kitap	Görkay, K. (2015). Tarihin Hazinesi Zeugma. İstanbul: National Geographic Türkiye. Morrisson, C. (2002). Antik Sikkeler Bilimi Nüsmatik: Genel Bir Bakış (Çev. Zeynep Çizmeli Öğün). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.
Çok Yazarlı Kitap	Yenişehirlioğlu, F., Müderrisoğlu, F., Akpolat, M. ve Alp, S. (1995). Mersin Evleri. Ankara: Kültür Bakanlığı.
Editörlü Kitap	Uçkan, Y. (ed.) (2017). Olympos I: 2000-2004 Araştırma Sonuçları. İstanbul: AKMED.
Editörlü Kitapta Bölüm	Pekak, S. (2009). Nevşehir’de Osmanlı Döneminde İnşaa Edilen Bir Kilise (Ed. Ahmet Oğuz Alp), Ebru Parman’a Armağan. Ankara: Alter, s.335-341.

Elektronik Baskısı Olan Kitap	Beck, H. (2020). Localism and the Ancient Greek City-State. Erişim:https://www.ebooks.com/en-us/book/210040162/localism-and-the-ancient-greek-city-state/hans-beck/
Tezler	Yıldırım, F. (2013), 14. Yy.dan Cumhuriyet Dönemi'ne Kadar Yabancı Seyyahların Gözünden Bursa İlindeki Mimari Eserler. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
Dergiden Tek Yazarlı Makale	Bilici, Z.K. (2005). A German Token Uncovered During the Alanya Citadel Excavations, Adalya, 8, s. 351-356. (Dergilerin cilt ve sayıları dergi adının ardından verilmelidir. Bir cilde ait birden çok sayı var ise bu sayılar parantez içinde aktarılmalıdır. Örneğin, Belleten, 87(310)
Dergiden Çok Yazarlı Makale	Bennett, J. ve Young, R. (1981). Some New and Some Forgotten Stamped Skilletts, and the date of P. Cippius Polybius. Britannia, 12, s. 37-44.
Web kaynakları	Web1: https://haber.dpu.edu.tr/tr/haber_oku/63285e5f0b521/aizanoi-kazilarinda-mermer-gunes-saatine-ulasildi (Erişim Tarihi: 24.03. 2024)

Bildiri Metinlerinin Gönderilmesi

Yukarıda belirtilen ilkelere uygun hazırlanmış olan bildiri metinleri ile eki görseller, **15 Ağustos** tarihine kadar yayinlar@ktb.gov.tr adresine Wetransfer ile gönderilmelidir. Wetransfer ile gönderilmeyen metin ve görseller sistem tarafından otomatik olarak silinmektedir.

Bildiri Metinlerinin Değerlendirilmesi

Bildiri metinleri ve eklerinin, belirtilen süre içerisinde Genel Müdürlüğümüze gönderilmesi gerekmektedir. Metinler, ilgili konunun editörleri tarafından yayın ilkeleri ve yazım kurallarına uygunlukları açısından incelenir. İlgili editör, gerekli durumlarda metin üzerinde düzeltmeler yapabilir veya eksikleri yazardan gidermesini isteyebilir. Uygun görülmeyenler düzeltilmesi için yazarına gönderilir. Son gönderim tarihine kadar dergi editörlüğüne gönderilmeyen, eksiklikleri bulunan ve konu editörleri tarafından talep edilen düzeltmeler yerine getirilmeyen bildirimler, yayın kapsamına alınmaz.

Etik İlkeler

Kazı Sonuçları Toplantısı, Araştırma Sonuçları Toplantısı ve Arkeometri Sonuçları Toplantısı'nda sunulan ve yayımlanması için Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne gönderilen bildiri metinlerinin aşağıda belirtilen etik ilkelere uygun olarak hazırlanması zorunludur.

Ortak Yazarlık: Bildirilerin yazarları sunulan çalışmaya katkı sağlayanlarla sınırlı olmalıdır. Çalışmaya katkıda bulunmayan isimlere makalede yer verilmemelidir.

Bildirilerin yazar sıralamaları, dergi editörlüğüne gönderilen metindeki sıralamaya uygun olarak yayına alınacaktır.

Teşekkür: Yazarlar, çalışmalarını destekleyen kişi, kuruluş ve finansal kaynakları teşekkür kısmında beyan etmekle yükümlüdür. Teşekkür kısmı, metnin sonunda kaynakça kısmının önünde yer almalıdır.

Özgünlük: Sunulan bildiri, sunumu yapan yazar(lar)a ait olmalıdır. Diğer araştırmacıların çalışmalarına yer veriliyor ise, alıntılarının uygun biçimde aktarılması ve kaynakçada yararlanılan çalışmalara yer verilmesi gerekmektedir. Gönderilen görsellerin ve metinlerin telif hakkından doğacak hukukî yaptırımlardan bildiri sahipleri sorumludur.

Basılmış Bir Yayının Sunumu: Yazarlar tarafından gönderilen çalışmaların daha önce yayınlanmamış olması beklenir.

İletişim Bilgileri

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

Yayın Tanıtma Koordinatörlüğü

II. TBMM Binası (Cumhuriyet Müzesi) Yanı, Doğanbey Mahallesi, 06030, Altındağ/Ankara

Tel:+90 (0312) 470 64 64 - 470 64 65

E-posta: yayinlar@ktb.gov.tr

Web: <https://kvmgm.ktb.gov.tr/>

Web: <https://ukaas.ktb.gov.tr/>

INTERNATIONAL EXCAVATION, RESEARCH, AND ARCHEOMETRY SYMPOSIUM PROCEEDINGS PUBLICATION GUIDELINES

The proceedings of the Excavation Results Meeting, Research Results Meeting, and Archaeometry Results Meeting, which include papers presented at the annual International Excavation, Research, and Archaeometry Symposium, are prepared for publication under the General Directorate of Cultural Heritage and Museums of the Ministry of Culture and Tourism. These proceedings are made openly accessible to all researchers and interested parties via the Ministry's website. It is expected that all papers presented at the symposium be submitted for publication.

The copyright of the papers presented at the International Excavation, Research, and Archaeometry Symposium is considered transferred to the General Directorate of Cultural Heritage and Museums. The papers will be reviewed only for compliance with the publication guidelines and writing rules by the Ministry's editors. Authors are required to prepare the papers in accordance with copyright and ethical principles. The opinions expressed in the papers or any responsibilities arising from copyright violations belong to the authors.

Writing Language

The papers presented at the International Excavation, Research, and Archaeometry Symposium and submitted for publication to the General Directorate of Cultural Heritage and Museums can be written in Turkish, English, German, or French. Authors should submit their papers in one of these languages.

Writing Rules

Papers submitted for publication to the General Directorate of Cultural Heritage and Museums from the Excavation Results Meeting, Research Results Meeting, and Archaeometry Results Meeting should be prepared according to the following guidelines:

1. Title of the Paper: The title should be relevant to the content and cover the subject. It should be written in bold, 14-point font, and not exceed 12 words.

2. Author(s) and Their Address(es): The name(s) and surname(s) of the author(s) should be given with a footnote(*) added to the end of the first author's surname, which will be located immediately below the right of the title; title, institution, contact, email address and ORCID number should be specified as follows.

For example: Prof. Dr. Derya ŞAHİN; Uludağ University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Archaeology, 16059 Görükle-Bursa/TÜRKİYE, E-mail: dsahin@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0021-4271.

3. Main Text

- The text of the paper should be prepared in Word format, 10-point font, single-spaced, in Times New Roman, with a total of no less than 1,500 words and no more than 4,000 words, including images, drawings, tables, maps, graphs, captions, and footnotes. The text should not include an abstract.
- Bold characters should not be used in the text. Italics should be used for foreign and technical terms. Direct quotations from other sources should be enclosed in quotation marks.
- When preparing the text, the spelling rules of the Turkish Language Association should be followed. The dictionary application on the Turkish Language Association's website (<https://sozluk.gov.tr/>) should be used as a reference.
- Abbreviations should be in accordance with the rules found on the Turkish Language Association's website (<https://tdk.gov.tr/icerik/yazim-kurallari/kisaltmalar-dizini/>).
- Except for widely used abbreviations such as BC, AD, and standard measurement units like km, kg, m, cm, m², and m³, no other abbreviations should be used. In cases where abbreviations are necessary, the full form should be given on the first use, followed by the abbreviation in parentheses, and subsequent uses should follow the abbreviation. For example: Early Bronze Age (EBA) layer, EBA wall.
- Regions, periods, eras, ages, and institutions should be capitalized: Eastern Anatolia, Near East, Europe, Mediterranean Region, Tigris River, Interregnum Period, Late Bronze Age, Ottoman Period, Middle Ages, Turkish Historical Society, etc.

4. Section Headings: Main headings in the text should be in uppercase and italic, while subheadings should be in lowercase and italic, all in 12-point font. Main, intermediate, and subheadings may be used for organized information transfer. Proper numbering of main and subheadings should be followed.

5. Citations and References:

- Direct quotations from other texts should be enclosed in quotation marks. If a quotation is less than five lines, it should be written within the text. If the quotation exceeds five lines, it should be written as a block, indented 1.5 cm from both the left and right sides.
- In-text citations should be written in parentheses as follows (Akurgal, 1995, p. 44). For two-author publications, the format (Erdem and Yenice, 2008) should be followed. For publications with more than two authors, only the first author's surname should be used, followed by "et al." (e.g., Tunç et al., 2001, p. 45, fig. 3b).
- Footnotes should be used only for explanations and must be numbered automatically. If the author's name is mentioned in the text, only the publication year should be included. For example: According to Eyice (1985, p. 21)..."

- For sources without a publication date, “n.d.” (no date) should be added after the author’s name. For example: Yılmaz, n.d., p. 13.
- For anonymous works, the title of the work should be used. For example: MTA Report, 1979, p. 33.
- When citing multiple sources, they should be listed in chronological order, from oldest to newest (Akurgal, 1966; Özgüç, 1969; Erkanal, 1983).
- In the case of citing a work, the page number and, if necessary, the figure number used should be clearly indicated (e.g., Cook, 1966, p. 192, fig. 4).
- All cited sources should be listed at the end of the text under the heading “References.” Publications not cited in the text should not appear in the reference list, and all cited publications should be listed in full.
- For web sources, in-text citations should be written as “Web: 1”, “Web: 2”, “Web: 3”, etc., and the web page link along with the access date should be included in the reference list.

Example:

(In-Text): Another marble sundial was uncovered during the 2022 Aizonai excavations (Web: 1).

(Reference List):

Web 1: https://haber.dpu.edu.tr/tr/haber_oku/63285e5f0b521/aizanoi-kazilarinda-mermer-gunes-saatine-ulasildi (Accessed: 24.03.2024)

6. Tables, Maps, Drawings, Graphs, Figures, and Photos:

- The number of visual elements accepted in the papers is limited to 15. All images, figures, tables, maps, and other visuals should be placed appropriately in the text and sent in separate files in JPEG format with a print-resolution of at least 300 dpi for photos and 600 dpi for figures, maps, plans, and similar drawings. Each visual should be numbered and referred to in the order in which it appears in the text.
- Maps, drawings, photos, and graphics should be appropriately labelled and grouped under appendices, with the following order: maps, images, drawings, and graphs. Figures, maps, drawings, and photos should have captions below the visuals, written in sentence form and centered.
- If multiple visuals are presented together, they should be labelled as Figure, Image, etc., followed by a number and letter for each visual.

7. References: The sources used in the text should be listed alphabetically by the surname of the author, following the examples below. If a single author has multiple

publications, they should be arranged in order of publication date, with letters (2001a, 2001b, etc.) used for publications from the same year.

Examples:

Single-Author Book

Görkay, K. (2015). *Tarihin Hazinesi Zeugma*. İstanbul: National Geographic Türkiye.

Morrisson, C. (2002). *Antik Sikkeler Bilimi Nüsmatik: Genel Bir Bakış* (Trans. Zeynep Çizmeli Öğün). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.

Multi-Author Book

Yenişehirlioğlu, F., Müderrisoğlu, F., Akpolat, M., and Alp, S. (1995). *Mersin Evleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

Edited Book

Uçkan, Y. (ed.) (2017). *Olympos I: 2000-2004 Araştırma Sonuçları*. İstanbul: AKMED.

Chapter in Edited Book

Pekak, S. (2009). A Church Built in the Ottoman Period in Nevşehir (Ed. Ahmet Oğuz Alp), *Ebru Parman'a Armağan*. Ankara: Alter, pp. 335-341.

Electronic Book

Beck, H. (2020). *Localism and the Ancient Greek City-State*. Accessed: <https://www.ebooks.com/en-us/book/210040162/localism-and-the-ancient-greek-city-state/hans-beck/>

Thesis

Yıldırım, F. (2013), *14th Century to the Republic Era: Foreign Travelers' Views on Architectural Monuments in Bursa Province*. Unpublished Doctoral Dissertation, Gazi University, Institute of Social Sciences, Ankara.

Single Author Article from a Journal

Bilici, Z.K. (2005). A German Token Uncovered During the Alanya Citadel Excavations, *Adalya*, 8, pp. 351-356.

(Journal volumes and issues should be provided after the journal name. If there are multiple issues within a volume, these issues should be indicated in parentheses. For example, *Belleten*, 87(310)).

Multiple Author Article from a Journal

Bennett, J. and Young, R. (1981). Some New and Some Forgotten Stamped Skillets, and the date of P. Cypius Polybius. *Britannia*, 12, pp. 37-44.

Web Sources

Web 1: https://haber.dpu.edu.tr/tr/haber_oku/63285e5f0b521/aizanoi-kazilarinda-mermer-gunes-saatine-ulasildi (Accessed: 24.03. 2024)

Submission of Paper Texts

Papers prepared in accordance with the principles outlined above, along with any accompanying visuals, must be submitted via WeTransfer to yayinlar@ktb.gov.tr by **August 15th**. Papers and visuals not submitted via WeTransfer will be automatically deleted by the system.

Evaluation of Paper Texts

Paper texts and their attachments must be submitted to our Directorate-General within the specified time frame. The texts will be reviewed by the relevant editors for compliance with publication principles and writing rules. If necessary, the editor may make corrections to the text or request the author to resolve any deficiencies. Papers that do not meet the required standards or that have not been corrected by the author by the final submission date will not be included in the publication.

Ethical Principles

The papers submitted for publication by the Directorate-General of Cultural Heritage and Museums must be prepared in accordance with the ethical principles outlined below:

Co-authorship: The authors of the papers should be limited to those who have contributed to the work. Names of individuals who did not contribute should not be included in the paper. The order of authors will be published in the order indicated in the manuscript submitted to the journal's editorial office.

Acknowledgements: Authors are required to acknowledge individuals, organizations, and financial sources that supported their work in the acknowledgments section. The acknowledgments section should be placed at the end of the text, before the references section.

Originality: The submitted paper must be the work of the author(s) presenting it. If the work includes references to other researchers' studies, the citations should be properly referenced and included in the bibliography. Authors are responsible for any legal consequences arising from copyright issues related to the submitted visuals and texts.

Presentation of Published Work: The works submitted by the authors should not have been previously published.

Contact Information:

Republic of Türkiye Ministry of Culture and Tourism General Directorate of Cultural Heritage and Museums Department of Museums, Directorate of Publications and Promotion.

II. Grand National Assembly of Türkiye Building (Republic Museum) Next to, 06030, Altındağ/Ankara

Phone: (0312) 470 80 00

E-Mail: yayinlar@ktb.gov.tr

Web: <https://kvmgm.ktb.gov.tr/>

Web: <https://ukaas.ktb.gov.tr/>

İÇİNDEKİLER

Ergül KODAŞ, Yunus ÇİFTÇİ, Bahattin İPEK, Muaviye ŞAHİN, Mekiye EKSİK MARDİN İLİ, KIZILTEPE, ARTUKLU DERİK, YESİLLİ VE NUSAYBİN İLÇELERİ PLEİSTOSEN VE ERKEN HOLOSEN DÖNEM ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI.....	19
Ergün KARACA EDİRNE YÜZEY ARAŞTIRMASI (EYA)-2024 İKİNCİ SEZON.....	35
Eylem GÜZEL, Necla ARSLAN SEVİN, A. Sinan GÜLER, Cengiz ŞEKER, Özge YEŞİLLER TAŞKIN BOZDAĞ YAYLALARINDA AYDINOĞULLARI VE OSMANLI DÖNEMİ YÜZEY ARAŞTIRMASI (2024).....	51
Fatih ONUR, Werner TIETZ, Nusret DEMİR, Orçun ERDOĞAN, Fatma AVCU, Aslıhan ERDOĞAN, Duygu İLERİ ONUR KADYANDA YÜZEY ARAŞTIRMASI 2024 YILI SONUÇLARI.....	67
Felix PİRSON PERGAMON 2024 YAKIN ÇEVREDE YÜRÜTÜLEN ARAŞTIRMALAR.....	85
Fevzi Volkan GÜNGÖRDÜ NEVŞEHİR İLİ NEOLİTİK ÇAĞ YÜZEY ARAŞTIRMALARI PROJESİ 2024 YILI ÇALIŞMALARI.....	97
Gizem KARTAL, Metin KARTAL, Çiğdem ŞAHİN, Ünsal KARAKAŞ, Ertuğrul Buğra YILMAZ ANKARA İLİ MERKEZ ve YAKIN İLÇELER TARİH ÖNCESİ ARKEOLOJİSİ YÜZEY ARAŞTIRMASI-2024.....	105
Gonca DARDENİZ, Gencay GÜLOĞLU, Kemal KOÇAKLI AĞRI İLİ, DOĞUBAYAZIT ve DIYADİN İLÇELERİ PROTOHİSTORİK DÖNEM YÜZEY ARAŞTIRMASI.....	123
Gökhan KALMIŞ, Nezahat CEYLAN, Yavuz GÜNAŞDI, Burak BİNGÖL, Özlem ALKAN, Ali Kürşad SALIN, Saliha ÇEKİ 2024 YILI AĞRI İLİ, PATNOS İLÇESİ YÜZEY ARAŞTIRMASI.....	137

Gulan AYAZ, İsmail AYMAN, Rıfat KUVANÇ, Halil FİDAN VAN İLİ, GEVAŞ İLÇESİ ve TİRŞİN YAYLASI (ÇATAK-GÜRPINAR) YÜZEY ARAŞTIRMASI, 2024.....	153
Gülnur KURAP ENEZ 2024.....	171
Gülriiz KOZBE, Akarcan GÜNGÖR ŞIRNAK İLİ CİZRE, SİLOPİ VE İDİL İLÇELERİ İLE MARDİN İLİ NUSAYBİN İLÇESİ YÜZEY ARAŞTIRMASI, 2024.....	187
Halil SÖZLÜ, İlker GÜMÜŞ, Hasan ÇOLAKOĞLU ORTA ÇAĞ'DAN GÜNÜMÜZE ADANA İLİ VE İLÇELERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2024 YILI ÇALIŞMALARI.....	207
Handan YILDIZHAN NEVŞEHİR İLİ VE İLÇELERİ DEMİR ÇAĞI-ROMA DÖNEMİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2024.....	233
Harun ÖZDAŞ, Nilhan KIZILDAĞ EGE BÖLGESİ KIYILARI SUALTI ARAŞTIRMALARI, 2024 YILI ÇALIŞMALARI.....	251
Hülya COŞGUNARAS, Nazlı AKBAŞ, Bünyamin KOCA IHLARA VADİSİ ÖRENYERİ BİZANS DÖNEMİ YERLEŞİMLERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI, 2024 YILI ÇALIŞMALARI.....	265
Hüseyin ERPEHLİVAN, Haralambos NİKOLAYİDİS, Yusuf TUNA, Ebru TUNA BİLECİK İLİ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI: 2024 YILI ÇALIŞMALARI.....	287
Hüseyin YAMAN, Tolga ÖZHAN, Murat AY ÇANAKKALE MERKEZ, EZİNE VE BAYRAMIÇ İLÇELERİNDE ARKAİK DÖNEM'DEN ROMA DÖNEMİ SONUNA KADAR YÜZEY ARAŞTIRMASI: 2024 YILI.....	305
İbrahim Ethem KOÇAK, Erkan YILMAZ, Emine AKKUŞ KOÇAK, İlker TAŞÇIOĞLU AMYZON ANTİK KENTİ VE ÇEVRESİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 1. SEZON ÇALIŞMALARI (12-31.07.2024).....	319

MARDİN İLİ, KIZILTEPE, ARTUKLU DERİK, YEŞİLLİ VE NUSAYBİN İLÇELERİ PLEİSTOSEN VE ERKEN HOLOSEN DÖNEM ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI

Ergül KODAŞ*

Yunus ÇİFTÇİ

Bahattin İPEK

Muaviye ŞAHİN

Mekiye EKSİK

GİRİŞ

“Mardin İli Artuklu, Kızıltepe, Yeşilli ve Nusaybin İlçeleri Pleistosen ve Erken Holosen Dönem Arkeolojik YüzeY Araştırması 2024 Yılı Çalışmaları” 9.09.2024 ile 22.09.2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. 2024 yılı çalışmaları kapsamında toplam 38 ayrı buluntu yeri tespit edilmiş ve belgelenmiştir. Tüm çalışma sürecinde Arcgis kullanılmış ve tüm koordinatlar Alpinquest Digital GPS programı üzerinden Türkiye ED50 6 derecelik dilime uygun olarak alınmıştır. 2024’te tespit edilen 38 adet lokalitenin 18 tanesi mağara, 13 tanesi höyük, 7 tanesi açık hava yerleşimi ve 1 tanesi kabartmaların olduğu alan (ayrıca açık hava yerleşimi) olup, tüm lokaliteler farklı formlara sahip alanları ifade etmektedir (Resim: 1, Tablo: 1). Bu lokalitelerden 17 tanesinde Paleolitik Çağ, 13 tanesinde Epipaleolitik Dönem ve 20 tanesinde de Neolitik Çağ’a ait kalıntılar/buluntular tespit edilmiştir. Söz konusu yerleşimlerin önemli bir bölümü tescile alınmak üzere ilgili kuruma bildirilmiştir. Ayrıca bu sezonda 2024’te verilen ruhsata bağlı olarak Derik ilçesi sınırlarında da ilk defa araştırmalar yapılmış ve söz konusu ilçe sınırları içerisinde tarihöncesi dönemlere tarihlenen 12 yeni lokalite tespit edilmiştir.

MAĞARALAR

2024’te yapılan çalışmalarda Mardin’in Artuklu, Yeşilli, Derik, Kızıltepe ve Nusaybin ilçelerinde 18 adet mağara tespit edilmiştir. Bu mağaralar, farklı tarihsel dönemlere ait yonma taş aletler ve diğer arkeolojik buluntular içermektedir (Resim: 2).

* Doç. Dr. Ergül KODAŞ, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, E-Posta: ergulkodas@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-8340-5828.

Doç. Dr. Yunus ÇİFTÇİ, Bitlis Eren Üniversitesi, cftc.yns@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5547-7613.

Dr. Bahattin İPEK, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, bahattinipek@artuklu.edu.tr; ORCID ID: 0000-0003-4380-9283.

Muaviye ŞAHİN, muaviyesahin@gmail.com, ORCID : 0009-0007-9245-1077.

Mekiye EKSİK, zenan_sultan@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-6963-936.

Acar Mağarası: Artuklu ilçesine bağlı Acar Mahallesi'nde eski ve yeni TOKİ konutları arasındaki kayalık alanda yer almaktadır. Mağara yaklaşık 12 m genişliğinde, 5 m derinliğinde ve 7 m yüksekliğindedir. Güneydoğu yönüne bakan girişi yaklaşık 4 m yüksekliğinde ve 10 m genişliğindedir. Alanda yapılan çalışmalar sırasında mağaranın içinde ve terasında Paleolitik Çağ'a ait çok sayıda yonma taş malzemeye rastlanmıştır. Bu yonma taş aletlerin büyük bir kısmı çakmak taşından yapılmış olup, az sayıda obsidiyen parçası da tespit edilmiştir. Özellikle Orta Paleolitik Dönem'e tarihlenen Levallois ve Moustérien endüstrisine ait yongalar, aletler ve çekirdekler yoğunluk göstermektedir. Ayrıca ele geçen bazı uzun yongalar ve kaba dilgiler, alanın Üst Paleolitik Dönem'de de iskân gördüğünü göstermektedir. Az sayıda mikrodilgi ise alanın Epipaleolitik Dönem'de de kullanılmış olabileceğine işaret etmektedir. Mağara, erozyon ve kaçak kazılar nedeniyle ağır tahribata uğramıştır. Bu bağlamda mağaranın korunması ve belgelenmesi aciliyet arz etmektedir.

Çiftlik Mağarası: Artuklu ilçesine bağlı Çiftlik Mahallesi'nin yaklaşık 3 km kuzeyindeki derin vadinin kuzeydoğu eteğinde, tepenin üst noktasında modern Kızıltepe-Mardin kara yolunun doğusunda yer almaktadır. Mağara yaklaşık 21 m uzunluğa ve 7 m genişliğe sahiptir. Kuzeybatıya bakan ana giriş 2 m yüksekliğinde ve 5 m genişliğindedir; daha küçük olan ikinci giriş de bu yönde bulunmaktadır. Günümüzde hayvan barınağı olarak kullanılan mağarada geç dönemlere ait dolgu gözlemlenmiştir. Buna rağmen, teras bölümünde yoğun çakmak taşı ve az sayıda obsidiyen yonma taş kalıntısı tespit edilmiştir. Bazalt sürtme taş alet parçaları da alanda gözlemlenmiştir. Terasta bulunan yonma taş kalıntılar, Orta Paleolitik Dönem'de Levallois parçalarının yoğunluğuyla dikkat çekmektedir. Neolitik Çağ'a ait olduğu düşünülen obsidiyen ve çakmak taşı dilgiler, alanın bu dönemde de iskân gördüğünü göstermektedir. Geç Neolitik Dönem Halaf Kültür Evresine, işaret eden çanak-çömlek parçaları da ele geçmiştir.

Derinsu Mağarası: Derik ilçesi Derinsu Mahallesi'nde üç adet mağara bulunmaktadır. Ortadaki mağarada bir su kaynağı yer alırken diğer iki mağara yanlarda konumlanmaktadır. Mağaraların çevresinde az sayıda çakmak taşı ve obsidiyen alet tespit edilmiştir. Bu aletler arasında Levallois yongalar, dilgiler ve mikrodilgiler dikkat çekmektedir. Uzun süre iskân gördüğü düşünülen mağaraların çevresindeki buluntular, ağırlıklı olarak Orta Paleolitik ve Epipaleolitik Dönem'e işaret etmektedir.

Eryeri Mağarası: Artuklu ilçesi Eryeri Mahallesi'nin kuzeydoğusunda, dağlık alanda konumlanan Eryeri Mağarası'nın girişi güneybatıya bakmaktadır. Mağara yaklaşık 10 m genişliğe ve 13 m derinliğe sahiptir. Mağara içi ve terasında yapılan yüzey araştırmalarında çeşitli yonma taş aletler tespit edilmiştir. Bu aletlerin büyük bölümü yonga üzerinde işlenmiş olup, çakmak taşı ve obsidiyen dilgi ve mikrodilgiler de ele geçmiştir. Bunun yanı sıra Halaf Kültür Evresi'ne ait olabilecek çanak çömlek parçalarına rastlanmıştır. Bu veriler ışığında mağaranın Neolitik Çağ'da iskân görmüş olabileceği değerlendirilmektedir.

Hop Mağarası : Nusaybin ilçesi Kalecik Mahallesi'nin kuzeydoğusunda, vadinin batı yamacında toplam altı mağara tespit edilmiştir. Bu alanda az sayıda modern konut bulunmakta olup, Kalecik Mahallesi'ne bağlıdır. Vadide tespit edilen mağaraların yer yer derinlikleri 40 m'ye kadar ulaşmaktadır. Mağara içlerinde herhangi bir yonma taş alet tespit edilememekle birlikte mağaraların eteklerinde az sayıda yonma taş malzeme bulunmuştur. Bu buluntular arasında obsidiyen ve çakmak taşı mikrodilgiler ile dilgiler dikkat çekicidir. Ayrıca az sayıda çakmak taşı yonga ve bazalt öğütme taşı parçası da ele geçirilmiştir. Söz konusu aletlerin genel değerlendirmesi mağaranın Geç Epipaleolitik Dönem'de iskân görmüş olabileceğini düşündürmektedir. Ancak Orta Çağ ve sonrasındaki iskân faaliyetleri mağara ve çevresinde ciddi tahribata yol açmıştır.

Mendikan Mağaraları 1: Nusaybin ilçesi Kayadibi Mahallesi sınırlarında çok sayıda mağara tespit edilmiştir. Bu alan derin bir vadinin yüksek dağ sıraları ile birleştiği noktada yer almaktadır. Söz konusu mağaraların tamamı günümüzde ahır olarak kullanılmakta olup, mağara içlerinde herhangi bir arkeolojik buluntuya rastlanmamıştır. Ayrıca mağaraların önemli bir bölümü geç dönemde inşa edilen evlerin altında bulunmaktadır. Bölgedeki mağaralardan biri 25 m derinliğe ve 17 m genişliğe sahiptir. Doğuya bakan bu mağara iki girişe sahiptir. Mağaranın terasında çok sayıda yonma taş alet tespit edilmiştir. Bunlar arasında obsidiyen ve çakmak taşı dilgiler, mikrodilgiler ve mikrolit aletler baskındır. Ayrıca çekirdek parçaları ve ön kazıyıcılar da ele geçmiştir. Bu buluntular mağaranın Geç Epipaleolitik Dönem'de iskân görmüş olabileceğini düşündürmektedir. Mağaranın sağında ve solunda farklı boyutlarda mağaralar yer almakta olup, bunların teraslarında da çok sayıda yonma taş ve sürtme taş alet parçaları tespit edilmiştir. Bazı yonma taş parçalarının Neolitik Çağ'a işaret ettiği değerlendirilmiştir.

Mendikan Mağaraları 2: Nusaybin ilçesi Kayadibi Mahallesi'nin kuzeydoğusunda yer alan vadide 13 mağara tespit edilmiştir. Alan genelinde çok sayıda mağara bulunmasına rağmen yalnızca bir tanesinin eteklerinde obsidiyen ve çakmak taşı aletler tespit edilmiştir. Bu aletler incelendiğinde söz konusu mağaranın Geç Epipaleolitik Dönem'de iskân görmüş olabileceği düşünülmektedir. Bu yerleşim konumu itibarıyla Mendikan Mağaraları 1 ile ilişkili olabileceği değerlendirilmiştir.

Ravza Mağarası 1: Artuklu ilçesi Yenişehir Mahallesi, Ravza Caddesi sınırları içinde, Kasımiye Medresesi'nin hemen güneybatısında, günümüzde Kızıltepe-Mardin kara yolunun geçtiği derin vadinin doğu yamacında yer almaktadır. Mağara yaklaşık 5 m genişliğe ve 4 m derinliğe sahiptir. Girişi güneye bakmaktadır. Mağara içi ana kaya ile çevrilidir, ancak terasında az sayıda mikrodilgi, dilgi ve yonga parçaları tespit edilmiştir. Bu yonma taş kalıntıları, Geç Epipaleolitik Dönem veya Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'e işaret etmektedir. Bu mağaranın hemen kuzeydoğusunda bir başka mağara daha bulunmaktadır, ancak bu ikinci mağaranın içinde ve çevresinde herhangi bir buluntuya rastlanılmamıştır.

Ravza Mağarası 2: Artuklu ilçesi Yenişehir Mahallesi, Ravza Caddesi sınırları içinde, Kasımiye Medresesi'nin hemen güneybatısında, Kızıltepe-Mardin kara yolunun geçtiği derin vadinin doğu yamacında konumlanmaktadır. Mağara yaklaşık 10 m genişliğe ve 4 m derinliğe sahiptir. Girişi batıya bakmaktadır. Mağarada yapılan incelemelerde az sayıda çakmak taşı alet ve parçası ele geçmiştir. Bunlar arasında Levallois endüstrisine ait yonga parçaları dikkat çekmektedir. Bu buluntular mağaranın Orta Paleolitik Dönem'de iskân görmüş olabileceğini göstermektedir.

Ravza Mağarası 3: Artuklu ilçesi Yenişehir Mahallesi, Ravza Caddesi sınırları içinde, Kasımiye Medresesi'nin hemen güneybatısında, Kızıltepe-Mardin kara yolunun geçtiği derin vadinin doğu yamacında yer almaktadır. Mağara yaklaşık 5 m derinliğe, 3 m genişliğe ve 4 m yüksekliğe sahiptir. Girişi batıya bakmaktadır. Mağara terasında yapılan çalışmalarda az sayıda çakmak taşı ve obsidiyenden yapılmış aletler tespit edilmiştir. Bu buluntular arasında mikrodilgiler ve yongalar bulunmaktadır. Ayrıca bazalt sürtme taş alet parçaları da ele geçmiştir. Bu bulgular mağaranın Geç Epipaleolitik Dönem veya Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'de iskân görmüş olabileceğine işaret etmektedir. Mağaranın hemen güneybatısında başka bir mağara daha bulunmaktadır ancak bu mağaranın içinde ve çevresinde herhangi bir buluntuya rastlanılmamıştır.

Şikefte Baho Mağarası: Derik ilçesi Alagöz Mahallesi'nin güneydoğusunda, Gesto Çayı'nın hemen kuzeyinde bulunan tepelik alanın batı ucunda yer almaktadır. Mağara yaklaşık 20 m derinliğe ve ortalama 4–5 m genişliğe sahiptir. Girişi kuzeybatıya bakmaktadır. Mağaranın içinde ve terasında yapılan incelemelerde çok sayıda yonma taş parçası tespit edilmiştir. Toplanan parçalar arasında çakmak taşından yapılmış Levallois ve Moustérien endüstrisine ait yonga ve uçlar yoğunluk göstermektedir. Mağara içerisinde kaçak kazılar sonucu oluşmuş çukurlarda fosilleşmiş kemik parçaları da tespit edilmiştir. Teras bölümünde ise az sayıda obsidiyen mikrodilgi parçası ele geçmiştir. Söz konusu buluntular mağaranın Orta Paleolitik Dönem ve Geç Epipaleolitik Dönem'de iskân görmüş olabileceğini göstermektedir.

Xanuç Mağarası: Derik ilçesi Çukurca Mahallesi'nin hemen kuzeyinde, su kaynağının bulunduğu alanda ve çevresinde en az üç mağara ve bir kaya altı sığınağı tespit edilmiştir. Bu alan, derin bir vadinin başlangıç noktasıdır. Vadi içerisindeki mağaralardan birinde doğal bir su kaynağı bulunmaktadır. Mağaraların içinde herhangi bir buluntuya rastlanmamış olmakla birlikte köy ile mağaralar arasındaki teraslarda çok sayıda yonma taş alet parçası tespit edilmiştir. Bu parçalar arasında Levallois yongalar ağırlıktadır. Bu bağlamda, alanın Orta Paleolitik Dönem'de iskân görmüş olabileceği değerlendirilmektedir. Ayrıca az sayıda dilgi ve mikrodilgi parçası da ele geçmiştir, ancak bu buluntuların kesin bir döneme ait olup, olmadığını belirtmek şu aşamada güçtür.

Uluköy Mağarası 2: Kızıltepe ilçesine bağlı Uluköy Mahallesi sınırlarında yer almaktadır. 2023'ten itibaren kurtarma kazıları yapılan Uluköy Mağarası'nın hemen karşısında, çayın diğer tarafında bulunmaktadır. Yüksek bir tepenin güney yamacında yer alan mağaranın girişi güneydoğuya bakmaktadır. Yaklaşık 7 m derinliğe ve 5 m genişliğe sahiptir. Mağaranın

terasında yapılan incelemelerde çok sayıda yonga parçası tespit edilmiştir. Bu buluntular arasında Levallois ve Moustérien endüstrisine ait yongalar baskın durumdadır. Ayrıca birkaç adet kaba yonga parçası da ele geçmiştir. Genel değerlendirmeye göre bu buluntular mağaranın Orta Paleolitik Dönem'e tarihlenebileceğini göstermektedir.

Uluköy Mağarası 3: Kızıltepe ilçesine bağlı Uluköy Mahallesi'nde, 2023'ten itibaren kurtarma kazıları yapılan Uluköy Mağarası'nın hemen karşısında, çayın diğer tarafında yer almaktadır. Uluköy Mağarası 2'nin yaklaşık 100 m doğusunda, yüksek bir tepenin güney yamacında bulunmaktadır. Mağara yaklaşık 6 m derinliğe ve 4 m genişliğe sahiptir. Girişi güneye bakmaktadır. Mağaranın terasında yapılan çalışmalarda çok sayıda Levallois ve Moustérien endüstrisine ait yonga tespit edilmiştir. Bu buluntular mağaranın Orta Paleolitik Dönem'de iskân gördüğünü düşündürmektedir.

Yardere Mağarası: Nusaybin ilçesi Yardere Mahallesi'nde, Nusaybin-Akarsu arasında ulaşım sağlayan kara yolunun batısında, yamacın en üst noktasında yer alan kaya altı sığınağının terasında az sayıda çakmak taşı ve obsidiyen alet tespit edilmiştir. Kuzey yamacında bulunan ve yaklaşık 9 m genişliğe, 1,5-2 m derinliğe sahip olan kaya altı sığınağının girişi doğuya bakmaktadır. Mağaranın terasında ele geçen obsidiyen ve çakmak taşı mikrolit parçaları, sığınağın Geç Epipaleolitik Dönem'de iskân görmüş olabileceğini göstermektedir. Bununla birlikte terasın eteklerinde bulunan çakmak taşı moustérien uç, alanın Orta Paleolitik Dönem'de de kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Yeşilli Mağarası: Yeşilli ilçesinden çıkıp Ömerli ilçesine ilerleyen Midyat-Mardin kara yolunun doğusunda, Savur-Midyat-Ömerli kavşağının Ömerli'ye ilerleyen yolunun hemen doğusunda yer almaktadır. Mağara, derin olmayan bir vadinin kuzey yamacında bulunmaktadır. Yaklaşık 5 m derinliğe, 6 m genişliğe ve 2 m yüksekliğe sahiptir. Mağaranın 54 m genişliğindeki girişi batıya bakmaktadır. Mağaranın terasında yapılan incelemelerde az sayıda çakmak taşı ve obsidiyen alet ele geçirilmiştir. Bu buluntular arasında mikrodilgiler ve Levallois yongalar dikkat çekmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde bu buluntular mağaranın Orta Paleolitik Dönem ve Geç Epipaleolitik Dönem'de iskân görmüş olabileceğini düşündürmektedir.

Yardere Mağarası: Artuklu ilçesi Yardere Mahallesi'nin güneybatısında, derin bir vadinin içinde yer alan alanda birbirine yakın üç mağara tespit edilmiştir. Bu mağaraların tamamı günümüzde hayvan barınağı olarak kullanıldıkları için, mağaraların tabanları görülemezdir. Mağaralardan en doğuda bulunanı yaklaşık 13 m derinliğe ve 9 m genişliğe sahiptir. Ortada bulunan mağara ise yaklaşık 4 m derinliğe ve 3 m genişliğe sahiptir. Diğer mağaranın ölçüleri ise alınamamıştır. Söz konusu mağaraların teraslarında az sayıda çakmak taşı ve obsidiyen alet tespit edilmiştir. Bu aletler arasında mikrodilgiler ve mikrolit aletler öne çıkmaktadır. Bu buluntular söz konusu mağaraların Geç Epipaleolitik Dönem'de iskân görmüş olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca bu mağaraların hemen kuzeydoğusunda ve vadinin karşı tarafında başka mağaralar da bulunmaktadır ancak bu mağaralar da hayvan barınağı olarak kullanıldığından herhangi bir buluntuya rastlanılmamıştır.

Yolbaşı Mağarası: Artuklu ilçesi Yolbaşı Mahallesi'nin hemen batısında, Nusaybin-Mardin yolunun doğusunda yer alan ve Yolbaşı 1 yerleşiminin yaklaşık 1 kilometre kuzeyinde bulunan mağara, derin bir vadinin doğusunda yer almaktadır. Alanda bir mağara ve iki kaya altı sığınağı yan yana konumlanmıştır. Ancak bu mağaraların içerisinde herhangi bir buluntu ele geçirilmemiştir. Teraslarında ise az sayıda yonma taş parçası tespit edilmiştir. Bu parçalar arasında Levallois uç çekirdekleri ve Levallois yongalar bulunmaktadır. Bu buluntular, söz konusu mağaranın Orta Paleolitik Dönem'de iskân görmüş olabileceğini düşündürmektedir.

YERLEŞİM YERLERİ

2024'te yapılan çalışmalar sonucu Artuklu, Derik ve Kızıltepe ilçelerinde 13 yeni yerleşim yeri tespit edilmiştir. Bu yerleşimler Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'e tarihlenmektedir ve taş aletler, yapılar ve diğer arkeolojik buluntular bu dönemdeki toplulukların yaşam tarzını anlamamıza yardımcı olmaktadır (Resim: 3)

Alagöz 1: Derik ilçesi Alagöz Mahallesi'nin güneydoğusunda, Gesto Çayı'nın hemen güneyinde, vadinin güneybatısında yer alan tepelik alanın doğu eteğinde bulunan bu yerleşim, yamuk planlı ve doğu-batı yönünde 50 m, kuzey-güney yönünde ise 30 m çapında bir yuvarlak planlı yapıya sahiptir. Yapının içerisinde, yaklaşık 3 m çapında iki yuvarlak planlı yapının daha bulunduğu tespit edilmiştir. Alanda çok sayıda çakmak taşı ve obsidiyen aletin yanı sıra bazalt sürtme taş alet parçaları ve kemik parçaları da görülmüştür. Bu veriler alanın Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'e tarihlendiğini düşündürmektedir. Ayrıca ana kaya içerisine açılmış bir yapı kalıntısı bu dönemi destekler niteliktedir.

Bikeyre 2: Yeşilli ilçesi Ovaköy Mahallesi'nin yaklaşık 1 km doğusunda bulunan bu yerleşim yaklaşık 40 m çapında yuvarlak planlı bir yapı ile temsil edilmektedir. Yapının duvarları bazı yerlerde 1 m'ye kadar korunmuş ve 3 sıra taş örgüsüne kadar yükselmiştir. İçeride, ana duvara yaslı olarak inşa edilmiş farklı boyutlarda birimler bulunmaktadır. Alanda çok sayıda çakmak taşı veya obsidiyen yonma taş kalıntısı tespit edilmiştir. Bunlar arasında çekirdekler, mikrodilgiler, dilgiler, mikrolit aletler ve yonga üzeri ön kazıyıcılar yer almaktadır. Ayrıca bazalt sürtme taş alet parçaları ve hayvan kemiği parçaları da görülmüştür. Bu buluntular, alanın Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'e tarihlendiğini göstermektedir.

Qale Şika 1: Artuklu ilçesi Yukarı Aydınli Mahallesi'nin hemen kuzeydoğusunda bulunan bu yerleşim kuzeyden gelen vadinin ova ile birleştiği noktada yer almaktadır. Küçük bir höyük formunda olan alanda en az 7 adet yuvarlak planlı yapı kalıntısı tespit edilmiştir. Yapıların bazıları korunmuşken, daha büyük boyutlu olanların korunma durumları daha iyi durumdadır. Alanda çok sayıda çakmak taşı ve az sayıda obsidiyen parça toplanmıştır. Yonma taş parçaları arasında dilgiler ve mikrodilgiler üzerine yapılmış aletler bulunmaktadır. Ayrıca çakmak taşı mikrodilgi çekirdekleri, yonga çekirdekleri ve bazalt sürtme taş alet parçası da tespit edilmiştir. Bu veriler, alanın Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'e tarihlendiğini düşündürmektedir.

Qale Şika 2: Artuklu ilçesi Yukarı Aydınli Mahallesi'nin hemen kuzeydoğusunda, Qale Şika 1 yerleşiminin yaklaşık 2 km batısında ve kuzeyden gelen vadinin ova ile birleştiği noktada bulunan bu alanda yaklaşık 30 m çapında bir yapı tespit edilmiştir. Yapı, tam yumurta formunda olup, çift sıra duvar örgüsü üzerine inşa edilmiştir. Alanda toplanan çakmak taşı aletler arasında düzeltili dilgiler ve mikrodilgiler, birkaç adet delici ve mikrolit alet parçaları yer almaktadır. Ayrıca çok sayıda bazalt sürtme taş alet parçası da görülmüştür. Bu buluntular, alanın Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'e tarihlendiğini düşündürmektedir.

Konuk 1: Derik ilçesi Konuk Mahallesi'nin kuzeybatısında, dağlık alanın güneydoğu eteğinde yer alan bu yerleşimde yuvarlak planlı yapı kalıntıları tespit edilmiştir. Kötü korunmuş olan alanda, çakmak taşı dilgiler ve dilgi veya yonga üzerine şekillenmiş aletler bulunmaktadır. Ayrıca çok sayıda bazalt sürtme taş alet parçası da gözlemlenmiştir. Bu veriler, alanın Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'e tarihlendiğini göstermektedir.

Milane 4: Kızıltepe ilçesi Doğanlı Mahallesi'nde yer alan bu yerleşim 2023'te tespit edilen Milane 3 yerleşiminin hemen güneybatısında bulunan tepenin üzerindedir. Alanda yuvarlak ve köşeli planlara sahip yapı kalıntıları yüzeyden görülebilmektedir. Alanda çok sayıda çakmak taşı ve az sayıda obsidiyen alet/parça tespit edilmiştir. Bunlar arasında mikrodilgiler ve küçük yonga üzeri aletler baskındır. Dilgi parçaları, mikrodilgi çekirdekleri ve ön kazıyıcılar da tespit edilmiştir. Ayrıca bazalt öğütme taşı parçaları da mevcuttur. Bu kalıntılar, alanın Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'de iskân görmüş olduğunu düşündürmektedir.

Sulak 1: Artuklu ilçesi Sulak Mahallesi'nin güneyinde bulunan tepelik alanın eteklerinde yer alan bu alanda boyutu 20 m'ye ulaşan yuvarlak planlı bir yapı tespit edilmiştir. Yapının etrafında, boyutları 10-12 m arasında değişen yuvarlak planlı en az 2 ayrı yapı daha bulunmaktadır. Alanda çok sayıda çakmak taşı ve obsidiyen yonma taş aletleri ve parçası tespit edilmiştir. Ayrıca bazalt öğütme taşlarının varlığı da gözlemlenmiştir. Yonma taş aletler arasında mikrodilgiler, ön kazıyıcılar ve mikrolitler yer almaktadır. Bu buluntular, alanın Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'de iskân görmüş olabileceğini düşündürmektedir.

Susik 1: Derik ilçesi Ilica Mahallesi'nin güneybatısında bulunan bu yerleşim dağ sırasının hemen önünde, düz alanda küçük bir tepenin üzerinde yer almaktadır. Yerleşim yerinin kuzeyinde, düz alan üzerinde Susik 2 yerleşimi bulunmaktadır. Yaklaşık 10-12 m çapında küçük bir höyük olarak tanımlanabilecek bu höyük, eteklerinde ve üzerinde çok sayıda çakmak taşı alet tespit edilmiştir. Ayrıca bazalt sürtme taş aletler, boncuk parçaları ve ana kaya içerisine açılmış öğütme taşları da tespit edilmiştir. Aletlerin tipolojik özellikleri alanın Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'e işaret ettiğini düşündürmektedir.

Susik 2: Derik ilçesi Ilica Mahallesi'nin güneybatısında bulunan bu yerleşim dağ sırasının hemen önünde, düz alanda küçük bir tepenin kuzeyinde yer almaktadır. Bu alanın hemen güneyindeki tepenin üzerinde Susik 1 yerleşimi bulunmaktadır. Alanda çapları 10-20 m arasında değişen ve duvarları birbirine bitişik olan yapı kalıntıları tespit edilmiştir.

Yayvan ve küçük bir höyük formatında olan alanın eteklerinde ve üzerinde çok sayıda çakmak taşı alet tespit edilmiştir. Ayrıca az sayıda obsidiyen alet ve bazalt sürtme taş alet de ele geçmiştir. Bu buluntular ve alanın genel yapısı Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'e işaret etmektedir.

Yolbaşı 1: Artuklu ilçesi Yolbaşı Mahallesi'nin hemen batısında, Nusaybin-Mardin yolunun 100 m kadar doğusunda yer alan bu alan, yaklaşık 20 m çapında bir höyük/yerleşim formundadır. Güneye bakan bir yamacın eteğinde bulunan yerleşim, yaklaşık 30 m çapında bir yapı ile temsil edilmektedir. Yapının içinde ise daha küçük boyutlu ve yuvarlak planlı yapı kalıntıları bulunmaktadır. Höyük üzerinde ve eteklerinde çok sayıda çakmak taşı ve az sayıda obsidiyen alet tespit edilmiştir. Aletler arasında dilgiler, mikrodilgiler ve mikrolit alet parçaları bulunmaktadır. Ayrıca bazalt sürtme taş alet parçalarının varlığı da gözlemlenmiştir. Bu buluntular, bu höyüğün Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'e tarihlendiğini düşündürmektedir.

Zeytinli 1: Yeşilli ilçesi Zeytinli Mahallesi'nde bulunan bu yerleşim son dönemde inşa edilen Yeni Sanayi Sitesi'nin hemen kuzey-batı ucunda yer almaktadır. Alan, yaklaşık 30 m çapında bir höyük formundadır. Höyüğün üzerinde ve çevresinde çok sayıda çakmak taşı ve az sayıda obsidiyen yonma taş parçası veya alet tespit edilmiştir. Bunlar arasında yonga ve mikrodilgi çekirdekleri, mikrodilgiler, yongalar ve ön kazıyıcılar gibi farklı parçalar bulunmaktadır. Höyüğün üzerinde ve çevresinde bazalt sürtme taş alet parçaları tespit edilmiştir. Ayrıca bu höyüğün hemen doğusunda ve güneyinde ana kaya içerisine açılmış sarnıçlar bulunmaktadır. Genel olarak bu kalıntılar ve buluntular, alanın Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'e tarihlendiğine işaret etmektedir.

Zeytinli 2: Yeşilli ilçesi Zeytinli Mahallesi'nin güneyinde bulunan tepelik alanın hemen eteklerinde, boyutu yaklaşık 13 m'ye ulaşan yuvarlak planlı bir yapı tespit edilmiştir. Alanda çok sayıda çakmak taşı ve az sayıda obsidiyen yonma taş alet ve parçası tespit edilmiştir. Ayrıca az sayıda bazalt öğütme taşları da görülmüştür. Yonma taş aletler arasında mikrodilgiler, ön kazıyıcılar ve mikrolitler bulunmaktadır.

AÇIK HAVA YERLEŞİMLERİ

2024 yılı araştırmalarında Mardin il sınırlarında Artuklu, Derik, Kızıltepe ve Nusaybin ilçelerinde toplamda 7 adet açık hava yerleşimi tespit edilmiştir. Bu yerleşimler Orta Paleolitik Dönem'e ait çakmak taşı aletler, Levallois tekniği ile üretilmiş yongalar ve uçlar gibi buluntular içermekte olup, bölgenin erken dönem yerleşimlerine dair önemli veriler sunmaktadır (Resim: 4)

Alagöz Açık Hava Yerleşimi: Mardin il sınırlarında yer alan Gesto Çayı'nın güneyindeki tepelik alanın eteklerinde çok sayıda çakmak taşı aleti tespit edilmiştir. Çayın iki yanında doğal çakmak taşı bloklar ve üretim atığı yongalar da gözlemlenmiştir. Bu buluntular arasında, özellikle Levallois uçlar ve yongalar baskın olup, alanın Orta Paleolitik Dönem'e ait bir ışık veya yaşam alanı olabileceği düşünülmektedir.

Derinsu Açık Hava Yerleşimi: Derik ilçesinin Derinsu Mahallesi'nin güneydoğusunda yer alan bu açık hava yerleşiminde çakmak taşı bloklar ve çeşitli aletler tespit edilmiştir. Engebeli alanda bulunan aletler, genellikle Levallois yongaları, uçları ve çekirdekleri içermektedir. Bu buluntular bölgenin Orta Paleolitik Dönem'de iskân görmüş olabileceğini göstermektedir.

Kasro Kanco: Derik ilçesinin Yıldız Mahallesi'nin kuzeyinde, Ferik Çayı'nın doğu kıyısındaki bazalt alanda, ana kayalardan kopmuş veya açığa çıkmış bloklar üzerinde hayvan kabartmaları tespit edilmiştir. Bu alan ilk kez 2023'te Bülent Genç tarafından yapılan bir yüzey araştırmasında keşfedilmiştir. Bölgedeki motifler arasında haç sembollerinin varlığı bazı motiflerin daha geç bir döneme ait olabileceğini düşündürmektedir (Resim: 5). Hayvan motifleri arasında kuşlar baskındır, ayrıca aslan/leopar, yılan, geometrik motifler ve az sayıda insan figürü bulunmaktadır. Tespit edilen yonma taş buluntular ise Üst Paleolitik, Erken ve Orta Epipaleolitik Dönem'e tarihlenmektedir.

Leylaq Açık Hava Yerleşimi: Artuklu ilçesinin Leylak Mahallesi'nde bulunan geniş vadi içinde çok sayıda çakmak taşı aleti tespit edilmiştir. Alan, açık hava yerleşimi olarak geniş bir bölgeyi kaplamakta olup, genellikle Levallois çekirdek ve yongalar içeren aletler tespit edilmiştir. Ayrıca az sayıda kırık dilgi parçası da bulunmuştur. Tespit edilen bu buluntular, bölgenin Orta Paleolitik Dönem'de iskân gördüğünü düşündürmektedir.

Sultanköy Açık Hava Yerleşimi: Artuklu ilçesinin Sultanköy Mahallesi'nin güneydoğusunda yer alan vadide mevsimlik bir çayın her iki tarafında çok sayıda çakmak taşı aleti tespit edilmiştir. Bu aletler genellikle Levallois çekirdek ve yongalardan oluşmaktadır. Alanın hemen yanında bir kaya altı sığınağı bulunmakla birlikte sığınakta herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır. Yonma taş aletlerin varlığı, yerleşimin Orta Paleolitik Dönem'e ait olabileceğini göstermektedir.

Susik Açık Hava Yerleşimi: Derik ilçesinin Ilıca Mahallesi'nin güneybatısında, dağ sırasının önünde düz alanda çok sayıda çakmak taşı aleti tespit edilmiştir. Susik 1 ve 2 yerleşimlerinin kuzeybatısında, Levallois yongalar ve az sayıda dilgi parçası ele geçmiştir. Ayrıca çakmak taşı bloklar da bulunmuştur. Bu buluntular bölgenin Orta Paleolitik Dönem'e ait olduğunu göstermektedir.

Xanuq Açık Hava Yerleşimi: Derik ilçesinin Çukurca Mahallesi'nin güneybatısındaki düz alan ve çevresindeki tepelik alanın eteklerinde çakmak taşı bloklar ve aletler tespit edilmiştir. Bu aletler genellikle Levallois yongaları, uçları ve çekirdeklerinden oluşmaktadır. Yonma taş kalıntıları alanın Orta Paleolitik Dönem'de iskân görmüş olabileceğini işaret etmektedir.

SONUÇ

2022'de Mardin İli Artuklu, Kızıltepe, Yeşilli ve Nusaybin ilçeleri Pleistosen ve Erken Holosen Dönem Arkeolojik Yüzey Araştırması 2024'te genişletilerek Derik ilçesi de eklenmiştir. Bu alan genişletme ile özellikle Şanlıurfa-Şırnak arasında kalan dağlık bölge-

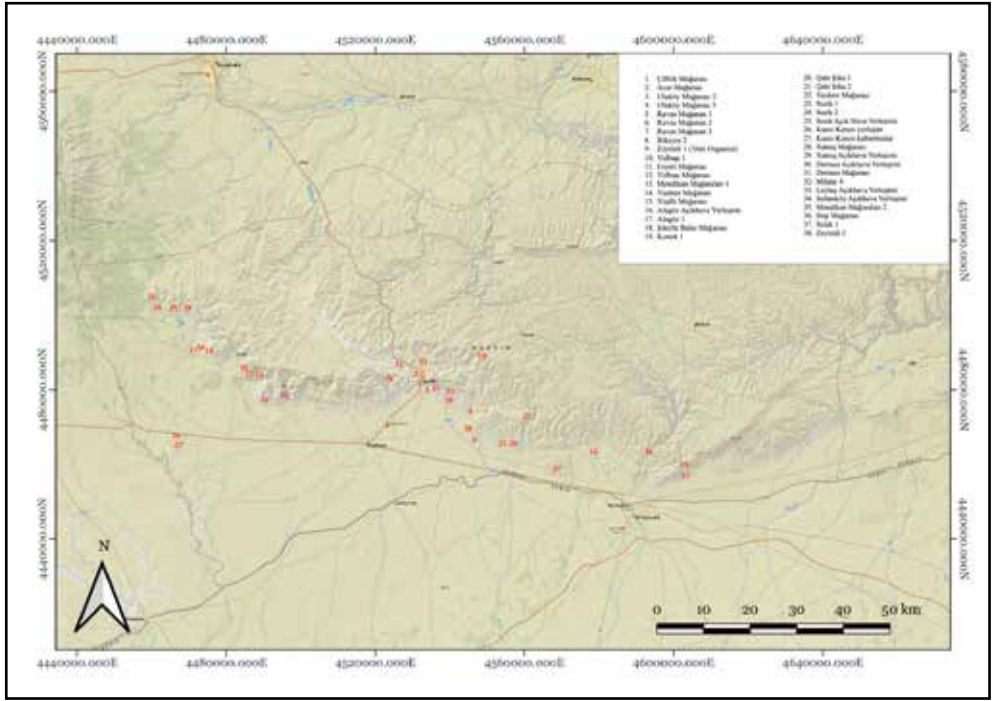
lerin daha geniş bir hat üzerinde incelenmesi amaçlanmıştır (Kodaş 2023). Bu bağlamda 2024'te yapılan çalışmalarda söz konusu hat üzerinde 38 adet yeni lokalite tespit edilmiştir. Bunlardan 18 tanesi mağara, 13 tanesi höyük, 6 tanesi açık hava yerleşimdir. Son nokta ise kabartmaların olduğu alana aittir. Bu lokalitelerden 17 tanesinde Paleolitik Çağ, 13 tanesinde Epipaleolitik Dönem ve 20 tanesinde de Neolitik Çağ'a ait kalıntılar tespit edilmiştir. Söz konusu sezonda Derik ilçesinde ve Nusaybin-Dara arasında tespit edilen Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşimler ayrı bir öneme sahiptir. Özellikle Derik ilçesinde bazalt alanlar arasında bulunan kireç taşı kayalıkların eteklerinde bulunan yerleşimlerin Kızıltepe, Artuklu ve Nusaybin ilçelerinde kireç taşı kayalık alanlarda tespit edilenlerle benzer olması önemlidir. Bu bağlamda Derik ilçesinin, mevcut durumda tespit edilen mimari buluntular ve yonma taş kalıntıları ışığında Şanlıurfa Bölgesi Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem kültürleri ile benzer olmadıkları söylenebilir. Fakat bölgede tespit edilen kabartmalar hâlâ dönem olarak tartışmalı olmakla beraber Şanlıurfa Bölgesi kültürleri ile ilişkili olabilir. Son olarak Nusaybin ilçesinde tespit edilen Mendikan Mağaraları bölgenin Geç Epipaleolitik Dönemi üzerine önemli bilgiler vermektedir. Bu bağlamda bölgenin genelinde tespit edilen mağara teraslarında Geç Epipaleolitik Dönem'e ait yoğun buluntu olması bölgede yerleşik yaşama geçiş sürecinin kronolojik açıdan daha erken dönemlere ait bir alt yapısının olduğunu göstermektedir. Özellikle Mardin Müze Müdürlüğü başkanlığında 2024'te yapılan Uluköy Mağarası teras alanı, Şika Rika 1 ve Şika Rika 5 kazılarında elde edilen veriler bölgede Geç Epipaleolitik Dönem'de yerleşimlerin daha çok Suriye-Levant hattı ile ilişkili olabileceğini düşündürmektedir (Bar-Yosef ve Valla 2013). Fakat bölgede PPNA Dönem'de ise daha yerel kültürel özelliklerin bulunduğunu düşünülmektedir. Bu yüzey araştırması projesi kapsamında tespit edilen yerleşimlerin bazıları üzerinde ve mağara teraslarında ele geçen yonma taş buluntular veya yüzeyden görülen mimari kalıntılar yukarıda bahsettiğimiz kazıları yapılan yerleşimlerle benzer özellikler taşımaktadır. Tüm veriler bir arada düşünüldüğünde Derik-Nusaybin hattında benzer özellikler taşıyan yerleşimlerin olduğu ve bölgesel olarak homojen bir yapının olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

Bar-Yosef, O. & Valla, F. (2013). *Natufian Foragers in the Levant. Terminal Pleistocene Social Changes in Western Asia*. Ann Arbor, MI: International Monographs in Prehistory.

Kodaş, E. (2023). Kuzeydoğu Khabur Bölgesi Neolitikleşme Süreci Üzerine Bazı Gözlemler: Mardin/Türkiye. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 174.

EKLER

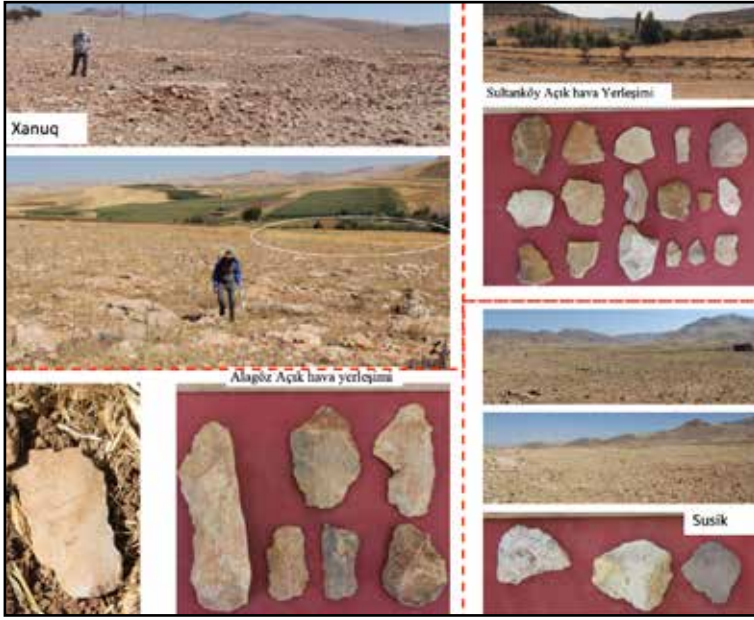
Resim 1: 2024'te tespit edilen alanlar

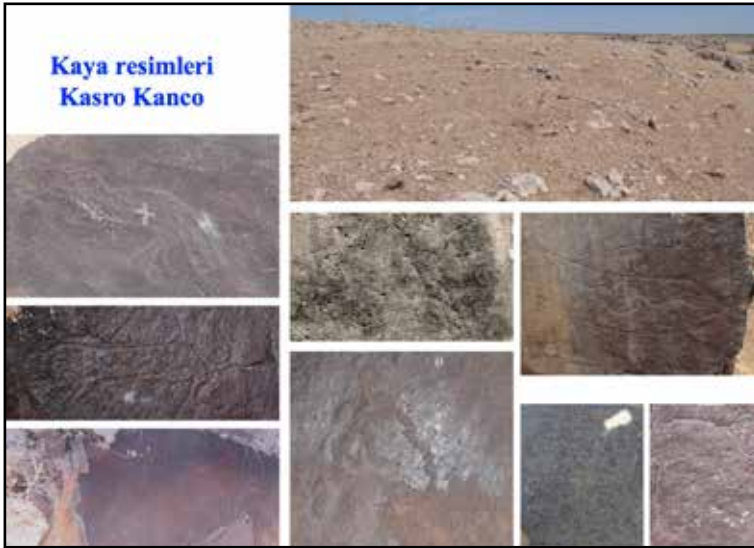
Resim 2: 2024'te tespit edilen mağaralar ve kayaaltı sığınaklarına ait örnekler

Resim 3: 2024'te tespit edilen Neolitik Çağ yerleşim yerlerine ait örnekler

Resim 4: 2024'te tespit edilen Paleolitik Çağ açık hava yerleşim yerlerine ait örnekler

Resim 5: 2024'te tespit edilen ve dönemi belirlenememiş olan kaya resimlerine ait örnekler

1. Çiftlik Mağarası	20. Qale Şika 1
2. Acar Mağarası	21. Qale Şika 2
3. Uluköy Mağarası 2	22. Yardere Mağarası
4. Uluköy Mağarası 3	23. Susik 1
5. Ravza Mağarası 1	24. Susik 2
6. Ravza Mağarası 2	25. Susik Açık Hava Yerleşimi
7. Ravza Mağarası 3	26. Kasro Kanco yerleşim
8. Bikeyre 2	27. Kasro Kanco kabartmalar
9. Zeytinli 1 (Yeni Organize)	28. Xanuq Mağarası
10. Yolbaşı 1	29. Xanuq Açık hava Yerleşimi
11. Eryeri Mağarası	30. Derinsu Açık hava Yerleşimi
12. Yolbaşı Mağarası	31. Derinsu Mağarası
13. Mendikan Mağaraları 1	32. Milane 4
14. Yardere Mağarası	33. Leylaq Açık hava Yerleşimi
15. Yeşilli Mağarası	34. Sultanköy Açık hava Yerleşimi
16. Alagöz Açık hava Yerleşimi	35. Mendikan Mağaraları 2
17. Alagöz 1	36. Hop Mağarası
18. Şikefte Baho Mağarası	37. Sulak 1
19. Konuk 1	38. Zeytinli 2

Tablo 1: 2024'te tespit edilen yerleşim yerlerinin listesi ve kronolojik dağılımı (12 alanda farklı dönemlere ait yonma taş kalıntıları tespit edilmiştir)

EDİRNE YÜZEY ARAŞTIRMASI (EYA)-2024 İKİNCİ SEZON

Ergün KARACA*

GİRİŞ

T.C. Kùltür ve Turizm Bakanlığı, Kùltür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün izni ile yürütölen “Edirne YüzeY Araştırması (EYA) Projesi”nin 2024 yılı çalışması Edirne merkez ilçe sınırları içinde 8 Eylül ile 22 Eylül 2024 tarihleri arasında gerçekteŐirilmiŐtir.¹ İlkini 2023’te gerçekteŐirdiĐimiz Edirne YüzeY Araştırması (EYA) daha çok Tunca Irmağı’nın batı ve doğu yakasında yoĐunlaŐmıŐtır.

İKİNCİ SEZON (2024) ÇALIŞMA VERİLERİ

İkinci sezon olan 2024 yılı çalışma planı olarak Edirne il merkezinin kuzeybatısı ve kuzeyinde devam edilmiş ve özellikle Tunca Irmağı’nın batı ve doğu yakasındaki alanda eylöl ayında arazi çalışması gerçekteŐirilmiŐtir (Resim: 1). Arazi çalıŐmasında aşağıdaki verilere ulaşılmıştır.

Yassitepe

Yassitepe, Avarız köyünün güneybatısında bulunur. Tepe hem topografik haritada hem de googleearth uydu görünümünden dolayı ilgimizi çekmiş ve alanda yüzeY taraması yapılmıştır. Alanda yapılan tarama sırasında herhangi bir seramik parçasına rastlanılmamıştır. Burada Osmanlı Dönemi’ne ait bir adet taş olasılıkla korkuluk babası tespit edilmiştir. Etrafta bu yapının ait olabileceği başka buluntular olmaması, bu taş parapet babasının buraya başka bir yerden getirildiğini düŐündürmüŐtür. Ayrıca alanda bir adet taş alet bulunmuştur. Bu taş Prehistorik Dönem’e ait olabileceği gibi düven taşı da olabilir (Resim: 2).

Öksüzdere Köprüsü

Öksüzdere Köprüsü; Avarız köyünün batısında, Öksüzdere’nin üzerinde bulunmaktadır. Kemer kısmı orijinal olmakla birlikte diğer kısımları zaman içinde deĐiŐtirilmiŐ olan köprü, tarlalarına ulaşmak isteyen köylüler tarafından kullanılmıştır. Hemen yanına yapılan yeni beton köprü ile tarihî köprünün kullanımı sonlanmıŐtır. Tek kemerli köprü

* Doç. Dr. Ergün Karaca, Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakùltesi, Arkeoloji Bölümü, 22030 Balkan Yerleşkesi, Edirne/TÜRKİYE; E-posta: ergunkaraca@trakya.edu.tr; ORCID: 0000-0002-0270-3258.

1 Araştırmaya izin veren Kùltür ve Turizm Bakanlığı, Kùltür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne, desteklerinden dolayı Edirne Müze Müdürlüğüne, araç ve proje desteği (TÜBAP 2023-156) sağlayan Trakya Üniversitesi Rektörlüğüne, Kùltür ve Turizm Bakanlığı Temsilcisi Ankara Etnografya Müzesi’nden Seval Tan’a; ekip üyelerimiz Arş. Gör. Coşkun Sivil, Uzm. Didem Baş (Arkeolog), Dr. ÖĞr. Üyesi Fuat Yılmaz, Arş. Gör. Gamze Üsküplü AĐöl, Ark. Gözde VuruŐkan, Arş. Gör. Osman VuruŐkan, Dr. Nurgöl DemirtaŐ, Dr. Selda Uygun Yazıcı, ve Doç. Dr. Sevtap Gölgesiz Karaca’ya özverili çalışmaları için teşekkür ederiz.

yaklaşık 3 m genişliğinde ve 1,40 cm yüksekliğindedir. Ancak zemine doğru hem bitki yoğunluğu hem de dolgu olmasından bu ölçünün daha fazla olması gerekir. Kemer kesme taşlardan olup, taşların yüksekliği ortalama 35 cm'dir (Resim: 3). Osmanlı Dönemi'ne ait olan köprü, Antik Çağ'a ait yol güzergâhını da göstermesi açısından önemlidir.

Kiliseyeri

Kiliseyeri; Avarız köyünün güneydoğusunda, Tunca Irmağı'nın kuzeyinde yer alır. Araştırma alanı köyden Tunca Irmağı'na doğru giden tarla yolunun kuzeyindedir. Buradaki tarlalar mısır ekili olduğu için yanındaki tarlalarda araştırma yapılabilmektedir. Ayrıca bu alanın hemen batısında bulunan ve tarla sahipleri tarafından "Kuyubaşı" şeklinde adlandırılan alanda da araştırma yapılmıştır. Alanda yere de ismini veren sulama amaçlı, kesme taşlardan oldukça iyi bir işçilikle yapılmış bir su kuyusu bulunmaktadır. Buradaki taramada çok az ve amorf olasılıkla da Osmanlı Dönemi'ne ait seramik parçaları tespit edilmiştir. Kiliseyeri'nde yapılan çalışma sonucu az miktarda sarı ve yeşil sırlı olasılıkla Bizans ve Osmanlı Dönemi'ne ait seramikler tespit edilmiştir. Taş ezme aleti parçası bir diğer buluntudur. Ayrıca bir adet demir top güllesi parçası bulunmuştur (Resim: 4). 1912'de Bulgar İşgali sırasında Avarız yakınlarında da tabya ve siperler olması bu top parçasının bu döneme ait olabileceğini akla getirmektedir.

Alatepe

Avarız köyünün kuzeybatısında, Tunca Irmağı'nın batı yakasında ve ırmağın hemen güneyindeki doğal bir tepenin güney yamacında bulunmaktadır. Alan ilk kez 1995'te Burçin Erdoğu tarafından,² 2023 sezonunda da tarafımızdan araştırılmıştır.³ 2023 yılı çalışmamızda Erken Demir Çağı'na özellikle de bu dönemde MÖ 9.-8. yy.lara tarihlendirildiği görülmüştür. Yoğun bu seramiklerin haricinde granit öğütme taşı parçası, pişmiş toprak dokumu ağırlığı parçaları, perdah (açık) taşı bulunmuştur. Ayrıca az miktarda Roma İmparatorluk Dönemi ile Geç Antik Dönem'e ait olduğu düşünülen parçalar da tespit edilmiştir.⁴ Yukarıda da belirtildiği üzere 2023 sezonunda oldukça yoğun Erken Demir Çağı'na tarihlenen seramik bulunan alanda bu yıl çok az buluntuya rastlanılmıştır. Bunlar gri ve kırmızı hamurlu üzerinde çentik, çizgi bezeme bulunan gövde, kulp parçalarıdır (Resim: 5).

Mendibey Çiftliği

Mendibey Çiftliği; Avarız köyünün kuzeybatısında, Tunca Irmağı'nın batı yakasındadır. Mendibey Çiftliği ilk kez 2023 sezonunda tarafımızdan araştırılmış ve taş balta, az sayıda Erken Demir Çağı seramiği, MÖ 4. yy.a ait Thasos/Kuzey Ege amphorası dip parça-

2 Erdoğu 1997: s. 275-276.

3 Karaca 2025: s. 367-368.

4 Karaca 2025: s. 367-368.

ları, Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait seramikler ile pişmiş toprak ağırşak bulunmuştur.⁵ Bu sezon yapılan arazi taramasında az miktarda Erken Demir Çağ olasılıkla Helenistik Dönem, Roma İmparatorluk ve Osmanlı dönemlerine ait kaide gövde seramik parçaları bulunmuştur (Resim: 6). Hem Mendibey Çiftliği'inde hem de Alatepe'de geçen yılın aksine buluntunun az olmasının nedeni buğday ekilmesidir. Yüzeyin saman ile kaplı olması ve tarlanın da sürülmemesi buna neden olmaktadır.

Maksutoğlu Çiftliği

Maksutoğlu Çiftliği'nde ilk kez 2023 sezonunda araştırmanın son gününde çok kısa bir süre çalışmıştır.⁶ Yarım kalan çalışmaya bu sezon devam edilmiştir. Bu yılki çalışmamız yerleşim ve nekropol olarak adlandırılan iki alanda yapılmıştır. Maksutoğlu Çiftliği, Avarız köyünün kuzeyindedir. Tunca Irmağı'nın batısında, Tunca'nın batısından aldığı kollar Fişne ve Kışla Deresi'nin ortasında, Tunca Ovası'na doğru kuzey-güney doğrultulu bir sırt ile dar bir kısımla bağlantılı uç kısmında yer alır. Geçen yıl yaptığımız taramada tepenin batı kısmında yoğun seramik parçasına rastlanılmıştır. Bu yıl ise batıda yoğunluğun azaldığı, tam tersi doğuda arttığı gözlenmiştir. Bu yıl da bezemeli ve bezemesiz Erken Demir Çağı'na ait siyah ve kahverengi perdahlı seramikler, Roma İmparatorluk, Bizans ve Osmanlı Dönemi seramikler ile cam bilezik parçaları bulunmuştur (Resim: 7). Maksutoğlu Çiftliği'ndeki yerleşimin hemen kuzeybatısında bir nekropol alanı tespit edilmiştir⁷. İş makineleriyle güneyinden toprak alındığından kesitte ve zemindeki toprak yığınlarının üzerinde yetişkin insan kafatası, bacak ve omurilik kemiği parçaları görülmektedir. Toprak alınan kısımda, kesitten düşmüş, olasılıkla MÖ 4. yy.a ait Thasos amphora parçası ile alanda işlenmiş taş blokları, olasılıkla Bizans Dönemi seramik, çatı kiremidi parçaları ile cam bilezik parçaları bulunmuştur (Resim: 8). Ayrıca alanın kuzeybatısında da iş makinesiyle yapılan çalışmalar sonunda mezarlara ait olduğu düşünülen düz taşlarda ortaya çıkmıştır. Yer yer tarla açmak için tahrip yapılmış alandan elde edilen verilerle kuzey güney 180 m, doğu batı doğrultulu 100 m olduğu tespit edilmiştir.

Kösehamza Çiftliği

Kösehamza Çiftliği, Avarız köyü sınırları içinde yer almaktadır. Tunca Irmağı'nın batı yakasındaki alan Avarız köyünün kuzeyinde, Yölstü köyünün ise güney batısında yer alır. Alanda yapılan taramalar sonucu buluntu gruplarının ilki tepenin üst kısmında, ikincisi doğuya doğru yamaçta olmak üzere iki alanda yoğunlaştığı görülmüştür. Tepe kısmında doğu batı doğrultuda 180 m, kuzey-güney doğrultuda 115 m'lik bir alanda Erken Demir Çağı'na tarihlenen bezemeli, perdahlı seramikler tespit edilmiştir. Bu seramiklerin yoğunluğu gövde parçası olup, ağız,

5 Karaca 2025: s. 368.

6 Karaca 2025: s. 368.

7 Alan başvurumuz üzerine Edirne Bölge Koruma Kurulu tarafından 23.12.2024 tarih ve 10566 sayılı kararıyla sit alanı ilan edilmiştir.

kulp ve kaide parçaları da vardır. Ayrıca bir adet pişmiş topraktan, üzerinde çentik şeklinde bezeme olan bir ağırşak parçası da burada ele geçmiştir. Ayrıca bu parselde yeşil sırlı Osmanlı Dönemi'ne ait seramikler de az da olsa bulunmuştur. Alanda dal örgü yapıların kullanıldığını gösteren sıva parçaları da ele geçmiştir. İlk alanın doğusunda çok az Erken Demir Çağı, Roma İmparatorluk ve Bizans Dönemlerine ait seramik bulunmuştur. Buna karşın Osmanlı İmparatorluğu ve Erken Cumhuriyet Dönemi buluntularına da rastlanmıştır. Burada ayrıca olasılıkla 1912'deki savaştan kaldığı düşünülen, bir adet demir top güllesi parçası ve tam tarihi belli olmayan olasılıkla demir alet parçası da tespit edilmiştir (Resim: 9).

Ziyaalp Çiftliğinin Kuzeyindeki Tepe

Avarız köyü sınırları içinde ve Ziyaalp Çiftliği'nin hemen kuzeyinde bir tepedir. Alanda yapılan tarama sonucunda tepe üstünde hiçbir veriye ulaşılamamıştır. Tepenin doğu yamacında ise Osmanlı Dönemi'ne ait olduğu düşünülen iki adet mezar taşı parçası ile Cumhuriyet Dönemine ait mezarlar tespit edilmiştir (Resim: 10). Ayrıca alanın doğu yamacında yolun kenarında iş makinasıyla yapılan çalışma sonucu düz plaka şeklinde de taşların olduğu görülmüştür.

Yolüstü Köyü Mezarlığı

Yolüstü köyü mezarlığı, köyün hemen güneydoğusunda bulunmaktadır. Osmanlı Dönemi'nde mezarlık alanı olarak kullanılmıştır ve günümüzde de gömü yapılmaktadır. Bir kısmı kırılmış şekilde birçok Osmanlı Dönemi'ne tarihlenen mezar taşları bulunmaktadır. Bunlardan biri yeniçeri askerine ait bir mezar taşıdır. Ayrıca mezarlığın kuzeybatı köşesinde üzerinde hem günümüz hem de Osmanlı Dönemi'ne ait mezarlarında bulunduğu bir tümülüs yer almaktadır (Resim: 11).

Kovankaya

Bölgede doktora tezi kapsamında araştırma yapan Burçin Erdoğan 1995'te yaptığı yüzey araştırmasında Hatıpköy'ün karşısında "Kaldırım" olarak tanımladığı yerleşimden bahsetmektedir.⁸ Yerel halk ile yapılan görüşmelerde bu alana Kovankaya şeklinde adlandırıldığı belirtildiğinden araştırma alanı için bu ad kullanılmıştır. Kovankaya Mevkii'nde yapılan araştırmada imprasso yani tırnak baskı bezemeli olup, yakın benzerleri Kalkolitik Çağ'a tarihlendirilen bir parça, geniş bir alanda siyah, el yapımı ağırlıklı olarak gövde parçaları olmak üzere baskı bezemeli, gri hamurlu perdahlı, Geç Tunç Çağı, Erken Demir Çağı'na ait olduğu düşünülen seramik parçaları tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra olasılıkla MÖ 4.-3. yy.a ait olduğu düşünülen ve olasılıkla Thasos'a ait, ama çok kırıklı ve küçük olan amphora dip parçaları da bulunmuştur. Ayrıca kulp ve gövdelerden oluşan Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait seramikler de tespit edilmiştir. Roma İmparatorluk Dönemi'ne özellikle de MS 2.-3. yy.a ait olduğu düşünülen kırılmış astarlı gövde parçaları da bulunmuştur. Pişmiş

8 Erdoğan 1995: s. 276.

toprak ağırşak ve parçaları, biri yarım bir ok ucuna benzer, diğeri testere şeklinde çakmak taşı ile granit öğütme taşı ile ezme taşı parçaları da bulunmuştur. Alanda ayrıca parçalar halinde granit öğütme taşı parçaları da tespit edilmiştir (Resim: 12).

Kaldırımtarla

Kovankaya olarak adlandırılan alının güneyinde de tarama faaliyeti yapılmış ve Hatipköy ile Suakacağı ve Büyükmemailçe köyleri arasındaki bağlantıyı sağlayan stabilize yolun hemen batısındaki “Kaldırımtarla” olarak geçen alanda buluntulara rastlanmıştır. Yerleşim doğuya doğru eğimli bir arazinin üzerinde Tunca Irmağı’na doğru düzleştiği alanda yer almaktadır. Burada yapılan tarama sonucunda yaklaşık 150x150 m’lik bir alanda Roma İmparatorluğu ve Bizans İmparatorluğu dönemlerine ait seramik parçaları, yoğun pithos gövde parçası tespit edilmiştir. Ayrıca alanda bir adet mavi renk bilezik parçası, üç adet demir cürufu da diğer bulunanlar arasındadır. Alanda yapılan tarama sırasında yer yer küçük çay taşı ve kireçtaşlarına rastlanmış, bunların yapılara ait olduğu düşünülmüştür (Resim: 13).

Adatepe

Adatepe; Yolüstü köyünün yaklaşık 2 km güneybatısında, Tunca Irmağı’nın doğu yakasında ve menderesler oluşturduğu yerdedir. İlk kez 1955 yılında Burçin Erdoğan tarafından tespit edilen yerleşim,⁹ daha sonra doktora tezi çalışması kapsamında, 2013’te tarafından araştırılmış ve önce tez, daha sonra kitapta yayınlanmıştır.¹⁰ Ova düzleminden 5-6 m yüksekliğinde ve küçük bir höyük görünümündeki tepenin üst ve doğuya doğru eğimli kısmında yoğun buluntu tespit edilmiştir. Bu alanda çok sayıda bezemeli ve bezemesiz Erken Demir Çağı seramiği, az da olsa MÖ 6.-4. yy.a tarihlenen siyah firnisli seramik parçaları MÖ 4. yy.a tarihli olasılıkla Thasos amphoralarına ait dip, kulp ve gövde parçaları ile gri hamurlu gövde, ağız, dip ve kulp parçaları bulunmuştur. Burada ayrıca Roma İmparatorluk Dönemi’ne ait olduğu düşünülen seramik parçaları da ele geçmiştir (Resim: 14). Adatepe’nin güneydoğusunda, 2 yıl önce çeltik tarlası yapmak için maalesef yaklaşık 2 m’den fazla toprak alınmıştır. Toprak alınan yerde ve tarla setleri üzerinde seramik parçaları tespit edilmiştir. Burada yaklaşık 3 m genişliğinde, 2 m yüksekliğinde bir çukur veya hendek devamı olduğu, buraya çanak çömlek parçalarıyla birlikte yetişkin bireye ait kol ve bacak kemiklerinin atıldığı görülmüştür. Tepenin doğusunda, ova düzlemine doğru alanda gerçekleştirilen taramada daha çok gövde parçasından oluşan Erken Demir Çağ seramikleri bir adet serpantinden taş balta parçası, biri tüm diğeri yarım iki adet pişmiş toprak ağırşak tespit edilmiştir. Bir seramik kaide parçasında kırmızı boya çizgi bulunmakta ve MÖ 6.-3. yy. lar arasına ait olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca bu parselde bir adet bronz Osmanlı Dönemi’ne ait Hicri 1255/Miladi 1839 tarihli sikke bulunmuştur (Resim: 14). Ayrıca küçük parçalar halinde dal örgü duvarlara ait sıva parçaları tespit edilmiştir.

9 Erdoğan 1995: s. 276.

10 Karaca 2016: s. 133-134; Karaca 2019: s. 107.

Karatopraktepe

Karatopraktepe, Suakacağı köyünün hemen kuzeyindedir. 2013'te alandan kum alımı sırasında seramik parçalarına rastlanması üzerine kum alımı sonlandırılmıştır. Bu dönemin hemen sonrasında alan doktora çalışması kapsamında tarafımdan incelenmiş hem doktora tezinde hem de ondan üretilen kitapta değerlendirilmiştir.¹¹ Alanda özellikle toprak alımıyla oluşan kesitte yapılan incelemede herhangi bir buluntuya rastlanılmamıştır. Bununla 2013'te yüzey toprağının yığıldığı ve zamanla üzerinde bitkilerinde olduğu tümsekte yapılan incelemede gövde parçaları yoğunlukta olmak üzere seramiklere rastlanılmıştır. Üzerinde bezeme bulunan siyah Erken Demir Çağ seramikleri ile kırmızı astarlı gövde, kulp, ağız parçaları olmak üzere Roma İmparatorluk Dönemi seramiklerine alanda bulunmuştur. Ayrıca alandaki yüzey taraması sırasında bir adet neredeyse amorf hâle gelmiş taş balta parçası da tespit edilmiştir (Resim: 15).

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Sonuç olarak Edirne Yüzey Araştırmasının 2024 sezonu 8 Eylül ile 22 Eylül 2024 tarihleri arasında Edirne Merkez ilçede yoğunlaşmış, özellikle Tunca Irmağı'nın doğu ve batı yakasında gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmalar sonucunda Prehistorik Dönem'den başlayarak Osmanlı Dönemi'ne kadar ki zaman dilimine ait 11 alan incelenmiş ve kayıt altına alınmıştır. Tunca Irmağı'nın doğu yakasında 2025'te de arazi çalışmasının devam etmesi planlanmaktadır.

TEŞEKKÜR

Araştırmaya izin veren Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne, araç ve proje desteği (TÜBAP 2023-156) sağlayan Trakya Üniversitesi Rektörlüğü ile destekleri için Edirne Valiliği İl Özel İdaresi'ne teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

Erdoğu, B. (1997). Edirne İli 1995 Yılı Yüzey Araştırması. *14. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt: 1, s. 273-291.

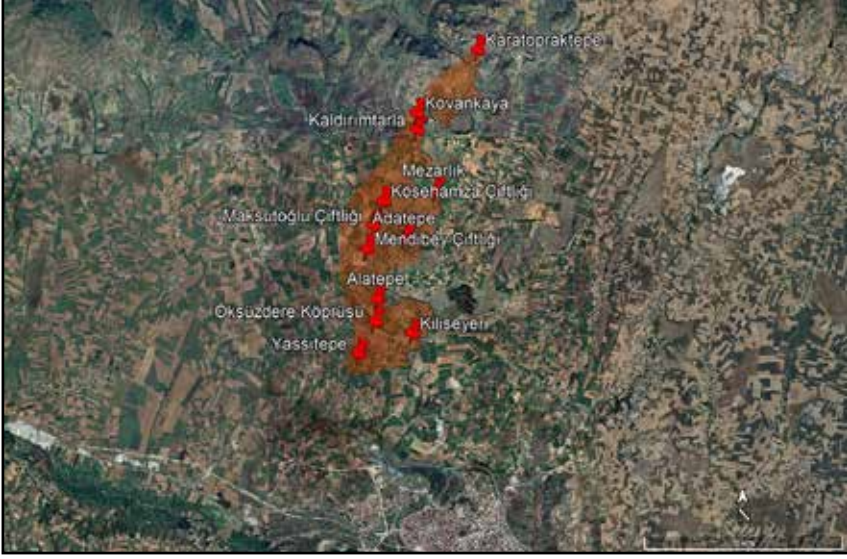
Karaca, E. (2025). Edirne Yüzey Araştırması (EYA)-2023 İlk Sezon. *40. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt: 1, s. 363-375.

Karaca, E. (2016). *Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dönem'de Doğu Thrakia*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Karaca, E. (2019). *Milattan Önce Birinci Binde Doğu Trakya*. İstanbul: Homer Kitabevi.

¹¹ Karaca 2016: s. 134-135; Karaca 2019: s. 108.

EKLER

Resim 1: Edirne YüzeY Araştırmaları 2024 Yılı (EYA'24) Çalışma Alanı

Resim 2: Yassitepe-Arazi Görünümü ve Buluntuları

Resim 3: Öksüzdere Köprüsü

Resim 4: Kiliseyeri-Arazi Görünümü ve Buluntuları

Resim 5: Alatepe-Arazi Görünümü ve Buluntuları

Resim 6: Mendibey Çiftliği-Arazi Görünümü ve Buluntuları

Resim 7: Maksutoğlu Çiftliği-Arazi Görünümü ve Buluntuları

Resim 8: Maksutoğlu Çiftliği-Nekropol ve Buluntusu

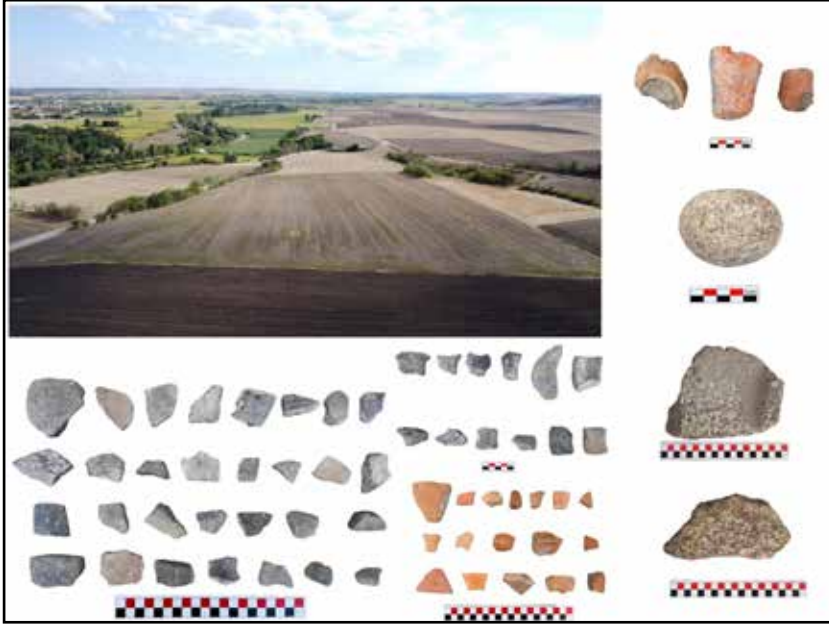
Resim 9: Köse Hamza Çiftliği-Arazi Görünümü ve Buluntuları

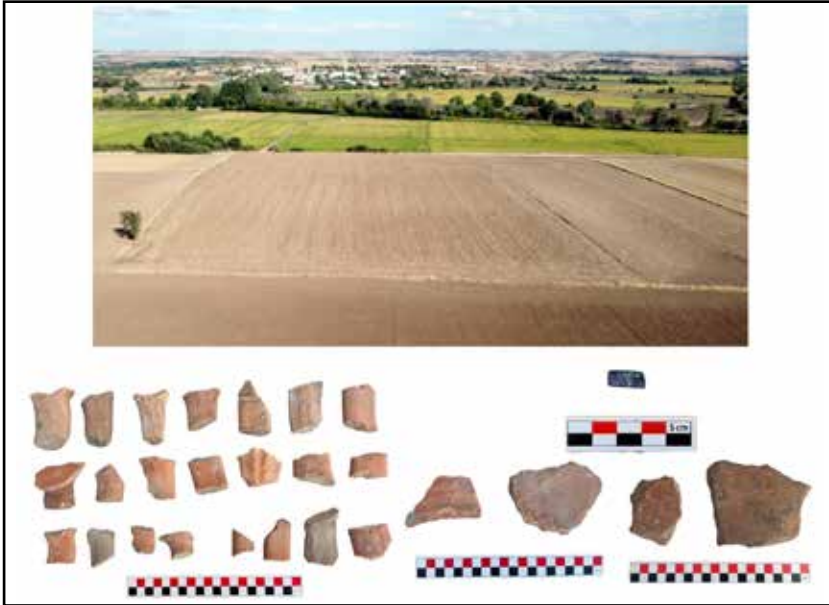
Resim 10: Ziya Alp Çiftliği Kuzeyindeki Tepe-Mezar Taşları

Resim 11: Yolüstü Köyü Mezarlığı

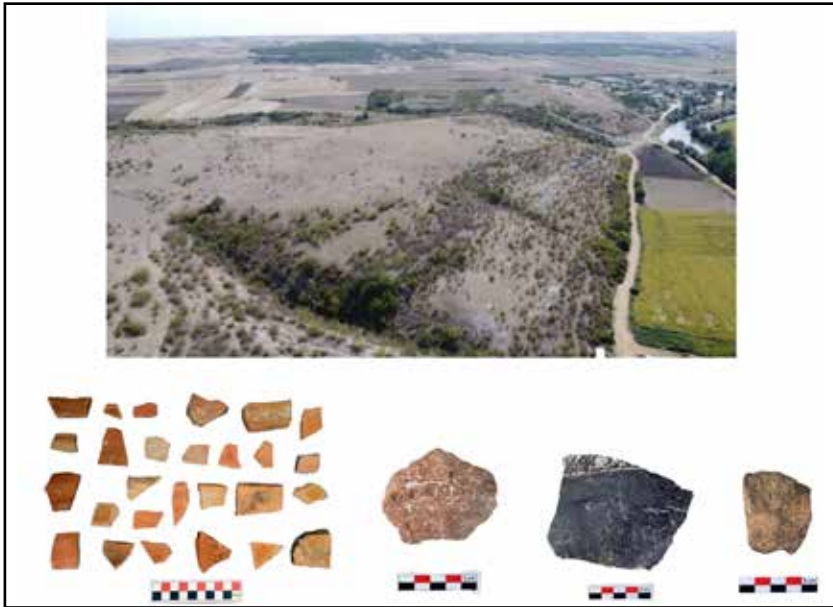
Resim 12: Kovankaya-Arazi Görünümü ve Buluntuları

Resim 13: Kaldırımtarla-Arazi Görünümü ve Buluntuları

Resim 14: Adatepe-Arazi Görünümü ve Buluntuları

Resim 15: Karatopraktepe-Arazi Görünümü ve Buluntuları

BOZDAĞ YAYLALARINDA AYDINOĞULLARI VE OSMANLI DÖNEMİ YÜZEY ARAŞTIRMASI (2024)

Eylem GÜZEL*

Necla ARSLAN SEVİN

A. Sinan GÜLER

Cengiz ŞEKER

Özge YEŞİLLER TAŞKIN

Ege Bölgesi'nin en önemli yükseltilerinden biri olan Bozdağlar (2159 m) üzerinde 20 kadar yayla bulunmaktadır (Harita: 1; Resim: 1). Bu yaylalar arasında en önemlileri Gölcük ve Bozdağ Yaylarıdır. Tarihin erken dönemlerinden itibaren farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan bu yaylalar (Sevin, 2016, s. 227; Sevin, 2021, s. 217-224; Bengisu, 1993, s. 33 vd.; Meriç, 1983; Meriç, 1988, s. 200 vd.; Vardar, 2018), doğal güzellikleri ve elverişli iklim özellikleri nedeniyle Türk-İslam Dönemi'nde de önemini sürdürmüştür. Tarihi kaynaklardan anlaşıldığı üzere Aydınolu Beyleri ve Osmanlı Şehzadeleri sıcak mevsimleri Bozdağlar üzerindeki yaylalarda geçirmişlerdir. Aydınolu Dönemi'nde geleneksel yaylacılık kültürünün de etkisiyle oldukça önemli bir yere sahip olan bu yaylalara beylerin her yıl düzenli olarak çıktıkları ve misafirlerini burada ağırladıkları kaynaklardaki anlatımlardan anlaşılmaktadır (İbn Battûta 2004/I: s. 419 vd; 166 Numaralı Mûhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), 1995, s. 429). Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde 15. yy. sonlarından itibaren ve tüm 16. yy. boyunca Manisa Sarayı'nda yaşayan ve tahta hazırlanan Osmanlı şehzadelerinin avlanmak, spor yapmak ve kavurucu yaz sıcaklarından kaçmak amacıyla yaylalara çıktıkları, burada belli dönemlerde ikamet ettikleri bilgisi ve yaylalardaki kralî yaşam ile ilgili önemli bilgiler Osmanlı belgelerinde ve yazılı kaynaklarda yer almaktadır (İbn Kemal, 1996, s. 20; Aşık Mehmet, 2007, s.176; Sümer, 2018, s. 139; Kâtip Çelebi, 2013, s. 932; Evliya Çelebi, 2005, s. 91-93; Emecen, 2015, s. 213 vd.; Osmanlı İdarî Teşkilâtının Kaynakları Şehzâde Dîvânı Defterleri, 2017, s. 22, 29 vd.; Uzunçarşılı, 1975, s. 688 vd.; Uluçay, 1941, s. 12, 14; Güzel vd., 2022, s. 197-213).

“Bozdağ Yaylalarında Aydınolu ve Osmanlı Dönemleri Yüzey Araştırması”, Kültür ve Turizm Bakanlığının izni ile Bakanlığa sunduğumuz çalışma takvimine bağlı olarak 2024'te Gölcük, Bozdağ ve Tekke Yaylası'nda gerçekleştirilmiştir. Çalışmada tarihî kaynaklarda üzerinde durulan Aydınolu ve Osmanlı Dönemlerine ait izler bulunmaya çalışılmıştır.¹ 2024 yılı çalışmalarına Gölcük Yaylası'nda başlanılmıştır (Resim: 2). Gölcük

* Prof. Dr. Eylem GÜZEL; Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Bandırma-Balıkesir /TÜRKİYE; E-posta: eguzel@bandirma.edu.tr, ORCID: [0000-0002-6813-1766](https://orcid.org/0000-0002-6813-1766)

Yaylası'nda 2021'de gölün doğu yakasındaki Karşıyaka Mevkii'nde, göl kıyısına yaklaşık 24 m uzaklıkta bulunan Gölpark (Belediye Çay Bahçesi) tesisi çevresinde incelemelerde bulunulmuştu (Güzel vd., 2023, s. 434). Bu incelemeler 2022'de de devam ettirilmiştir. Bu incelemelerde tesisin çevresini saran, atkılarla güçlendirilmiş kuru bir taş duvar, bu duvar temelinin altında kısmen sağlam durumda kalabilmiş pişmiş topraktan künklerden oluşan temiz bir su kanal sistemi tespit edilmiş (Güzel vd., 2023, s. 434, Resim: 6). Ancak bu kanalın tarafımızca tespitinin hemen sonrasında yol çalışmalarında bu künkler yok edilmiştir. 2023'te bölge yeniden incelendiğinde daha önce tespit edilen duvarların tümüyle yıkıldığı görülmüştür. Yine bu alanda yüzeyde su künkü parçasına rastlanmıştır (Güzel vd., 2025, s. 72, Resim: 3). 2024'te tesisin bulunduğu bu bölge yeniden incelenmiş, yüzeyde yeni bir su künkü parçasına daha rastlanmıştır (Resim: 3). Horasan harçlı bir yuvaya sahip pişmiş toprak künkler, daha önce duvar yüzeyinde tespit edilen su kanal sisteminin bir parçasıdır. Tüm bu veriler göl kenarına doğru inen bu kanal sistemi bölgede önemli yapılar olabileceğini düşündürmektedir.

2024'te, Gölpark'ın (Belediye Çay Bahçesi) batısındaki göl kıyısında, 2021'de saptadığımız taş duvar ve çevresi yeniden incelenmiştir (Güzel vd., 2023, s. 434, Resim: 7). Bu alanda yapılan incelemelerde küçük ve sırsız amorf parçalar halinde seramik örneklerine rastlanılmıştır. Bol miktarda ve dağınık hâlde Doğu Roma (Bizans) türü çatı kiremidi parçaları gözlemlenmiştir. Ayrıca aynı döneme tarihlendirilebilecek bir kapak parçası ile düz dipli bir çömlek parçası bulunan örnekler arasındadır. Yüzey araştırmasının mimari ve yüzey buluntuların tespitine yönelik çalışmaları gölün batı yakasında devam ettirilmiştir. Taramalarda, Doğu Roma (Bizans) Dönemi'ne ait dağınık hâlde seramik parçaları ve çatı kiremidi örneklerine rastlanmıştır.

2024 yılı yüzey araştırmasında çalışmalar gölün kuzeybatısında yer alan Örselli Mevkii'nde sürdürülmüştür. Örselli Mevkii'ndeki Tarihî Örselli Eski Mezarlığı'nın batı kenarında yükselen modern caminin kuzeydoğu köşesinin hemen yanında, 2022 Yılı Yüzey Araştırmasında bir mescit tespit edilmiştir (Güzel vd., 2024, s. 534-535, Resim: 8-9). 290

Prof. Dr. Necla ARSLAN SEVİN, Emekli Öğretim Üyesi, İzmir/ TÜRKİYE, E-posta: neclaarslansevin@yahoo.com; ORCID: 0000-0003-1653-4472

Doç. Dr. A. Sinan GÜLER, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, İstanbul/ TÜRKİYE; E-posta: a.sinan.guler@msgsu.edu.tr; ORCID: 0000-0002-4921-3600

Dr. Öğr. Üyesi Cengiz ŞEKER, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Bandırma-Balıkesir/ TÜRKİYE; E-posta: cseker@bandirma.edu.tr; ORCID: 0000-0001-5737-4914

Özge YEŞİLLER TAŞKIN, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Bandırma- Balıkesir/ TÜRKİYE, E-posta: ozgeyesillertaskin@gmail.com; ORCID: 0009-0004-5458-0132

- 1 Kültür ve Turizm Bakanlığının izni ile yapılan *Bozdağ Yaylalarında Aydınoğulları ve Osmanlı Dönemleri* konulu yüzey araştırması 10-25 Eylül 2024 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya danışman olarak Prof. Dr. Veli Sevin, fotoğrafçı olarak Selma Arslan katılmış, Bakanlık Temsilciliği görevini Samsun Müzesi Müdürlüğünden Uzman Büşra Kanbur yapmıştır.

ada, 23 parselde bulunan yapı ve çevresi 2024'te yeniden incelenmiştir (Resim: 4). Mescidin tarihlendirmesine yardımcı olacak herhangi bir kitabe veya yazılı belge bulunamamıştır. Ancak plan, malzeme ve inşa tekniği göz önünde bulundurulduğunda, Osmanlı Dönemi yapısı olduğu düşünülmektedir. Öte yandan Birgi Hurufat Defterlerindeki bir kayıttta: “*Gölcük Yaylağı Urselli adındaki mescide Eylül 1712’de yarım akçe yevmiye ile imam olarak Hacı Halil atandığı*” bilgisi geçmektedir. Bu nedenle Örselli Mevkii’ndeki yapının belgelerde adı geçen mescit olması ihtimal dâhilindedir (Kılıç, 2021, s. 139).²

2024’te mimari ve yüzey buluntuların tespitine yönelik çalışmalar Bozdağ Yaylası’nda devam ettirilmiştir (Resim: 1). Yaylada yapılan taramalarda hamam ve belli bir nizama göre dikilmiş çınar ağaçlarının bulunduğu bahçe (Çınaraltı Çay Bahçesi) dikkat çekmiştir. 2023’te incelenen bu alanlar (Güzel vd., 2025, s. 73-74, Resim: 6-7) 2024 yılı araştırmalarında yeniden incelenmiştir. Bozdağ Mahallesi’nin batı kenarında yer alan tescilli³ Osmanlı hamamı kısmen ayakta durmaktadır (Resim: 5). 15.-16. yy.lara tarihlendirilebilecek yapı enine sıcaklıklı hamamlar grubunda olup, dikdörtgene yakın bir plandadır. Üst örtüsünün yıkık olduğu hamamın çevresi ve iç mekânları yoğun şekilde ot ve çalılar ile kaplıdır. Halvet hücrelerinde biten incir ağaçları yapıya zarar vermektedir. Hamam yapısının aslına uygun olarak hızlı bir şekilde restorasyon ve konservasyon çalışmalarının yapılarak ayağa kaldırılması gerekmektedir.

Bozdağ Yaylası İnönü Caddesi’nde bulunan Belediye Parkı’nda döşeme taşı olarak kullanılmış devşirme bir parça bulunmaktadır. Taşın bir çeşmeye ait ayna taşı olduğu düşünülmektedir. Çeşme gövdesi üzerine yerleştirilen, üzerinde lüle ya da musluk takılmak üzere delik bulunan taş mevcut haliyle 67x67 cm ölçülerindedir. Yöre halkıyla yapılan görüşmede yukarıda bahsi geçen tarihî hamamın doğusunda Çukur Çeşme adlı bir çeşmenin var olduğu, ancak yol yapımı sırasında çeşmenin yıkıldığı anlatılmaktadır.⁴ Günümüzde bu kısımda yer alan sokağın adının da Çukur Çeşme olması bu anlatıları desteklemektedir. Bu mermer parçanın da bu çeşmeye ait olması muhtemeldir.

Bozdağ Yaylası’nda, Şehzade Mehmet’in (Fatih Sultan Mehmet) Hocası Molla Gürani ile ders yaptıklarına inanılan ulu çınar ağaçlı bir bahçe vardır. Çınaraltı Çay Bahçesi’nde anıt ağaç olarak tescillenmiş 9 büyük çınar ağacı yükselir. Bu mekânın olduğu yer eski kayıtlarda Fatih Caddesi üzerindedir. Cadde adı daha sonra Efeler Caddesi olarak değiştirilmiştir. Bozdağ’da sokak adı olarak kullanılan Molla Gürani adı da bunu destekler nite-

- 2 Yapının tescili için İzmir 1 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğüne başvurulmuş ancak yapılan inceleme sonrasında tescile değer görülmemiştir.
- 3 İzmir II. Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü’nün 07/01/2004 tarih ve 798 sayılı kararı ile Taşınmaz Kültür Varlığı olarak tescillenen ve mülkiyeti İzmir Vakıflar Bölge Müdürlüğüne ait olan, İzmir İli Ödemiş İlçesi, Bozdağ Beldesindeki hamamda, 12/09/2011-30/09/2011 tarihleri arasında Ödemiş Müze Müdürlüğü başkanlığında kazı ve temizlik çalışması gerçekleştirilmiştir.
- 4 Hakkı Balcı, 1965, Birgi, Muhtar; Remzi Balkan, 1956, Bozdağ, Çifçi, Latif Tüfekçi, 1937, Tekke, Çifçi (Görüşme Tarihi: 19.09.2024).

liktedir. Bozdağ Yaylası'ndaki 2024 yılı çalışmalar sırasında, Çınarlı bahçenin (Çınaraltı Çay Bahçesi) hemen üst kısmında (güney) bir mescit tespit edilmiştir. Musculuk Çeşmesi (Muştuluk Çeşmesi) Mevkii'ndeki⁵ bu yapı 368 Ada 1 Parselde yer almaktadır. Hurufat Defterinden Bozdağ'da 'Çınarlı Camii' adıyla bir yapıya rastlanmaktadır. Yine aynı kayıтта "Daha önce mescit olan yapıya 19. yy. başında bir minber eklenerek camiye dönüştürüldüğü" bilgisi de geçmektedir (Kılıç, 2021, s. 61). Günümüzde Çay Bahçesi işletme binasının arkasında yer alan ve bütünüyle nitelsiz bir betonarme olan mescidin özgün halinin kayıtlarda geçen Çınarlı Camii olma ihtimali bulunmaktadır (Resim: 6).

Mescidin yaklaşık 50 m kadar doğusunda bir duvar örgüsü bulunmaktadır. Çınarlık Mevkii'ndeki bu duvar kalıntısının hemen ilerisinde ise Muştuluk Çeşmesi yer alır. Mermeroluk (Musculuk) Mevkii'nde bulunan çeşme Cumhuriyet Dönemi'nde yapılmış olmasına rağmen önceki tarihlerde burada bir kaynak bulunması ihtimal dâhilindedir.

Bozdağ Yaylası'nda tıpkı Fatih Caddesi ve Molla Gürani Sokak gibi isimlendirmeler yüze araştırılmamıza belli bir önem taşımaktadır. Bu bağlamda dikkat çeken diğer bir alan Saraybeyler (Saraybey)⁶ adında bir sokaktır. 2023 çalışmalarında dikkatimizi çeken bu sokak (Güzel vd., 2025, s.74, Resim: 8) Fatih Caddesi ile kesişmektedir. Bu isimlendirmelerin tesadüfi olmadığı düşünüldüğünden söz konusu alanda 2024'te yeniden bir tarama yapılmıştır. Bozdağ Yaylası'nın doğusunda bulunan Saraybey Mevkii'nde 2023'te yapılan taramalarda 273 ada 43 parselde bir yapıya ait duvar kalıntısına rastlanmıştır (Güzel vd., 2025, s. 74, Resim: 9). 2024'te bu yapı ve çevresi tekrar incelenmiştir. Yıkık durumda olan taş duvarlı mekânın doğu, güney ve batı duvarları kısmen ayakta olup, kuzey duvarı tümüyle yıkılmıştır. Horasan harcı ile yapılmış olan taş duvarda yer yer kiremit parçaları kullanıldığı görülmektedir (Resim: 7). Yakın geçmişin kuru taş duvarlarından farklı bir teknikle yapılmış olan kalıntının fonksiyon tespiti ve tarihlendirmesinin yapılabilmesi için burada bir temizlik çalışmasına ihtiyaç vardır.

2024 yılı yüze araştırmasında Bozdağ Yaylası'nda dikkatimizi çeken en önemli konu arazide karşılaşılan anıtsal ağaçlardır. Kestane, ceviz ve çınar ağaçlarından meydana gelen koruluklar özellikle Saraybey, Çınarlık Civarı ve Mermeroluk Mevkii'ne doğru yoğunlaşmaktadır. Mermeroluk Mevkii'nde kestane ağaçlardan birinin yaşı, Orman İdaresi tarafından 600 olarak hesaplanmıştır (Resim: 8). Osmanlı Arşivlerinde karşılaşılan yaylayla ilgili belgelerle uyumlu olan bu korulukların yıllar önce Aydınoğlu ve Osmanlı elitlerince av, spor, eğlence vb. amaçlarla oluşturulmuş ve kullanılmış olabileceği üzerinde durulması gereken bir konudur.

5 Tapuda Musculuk yazmaktadır. Günümüzde var olan çeşme üzerinde ise Muştuluk Çeşmesi yazmaktadır.

6 Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Parsel Sorgu uygulamasında Saraybey olarak geçmektedir, sokak tabelasında isae Saraybeyler olarak adlandırıldığı görülmüştür. Bkz. <https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#ara/cografi/38.339053838119725/28.07764291763306> Erişim Tarihi: 15.09.2023

Saraybey Mevkii'nde bulunan yukarıda bahsi geçen taş duvarlı yapının yakınlarında, Saraybey Mevkii'nin doğu yamaç teraslarında yapılan taramalarda, belli bir nizamda dikilmiş olan anıtsal ağaçlar dikkati çekmektedir. 273 Ada 52 Parsel'de Kestanelik olarak geçen bu alanda yapılan taramalarda kuru sıva duvar örgüleri ve amorf hâlde seramik parçaları bulunmuştur.

2024'te, Çınarlı Çay Bahçesi ve mescidin yakınlarında (doğusuna doğru) Fatih Caddesi'nin üst kısımlarında, Kestanelik denilen yerde incelemelerde bulunulmuştur. Tapuda Çınarlık Cıvarı (Musculuk Çeşmesi) Mevkii 363 Ada 1 Parsel'de Kestanelik olarak geçen bu alanda birkaç yy. yaşlarında oldukları anlaşılan kestane ve çınar ağaçlarının belli bir nizama göre dikilmiş olduğu görülmektedir. Yine burada çapı 4.50 m çevre genişliği 14 m olan anıtsal bir çınar ağacının da bulunduğunu gözlemlenmiştir. Hemen karşısındaki konuta yol açma çalışması sırasında köklerinin bir kısmının açıkta kaldığı görülen çınar ağacının ivedilikle tescillenerek koruma altına alınması gerekmektedir (Resim: 9). Bu alanın kuzeyinde horasan harçlı bir yapı tespit edilmiştir. Mermeroluk Mevkii, 364 Ada 3 Parselde bulunan bu yapının kuzey duvarı 4 m, batı duvarı 2.70 m, doğu duvarı ise 2.47 m boyutlarındadır ve dikdörtgene yakın bir planda inşa edilmiştir. Üst kısmında, kuzeybatı köşesinde, 70x75 cm ölçülerinde bir açıklık bulunmaktadır. Yapının derinliği 140 cm'dir. Yığma tekniğinde inşa edilen yapının inşasında farklı ebatlarda moloz taşlar yer alırken aralarda kiremit parçaları kullanıldığı görülmektedir. Dış ve iç duvarları sıvalı olan kapısız yapının bir kar deposu olarak kullanılmış olması muhtemeldir (Resim:10).

Bozdağ Yaylası'nda Osmanlı Dönemi'ne ait tarihî dokunun en net izlendiği yer, hiç kuşkusuz, mezarlıklardır. 2023 yılı yüzey araştırmasında incelenmiş olan (Güzel vd., 2025, s. 75 vd.) bu mezarlıklardan Üçler Tepesi ve mezarlık alanı 2024 yılı çalışmalarında tekrar incelenmiştir. Üçler Mezarlığı çevresinde kırık ve dağınık vaziyette farklı formlarda mezar taşlarına rastlanmıştır. Bunlardan biri "*La İlahe İllallah, Muhammedün Resulullah*" yazılı kitabeye sahiptir (Resim: 11). Yine aynı alanda başlık kısmı kırık, kitabesiz bir mezar taşı daha tespit edilmiştir.

2024 yılı araştırmaları Tekke Yaylası ile devam edilmiştir (Resim: 12). Tekke Yaylası'nda yapılan taramalarda da mezarlıklar ilgi çekmektedir. Bunlardan biri Köyiçi Mevkii'nde 1022 Parsel 26 Paftada bulunan 1970 tarihli Tekke Mahallesi Camii haziresidir. 10 mezarın bulunduğu bu hazirede tarihî değer taşıyan tek bir mezar yer almaktadır. Bu mezarın eski baş şahidesinin ön kısmına "*Bu Tekke Köyü'nün Kurucusu Musa Baba Ruhuna Fatiha*" yazılı yeni bir mermer mezar taşı sonradan yerleştirilmiştir. Bu hazirenin dışında Tekke Yaylası'nda üç mezarlık daha bulunmaktadır. Mezarlıklardan iki tanesi Tekke Mahallesi'nin girişinde, yaylanın güneyinde yer almaktadır. Köy yolu ile ayrılan bu mezarlıklardan batıda bulunanı Tekke Köyü Musa Baba Mezarlığı'dır. Köy Cıvarı Mevkii, 622 Parsel 17 Pafta'da yer alan mezarlık alanında Osmanlı Dönemi'ne ait beş adet mezar tespit edilmiştir (Resim: 13). Diğer mezarlık alanı yolun doğusunda yer alan Köy Cıvarı Mevkii 614 Parsel 17 Pafta'daki Tekke Köy Mezarlığı'dır. Mezarlıkta Osmanlı Dönemi'ne ait üç

adet mezar taşı tespit edilmiştir (Resim: 14). Köydeki diğer bir mezarlık alanı ise Tekke Yaylası'nın kuzeyinde yer alan Tekke Köyü Aktaş Mezarlığı'dır. Köy Civarı Mevkii 522 Parsel 16 Pafta'da bulunan mezarlıkta tarihî değer taşıyan iki mezar tespit edilmiştir.

Tekke Yaylası'nda yapılan taramalarda son olarak Kırkoluk Çeşmesi ve çevresi incelenmiştir. 101 Ada 1 Parsel'de ormanlık alanda bulunan Kırkoluk Çeşmesi Tekke Mahallesi sınırları içindedir. Daha önce biraz kuzeyde ana yolun hemen üzerindeki yamaçta bulunan çeşme, trafiği tehlikeye uğrattığı gerekçesiyle birkaç yıl önce şimdiki yerine alınmıştır. Aydınoğulları Beyliği tarafından kırk şehit anısına yaptırıldığı yazılı olduğu çeşme tarihî özelliklerinden ziyade sembolik bir ifade taşımaktadır (Resim: 15).

TEŞEKKÜR

Çalışmalarımız için gerekli izin ve desteklerinden dolayı Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile daha önceki yıllarda maddi destek sağlayan Türk Tarih Kurumu ve Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü'ne teşekkür ederiz. Ayrıca çalışmalarımız sırasında ilgi ve yardımlarını esirgemeyen Ödemiş Kaymakamlığı, Ödemiş Belediye Başkanlığı, Ödemiş Jandarma Komutanlığı, Ödemiş Müze Müdürlüğü, Gölcük, Bozdağ ve Ovacık Muhtarlıklarına da teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

Âşık Mehmet (2007). *Menâzırü'l-Avâlim*, M. Ak (Yay. Haz), II, Ankara.

Bengisu, R. L. (1994). *Torrhebia Limne*, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Dergisi V*, (2), 33-43.

Emecen, F. M. (2015). Osmanlı Taşrasında Saray Bürokrasisi: Şehzade Selim'in Kayayâ Defteri, *Osmanlı-Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies*, XLVI, 213-301.

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemed Zıllî (2005), *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, IX, Y. Dağlı, S.A. Kahraman, R. Dankoff (Yay. Haz.), İstanbul.

Ebu Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî (2004). *İbn Battuta Seyahatnamesi I*, A. S. Aykut (Yay. Haz.), İstanbul.

Güzel, E., Arslan Sevin, N., Vardar, S., Güler A.S (2022). Bozdağlar'daki Gölcük Yaylası'nda Aydınoğulları Beyliği ve Osmanlı Dönemi Sarayları: Arşiv Belgeleri ve Yüzey Araştırmaları Işığında, *Arkeoloji Dergisi*, 2, 197-213.

Güzel, E., Arslan Sevin, N., Vardar, S., Güler A.S. (2023). Bozdağ Yaylalarında Aydınoğulları ve Osmanlı Dönemi Yüzey Araştırması (2021), 42. *Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu*, (38. Araştırma Sonuçları Toplantısı), (Denizli, 23-27 Mayıs 2022), 1, Candaş Keskin (Edt.), Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 431-442.

Güzel, E., Arslan Sevin, N., Şeker, C., Güler A.S, (2024). Bozdağ Yaylalarında Aydınnoğulları ve Osmanlı Dönemi Yüzey Araştırması (2022). 43. *Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu*, 39. *Araştırma Sonuçları Toplantısı (Ankara, 16-20 Ekim 2023)*, 1. Erol Evcin (Edt.), Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 531-545.

Güzel, E., Arslan Sevin, N., Şeker, C., Güler A.S, (2025). Bozdağ Yaylalarında Aydınnoğulları ve Osmanlı Dönemi Yüzey Araştırması (2023). 44. *Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu*, 40. *Araştırma Sonuçları Toplantısı, (Nevşehir, 27-31 Mayıs 2024)*, 2, Gökhan Bozkurtlar (Edt), Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 71-98.

İbn Kemal (1996). *Tevârih-i Âli Osman*, X, Ş. Severcan (Yay. Haz.), Ankara.

Kâtip Çelebi (2013). *Cihannüma II*, B. Karlıoğlu, S. Öztürk (Yay. Haz.), İstanbul.

Kılıç, M. (2021). *Hurufat Defterlerine Göre Birgi Kazası (1691-1835)*, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Urfa.

Meriç, R. (1983). *Küçük Menderes Havzası'nın Tarihi Coğrafyası*, İzmir.

Meriç, R. (1988). Antik Dönemde Küçük Menderes Havzası'nın Tarihsel Coğrafyasına Genel Bir Bakış, *Ege Coğrafya Dergisi 4 (1)*, 200-206.

Osmanlı İdarî Teşkilâtının Kaynakları Şehzâde Dîvânı Defterleri: Manisa Şehzâde Sarayı Dîvânı (1544-1594), (2017). F. M. Emecen, Z. Mete, A. Bilgin (Yay. Haz.), Ankara.

Sevin, V. (2021). Lydia Bölgesi'nin Efsanevi Gölü: Torrhebia Limne, O. Dumankaya (Ed.), *Çağlar Boyunca Nehirler, Denizler ve Göller Prehistorya'dan Bizans Dönemine-Rivers, Seas and Lakes Through the Ages: From Prehistory to the Byzantine Period*, İstanbul, 717-724.

Sevin, V. (2016). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Ankara.

Sümer, A. S. (2018). “Bir Acaib Manisa: Acaib-i Uzmâ'da Manisa Bahsi”, M. Tepekaya, Z. Atar (Eds.), *Geçmişten Günümüze Manisa, Şehzade II. Mehmet ve Manisa Tarihi, Kültürü, Ekonomisi I*, Manisa, 129-140.

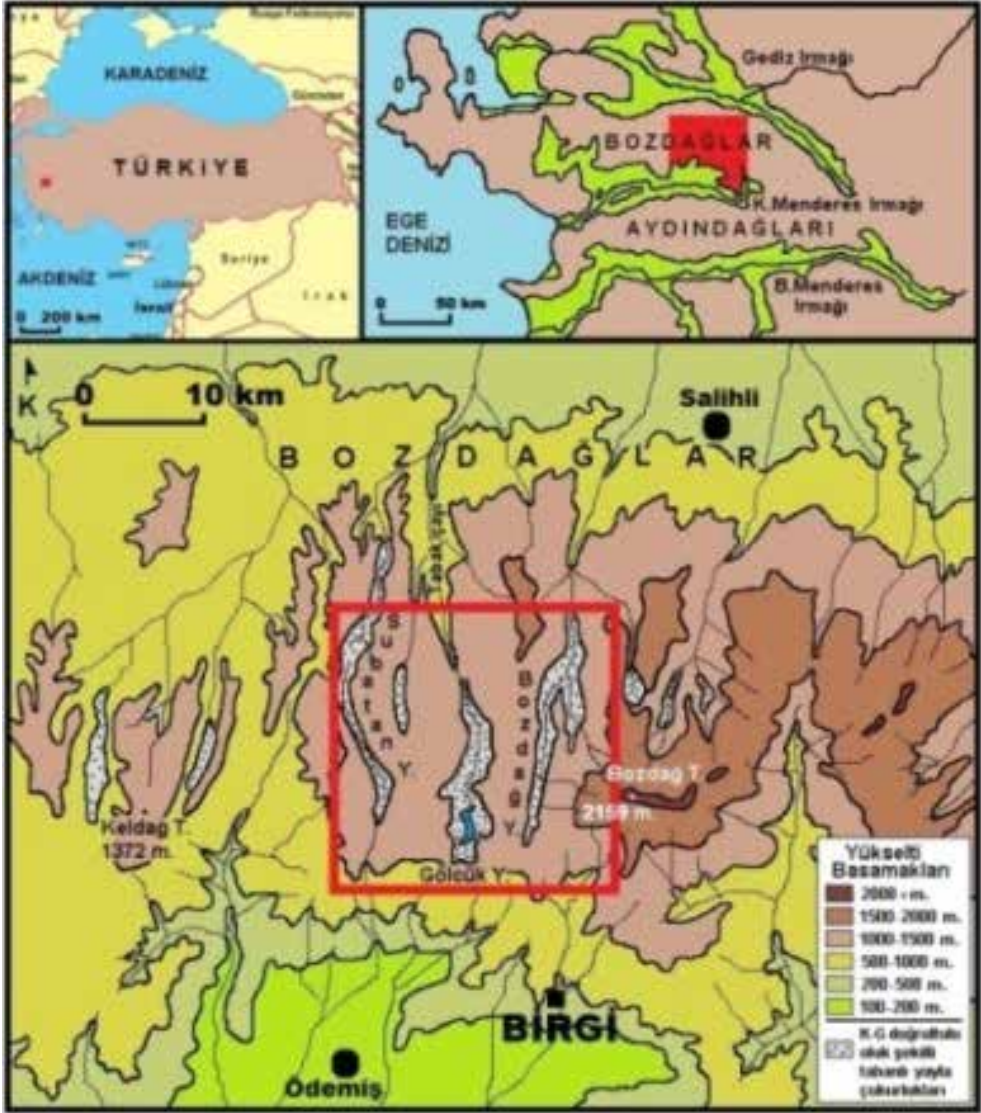
Uluçay, Ç. (1941). *Manisa'daki Sarây-ı Âmire ve Şehzadeler Türbesi “849 H – 1296 H”*, İstanbul.

Uzunçarşılı, İ. H. (1975). “Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri”, *Belleten XXXIX (156)*, 688-691.

Vardar, S. (2018). *Lidya'nın Tmolos (Bozdağlar) Yaylalarında Jeomorfoloji, Paleocoğrafya ve Jeoarkeoloji Araştırmaları*, İstanbul.

166 Numaralı Mühasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), *Dizin ve Tıpkıbasım*. (1995). A. Özkılınç-A. Coşkun- M. Karazeybek-A. Sivridağ-M. Yüzbaşıoğlu (Yay. Haz.), Ankara.

EKLER

Resim 1: Bozdağlar (Çaldağ sırtlarından Tekke ve Bozdağ Yaylalarına bakış)

Resim 2: Gölcük Yaylası, genel görünüm

Resim 3: Karşıyaka Mevkii Gölpark (Belediye Çay Bahçesi), kuzeydoğu duvarı yakınında bulunan su künkü, 2024

Resim 4: Örselli Mevkii, 290 ada, 23 parselde bulunan mescitten görünüm

Resim 5: Köyiçi Mevkii 343 Ada 6 Parsel’de yer alan hamam yapısı, doğu cephesi

Resim 6: Bozdağ, Çınaraltı Çay Bahçesi meşcit yapısı

Resim 7: Saraybey Mevkii 273 Ada 43 Parsel'de bulunan yapı kalıntısı

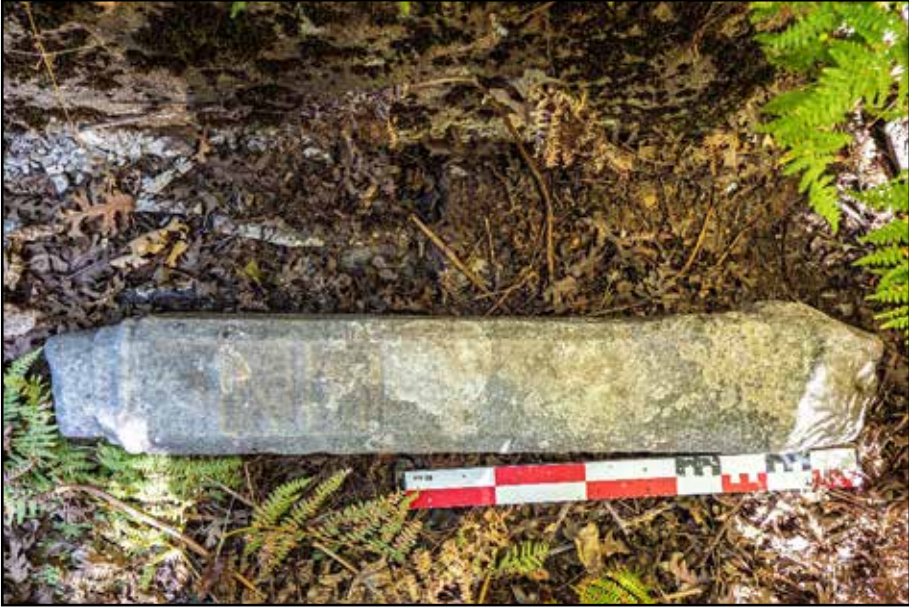
Resim 8: Mermeroluk Mevkii, 600 yaşında olduğu belirtilen kestane ağacı

Resim 9: Bozdağ, Kestanelik, anıtsal ınar ağacı

Resim 10: Mermeroluk Mevkii, 364 Ada 3 Parsel’de bulunan yapı

Resim 11: Üçler Tepesi, kitabeli mezar taşı

Resim 12: Tekke Yaylası, genel görünüm

Resim 13: Köy Cıvanı Mevkii, 622 Parsel 17 Pafta'da yer alan Tekke Köyü Musa Baba Mezarlığı

Resim 14: Köy Cıvanı Mevkii, 614 Parsel 17 Pafta'da yer alan Tekke Köy Mezarlığı

Resim 15. Tekke Yaylası, 101 Ada 1 Parsel'de, ormanlık alanda bulunan Kırkoluk Çeşmesi

KADYANDA YÜZEY ARAŞTIRMASI 2024 YILI SONUÇLARI

Fatih ONUR*

Werner TIETZ

Nusret DEMİR

Orçun ERDOĞAN

Fatma AVCU

Aslıhan ERDOĞAN

Duygu İLERİ ONUR

GİRİŞ

Kadyanda kalıntıları Batı Likya'da Muğla İli, Fethiye İlçesi, Yeşilüzümlü Mahallesi'nin yaklaşık 1,5 km güneyindeki Tekirlik Tepe'nin zirvesinde yer alır. Antik Telmessos'un (Fethiye) kuş uçuşu 15 km kuzeydoğusunda ve Ksanthos Vadisi'nin kuzey kolu üzerindeki Araksa'nın yaklaşık 10 km batısındadır (Resim: 1-2). Mimari yoğunluğu ve stratejik konumuyla Telmessos ile birlikte Kuzeybatı Likya'nın en gelişmiş kentleri arasındadır. Bu yüzey araştırması Kadyanda kent merkezindeki tüm görünür yapı ve yazıtların ilk kez sistematik biçimde belgelenmesini amaçlamakta; iskânın başlangıcından terkine kadar uzanan süreci, yerel ve bölgesel tarih bağlamında aydınlatmayı hedeflemektedir.

Araştırma Tarihçesi

Kadyanda, 19. yy.dan itibaren birçok Avrupalı gezgin tarafından ziyaret edilmiştir (Fellows, 1841, s. 119-123; Hoskyn, 1842, s. 148-149; Spratt ve Forbes, 1847, s. 40-44; Benn-

- * Prof. Dr. Fatih ONUR; Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, 07070 Kampüs Antalya/TÜRKİYE; E-posta: fatihonur@akdeniz.edu.tr; ORCID: 0000-0002-8568-0222
 Prof. Dr. Werner TIETZ; Köln Üniversitesi, Felsefe Fakültesi, Tarih Enstitüsü, Eskiçağ Tarihî Anabilim Dalı, 50923 Köln/ALMANYA; E-posta: werner.tietz@uni-koeln.de; ORCID: 0000-0002-8280-8905
 Doç. Dr. Nusret DEMİR; Akdeniz Üniversitesi, Fen Fakültesi, Uzay Bilimleri ve Teknolojileri Bölümü, 07070 Kampüs Antalya/TÜRKİYE; E-posta: nusretdemir@akdeniz.edu.tr; ORCID: 0000-0002-8756-7127
 Dr. Öğr. Üy. Orçun ERDOĞAN; Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Bizans Sanatları Anabilim Dalı, Balkan Yerleşkesi 22030 Edirne/TÜRKİYE; E-posta: orcunerdogan@trakya.edu.tr; ORCID: 0000-0002-3936-2215
 Arş. Gör. Dr. Fatma AVCU; Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, 07070 Kampüs Antalya/TÜRKİYE; E-posta: fatmaavcu@akdeniz.edu.tr; ORCID: 0000-0002-9196-239X
 Uz. Aslıhan ERDOĞAN; Sanat tarihçisi, Kadyanda Yüzey Araştırması Başkanlığı, Antalya/TÜRKİYE; E-posta: aslig.erdogan@gmail.com
 Duygu İLERİ ONUR; Klasik filolog, Kadyanda Yüzey Araştırması Başkanlığı, Antalya/TÜRKİYE; E-posta: duyguileralbin@gmail.com

dorf ve Niemann, 1884, s. 140-143; Cousin ve Diehl, 1886; Petersen ve von Luschan, 1889, s. 193-196; Heberdey ve Kalinka, 1897, s. 55-56 nos. 80-81). Bu dönemde kaydedilen yazıtlar daha sonra *TAMI* (TL 31-35) ve II (650-700) ciltlerinde bir araya getirilmiştir. Kentle ilişki çalışmaları daha sonra da devam etmiştir (örn. Jameson, 1966, s. 129; Bean, 1978, s. 42-45; Hellenkemper ve Hild, 2004, s. 578-579 s.v. Kadyanda). Bu araştırmalar arasında W. W. Wurster'in ve Fransız bir ekibin kent merkezinde yaptığı arkeolojik ve epigrafik çalışmalar önemli yer tutmaktadır (Wurster, 1980, s. 31-32, 1996, s. 164; Frézouls ve Morant, 1986; Frézouls, Morant ve Longepierre, 1986; Jacquemin ve Morant, 1999; Morant, 1999). 1992 yılında Fethiye Arkeoloji Müzesince kentte bir çevre düzenlemesi ve kurtarma kazısı yapılmıştır (Malkoç, 1993). Bu çalışmalarda günümüzde de kullanılan gezi yolu oluşturulmuş; “stadion”, tiyatro ve doğusundaki anıt mezarda düzenlemeler yapılmıştır. 2015-2021 yılları arasında bölgede yapılan antik yol araştırmalarında Kadyanda'nın çevre kentlerle olan yol bağlantıları da incelenmiştir (Onur, 2022, s. 503-504; Onur ve Tekoğlu, 2020, s. 14-16; ayrıca krş. Şahin, 2014, s. 194-195). Son olarak 2022-2023 yıllarında Fethiye Müze Müdürlüğüne bir kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir. Gerek tepenin hemen kuzey eteklerindeki kent yolunun üzerinde kalan Klasik Dönem anıtları gerekse kent merkezi çeşitli araştırmalara konu olmuş ya da çeşitli çalışmalarda içerilmiştir (Ruge, 1919; Borchhardt -Neumann 1968; Deltour-Lévie 1982, 51-62; Bruns-Özgan 1987, 153, 252-53, 277; Schweyer 1996, 16-18; Wörle 1999; Borchhardt – Bleibtreu 2013, 292; Kolb 2018, 227-38; Thomsen 2020, 73-75). Hâlihazırda kent ile ilişkili bir tane doktora tezi, bir tane de yüksek lisans tezi bulunmaktadır.¹

Kadyanda Tarihî ve Kentin Egemenlik Alanı

Klasik literatürde kentin adı sadece bir kere geçmektedir (Plin. *HN* 5.101).² Bununla birlikte Kadyanda'nın MÖ 5. yy.dan en azından MS 3. yy.a kadar tüm Likya'daki en önemli kentlerden biri olduğu kuşkusuzdur. Yerleşim tepesinin kuzey eteklerindeki Klasik Dönem mezarları zengin bir aristokrasinin varlığına tanıklık etmektedir (Kolb, 2018, s. 229-238; Petersen ve von Luschan, 1889, s. 193-196; Thomsen, 2020, s. 74-75). Kent bu dönemlerde olasılıkla bazı Kadyanda sikkelerinde ismi görünen yerel bey *Hñtruma* tarafından yönetiliyordu (Mørkholm ve Neumann, 1978, s. 28 (M 233 b) ve 30 (M 245); Tietz, 2003, s. 59 dn. 254 ile; Kolb, 2018, s. 237-238; Thomsen, 2020, s. 75). Tüm bunlar Kadyanda'nın Klasik çağda bir Likya Bey'inin ikametgahı olduğunu göstermektedir. Ayrıca ovanın doğu ucunda bir dikme mezar bulunmaktadır (Deltour-Lévie, 1982, s. 55-62; Kolb, 2018, s. 227-229; Thomsen, 2020, s. 74).

1 Doktora Tezi: Döğerli Başerkafaoğlu, 2024, 2021, ayrıca bkz. Döğerli Başerkafaoğlu, 2023; Yüksek Lisans Tezi: Baykal, 2024.

2 Kadyanda'nın Plinius tarafından anıldığının tespiti L. Robert tarafından yapılmıştır. Robert, Plinius'un el yazmalarındaki *Ascandalis*, *Ascandianalis*, *Ascadiandalis* ve hemen sonrasındaki *amela(s)* olarak kayda geçen harflerden “Cadianda” ve “Lisa” okumalarını çıkarmıştır, bkz. Robert, 1935, ss. 163-166.

Kentin Likçe adı olan Khadawati, Tlos (TL 26), Ksanthos (TL 45; çit dilli) ve Kadyanda'dan (TL 35) olmak üzere üç Likçe yazıtta geçmektedir. Tlos yazıtı MÖ yaklaşık 400-360 yıllarına tarihlenmekte ve Pinara, Telmessos ve Kadyanda'nın adı anılmaktadır (Borchhardt, 1976, s. 90 dn. 3; Gander, 2014, s. 394-398; Raimond, 2005, s. 158-164). Ksanthos'taki yazıt ise Likya'nın Hekatomnidler kontrolü dönemine tarihlenmekte olup; yazıttaki metnin Ksanthos, Tlos, Pinara ve Kadyanda'ya tanınmış bazı imtiyazlardan bahsettiği düşünülmektedir (SEG 36, 1216; Behrwald, 2000, s. 44; Thomsen, 2020, s. 73; Schürr, 2021a). Kadyanda'ya ait beş tane Likçe yazıt bilinmektedir (TL 31-35). Bunlardan ilki (TL 31) Likya'da yaygın tipik bir mezar yazıtıyken diğer dördünün çeşitli nedenlerle geleneksel Likçe yazıtlardan farklı yönleri olduğu belirtilmektedir.³ Bunlar içerisinde kentin Likçe ismi "Khadawati"nin de anıldığı TL 35, hem biçim hem içerik açısından benzersizdir ve diğer Likçe yazıtlardan ayrılan bir tarih belirtme biçimi kullanır (Schürr, 2021b, s. 177-182). Şu an kayıp olan bu yazıtta "Kral Pttule'nin hükümrânlığının dördüncü yılı" okunmaktadır. Bu isim kral II. Ptolemaios Philadelphos olarak kabul edilmiş ve dolayısıyla da yazıt MÖ 282/1 yılına tarihlenmiştir (Bryce, 1986, s. 49-50; Christiansen, 2021, s. 34-35; Keen, 1998, s. 48-49; Laroche, 1979, s. 56; Rix, 2016, s. 295-306; Schürr, 2021b, s. 177-180). III. Ptolemaios Euergetes Dönemi'nde MÖ 224/223 yılına tarihlenen bir yazıtta yedisi Likyalı olmak üzere sekiz paralı askerî muhtemelen Yeni Paphos'ta bağlı oldukları bir *gymnasion* için yağ tedarikine katkıda bulunma sözü verdikleri belirtilmektedir (Mittford, 1961, s. 6 nr. 8; SEG 20.174; I.Paphos 66; Michel, 2020, nr. 74; ayrıca bkz. Fröhlich, 2009, s. 60-63). Bu askerlerden bir tanesi olan Zenodotos oğlu Diodotos Kadyandalıdır.

Kadyanda tipik bir Helenistik çerçevede örgütlenmiş özgür bir *polis* olarak MÖ 2. yy. da Likya Birliği'ne katılmıştır (Troxell, 1982, s. 46-49). Epigrafik veriler bu dönemde ve sonrasında kentte çeşitli kültürlerin, onurlandırmaların ve önde gelen vatandaşların bağışlarını göstermektedir (TAM II 650-700; Frézouls ve Morant, 1986; Jacquemin ve Morant, 1999). Sarapis ve Isis daha sonraki Kadyanda yazıtlarında "ata tanrıları" olarak geçmektedir (TAM II 677, 679 ve iki yeni yazıt). Bir grup yazıt Roma Dönemi'nde kentte düzenlenen spor festivallerine dair bilgiler sunar. Bunlar, Sarapis ve Isis'e adanan kutsal spor festivali ile Phanianeaia adlı özel/sivil spor festivalinin varlığını gösterir.

Günümüz Yeşilüzümlü Ovası Kadyanda'ya aitti. Kadyanda'nın doğuya Ksanthos Vadisi'nin ötesine kadar uzandığını gösteren en güçlü kanıt MÖ 160-150 arasına tarihlenen bir hükümnamedir. Bu yazıtta Termessosluların Tloslular ve Kadyandalıların topraklarından transit geçiş hakkı bulunmadığı gerekçesiyle dava açtıkları bildirilir (Rousset, 2010; SEG 60, 1569; AE 2010, no. 1644; BE 2011, no. 554; Onur, 2020). Bu durum MÖ 2. yy. da Kadyanda'nın, Tlos ile birlikte Oinoanda'daki Termessos'a komşu olduğunu ve kuzeye, Tlos'a

3 Schürr (2021b), TL 32a'daki "ladā" kelimesini "mezar" anlamında yeni bir *neutrum* olarak yorumlar; TL 34'te ise "ben yaptım" formülünü yeniden kurar. Her iki yazıttaki Zzala isminin aynı kişiye ya da yakın akrabalara ait olabileceğini öne sürer. TL 33 Uzebeimi'ye aittir. Kadyanda teritoryumunda olabilecek bir diğer Likçe yazıt Sazak'taki kaya mezarı üzerindedir (Onur ve Tekoğlu, 2020: 22-24).

ve Milyas'a giden yollar üzerinde hak iddia ettiğini göstermektedir. Kadyanda'nın Geç Helenistik ve Erken Roma Dönemlerindeki teritoryumuna ilişkin bazı çıkarımlar, MS 45 yılında dikilmiş olan Patara Yol Anıtı'ndaki verilere dayanmaktadır. Anıtta adı geçen dört yol, kentin komşularının Telmessos, Araksa, Tlos ve Symbra olduğunu göstermektedir (Şahin, 2014, s. 193-195; Onur ve Tekoğlu, 2020, s. 14-15). Ayrıca Esenköy (Dont) civarındaki bir yazıtta mezar cezasının Kadyanda'ya ödeneceği belirtilir (Benndorf ve Niemann, 1884, s. 46; Hoskyn, 1842, s. 149; Ross, 1845, s. 289-290, No. 4; Spratt ve Forbes, 1847, s. II, 268; CIG III. Add. 4208c; TAM II 127). Ancak Telmessos ovasının coğrafi ve tarihsel bağlamda Telmessos'a ait olması gerektiği yönünde güçlü bir kanaat vardır (Schweyer, 1996, s. 17; Şahin, 2014, s. 195). Bu bağlamda bazı araştırmacıların (Benndorf ve Niemann, 1884, s. 46; Tietz, 2003, s. 337-339) öngördüğünün tersine yazıtın Kadyanda sınırlarının güney ucundan taşınmış olması daha olası görünmektedir (Onur ve Tekoğlu, 2020, s. 2-3; Şahin, 2014, s. 195). Nitekim Patara Yol Anıtı'ndaki güzergâhın bu noktaya çok yakın geçmesi buranın doğrudan Kadyanda toprağı olamayacağını düşündürür. Tüm bu veriler ışığında, Roma İmparatorluk Dönemi'nde Kadyanda'nın toprakları yaklaşık 200–250 km² genişliğinde olup, günümüzde Muğla ili Fethiye ilçesine bağlı Yeşilüzümlü, İncirköy, Koruköy, Çenger, Çamköy, Kızılbel, Yakacık, muhtemelen Çatalarık'ın kuzey kesimleri ve kısmen Eldirek ayrıca Seydikemer ilçesine bağlı Ortaköy, muhtemelen kısmen Çayan ve Atlidere mahallelerini kapsar biçimde geniş bir bölgeyi içine almaktadır.

Kadyanda Yüzey Araştırması ve 2024 Sezonu Sonuçları

Amaç, Hedefler ve Metodoloji

Bu araştırma Kadyanda Antik Kenti ve çevresinde yürütülecek bölgesel incelemeler aracılığıyla kentin tarihi, yerleşim planı, mimari gelişimi ile ekonomik, sosyal, kültürel ve dini yapısına ilişkin mevcut bilgi eksikliklerini gidermeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda yerleşim planı ve evrelerine ilişkin arkeolojik ve epigrafik incelemelerin gerçekleştirilmesi; kentte bulunmuş tüm eski ve yeni yazıtların belgelenmesi, içeriklerinin analiz edilmesi ve bağlamsal konumlarıyla ilişkilendirilmesi; kentin tarihî, sosyo-kültürel ve dini yapısının (varsa yeni belgeler ışığında) yeniden değerlendirilmesi; ekonomik yapıyı şekillendiren toplumsal aktörlerin ve dönemsel dinamiklerin belirlenmesi; mimari değişimlerin ve refah düzeylerinin arkeolojik ve epigrafik veriler yoluyla incelenmesi hedeflerimiz arasındadır.

2023'te gerçekleştirilen LIDAR taraması,⁴ tepenin topografyasını ve kalıntıların genel hatlarını yüksek doğrulukla haritalandırarak araştırma için önemli bir dijital altyapı sun-

4 LIDAR çalışmaları Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Kazılar ve Araştırmalar Daire Başkanlığı'nca Prof. Dr. Fatih Onur'a sağlanan 14.12.2023 tarihli ve E-51337267-160.02.02-4538437 sayılı izin çerçevesinde Fethiye Müzesi Müdürlüğü denetiminde gerçekleştirilmiştir. LIDAR taraması yüzey araştırma ekibi üyesi Prof. Dr. Werner Tietz aracılığıyla Köln Üniversitesi'nin finansal desteği ile Doç. Dr. Nusret Demir, Prof. Dr. Namık Kemal Sönmez (Akdeniz Üniversitesi) ve Dr. Öğr. Üy. Mesut Coşlu (Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi) tarafından gerçekleştirilmiştir.

muştur. CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri) destekli dijital haritalar, LIDAR verileri ile arazi çalışmaları sırasında elde edilen bilgileri bütünleştirmekte ve hem yurtiçinden hem yurtdışından araştırmacıların eşzamanlı veri girişine olanak tanımaktadır. LIDAR tam dalga formu özelliği sayesinde taranan bölgede hem bitki örtüsü hem de arazi üzerinden 3 boyutlu veri sağlanabilmektedir. LIDAR ile elde edilen 3 boyutlu nokta bulutu, R programlama ortamında robust filtreleme ile bitki-orman örtüsü ile araziye ait noktalar sınıflandırılmıştır. Böylece sadece arazi yüzeyine ait noktaların enterpole edilmesi ile cm çözünürlüklü arazi modeli elde edilmiştir.

Yazıtların ayrıntılı biçimde kaydedilmesi amacıyla geliştirilen özel veri tabanı, CBS ile entegre çalışmakta ve her bir yazıt tüm içeriği ve konum bilgileriyle birlikte dijital harita üzerinde konumlandırılmaktadır. Kentin eski planları (Resim: 3-7) içerisinde yer alan 1980 (Resim: 5) ve 1986 (Resim: 6) tarihli mevcut kent planları genel hatlarıyla kullanışlı olmakla birlikte çeşitli eksiklik ve sapmalar içermektedir. LIDAR verileri (Resim: 8-9) bu planların revizyonunu mümkün kılmış ve yeni verilerin daha doğru biçimde haritalanmasına olanak tanımıştır. Haritalama süreci devam ederken, epigrafik belgelerin tespiti ve belgelenmesi de eşzamanlı biçimde sürdürülmektedir.

Arkeolojik Gözlemler ve Tespitler

Kadyanda'nın kurulu olduğu Tekirlik Tepe özellikle kuzey, kuzeydoğu ve kuzeybatı yönlerden sarp kayalık yapısıyla doğal savunma avantajına sahiptir. Yaklaşık 600x300 m boyutlarındaki ve 10 hektarı bulan yerleşim tepenin düz alanlarının tamamını kaplar. Orta Likya'daki Kyaneai gibi örneklerde de görüldüğü üzere bu alanlar hem kamusal hem de özel yapılaşmaya olanak sağlamıştır. Yerleşim sıkı biçimde bu alanla sınırlı kalmış; kentsel doku dışı taşmamıştır. Kent, sarp yamaçlara ek olarak bazı bölümlerde teras görevi de gören etkileyici bir sur sistemiyle çevrilidir; ancak bu sur hattı geçit ve kapılar dâhil henüz tam olarak belgelenmemiştir. Ana surlar içinde Klasik Dönem'e ait bir akropolis ya da iç kale tespit edilememiştir fakat "stadion" olarak tanımlanan yapının kuzeyinde bu işlevi görmüş olabilecek korunaklı bir alan olasılığı mevcuttur. Likya'daki yerleşim geleneği açısından alışılmadık bu konum, verimli Üzümlü Ovası'na yakınlıkla açıklanabilir (Thomsen 2020, 73). Klasik Dönem'e ait mimari kalıntılar bulunmamakla birlikte çok sayıda sarnıcın bu döneme ait olması mümkündür (Frézouls vd. 1986, 229). Buna karşın güneydoğudaki "Likya Duvarı" olarak tanımlanan kiklopik örgü ve benzer teknik özellik gösteren bazı bölümler Klasik Dönem'e işaret ederken, doğu yamacındaki daha kaba duvar Geç Antik Dönem'de alınmış savunma önlemi olarak değerlendirilmektedir (Wurster 1980, 31 Fig. 2 ve 32).

Klasik Dönem sonrası yerleşim düzeni çok daha belirgindir. Günümüzde yüzeyde izlenebilen anıtsal mimari ve çeşitli kentsel donanım Kadyanda'nın Yukarı Ksanthos Vadisi'ndeki Araksa, Balboursa ve Boubon gibi yerleşimlerden daha gelişmiş olduğunu göstermektedir. Tiyatrosu kapasite bakımından Telmessos Tiyatrosu ile karşılaştırılabilecek

düzyededir (de Bernardi Ferrero 1969). Büyük olasılıkla Geç Helenistik Dönem'e tarihlenen bu yapı Helenistik surlarla desteklenmiş bir teras üzerine inşa edilmiştir ve İmparatorluk Dönemi'nde zirveye ulaşan yeniden yapılanmanın başlangıcını temsil eder (Wurster 1980, 32). Kentin kuzeyinde ardışık teraslar üzerine yerleşmiş iki büyük kamusal yapı kompleksi bulunmaktadır. İlki batısında sütunlu galeri, kuzeyinde muhtemel bir kütüphane/arşiv/imparatorluk salonu, güneydoğusunda gymnasium ve çevresinde küçük tapınakların yer aldığı Helenistik kökenli ancak İmparatorluk Dönemi'nde yeniden düzenlenmiş geniş bir agora kompleksidir. İkincisi ise, en yukarı seviyede cadde boyunca dizilmiş tapınaklar, hamamlar (Farrington 1995), bir diğer gymnasium ve çeşitli kamu yapılarından oluşan bir alandır. Kent merkezinin batı, kuzey ve doğusunda yer alan konut alanları sınırlı bir şekilde gözlemlenebilmektedir. İmparatorluk Dönemi nekropollerinin kentin güneyinde ve doğusunda yoğunlaşmaktadır.

Çalışma Alanlarına göre Epigrafik Sonuçlar ve Arkeolojik Çıkarımlar

Araştırmamızda epigrafik çalışmalar ile dijital kent planı oluşturma süreci eş zamanlı yürütülmüştür. Kadyanda'daki kamu alanları ve yapılar önceki araştırmalarda ancak kısıtlı ölçüde belgelenmişti. Bilinen başlıca yapılar, Helenistik Dönem'e tarihlenen tiyatro, agora, ve "stadion" olarak tanımlanan yukarı caddenin çevresindeki tapınaklardır. Epigrafik çalışmalar kapsamında kent farklı bölgelere ayrılarak sistematik olarak taranmış, daha önce yayımlanmamış birçok yazıt kaydedilmiş; bazı eski yazıtlar ise yerinde yeniden doğrulanabilmiştir. Ancak bazı eski yazıtlar yerinde tespit edilememiştir; bu yazıtlar için arama çalışmaları sürmektedir. Alanlara göre yapılan tespitler ve yeni yazıtlar aşağıda özetlenmiştir (Alanlar için bkz. Resim: 10-11).

Agora (A)

Kentin en büyük açık alanı olan agora hem en fazla yazıtın bulunduğu hem de kamusal yapıların yoğunlaştığı merkezî bölgedir. Alandaki en dikkat çekici yapı yakın dönemde müze tarafından kazısı yapılan, Doç. Dr. Mustafa Koçak tarafından kütüphane ya da arşiv binası olarak tanımlanan ama aynı zamanda imparatorluk salonu da olabilecek dikdörtgen yapıdır. Agorada 19 tanesi yeni olmak üzere toplam 45 tane yazıt kaydı alınmıştır. 2023'teki kurtarma kazılarında burada bulunan bir yazıt kentteki *gymnasium*ların tespiti açısından oldukça önemli bilgiler sağlamıştır.

Güney/Eski Gymnasium (GG)

Agoranın neredeyse güneydoğu bitişiğindeki yapının içinde ve yakın çevresinde yarışma kazananlara ait yazıtlar bulunmaktadır. Ayrıca geç Helenistik Dönem'de burada bir onarım yapıldığını gösteren bir bağış listesi de bulunmaktadır. 2 tanesi yeni olmak üzere toplam 9 yazıt bulunmaktadır. Doç. Dr. Mustafa Koçak gözlemlerine göre ve yazıtların da işaret ettiği üzere burasının bir *gymnasium* olduğu anlaşılmıştır.

Tapınaklar Alanı (TA)

Bu alanda daha önce tapınak kalıntıları olabileceği önerilmişti. Gözlemlerimiz burada iki ayrı tapınağa ait yapı bulunabileceğini doğrulamaktadır. Alanda bulunan toplam 5 yazıttan 3 tanesi yenidir. Bu yazıtlardan biri doğrudan tanrılar ve kutsallık temaları içermekte, diğerleri ise çoğunlukla Helenistik Dönem'e tarihlenen isim listeleridir. Yazıtlardan biri MS 2. yy.da tapınağa bir onarım ya da ekleme yapılmış olabileceğini göstermektedir.

Yukarı Cadde (YC) ve Kuzey/Yeni Gymnasion (KG)

Daha önce "stadion" olarak tanımlanan bu alanın uzunluğu, döşeme tipi ve seyirci alanının sınırlılığı nedeniyle başka bir işleve sahip olabileceği anlaşılmıştır. Yapının tapınaklarla ilişkili bir törensel işlev taşıdığı veya belirli katılımcılarla gerçekleştirilen ayinlerin mekânı olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle geçici olarak "Yukarı Cadde" olarak adlandırılmıştır. Alanda 4 adet yazıt bulunmakla birlikte bunlar onursal ya da ölüm sonrası anma içeriklidir. Bu alanın doğu ucunda bulunan yazıtlar tapınaklar alanının doğusunda kalan sarnıçlı yapının diğer *gymnasion* olduğunu göstermiştir ve bu alanın bu *gymnasion*-hamam kompleksi ile ilgili olabileceğini düşündürmektedir. Bu *gymnasion* etrafında 8 tane yazıt bulunmaktadır ve çoğunluğu yarışmalarda birincilik kazananların heykel altlıklarıdır.

Kent ve Çevresinin Geç Antik ve Bizans Dönemine Yönelik Gözlemler

Kent Merkezi

Kentin Geç Antik (MS 3. yy.ın ikinci yarısı-7. yy.ın ilk yarısı) ve sonraki Bizans Dönemlerinde nasıl bir gelişim izlediğine dair literatürün neredeyse hiçbir veri sunmaması söz konusu döneme yönelik kapsamlı bir yüzey taraması yapılmasını gerekli kılmıştır. Bu bağlamda yerleşimi çevreleyen surlar ve bu surlar içinde kalan alandaki tüm kalıntıların olası Roma İmparatorluk Dönemi sonrası dönüşümleri ve/veya yeni yapılaşmalar detaylıca incelenmiş; bunların bir bölümünün ölçekli çizimleri, fotoğrafla belgeleme çalışmaları ve tanımlamaları yapılmıştır. Ayrıca kentin sokakları, boş alanları ve yapı içleri boyunca gözlemlenen çanak-çömlek parçaları mümkün olduğunca fotoğrafla kayıt altına alınmıştır.

Yapılan bu çalışmalar neticesinde yerleşimin söz konusu döneminde geniş kapsamlı herhangi bir imar faaliyetinin gerçekleştirilmediği; ana caddesi, sokakları ve kamusal alanları/yapılarıyla Roma Dönemi kentsel dokunun neredeyse hiçbir dönüşüm geçirilmeden korunduğu, daha çok surlarda ve yaşam-konut alanlarındaki asgari onarım/yenileme faaliyetleriyle kendini gösteren bir "erken" Geç Antik Dönem'in yaşandığı gözlemlenmiştir. Sözü edilen bu küçük çaplı değişim süreci yerleşimin çeşitli noktalarında izlenirken, kentin özellikle güney yarısı ve bilhassa sur ve sura yakın alanlardaki faaliyetlerin çok daha yoğun olduğu anlaşılmaktadır. Güneyde tiyatronun bulunduğu alan doğuya eklenen kuzey güney doğrultulu bir duvarla tahkimata dönüşmüş gibidir. Bu alanın kuzeydoğuda birleştiği sur ile bu sura bitişik kuzeybatı mekân ve mahallelerinde onarım ve yenileme çalışma-

ları söz konusudur. Tiyatronun kuzeybatısındaki yerleşim alanında bulunan iki katlı yapı ise bir onarım faaliyetinden çok yeni bir Geç Antik Yapılaşmasına işaret etmektedir. Surlar ve bu surlara bitişik alanlardaki olası mekân onarımları kentin güneybatı, batı ve kuzeybatı kısımlarında da izlenebilmektedir. Ayrıca stadion olarak anılan bölgedeki tapınak alanının güneydoğusundaki yapılar Geç Antik Dönem’de dönüşüm geçirmiş olmalıdır. Tüm bu tespitler dışında, A. Farrington, Hamam yapısının Severuslar Dönemi sonrası 3. yy. içerisinde bir dönüşüm geçirdiğini (Farrington, 1995, s. 152); yerleşim boyunca dağılan bazı sarnıçların ise Erken Bizans Dönemi’ne ait olabileceğini ileri sürerken (Farrington, 1995, s. 76); Hellenkemper ve Hild (2004, s. 579) ve Tietz (2016, s. 349), makul bir biçimde tapınakların Erken Bizans/Geç Antik Dönem’de yıkılmış olabileceklerini önermektedir. Ancak bu yıkımın kurumsal anlamda yoğun bir Hristiyanlık Dönemi’nin yaşanmış olmasının pek olası olmadığı bu kentte daha çok doğal bir afet vb. durumdan dolayı âtıl kalmış yapıların ikinci kullanımı kapsamında değerlendirilmesi daha makul görünmektedir.

Yukarıda önerilen Geç Antik Dönem mimari dönüşümlerinde gözlemlediğimiz yapıların duvarları, çoğunlukla orta ve küçük boyutlu kaba yonu taşlar, yoğun harç ve az da olsa tuğla- kiremit kırıklarından oluşan karakterleriyle kentin tamamında kolaylıkla ayırt edilebilen Roma ve öncesi yapılardan büyük oranda ayrılır. Dönemin karakteristik özellikleri arasında sayılan devşirme malzeme kullanımı ise birkaç alan haricinde oldukça kısıtlıdır. Tüm kent boyunca büyük çaplı dönüşümlerin de yaşanmadığını tekrardan hatırlatmak gerekirse yerleşimde Geç Antik Dönem’in çok kısa ömürlü olduğu; kentin çok büyük bir olasılıkla 4. yy. içinde ya da en geç 5. yy. başlarında sürpriz bir şekilde terk edildiği ve sonraki dönemlerde herhangi bir yoğun iskanın yaşanmadığı ileri sürülebilir. Nitekim halihazırda ki birkaç arkeolojik ve tarihî veri de bunu desteklemektedir: Geç Antik Döneme tarihlediğimiz çanak çömlek parçaları, birkaç olası 5. yy. parçaları dışında 3. ve 4. yy.lara işaret eder. Her ne kadar şimdilik nihai bir sonuç olarak değerlendirilemese de Müze Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen küçük çaplı kazılarda elde edilen birçok sikkenin döneminin de -tıpkı epigrafik veriler gibi- MS 3. yy sonrasına gitmediğini belirtmek gerekir. Yazılı kaynaklar arkeolojik verilerle paralellik gösterir: 7. yy.dan itibaren piskoposluk listelerinin kaydedildiği *Notitiae episcopatum* ile Hierokles’in 5-6. yy.lara ait olan *Synekdēmos* eserinde de kentin adlı geçmemektedir.

En şaşırtıcı durum ise yerleşimde şu ana kadar bir kilise ya da şapel yapısının tespit edilmemesidir. Hem bölge hem de tüm Anadolu bağlamında bakıldığında Hristiyanlığın tamamen kurumsallaştığı en geç 5. yy. içinde Kadyanda’nın da neredeyse tüm Anadolu kent hatta köyleri gibi kilise/şapel yapılarına sahip olması beklenirdi. Dolayısıyla yerleşimdeki Hristiyanlık yapılarının olası yokluğu, kentin en geç 5. yy. başında terk edilmiş olma olasılığına işaret eden yukarıdaki verileri destekler niteliktedir.

Teritoryum

Sezonun teritoryum çalışmaları kapsamında Maşgebesi Mevkii yakınlarında, kentin kuzey yamaçlarındaki Klasik Dönem mezarlarının ve kente uzanan antik yolun bulunduğu alanın hemen kuzeybatısında yeni bir yerleşim tespit edilmiştir. Küçük bir bölümünün tahkimat duvarıyla çevrelendiği, büyük oranda ise doğal anakaya ile sınırlanmış; içinde sarnıç ve işlevi tespit edilemeyen mekânların yer aldığı bu tepe üstü yerleşim, kuzeydeki ova ve dağlık alanlara hâkim konumunun yanı sıra söz konusu antik yola olan yakınlığıyla bir gözetleme noktası görünümündedir. Yerleşimin doğusunda zeytinyağı veya şarap işliğine ait olabilecek anakaya oyma bir yapı ile kaçak kazılar sonucu ortaya çıkartılmış birkaç kiremit çatma mezar bulunur.

Özellikli konumu itibarıyla Klasik Dönem'den itibaren ana kente hizmet eden bir gözetleme noktası işlevi görmüş olabilecek bu yerleşim Komnenoslar Dönemi duvar yapısına sahip tahkimat duvarı (derzlerde bol tuğla-kiremit parçaları, yoğun harç, yer yer kaba çerçevesel duvar oluşturan kiremit-tuğla örgüler) ve aynı döneme ait olabilecek sırlı çanak çömlek parçaları gibi mevcut kalıntılarıyla tamamen bir Orta Bizans Dönemi karakterini yansıtmaktadır. İşliğin bulunduğu alandaki sırlı seramikler de benzer bir döneme işaret ederken, üstleri dalgalı çizgilere sahip kiremitlerle örtülü mezarlar en erken Erken Bizans Dönemi'ne ait olmalıdır.

Araştırmamız Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Kazılar ve Araştırmalar Daire Başkanlığınca YA014815(2024) proje numarası altında izin sağlanmıştır. 2024 yılı çalışmalarımız bakanlık temsilcimiz Mehmet Kaya Yaylalı nezaretinde 08-18.09.2024 tarih aralığında yapılmıştır. Bu çalışma Akdeniz Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından SBA-2025-6582 kodlu “Kadyanda: Dağlık Bir Likya Metropolisinin Kentsel Gelişimi ve Tarihsel Önemi” başlıklı proje çerçevesinde ve Koç Üniversitesi-Suna & İnan Kıraç Araştırma Merkezi tarafından KU AKMED 2024/P.1080 No.lu proje çerçevesinde desteklenmiştir. Prof. Dr. W. Tietz aracılığıyla Köln Üniversitesi alanın LİDAR taramasının yapılmasını ve veri analizini finanse etmiştir. Araştırmamız için en önemli destekler arasında Fethiye Belediyesi'nin sağladığı konaklama ve gıda temini bulunmaktadır. Fethiye Müze Müdürlüğü her daim yanımızda olmuştur. Yeşilüzümlü Jandarma Komutanlığı alan güvenliği için üstün bir çaba göstermiştir. Doç. Dr. Mustafa Koçak kent içerisindeki gözlemleri ile çalışmalara katkıda bulunmuştur. Bahsi geçen kurum ve kişilere en içten teşekkürlerimizi sunarız.

KAYNAKÇA

Baykal, G. G. (2024). *Epigrafik Metinler Işığında Kadyanda Tarihi*. Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Bean, G. E. (1978). *Lycian Turkey: An Archaeological Guide*. London: Ernest Benn.

Behrwald, R. (2000). *Der Lykische Bund. Untersuchungen zu Geschichte und Verfassung*. Bonn: Habelt.

Benndorf, O. ve Niemann, G. (1884). *Reisen im südwestlichen Kleinasien. Vol. I, Reisen in Lykien und Karien*. Vienna: Gerold.

Borchhardt, J. (1976). Das Izraza-Monument von Tlos. *RA*, 1, 67-90.

Borchhardt, J. ve Bleibtreu, E. (2013). *Strukturen lykischer Residenzstädte im Vergleich zu älteren Städten des Vorderen Orients*. İstanbul: Suna & İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü.

Borchhardt, J. ve Neumann, G. (1968). Dynastische Grabanlagen von Kadyanda. *AA*, 174-238.

Bruns-Özgan, C. (1987). *Lykische Grabreliefs des 5. und 4. Jahrhunderts v. Chr.* Tübingen: E. Wasmuth.

Bryce, T. (1986). *The Lycians in Literary and Epigraphic Sources*. Copenhagen.

Christiansen, B. (2021). Palaeographic Dating of Lycian Inscriptions. A Critical Review of Former Studies and a New Approach. *Hungarian Assyriological Review*, 2, 27-63.

Cousin, G. ve Diehl, C. (1886). Inscriptions de Cadyanda en Lycie. *BCH*, 10, 39-65.

Deltour-Levie, C. (1982). *Les piliers funéraires de Lycie*. Louvain-la-Neuve: Institut supérieur d'archéologie et d'histoire de l'art.

Dögerli Başerkafaoğlu, P. (2023). Surveys in the Necropolis of Cadianda. *Cedrus*, 11, 215-232.

Dögerli Başerkafaoğlu, P. (2024). *Cadianda Nekropolü: Tipolojisi ve Lykia Örnekleriyle Karşılaştırılması*. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Farrington, A. (1995). *The Roman Baths of Lycia: An Architectural Study*. Exeter: British Institute of Archaeology at Ankara.

Fellows, C. (1841). *An Account of Discoveries in Lycia: Being a Journal Kept During a Second Excursion in Asia Minor*. London.

Frézouls, E. ve Morant, M.-J. (1986). Inscriptions de Sidyma et Kadyanda (II). *Ktèma*, 11, 239-254.

Frézouls, E., Morant, M.-J. ve Longepierre, D. (1986). Urbanisme et principaux monuments de Kadyanda. *Ktèma*, 11, 224-238.

Fröhlich, P. (2009). Les activités évergétiques des gymnasiarques à l'époque hellénistique tardive: la fourniture de l'huile. O. Curty (Ed.), *L'huile et l'argent. Gymnasiarchie et évergétisme dans la Grèce hellénistique* içinde (s. 75-94). Fribourg: De Boccard.

Gander, M. (2014). Tlos, Oinoanda and the Hittite Invasion of the Lukka lands. Some Thoughts on the History of North-Western Lycia in the Late Bronze and Iron Ages. *Klio*, 96(2), 369-415.

Heberdey, R. ve Kalinka, E. (1897). *Bericht über zwei Reisen im südwestlichen Kleinasien*. Vienna.

Hellenkemper, H. ve Hild, F. (2004). *Lykien und Pamphylien. TIB (C. II)*. Vienna: Österreichische Akademie der Wissenschaften.

Hoskyn, Rd. (1842). Narrative of a Survey of Part of the South Coast of Asia Minor; And of a Tour into the Interior of Lycia in 1840-1; Accompanied by a Map. *The Journal of the Royal Geographical Society of London*, 12, 143-161.

Jacquemin, A. ve Morant, M. J. (1999). Inscriptions de Kadyanda. *Ktèma*, 24, 283-288.

Jameson, S. (1966). Two Lycian Families. *AS*, 16, 125-137.

Keen, A. G. (1998). *Dynastic Lycia: A Political History of the Lycians and Their Relations with Foreign Powers: C. 545-362 B.C.* Leiden-Boston-Köln: Brill.

Kolb, F. (2018). *Lykien. Geschichte einer antiken Landschaft*. Darmstadt: Philipp von Zabern.

Laroche, E. (1979). *La stèle trilingue du Létôon. Fouilles de Xanthos . Fouilles de Xanthos VI*. Paris: Lib. C. Klincksieck.

Malkoç, İ. (1993). Kadyanda Antik Kenti 1992 Yılı Çevre Düzenlemesi ve Kurtarma Kazısı. *MKKT*, 83-94.

Michel, A. (2020). *Chypre à l'épreuve de la domination lagide*. Athens: École française d'Athènes.

Mitford, T. B. (1961). The Hellenistic Inscriptions of Old Paphos. *ABSA*, 56, 1-41.

Morant, M.-J. (1999). Mains levées, mains supines, à propos d'une base funéraire de Kadyanda (Lycie). *Ktèma*, 24, 289-294.

Mørkholm, O. ve Neumann, G. (1978). *Die lykischen Münzlegenden*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht.

Onur, F. (2020). The Location of Mount Masa on the Northern Border of Hellenistic Lycia. *Gephyra*, 20, 135-164.

Onur, F. (2022). Likya'da Yürütülen Antik Yol Araştırmaları ve Bölgenin Tarihî Coğrafyasına Katkıları. M. Demirel, M. Arslan, S. Atalay ve U. Orhan (Ed.), *Antalya'nın Arkeolojik Mirası. Antalya Müzesi 100 Yaşında*. içinde (C. II, s. 498-525). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Onur, F. ve Tekoğlu, Ş. R. (2020). The Ancient Routes and New Lycian Inscriptions around Fethiye. *Gephyra*, 19, 1-32.

Petersen, E. A. H. ve von Luschan, F. (1889). *Reisen im südwestlichen Kleinasien. Vol. II, Reisen in Lykien, Milyas und Kibyrtis*. Vienna: C. Gerold's Sohn.

Raimond, E. (2005). Étude philologique des inscriptions lyciennes. 1 – Tlôs. *CollAnat*, 4, 155-177.

Rix, E. M. (2016). *Tombs and Territories. The Epigraphic Culture of Lycia, c. 450-197 BC*. (Yayımlanmamış doktora tezi). University of Oxford, Oxford.

Robert, L. (1935). *Villes d'Asie Mineure. Études de géographie ancienne*. Paris: De Boccard.

Rousset, D. (2010). *De Lycie en Cabalide: la convention entre les Lyciens et Termessos près d'Oinoanda*. Geneva: Droz Librairie.

Ruge, W. (1919). Kadyanda. *RE X/2*, s. 1477-1478.

Schürr, D. (2021a). Ergänzungen in den lykisch-griechischen Fragmenten TL 45 und TL 45B. *Gephyra*, 21, 91-105.

Schürr, D. (2021b). Überlegungen zu lykischen Inschriften bei Kadyanda. *Hungarian Assyriological Review*, 2, 173-182.

Schweyer, A.-V. (1996). Le pays lycien: une étude de géographie historique aux époques classique et hellénistique. *Revue archéologique*, 1996(1), 3-68.

Spratt, T. A. B. ve Forbes, E. (1847). *Travels in Lycia, Milyas, and the Cibyratis (Vols. I-II)*. London.

Şahin, S. (2014). *Stadiasmus Patarensis. Itinera Romana Provinciae Lyciae. Lykia Eyaleti Roma Yolları*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Thomsen, A. (2020). Das Xanthostal in archaisch-klassischer Zeit. Eine archäologische Bestandsaufnahme. M. Zimmermann (Ed.), *Das Xanthostal Lykiens in archaisch-klassischer Zeit: Eine archäologisch-historische Bestandsaufnahme* içinde (s. 12-107). Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Tietz, W. (2003). *Der Golf von Fethiye: Politische, ethnische und kulturelle Strukturen einer Grenzregion vom Beginn der nachweisbaren Besiedlung bis in die römische Kaiserzeit*. Bonn: Rudolf Habelt.

Tietz, W. (2016). Batı Likya: Pinara, Telmessos, Kadyanda. H. İşkan ve E. Dündar (Ed.), *Lukka'dan Likya'ya Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi* içinde (s. 336-349). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Troxell, H. A. (1982). *The Coinage of the Lycian League*. New York: The American Numismatic Society.

Wörrle, M. (1999). Kadyanda. *DNP*. Stuttgart: Verlag J. B. Metzler.

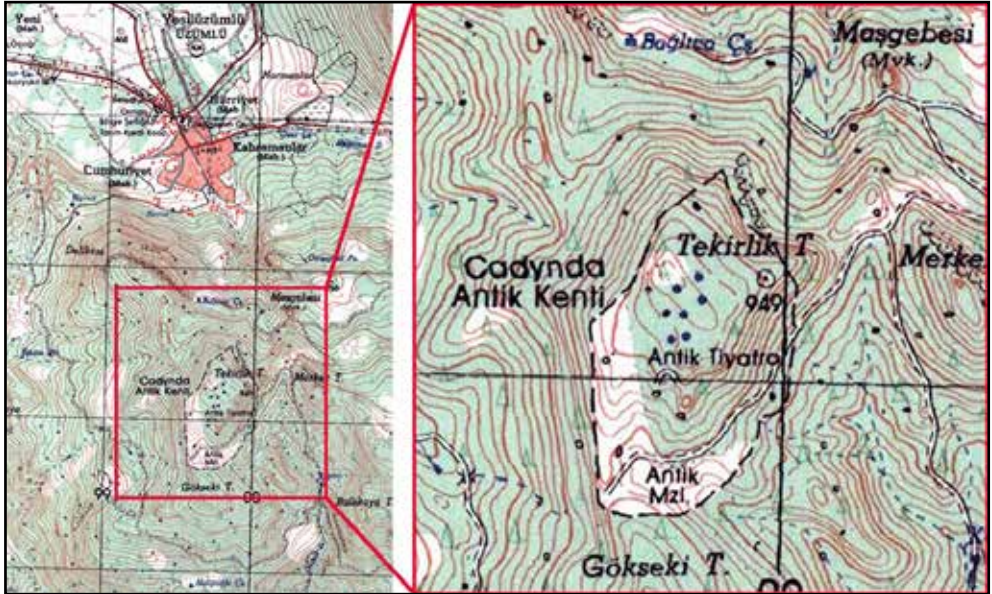
Wurster, W. W. (1980). Survey antiker Städte in Lykien. J. Maisonneuve (Ed.), *Actes du colloque sur la Lycie antique* içinde (s. 29-36). Paris: Librairie d'Amérique et d'Orient Adrien Maisonneuve.

Wurster, W. W. (1996). Dynastensitz wird Römerstadt. Eine Skizze über Prozesse der Romanisierung in Lykien. F. Blakolmer, K. R. Krierer, F. Krinzinger, A. Landskron-Dinstl, H. D. Szemethy ve K. Zhuber-Okrog (Ed.), *Fremde Zeiten. Festschrift für Jürgen Borchardt zum sechzigsten Geburtstag am 25. Februar 1996 dargebracht von Kollegen, Schülern und Freunden*. içinde (C. I, s. 161-174). Vienna: Phoibos Verlag.

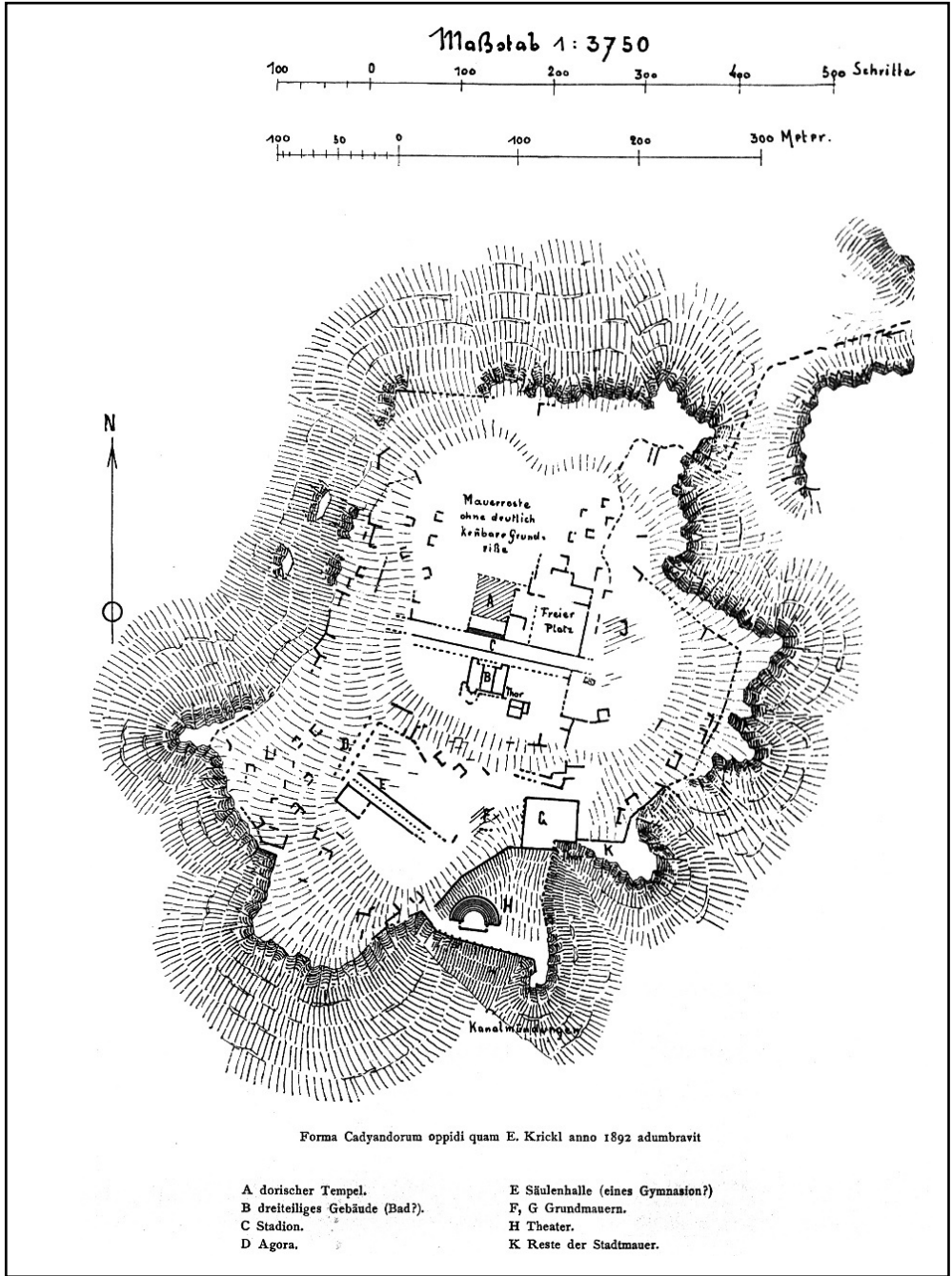
EKLER

Resim 1: Kadyanda coğrafi yeri ve çevredeki diğer antik kentler arasındaki konumu

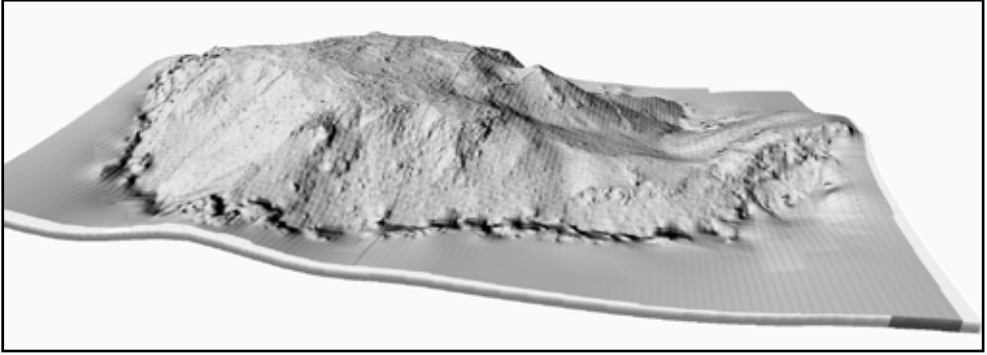
Resim 2: Yeşilüzümlü Mahallesi, Tekirlik Tepe ve Kadyanda (Harita: HGK 25.000)

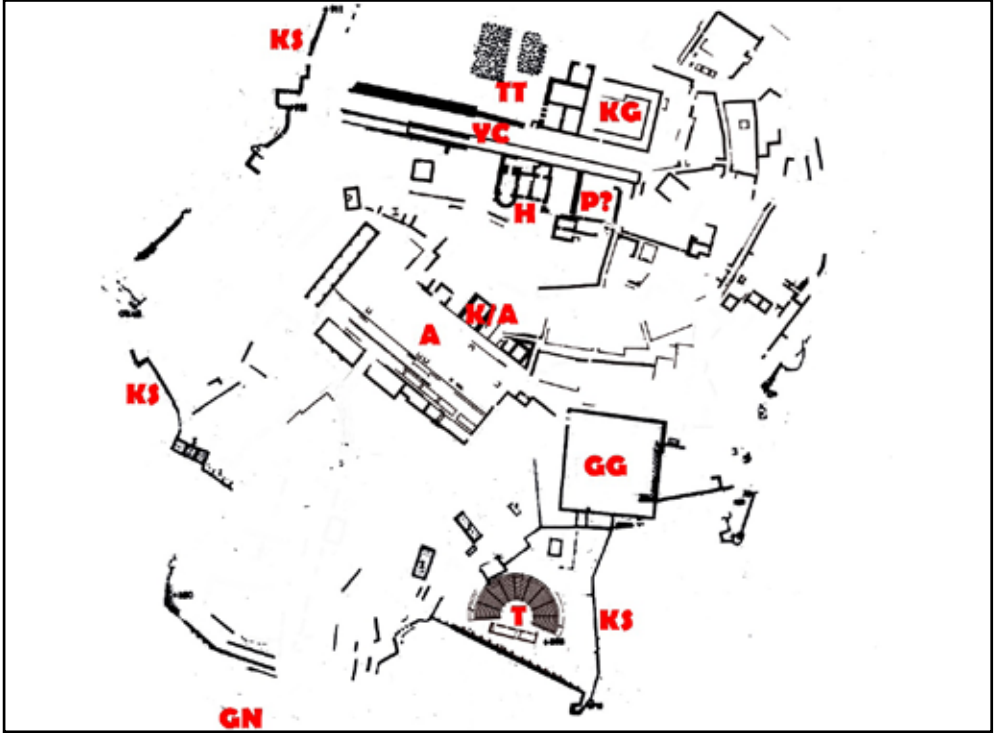
Resim 4: Krickle'ın 1892 kent planı (TAM II, s. 61)

Resim 8: 2023'te yapılan lidar tarama sonuçları (Hillshade)

Resim 9: 2023'te yapılan lidar tarama sonuçları (Hillshade 3D)

KS: Kent Suru; TA: Tapınaklar Alanı; KG: Kuzey Gymnasion; YC: Yukarı Cadde; H: Hamam; P: Palaistra; K/A: Kütüphane/Arşiv; A: Agora; GG: Güney Gymnasion; T: Tiyatro; GN: Güney Nekropol

Resim 10: Eski planların düzeltilmiş ve birleştirilmiş formu ve çalışılan alanlar

Resim 11: Yazıtların kent içindeki dağılımı (Yeşil: Bilinen Yazıtlar; Sarı Yeni Bulunan Yazıtlar 2024)

PERGAMON 2024 YAKIN ÇEVREDE YÜRÜTÜLEN ARAŞTIRMALAR

Felix PİRSON*

Bu kısa rapor Pergamon'un kuzey çevresinde gerçekleştirilen arkeolojik araştırmalar hakkındadır.¹ 2022'de başlayan ve Bergama ile Kınık ilçelerinde yürütülen yüzey araştırması toplamda altı yıllık bir programı kapsıyor. Bu araştırmanın temel amacı hem geniş hem de yoğun yüzey araştırması yöntemleriyle bölgedeki yerleşim yapısını ve arazi kullanımını incelemektir. Özellikle Helenistik Dönem ve Roma İmparatorluk Dönemi'ne odaklanan araştırma farklı coğrafi bölgeleri de dikkate almaktadır. Bu bölgenin büyüklüğü göz önünde bulundurulduğunda tüm alanı detaylı bir şekilde incelemenin mümkün olmadığı anlaşılacaktır. Bu nedenle belirli alanlar örneklem olarak seçilerek, temsil niteliği yüksek bölgelerde çalışılmaktadır.

Yüzey araştırması toplamda 12 yıla yayılması planlanan daha büyük bir projenin parçasıdır. Bu projenin temel amacı Pergamon mikro bölgesinin Helenistik Dönem'den Roma İmparatorluğu'na geçiş sürecindeki dönüşümünü anlamak özellikle de insanlarla doğal çevreleri arasındaki etkileşimi yeniden kurgulamaktır.

2024'teki çalışmalar Kaikos'un yani günümüzdeki Bakırçay'ın doğu alçak ovasının güney kesimine ve Poyracık yakınlarındaki Gambreion çevresine odaklanmıştır (Resim: 1). Bu yıl ilk kez arkeolojik olarak incelenen bazı alanlarda jeofizik araştırmalar gerçekleştirilmiştir.² Bu sezonda toplamda 22 arkeolojik alan incelenmiştir. Ancak burada sadece bazı seçilmiş örneklerden söz edilecektir.

Jeoarkeolojik arazi çalışmaları Bergama'nın doğusunda, Yayakent çevresindeki birikinti konisinde, Işıklar Vadisi'nde ve Bakırçay'ın eski yatağında yürütülmüştür. Böylece Bakırçay'ın doğu ovasında planladığımız araştırmalar büyük ölçüde tamamlanmıştır.³ Bundan sonraki yıllarda burada yalnızca bazı tamamlayıcı incelemeler yapılması öngörülmektedir.

- 1 Metnin Türkçe'ye çevrilmesinde emeği geçen Banu Doğan ve Hülya Çatak'a çok teşekkür ederiz. Aşağıdaki kısa rapor kısmen Bernhard Ludwig ve Fabian Becker'in çalışma raporlarına dayanılarak hazırlanmıştır. Çalışmalar, 26 uzman ve 17 öğrenci ile, 29.7.-18.10.2024 tarihleri arasında yürütülmüştür. Pergamon Kazısı'nın uluslararası yüzey araştırması ekibine, özellikle de yardımcılarımla Doç. Dr. Güler Ateş'e ve Dr. Mete Aksan'a ve çalışmanın başında bulunan Dr. Bernhard Ludwig'e teşekkür ederim. Çalışmalarımıza, İzmir 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürlüğünden Mustafa Kiremitçi ve Bergama Müzesi Müdürlüğü'nden Recep Karaca, Yalçın Yılmaz ve Fatih Yıldırım Bakanlık temsilcisi olarak katılımlarıdır. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne ve Bergama Müze Müdürü, Nilgün Ustura'ya, çalışmalar sırasında çeşitli konulardaki yardımlarından ötürü, teşekkür borçluyuz. Maddi destek Alman Araştırma Vakfı'ndan sağlanmıştır. 2024'te Pergamon Kazısı'nın tüm faaliyetleri hakkında çok sayıda ortak yazarın katkılarıyla ayrıntılı raporlar *Archäologische Anzeiger 2025* ikinci cildinde yer almaktadır. Güncel bilgi için ayrıca bkz. <https://www.dainst.blog/transpergmikro> (12.07. 2025).
- 2 Jeofizik tarama CAU Kiel ve Kocaeli Üniversitesi (İsmail Kaplanvural) işbirliği içinde yürütülmüştür. Çalışmalar Wolfgang Rabbel tarafından yönetilmiştir.
- 3 Fiziki coğrafya çalışmaları Brigitta Schütt (Berlin) yönetiminde ve Mehmet Doğan (İzmir) ile iş birliği içinde yürütülmüştür.

Bir Yerleşim Yeri ile Birlikte Olası Bir Kırsal Kutsal Alan

Ecik Mevkii; ovanın kuzey kenarında, dağların etekleriyle alüvyal düzlüğün birleştiği geçiş noktasında yer almaktadır. Bugün bu bölge yoğun tarım faaliyetleriyle şekillenmiş durumdadır (Resim: 1, Fst. 02). Burada geçtiğimiz yıl belgelediğimiz Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait bir adak yazıtı bulunmuştur.⁴ Yazıtta *Dionysos Kathegemon*'a adanmış bir ithaf yer almaktadır. Bu bulgu bölgede olası bir kırsal kutsal alanın varlığına işaret etmektedir. Ayrıca alanda büyük bir çiftlik yapısı bulunmaktadır. Bu yapının içinde bugün hâlâ bulunan bir türbe ve ona bağlı birkaç mekân yer almaktadır. Yerel halk burada her yıl "Ecik Dede Türbesi Hayır Yemeği" adıyla geleneksel bir etkinlik düzenlemektedir.

Bu çiftlik ve onun çevresine ek olarak batıda yer alan bir tepede taş ocağı izleri, kaya mezarları ve başka mimari kalıntılar tespit edilmiştir. Geçen yıl belgelenen yazıtın bulunduğu alanın çok yakınında büyük bir çınar ağacının çevresinde yapılan jeoradar taramaları bir yapıya ait odaları düşündürülen anomaliler göstermiştir. Hem bunlar hem de yüzeyde görülebilen duvar kalıntıları çiftliğin olduğu bölge ve civarında daha eski yapılara işaret etmektedir. 2025 yılı hedefimiz yapının planını daha net ortaya koyabilmek amacıyla alanda jeofizik çalışmaları sürdürmektir.

Ayrıca birçok mimari parçaya da rastlanmıştır. Bunların arasında büyük olasılıkla Helenistik Dönem'e ait ve andezitten yapılmış bir alınlığın köşe parçası da bulunmaktadır (Resim: 2). Seramik buluntular ise oldukça geniş bir zaman aralığını kapsamaktadır—Arkaik Dönem'den başlayarak Osmanlı Dönemi'ne kadar uzanan bir spektrum söz konusudur.

Bulguların çeşitliliği gerçekten dikkat çekici ve sıra dışıdır. Ancak bu aşamada bu alanın hangi işlevi üstlendiğini kesin olarak belirlemek zordur. Bir kutsal alan küçük bir yerleşim ya da büyük, kırsal bir yapı hatta belki de bunların bir kombinasyonu söz konusu olabilir.

Antik Kent Gambreion

Poyracık yakınlarında yer alan Assarlık Tepesi genel olarak antik kentle özdeşleştirilmektedir (Resim: 1, Fst. 04)⁵. Ancak tepedeki taşlar yoğun olarak yağmalanmış olduğu için, yüzeyde neredeyse hiç mimari kalıntı görünmemektedir. Buna rağmen, alanda duvar temelleri, duvar kalıntıları, mekân izleri ve taş çıkarımına dair işaretler belgelenmiş durumdadır. Özellikle Helenistik Dönem'e ait seramik buluntular buradaki yerleşimin MÖ 4. ve 3. yy.lara kadar uzandığını göstermektedir. Ayrıca güneydoğu yamaçta yoğun bir şekilde görülen kiremitler burada antik yapıların bulunduğuna işaret etmektedir.

4 F. Pirson vd., Pergamon—Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2023 AA 2024/2, 206 Abb. 72 (A.V. Walser – U. Kunnert – B. Ludwig).

5 K. M. Sommerer, Die Chora von Pergamon. Studien zu Grenzen, Siedlungsstruktur und Wirtschaft, IstMitt 58, 2008, 139–140 bkz. dipn. 12.

İlk jeofizik tarama sonuçları başlangıçta belirgin bir bulguya işaret etmemiştir. Ancak verilerin daha dikkatli incelenmesiyle anomali yoğunlukları ve yapı özellikleri arasında belirgin farklar olduğu görülmüştür. Bu farklar antik kent dokusunun tepenin kuzey yamacından ovaya doğru yayıldığını, buna karşın tepenin güney eteklerinde daha seyrek bir yerleşim olduğunu düşündürmektedir.

Özellikle güneybatı bölgesindeki ölçümler oldukça dikkat çekicidir. Burada, yoğun anomalilerin görüldüğü alanlarla nispeten daha sakin bölgeler açıkça birbirinden ayrılmakta, bu iki bölge arasındaki sınırdaki ise, jeomanyetik ölçümlerde belirgin şekilde görülen koyu renkli, dağınık bir şerit yer almaktadır. Bu şerit muhtemelen zamanla taşları sökülerek ortadan kaldırılmış bir sur duvarının manyetik izini yansıtmaktadır. Bu çizginin doğruya doğru, arazide net bir kenar oluşturarak devam etmesi, bu kenarın da sur hattı olarak yorumlanabileceğini göstermektedir.

Buluntulara bakıldığında bu küçük kentin Pergamon'un MÖ 2. yy.daki yükselişinden önce terk edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum buranın da Kaikos'un batı düzlüğünde yer alan ve bir dönem surlarla çevrili Atarneus gibi diğer yerleşimlerle benzer bir kaderi paylaştığını düşündürmektedir. Büyük olasılıkla buradaki nüfus da MÖ 2. ve 1. yy.larda Pergamon'a taşınmıştır.

Attaloslar Egemenliğinde Bakırçay'ın Doğu Alt Bölgesinin Askerî Güvence Altına Alınması

Aşağıda, konumları ve yapısal özellikleri bakımından askerî strateji açısından önem arz eden üç yerleşim noktasına değinilecektir. Bu noktalar Kaikos Ovası'nın doğusuna güneydoğudan yani Karadere Vadisi üzerinden gelen geçit yollarını kontrol altına alabilecek şekilde konumlanmış durumdadır.

Taşagıl Tepe ile Assar Tepe birbirinden kuş uçuşu yalnızca 4,3 km uzaklıkta yer almaktadır (Resim: 1, Fst. 10 ve 14). Kale Tepe ise daha güneydoğuda ve oldukça yüksek bir konumdadır (Resim: 1, Fst. 15). Bu yüksekliği sayesinde Karadere Vadisi'ne tamamen hâkim durumdadır. Aynı zamanda burası bir geçit üzerindeki konumuyla Thyateira (günümüz Akhisar) Ovası'na ve dolayısıyla Lidya Bölgesi'ne uzanan bağlantıyı denetleme konumundadır.

Assar Tepe, Karadere Vadisi'nin daraldığı bir boğazın hemen üzerinde oldukça dik bir yükselti üzerinde konumlanmaktadır. Bu stratejik konumu sayesinde vadi boyunca uzanan yolların denetimi kolaylıkla sağlanabilmekte, gerektiğinde ise tamamen kapatılabilmektedir.

Her iki yerleşim alanı da yerleşim izlerinin Bronz Çağı'na kadar uzandığını ve Roma İmparatorluğu Dönemi ya da Geç Bizans Dönemi'nde sona erdiğini göstermektedir. Özellikle her iki alanda bulunan damgalı tuğlalar dikkat çekicidir. Bu tuğlalar Pergamon'un Attalos yönetimiyle bağlantılı inşaat faaliyetlerine işaret etmektedir. Tuğlalar üzerinde gö-

rülen damgalar ΒΑΣΙΛΕΙΩΝ veya ΒΑΣΙΛΙΚΗ gibi ifadeler taşıyor (Resim: 4).⁶ Bu mühürler Pergamon'dan bildiğimiz gibi Bakırçay'ın batı düzlüğündeki surlarla çevrili diğer yerleşimlerde de görülmektedir.

Bu bulgular Attalosların özellikle MÖ 3. ve 2. yy.larda kendi merkez bölgelerinde stratejik noktalara kaleler inşa ederek askerî kontrol ve güvenlik ağlarını sistematik bir şekilde kurdukları izlenimini uyandırmaktadır. 2024'te incelenen bu iki yerleşim, bu uygulamanın doğudaki aşağı ovada da geçerli olduğunu göstermektedir.

Yaylaköy'deki Kale Tepe, Helenistik Dönem'de Pergamon egemenliği altında bir askerî garnizona (*phrounion*) ev sahipliği yapmaktaydı (Resim: 5).⁷ Bu garnizon Akhisar Ovası'na açılan bağlantının güvence altına alınmasında önemli bir rol oynamaktaydı. Tepede gerçekleştirilen kazı çalışmaları çok sayıda kaya işçiliği, duvar kalıntıları ve bir sarnıç gibi yapıları ortaya koymuştur. Seramik buluntular, bölgenin Bronz Çağı'ndan Bizans Dönemine kadar kesintisiz kullanıldığını göstermekte olup, en yoğun kullanımın Helenistik Dönem'e ait olduğu tespit edilmiştir.

Assar Tepe'nin kubbesi yaklaşık 750 m güneybatıda ve yaklaşık 100 m daha yüksek bir konumda yer almaktadır (Resim: 1, Fst. 16. Resim: 6). Burası günümüzde büyük ölçüde yıkılmış olan sağlam bir taş duvarla çevrilmiştir. Zirvenin altındaki batı yamaç ise başka bir duvar kesimiyle güvence altına alınmıştır. Bu iki savunma yapısı arasında, dikkat çekici bir oval taş düzenlemesi yer almaktadır. Seramik buluntular bu yapının da Helenistik Dönem'e tarihlendiğini göstermektedir. Assar Tepe'deki Kale; Kale Tepe'ye kıyasla geri çekilme noktası olarak kullanılmış olabilir. Assar Tepe'nin yüksek konumu, doğu ovaya ve Pergamon'a görsel bir bağlantı sağlamaktadır; bu durum buranın Kale Tepe'de bulunmayan ek bir savunma işlevi üstlendiğine işaret etmektedir. Öte yandan Assar Tepe'deki yapıların Kale Tepe'ye karşı düşmanca amaçlarla inşa edilmiş olması da tamamen göz ardı edilemez. Bu ihtimal, Attaloslar ile Lidya sınır bölgesinde olası bir çatışma durumunu düşündürmektedir.

Akarsuyun Ova Alanında Yer Alan Yerleşim Tepesi

Bakırçay'ın tamamen düzlendiği ova alanında yükseltilerde iki ayrı yerleşim alanı tespit edilmiştir. Fiziki coğrafya çalışmaları eski haritalar ve uzaktan algılama verileri yardımıyla eski akarsu yatakları ve su kaynaklarının konumlarına ilişkin ilk değerlendirmeler yapılmıştır. Bu durum söz konusu iki bölgeye yönelik özel bir ilgi oluşturmuştur. Bahsi geçen alanlar 1990'lı yıllardan itibaren baraj inşaatlarıyla gerçekleştirilen yapay sulama ve kapsamlı arazi düzenlemeleri öncesinde Bakırçay'ın eski kollarıyla şekillenen yükseltiler ve çöküntülerden oluşan arazinin günümüze ulaşan nadir örneklerini temsil etmektedir.

6 F. Pirson vd., Pergamon – Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2011, AA 2012/2,216 bkz. dipn. 78. 79 (M. Zimmermann).

7 H. Müller, Ein Kultverein von Asklepiasten bei einem attalidischen Phrouion im Yüntdağ, Chiron 40, 2010, 427–458.

Göçbeyli-Balıklı'daki buluntu alanı doğal bir su kaynağının bulunduğu hafif bir yükselti üzerinde yer almaktadır (Resim: 1, Fst. 19). Burada andezitten yapılmış büyük boyutlu bir stelin üst kısmı bulunmuştur (Resim: 7). Stel özenle işlenmiş palmet motifi ile taçlandırılmıştır. MÖ 6. yy.a tarihlendirilen bu stel büyük olasılıkla kırsal elit sınıfa ait bir kişinin anıtsal mezar taşıdır.⁸ Söz konusu kişi ölümünden sonra da görünür ve hatırlanır olmayı amaçladığı düşünülebilir. Böyle gösterişli bir mezar anıtı Pers egemenliği döneminde Pergamon mikro bölgesindeki kırsal alanın hem kültürel hem de sosyoekonomik yapısı hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.⁹ Aralarında bazı sıra dışı arkaik malzemelerin de bulunduğu diğer buluntular ise henüz değerlendirilmemiştir.

Ferizler–Tepe Tarla buluntu alanı uzun süreli yerleşim faaliyetleri sonucu oluşmuş gerçek bir höyük gibi görünmektedir (Resim: 1, Fst. 20). Bu alan ilk olarak 2023'te incelenmiş ancak yoğun bitki örtüsü nedeniyle yüzey gözlemleri sınırlı kalmıştır.¹⁰ Bu yıl bitki örtüsünün temizlenmesiyle yüzey çok daha görünür hâle gelmiş ve bu durum önemli bir keşfe olanak sağlamıştır. Yaptığımız yüzey araştırmasında, 4,5 cm boyutunda Erken Tunç Çağı'na tarihlendirilen küçük bir mermer idol bulunmuştur (Resim: 8). Bu tür idoller başta Troya olmak üzere çeşitli bölgelerden de bilinmektedir¹¹. Küçük ancak anlamlı bu buluntu Bakırçay'ın doğu ovasının Bronz Çağı'nda maddi kültürün gelişiminde önemli bir rol oynadığını açıkça ortaya koymaktadır.

Jeoarkeolojik İncelemeler

2024 yılı çalışmaları kapsamında *Freie Universität Berlin* ve İzmir Ege Üniversitesi fiziksel coğrafya ekipleri tarafından yeniden sondaj çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu sondajların temel amacı tarihsel çevre koşullarının yeniden yapılandırılmasına katkı sağlamaktır. Bu tür veriler olmadan insan-doğa etkileşiminin tarihsel bağlamda yalnızca genel hatlarıyla modellenemesi mümkündür.

Bu yılki sondajlar Bakırçay'ın kanalizasyonla edilmeden ve yatağı düzeltilmeden önceki eski akış hattı boyunca oluşturulan bir kesitte gerçekleştirilmiştir (Resim: 9). Açılan sondajlarda tipik nehir yatağı kumlarına ulaşılmıştır. Eski nehir yatağının her iki yanı balçıklı silt malzemeden oluşan doğal bir set ile sınırlandırılmıştır. Sondajların tabanında ise Bakırçay Ovası'na özgü silt ve kilden oluşan taşkın yatağı tortuları tespit edilmiştir.

Işıklar'da Yayaköy Deresi'nin küçük bir yan vadisinde üç sondaj açılmıştır. Bu sondajların amacı vadi dolgununun yapısını ortaya koymaktır (Resim: 10). Elde edilen veriler

8 Krş.: Ch. Ratté, *Anthemion Stelae from Sardis*, *AJA* 98, 1994, 593–607 Abb. 1b–3 (Kat.-Nr. 1).

9 Bkz. U. Kelp, *The Taşdam Tepe Necropolis and the Lower Kaikos Valley in Pre-Hellenistic Times*, içinde: E.-M. Mohr – K. Rheidt – N. Arslan (ed.), *Urbanism and Architecture in Ancient Aiolis. Proceedings of the International Conference from the 7th–9th April 2017 in ÇanakKale*; *AMS* 95 (Bonn 2020), 313–333.

10 F. Pirson vd., *Pergamon – Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2023 AA 2024/2*, 50 vdd. (B. Ludwig vd.).

11 Bkz. örn. Ö. Bilgi, *Anadolu'da insan görüntüleri: Klasik çağ öncesi* (İstanbul 2012) 264 vdd. (Kat.-Nr. 730. 732).

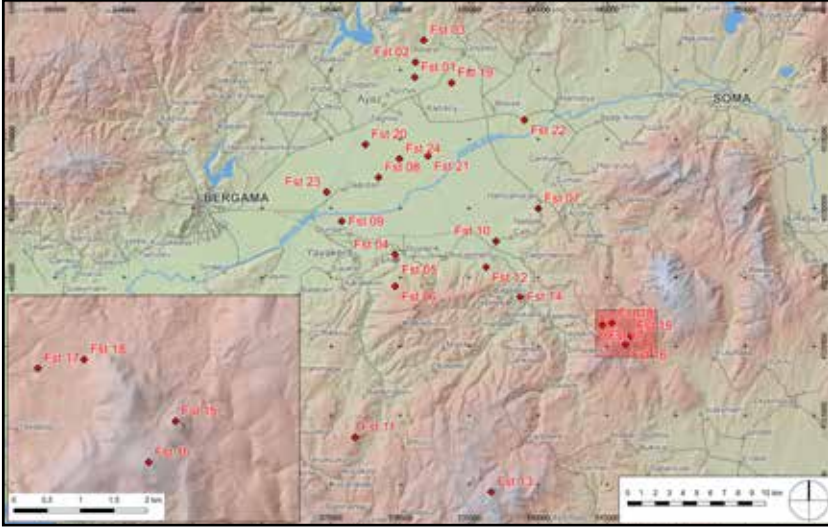
düşük kalınlıkta ve ağırlıklı olarak çakıl ile kumlu kilden oluşan bir dolgu tabakasına işaret etmektedir.

Yayakent'te ise birkaç m'lik alüvyon yelpazesi sondajlanmıştır (Yay-01, Yay-02, Yay-03). Bunlar temel olarak çakıl ve kumdan oluşmaktadır ve altlarında Bakırçay Ovası'nın karakteristik siltli-killi taşkın yatağı tortuları bulunmaktadır (Resim: 10).

2024 yılı itibarıyla Bakırçay'ın aşağı ovasında yürütülen arkeolojik yüzey araştırmaları büyük ölçüde tamamlanmıştır. Kalan üç araştırma sezonunda çalışmalar, öncelikle Bergama'nın kuzeybatısında yer alan Selinus (günümüzdeki Bergama Çayı) Vadisi'ne, ardından da Kozak Yaylası'na kaydırılacaktır. Bu araştırmalara paralel olarak ova ve çevresindeki dağ eteklerinde yer alan yerleşimlere ilişkin verilerin değerlendirilmesine, yürütülmekte olan doktora çalışmaları kapsamında başlanmıştır.

Şu ana dek elde edilen veriler Bakırçay Ovası'nın batı ve doğu kesimleri arasında belirgin farklılıklar bulunduğunu göstermektedir. Bu farklılıklar yerleşim modelleri, maddi kültür öğeleri ve dönemsel yerleşim dinamikleri gibi çeşitli alanlarda kendini göstermektedir. Önümüzdeki süreçte bu yeni gözlemlerin, Pergamon merkezinden elde edilen bulgularla karşılaştırmalı olarak ele alınması planlanmakta, böylece bölgenin tarihsel gelişiminin daha bütüncül ve tutarlı bir çerçevede değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

EKLER

Resim 1: Yakın çevre, Bakırçay'ın doğu alt ovası ve Yunt Dağı'nın kuzey kesimi. 2024 yılı araştırma kampanyasında belgelenen buluntu yerlerinin genel görünümü. (Bernhard Ludwig; veri kaynakları: TanDEM-X 2017, Alman Havacılık ve Uzay Merkezi (DLR) ve OpenStreetMap)

Resim 2: Yakın çevre, Alibeyli–Ecik, Andezit malzemeden yapılmış alınlık parçası (Berslan Korkut)

Resim 3: Yakın çevre, Poyracık. Ön planda, köyün güneybatı kenarında yer alan Assarlık Tepesi'ne (Gambreion) bakış. Arka planın merkezinde, olası bir kaya kutsal alanı (2024/05). (Berslan Korkut)

Resim 4: Yakın çevre, Pergamon'un güneydoğu mikro bölgesi. 14 No.lu Buluntu Yeri (Bağalan–Assar Tepe). Üzerinde ΒΑΣΙΛΙΚΗ damgası bulunan bir çatı kiremiti parçası (İkbal İnceelli)

Resim 5: Yakın çevre, Yaylaköy–Kale Tepe. Güneyden, dik yamaçlı Kale Tepe’ye bakış, arka planda Bakırçay’ın doğu alt ovası (Bernhard Ludwig)

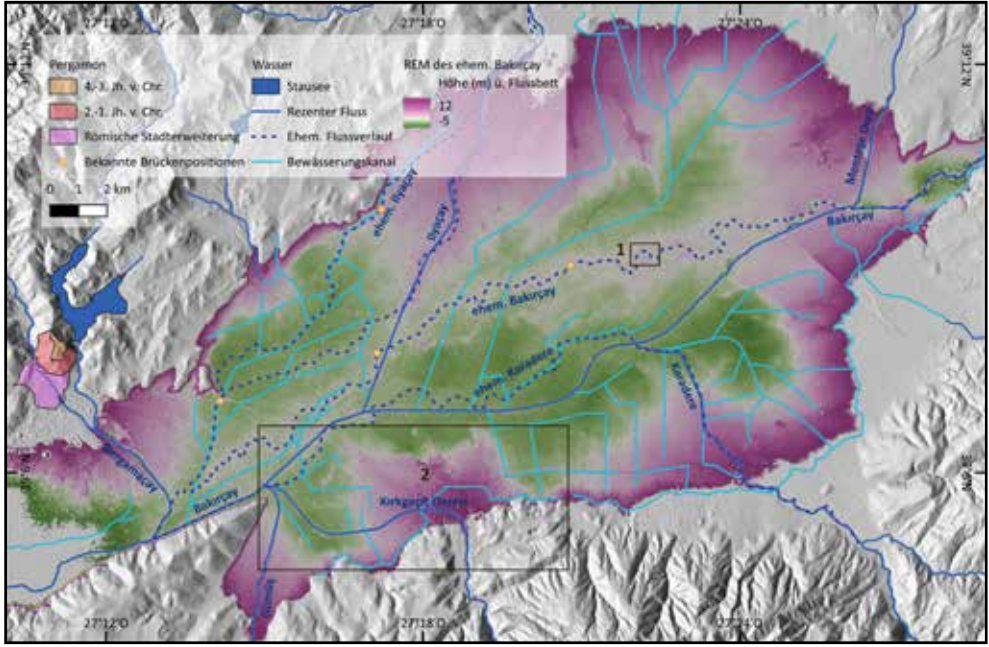
Resim 6: Yakın çevre Yaylaköy–Assar Tepe. Batıdan görünüm: ön planda dış savunma yapısı, sol orta alanda ise zirve platosunu çevreleyen sur hattı (Berslan Korkut)

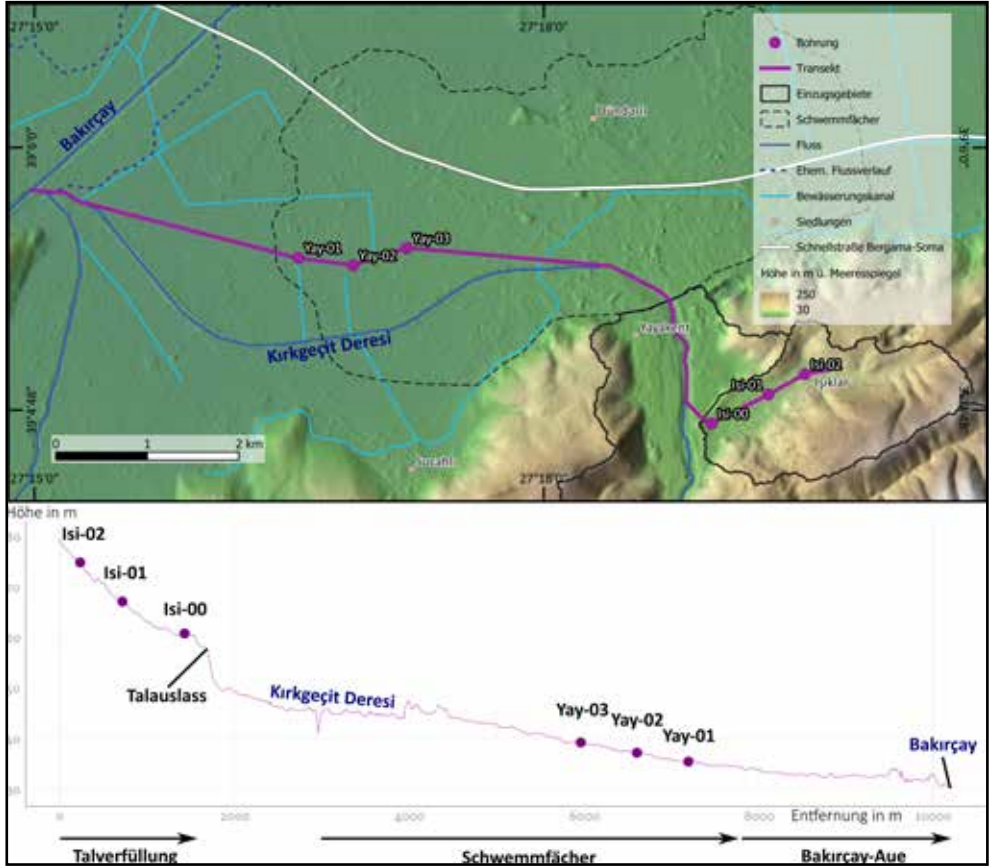
Resim 7: Yakın çevre, Göçbeyli – Balıklı. Üst kısmı palmet motifli süslemeyle bir mezar steli (Nicole Neuenfeld)

Resim 8: Yakın çevre, Ferizler – Tepe Tarla, 4,5 cm boyutunda mermer idol (Adriana Günzel)

Resim 9: Yakın çevre, Fiziki Coğrafya. Bakırçay'ın doğu alt ovasındaki eski akış hattının yenilenmiş nehir yükselti modeli (REM) ve rekonstrüksiyonu yapılmış eski nehir yolları. Çalışma alanlarına ilişkin harita kesitleri, (1) eski Bakırçay ve (2) Kırkgöçüt Deresi olarak işaretlenmiştir. (Fabian Becker, Robert Busch, Joris Starke; veri kaynağı: TANDEM-X DGM)

Resim 10: Yakın çevre, Fiziki coğrafya. 2 No.lu Çalışma Alanına ait harita ve sondajlar boyunca uzanan transekt. (Fabian Becker – Robert Busch – Joris Starke. Veri kaynağı:- TanDEM-X DGM.)

NEVŞEHİR İLİ NEOLİTİK ÇAĞ YÜZEY ARAŞTIRMALARI PROJESİ 2024 YILI ÇALIŞMALARI

Fevzi Volkan GÜNGÖRDÜ*

NENESU” (Nevşehir Neolitik Survey) projesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi akademisyenleri ve öğrencilerinden oluşan bir ekip ile 2024’te 01.07.2024-13.07.2024 tarihleri arasında Nevşehir ili, Gülşehir, Acıgöl, Derinkuyu ilçelerinde arkeolojik yüzey araştırmaları gerçekleştirmiştir. Nenesu Projesi’nin temel hedefi Volkanik Kapadokya’nın erken tarih öncesi kültürlerinin tanımlanması sürecinde “Merkezi Volkanik Kapadokya” olarak tanımladığımız Nevşehir ili ve çevresinin tarih öncesi kültürlerinin temel özelliklerinin anlaşılması sürecine katkı sağlamaktır. 2004 yılı arazi çalışmalarımızda bizimle birlikte olan Nevşehir Müzesi arkeologlarından Yasin Yıldız’a ve Nevşehir Müzesi Müdürü Gökhan Maskar’a desteklerinden dolayı projemiz adına teşekkür ederiz.

2024 YILI ÇALIŞMALARI

Nevşehir İli Neolitik Çağ Yüzey Araştırmaları Projesi’nin 2024 yılı arazi çalışmalarının temel hedefi bölgenin obsidiyen kaynakları açısından zengin Acıgöl ilçesinde konumlanan Erdaş Yaylası ve bu yaylayı çevreleyen köylerin tarih öncesi dönemler açısından değerlendirilmesidir. Ayrıca Acıgöl, Derinkuyu ve Gülşehir’de daha önceki araştırma sezonlarında tespit edilen arkeolojik alanların çevre coğrafyalarının incelenmesi de 2024 yılı araştırmalarının temel hedefleri içerisinde (Harita: 1).

Topaç Köyü

Topaç köyü, Nevşehir ilinin Acıgöl ilçesi sınırları içerisinde konumlanmaktadır. 2024’te Topaç köyü ve çevresinde gerçekleştirilen arkeolojik yüzey araştırmaları kapsamında köy merkezinin hem kuzeydoğusunda hem de kuzey batısında obsidiyen barındıran alanlar saptanmıştır. Tespit edilen alanlarda gözlemlenen obsidiyen örneklerin tamamı doğaldır. Ancak Acıgöl ilçesi obsidiyen kaynakları açısından yeni bir kaynak yeri olması sebebiyle Topaç köyü, Nevşehir ili tarih öncesi araştırmaları açısından önem teşkil etmektedir.

Ağılı Köyü

Nevşehir ilinin Acıgöl ilçesi sınırları içerisinde konumlanan Ağılı Höyük ve çevresinde 2024’te arkeolojik yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir. Ağılı köyü içerisinde barındırdığı höyüğü ve Geç Hitit Dönemi kapsamında değerlendirilen “Topada” yazıtı ile Nevşehir’in özellikle Demir Çağları kapsamında önemli bir konuma sahiptir. 2024’te alan-da gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında Topada Yazıtı’nın batısındaki arazilerde

* Doç. Dr. Fevzi Volkan Güngördü, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü. volkangungordu@nevsehir.edu.tr Orcid No: Fevzi Volkan Güngördü: 0000-0002-8483-2415

obsidiyen buluntular gözlemlenmiştir (Resim: 1). Az sayıda dilgi parçası olarak tanımlanabilecek örnekler ek olarak çok sayıda yonga parçası alanda gözlemlenmiştir.

Kurugöl Köyü

Kurugöl köyü, Nevşehir ilinin Acıgöl ilçesi sınırları içerisinde konumlanmaktadır. Köy ve çevresinde 2024'te gerçekleştirilen araştırmalarda köy merkezinin kuzeyinde bazı alanlarda sınırlı sayıda obsidiyen örnekler gözlemlenmiştir. Ancak bu alanlarda herhangi bir arkeolojik buluntu tanımlanmamıştır.

Kuyulutatlar Köyü

Nevşehir ilinin Acıgöl ilçesi sınırları içerisinde konumlanan Kuyulutatlar köyü ve çevresinde 2024'te arkeolojik yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir. Köy merkezinin çevresindeki tarım arazilerinde obsidiyenler saptansa da herhangi bir kaynak ya da arkeolojik buluntu yeri gözlemlenmemiştir.

Suvermez Köyü

Suvermez köyü, Nevşehir ilinin Acıgöl ilçesi sınırları içerisinde konumlanmaktadır. Köy merkezinin güneyinde 2024'te gerçekleştirilen araştırmalarda obsidiyenler görülse de Niğde obsidiyen kaynaklarına yakın konumu göz önünde bulundurulduğunda bu örneklerin zaman zaman oluşan sel akıntıları sebebiyle bu alanda toplandığı düşünülmektedir.

İcik Köyü

Nevşehir ilinin Acıgöl ilçesi sınırları içerisinde konumlanan İcik köyü ve çevresinde 2024'te gerçekleştirilen arkeolojik yüzey araştırmalarında köyün batısındaki tepelik alanların doğu sırtlarında obsidiyen kaynakları tespit edilmiştir (Resim: 2). Alanda yapılan araştırmalarda obsidiyen çekirdekler ve bir obsidiyen ok ucu saptanmıştır.

Erdaş Yaylası

Nevşehir ilinin Acıgöl ve Derinkuyu ilçeleri arasında konumlanan Erdaş Yaylası konumu ve coğrafi özellikleri kapsamında tarih öncesi yerleşim yerlerinin varlığı açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Ancak yaylanın genişliği, zorlu arazi koşulları, çalışmalarımızı zorlayan ana faktörlerdir. Erdaş Yaylası'nın belli alanlarında gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sonucunda obsidiyen buluntular barındıran potansiyel tarih öncesi merkezler kayıt altına alınmıştır. Nevşehir Müzesi'nin önceki yıllarda gerçekleştirdiği Tümülüs kurtarma kazısının yakınında obsidiyen buluntular tespit edilmiş ve alan Erdaş 1 adı ile kayıt altına alınmıştır (Resim: 3). Bu alanın güneyinde farklı bir alanda yine obsidiyen buluntular gözlemlenmiştir. Daha çok yonga parçası olarak tanımladığımız örnekler ek olarak az sayıda dilgi parçası olarak tanımlanabilecek örneklerde gözlemlenmiştir. Alan Erdaş 2 adı

ile kayıt altına alınmıştır. Erdaş 2 buluntu yerinin kuzeydoğusunda obsidiyen buluntuların yoğun olduğu bir alan gözlemlenmiştir. Dilgi parçaları ve kazıyıcı formundaki örneklerin bulunduğu alan Erdaş 3 buluntu yeri olarak kayıt altına alınmıştır.

Çakılası

Nevşehir ili, Acıgöl ilçesi sınırları içerisinde bulunan ve Nenesu Projesi 2022 yılı araştırma sezonunda incelemeler yaptığımız Çakılası tarih öncesi buluntu yerinde özellikle yerleşimin çevre coğrafyasını anlamaya yönelik incelemeler gerçekleştirilmiştir. Yerleşimin konumlandığı alan bazalt bir kaya formasyonunun üzerine oturmaktadır. Neolitik Çağ kapsamında değerlendirebileceğimiz özellikle obsidiyenin baskın olduğu bir buluntu grubu bu seneki çalışmalarda da gözlemlenmiştir. Çanak çömlek çok az sayıda örnekle temsil edilmekte olup, bölgenin karakteristik Neolitik Çağ çanak çömleği olarak tanımlayabileceğimiz “koyu yüzlü açkılı mallar” olarak tanımlanan grup kapsamında değerlendirilebilecek örnekler gözlemlenmiştir. Sürtme taş buluntular çok daha az sayıda örnekle karşımıza çıkar.

Çakılası tarih öncesi buluntu yerinin çevre coğrafyasının anlaşılması amacıyla alanın kuzey ve kuzey batısında bulunan araziler incelenmiştir. Obsidiyen buluntular daha dağınık bir şekilde tespit edilseler de alan da bir başka tarih öncesi yerleşim yeri ile ilişkili herhangi tanımlayıcı bir öge görülmemiştir. İncelenen tüm arazinin özellikle bazalt açısından zenginliği dikkat çekicidir.

Çakılası tarih öncesi buluntu yerinin çevre coğrafyasının anlaşılması amacıyla alanın doğu ve kuzey doğusunda bulunan araziler incelenmiştir. Obsidiyen buluntular daha dağınık bir şekilde tespit edilseler de alanda bir başka tarih öncesi yerleşim yeri ile ilişkili herhangi tanımlayıcı bir öge görülmemiştir. İncelenen tüm arazinin özellikle bazalt açısından zenginliği dikkat çekicidir. Daha sonra Tatların Baraj Gölü kıyısında tekrar incelemeler yapılmış ve bu esnada birkaç mağara bir küçük şelalenin bulunduğu bir alan tespit edilmiştir. Mağaralar da herhangi bir buluntu ile karşılaşılma ancak tespit edilen ilk mağaranın üzerindeki düzlük alanda az sayıda olsa da obsidiyen buluntular gözlemlenmiştir. Aslında bu alan tarih öncesi yerleşim stratejileri açısından uygun koşulları barındırmaktadır. Muhtemelen tarih öncesi buluntular toprak dolguları altında buldukları için yüzeyde tespit edilememişlerdir.

Karapınar Obsidiyen Kaynağı

Nevşehir ili, Acıgöl ilçesi, Karapınar köyünün 2.5 km doğusunda bir obsidiyen kaynağı tespit edilmiştir (Resim: 4). Obsidiyen kaynağı alanın kuzey yamacı boyunca uzanmaktadır. Alanda obsidiyenden üretilmiş çekirdek olarak tanımlanabilecek bazı örnekler gözlemlenmiştir. Ancak şu an için bu alanda bir obsidiyen atölyesinin var olduğuna ait bilgilerimiz yetersizdir. Kaynağın zirve kısmında yapılan araştırmalarda zirvedeki düzlük kısmında az sayıda obsidiyen buluntu tespit edilmiştir.

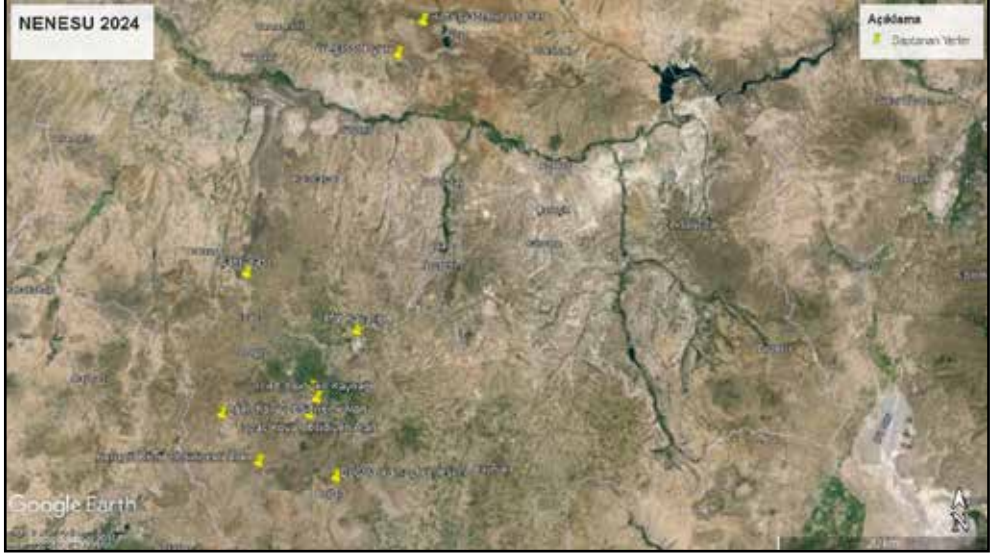
Gümüşyazı Yerleşimi

Nevşehir ili, Güľşehir ilçesi sınırları içerisinde bulunan Gümüşyazı tarih öncesi buluntu yeri ve çevre coğrafyası incelenmiştir (Resim: 5). Özellikle vadinin güneyinde obsidiyen buluntular tespit edilmiştir. Ancak çanak çömlek alanda görülmemiştir. Alan bir Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşimi olarak tanımlanabilir.

Doğala Yerleşimi

Nevşehir ili Derinkuyu ilçesinde bulunan Doğala yamaç yerleşimi incelenmiştir. Önceki yıllar yapılan araştırmalar ile benzer bir şekilde obsidiyen buluntuların baskınlığı dikkat çekicidir ancak 2024'te gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında Doğala'nın kuzeyinden Erdaş Yaylası boyunca İcik köyüne kadar olan rota araba ile saptanmış ve sonraki potansiyel tarih öncesi yerleşim yerlerini barındırabilecek alanlar tespit edilmiştir.

EKLER

Harita 1: Nenesu Projesi 2024 Yılı Araştırılan Merkezler

Resim 1: Ağılı Köyü Kırsalı Yüzey Araştırmaları

Resim 2: İcik Obsidiyen Kaynağı

Resim 3: Erdaş 1 Buluntu Yeri

Resim 4: Karapınar Obsidiyen Kaynağı

Resim 5: Gümüőyazı Tarih Öncesi Buluntu Yeri

ANKARA İLİ MERKEZ ve YAKIN İLÇELER TARİH ÖNCESİ ARKEOLOJİSİ YÜZEY ARAŞTIRMASI-2024

Gizem KARTAL*

Metin KARTAL

Çiğdem ŞAHİN

Ünsal KARAKAŞ

Ertuğrul Buğra YILMAZ

GİRİŞ

“2024 Yılı Ankara İli Merkez ve Yakın İlçeler YüzeY Araştırması” 24.06.2024-05.07.2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmamıza Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü uzmanı Sn. Seda Başar Bakanlık Yetkili Uzmanı olarak katılmıştır. Heyet üyeleri Araştırma Başkanı Doç. Dr. Gizem Kartal, Prof. Dr. Metin Kartal ve Arkeolog Ünsal Karakaş ile Doktora Öğrencisi Çiğdem Şahin ve Yüksek Lisans Öğrencisi Ertuğrul Buğra Yılmaz’dan oluşmuştur. İlk iki sezonda merkez ilçelerin taranması ile başlayan projemiz kapsamında üçüncü sezonda merkez ilçelerde yürütülen çalışmalar tamamlanmış ve yakın ilçelerden de Akyurt ilçesi taranmıştır.

AMAÇ, ALAN ve YÖNTEM

Araştırma boyunca Çankaya, Mamak, Pursaklar, Altındağ, Keçiören ve Akyurt ilçelerinde çalışılmıştır. Söz konusu ilçelere ait olan bütün mahallelerde (merkezde yer alan yerleşim olan mahalleler hariç) araştırma yapılmış ve Mamak’ta 1 adet, Pursaklar’da 3 adet, Altındağ’da 1 adet, Keçiören’de 16 adet ve Akyurt’ta 6 adet olmak üzere toplam 27 adet buluntu alanı tespit edilmiştir. 2023’te Çankaya ilçesinin yalnızca batısında yüzeY araştırması çalışmaları gerçekleştirilmiş ve doğusu 2024’te çalışılmak üzere bırakılmıştı (Kartal vd., 2025). Bu sezon ilçenin doğu kısmında yürüttüğümüz çalışmalar sonucunda

* Doç. Dr. Gizem KARTAL, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, 06100 Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE; E-posta: gkartal@ankara.edu.tr; ORCID: 0000-0002-5080-7772

Prof. Dr. Metin KARTAL, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, 06100, Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE; E-posta: kartalm@ankara.edu.tr; ORCID: 0000-0002-4513-6310

Arkeolog Çiğdem ŞAHİN (MA), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi; E-posta: cgdmsahin@ankara.edu.tr; ORCID: 0000-0002-9993-9637

Arkeolog Ünsal KARAKAŞ, Atlas sk. 3/6 Balçova/İzmir; E-posta: unsalkarakas@gmail.com

Arkeolog Ertuğrul Buğra YILMAZ, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi; E-posta: ebyilmaz@ankara.edu.tr; ORCID: 0009-0002-0097-4107

herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır. 2024 sezonunda tespit edilen buluntu alanlarının koordinatları ile alanlardan ele geçen buluntulara ilişkin bilgiler aşağıda yer almaktadır. Buluntu alanlarının isimlendirmeleri ilçe bazında verilmiş ve bu alanlara ait sonuçlar yine ilçe ilçe sunulmuştur.

BULUNTU ALANLARI VE BULGULAR

Mamak İlçesi

Mamak ilçesinde Kıbrisköy Mahallesi'nde yalnızca 1 adet buluntu alanı tespit edilmiştir. Tespit edilen buluntu alanına ilişkin bilgiler aşağıda yer almaktadır.

1 No.lu Buluntu Alanı N: 39° 52' 330" E: 033° 00' 885" Δ: 1064 m

Mamak ilçesi Kıbrisköy Mahallesi'nde tespit edilen bu alandan Paleolitik Çağ'a ait az sayıda yontma taş parça gözlemlenmiştir. Bunlar 1 düzeltili parça (Resim: 1) ve 1 yongalama ürününden ibarettir. Mamak ilçesinde gezilen diğer mahallelerden herhangi bir Paleolitik buluntuya rastlanmamıştır.

Pursaklar İlçesi

Pursaklar ilçesinde 3 adet buluntu alanı tespit edilmiştir. Bu alanlar Karaköy ve Mimar Sinan Mahallelerinde yer almaktadır. Bu alanlardan ele geçen yontma taş buluntular çok tipik olmamakla birlikte bu unsurların bu ilçedeki temsilcileri olmaları açısından kayda değer niteliktedir. Tespit edilen buluntu alanlarına ilişkin bilgiler aşağıda yer almaktadır.

1 No.lu Buluntu Alanı N: 40° 08' 868" E: 032° 53' 003" Δ: 1028 m

Pursaklar ilçesi Karaköy Mahallesi'nde Paleolitik Çağ'a ait çekirdek ve yongalar ile birkaç adet düzeltili parça tespit edilmiştir.

2 No.lu Buluntu Alanı N: 40° 09' 284" E: 032° 52' 336" Δ: 995 m

Pursaklar ilçesi Karaköy Mahallesi'ne giderken yol kenarında yer alan arazilerde az sayıda yongalama ürünü tespit edilmiştir. Bunlar çekirdek ve yongalardan oluşmaktadır.

3 No.lu Buluntu Alanı N: 40° 02' 747" E: 032° 52' 621" Δ: 1177 m

Pursaklar ilçesi Mimar Sinan Mahallesi'nde yer alan arazide Paleolitik buluntular ile karşılaşmıştır. Çekirdek ve çekirdek parçaları ile bir adet kıyıcı alet (Resim: 2) tespit edilen buluntulardandır.

Altındağ İlçesi

Bu ilçede 1 adet buluntu alanı tespit edilmiştir. Tespit edilen buluntu alanına ilişkin bilgiler aşağıda yer almaktadır.

1 No.lu Buluntu Alanı N: 40° 00' 703" E: 033° 02' 044" Δ: 1131 m

Altındağ ilçesi Peçenek ve Kavaklı Mahalleleri arasında yer alan tarlalarda Paleolitik Çağ'a ait az sayıda yongalama artığı ile karşılaşmıştır (Resim: 3). Altındağ ilçesinde araştırılan diğer mahallelerde herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır.

Keçiören İlçesi

2024 araştırma sezonu açısından en verimli ilçe Keçiören olmuştur. Toplam 16 adet buluntu alanı saptanan bu ilçede modern yerleşim alanları dışında arazilerin varlığı böylesi bir sonuçla karşılaşılmasını mümkün kılmıştır. Karşıyaka, Bağlum ve Çalseki Mahalleleri bu buluntuların tespit edildiği mahalleler olmuştur. İlçede tespit edilen buluntu alanlarından Alt ve Orta Paleolitik Dönemleri nitelendiren çok sayıda tipik buluntu ile karşılaşmıştır. İlçede ayrıca buluntu yoğunluğunun çok fazla olduğu bir yontma taş atölye alanı da tespit edilmiştir. Oldukça nitelikli buluntular barındıran bu atölye alanının koruma altına alınması için gerekli girişimlerde bulunulmuş ve alanda 2025'te yapılması planlanan yoğun yüzey araştırması ile alanın işlevinin çok boyutlu bir biçimde ortaya konulması amaçlanmıştır. Keçiören ilçesinde tespit edilen buluntu alanları ve buluntulara ilişkin bilgiler aşağıda yer almaktadır.

1 No.lu Buluntu Alanı N: 40° 02' 800" E: 032° 51' 776" Δ: 1182 m

Keçiören ilçesi Bağlum Mahallesi'nde yontulmuş az sayıda parça tespit edilmiştir. Kıyıcı, kıyıcı alet ve yongalar, 1 adet çekirdek ile bir adet kısmi iki yüzeyli alet (Resim: 4) tespit edilen buluntular arasındadır.

2 No.lu Buluntu Alanı N: 40° 03' 088" E: 032° 51' 907" Δ: 1179 m

Keçiören ilçesi Karşıyaka Mahallesi sınırları içinde kalan alanda Paleolitik Çağ'a ait çekirdekler ve çekirdek parçaları, yongalar ile kıyıcı ve kıyıcı aletler tespit edilmiştir (Resim: 5, 6).

3 No.lu Buluntu Alanı N: 40° 03' 313" E: 032° 51' 812" Δ: 1211 m

Keçiören ilçesi Karşıyaka Mahallesi'nde yer alan arazide çok sayıda yontulmuş parça ile karşılaşmıştır. Çekirdekler, yongalar, teknolojik parçalar ve 1 adet iki yüzeyli alet tespit edilen buluntulardır. Kahve renkli, hammaddesi çört olan iki yüzeyli alet ince işçilik ile biçimlendirilmiştir. Derin ve sığ yonga çıkarımları ile biçimlendirilen bu aletin dip kısmı kalındır. Bir profili düz, diğeri düzensiz bir profil veren bu iki yüzeyli alet tüm özellikleri

dikkate alındığında Alt Paleolitik Dönem'in *Acheuléen* evresine tarihlenir. Ankara açısından önemli bir buluntu olan bu alet envanterlenerek müzeye teslim edilmiştir (Resim: 7).

4 No.lu Buluntu Alanı N: 40° 02' 594" E: 032° 51' 906" Δ: 1114 m

Keçiören ilçesi Karşıyaka Mahallesi'nde Paleolitik Çağ'a ait az sayıda yontma taş buluntu ile karşılaşılmıştır. Bunlar iki adet çekirdekten oluşmaktadır.

5 No.lu Buluntu Alanı N: 40° 03' 536" E: 032° 53' 146" Δ: 1148 m

Keçiören ilçesi Karşıyaka Mahallesi'nde Paleolitik Çağ'a ait az sayıda yontma taş buluntu ile karşılaşılmıştır. Tespit edilen buluntular yongalar, dilgiler ile çekirdek ve çekirdek parçalarıdır.

6 No.lu Buluntu Alanı N: 40° 03' 384" E: 032° 51' 337" Δ: 1258 m

Keçiören ilçesi Karşıyaka Mahallesi'nde yer alan arazide Paleolitik Çağ'a ait çok sayıda buluntu ile karşılaşılmıştır. Bu araziden yongalar, dilgiler, çekirdekler ve düzeltili parçalar tespit edilmiştir. Çekirdekler arasında merkezci *récurrent levallois* (Resim: 8, 9), prizmatik ve çapraz kutuplu çekirdekler ile çekirdek parçaları bulunmaktadır. Düzeltili parçalar arasında ise kazıyıcılar ve düzeltili yongalar bulunmaktadır.

7 No.lu Buluntu Alanı N: 40° 03' 608" E: 032° 52' 851" Δ: 1135 m

Keçiören ilçesi Karşıyaka Mahallesi'nde yer alan arazide paleolitik buluntular ile karşılaşılmıştır. Çekirdekler ve yongalar tespit edilen buluntulardandır.

8 No.lu Buluntu Alanı N: 40° 02' 346" E: 032° 51' 388" Δ: 1138 m

Keçiören ilçesi Karakaya ve Karşıyaka Mahalleleri arasında yer alan tarlalarda Paleolitik'e ait buluntular ile karşılaşılmıştır. Çekirdek, çekirdek parçası ve yongalar tespit edilen buluntulardır.

9 No.lu Buluntu Alanı N: 40° 07' 387" E: 032° 47' 831" Δ: 1347 m

Keçiören ilçesi Çalseki Mahallesi'nde yer alan tarlalarda Paleolitik Çağ'a ait çok sayıda yontma taş buluntu ile karşılaşılmıştır. Şekilsiz, *levallois* ve prizmatik çekirdekler, yongalar, dilgiler ile kenar kazıyıcılar tespit edilmiştir.

10 No.lu Buluntu Alanı N: 40° 07' 399" E: 032° 48' 127" Δ: 1328 m

Keçiören ilçesi Çalseki Mahallesi'nde yer alan arazide Paleolitik Çağ'a ait yonga, dilgi ve çekirdeklerle karşılaşılmıştır. Çekirdekler çapraz kutuplu ve şekilsiz çekirdeklerden ibarettir.

11 No.lu Buluntu Alanı N: 40° 03' 461" E: 032° 53' 362" Δ: 1206 m

Keçiören ilçesi Karşıyaka Mahallesi'nde Paleolitik Çağ'a ait az sayıda yontma taş buluntu ile karşılaşılmıştır. Şekilsiz ve prizmatik çekirdekler ve yongalar ile 1 adet dilgi tespit edilen buluntulardır.

12 No.lu Buluntu Alanı N: 40° 02' 728" E: 032° 52' 019" Δ: 1178 m

Keçiören ilçesi Karşıyaka Mahallesi'nde Paleolitik Çağ'a ait 1 yonga ve 1 çapraz kutuplu çekirdek ile karşılaşılmıştır.

13 No.lu Buluntu Alanı N: 40° 03' 217" E: 032° 52' 497" Δ: 1181 m

Keçiören ilçesi Karşıyaka Mahallesi'nde Paleolitik'e ait buluntular ile karşılaşılmıştır. Şekilsiz çekirdekler, 1 adet *levallois* çekirdek, yongalar, dilgi ve dilgicikler ile 1 adet kenar kazıyıcı alanda tespit edilen buluntulardandır.

14 No.lu Buluntu Alanı N: 40° 03' 192" E: 032° 52' 823" Δ: 1152 m

Keçiören ilçesi Karşıyaka Mahallesi'nde Paleolitik Çağ'a ait 1 yonga, 1 çentikli alet ve 1 kenar kazıyıcı tespit edilmiştir.

15 No.lu Buluntu Alanı N: 40° 03' 399" E: 032° 53' 168" Δ: 1124 m

Keçiören ilçesi Karşıyaka Mahallesi'nde 1 adet yonga tespit edilmiştir.

16 No.lu Buluntu Alanı A N: 40° 07' 156" E: 032° 47' 783" Δ: 1329 m

16 No.lu Buluntu Alanı B N: 40° 07' 185" E: 032° 47' 791" Δ: 1330 m

Keçiören ilçesi Çalseki Mahallesi'nde yer alan arazide Paleolitik Çağ'a ait çok sayıda yontulmuş parça ile karşılaşılmıştır. Alan A ve B şeklinde iki kısma ayrılarak araştırılmıştır. A kısmında çok sayıda yonga, çekirdek, yongalama artığı ve az sayıda alet ile karşılaşılmıştır. Buluntu alanının B olarak adlandırılan kısmında ise yoğun şekilde yontma taş buluntularının olduğu gözlemlenmiştir (Resim: 10, 11, 12). Alanda beyaz renkli Eosen/Lütesiyen kireç taşı tortullar görülmektedir. Yine alanın doğu ve güneydoğusunda yüksek gerilim hattı büyük elektrik direkleri bulunmaktadır. Çalseki Mahallesi'nin kara yoluyla 3 kilometre güneyinde bulunan bu alanın Paleolitik yontma taş atölye yeri olduğu tespit edilmiş, buluntu yoğunluğu dikkate alınarak alanın sınırları belirlenmiş ve alanın koruma altına alınması için tescil fişi doldurularak gerekli girişimler başlatılmıştır. Söz konusu bu alanda 2025 sezonunda sistematik bir yoğun yüzey araştırması yapılması hedeflenmektedir. Bu doğrultuda; buluntu yoğunluğunun tespiti, buluntuların niteliklerinin tespiti, uygulanan tekno-tipolojik pratikler, hammadde temini ve kullanımının belirlenmesi alanın işlevinin çok yönlü bir şekilde ortaya konması amaçlanmaktadır. Alandan ele geçen bulguların tekno-tipolojik özellikleri dikkate alındığında alanın Orta Paleolitik Dönem'de işlik yeri

olarak kullanıldığını söylemek mümkündür. Özellikle ele geçen çekirdekler arasında rastlanan tipik bir klasik *levallois* çekirdek ile yine çok tipik bir *levallois* uç bu düşüncemizi doğrular niteliktedir.

Akyurt İlçesi

Ankara'nın yakın ilçeleri arasında yer alan Akyurt ilçesi 2024'te araştırılmış ve bu ilçede 6 adet buluntu tespit edilmiştir. Bu buluntu alanları Elecik ve Kozayağı Mahallelerinde bulunmaktadır. Bu buluntu alanlarına ait bilgiler aşağıda yer almaktadır.

1 No.lu Buluntu Alanı N: 40° 10' 251" E: 033° 17' 534" Δ: 1154 m

Akyurt ilçesi Elecik Mahallesi'nde yontulmuş çok sayıda parça tespit edilmiştir. Yongalar, çekirdekler ile kıyıcı ve kıyıcı aletler (Resim: 13) ve 1 adet çentikli alet tespit edilen buluntulardandır.

2 No.lu Buluntu Alanı N: 40° 09' 987" E: 033° 17' 734" Δ: 1128 m

Akyurt ilçesi Elecik Mahallesi'nde Paleolitik Çağ'a ait çok sayıda parça tespit edilmiştir. Yonga ve çekirdekler çok sayıdadır. Kazıyıcılar ve 1 adet kıyıcı alet tespit edilen diğer buluntulardandır.

3 No.lu Buluntu Alanı N: 40° 10' 173" E: 033° 17' 692" Δ: 1135 m

Akyurt ilçesi Elecik Mahallesi'nde Paleolitik Çağ'a ait az sayıda çekirdek ile 1 adet kazıyıcı tespit edilmiştir.

4 No.lu Buluntu Alanı N: 40° 07' 611" E: 033° 16' 085" Δ: 1123 m

Akyurt ilçesi Kozayağı Mahallesi'nde yontulmuş parçalar tespit edilmiştir. Paleolitik Çağ'a ait yontma taş buluntular; çekirdekler, yongalar ve az sayıda düzeltili parçalardır. Düzeltili parçalar arasında iki yüzeyli aletin uç kısmı ve 1 adet ön kazıyıcı bulunmaktadır.

5 No.lu Buluntu Alanı N: 40° 06' 550" E: 033° 15' 586" Δ: 1349 m

Akyurt ilçesi Kozayağı Mahallesi'nde Paleolitik Çağ'a ait çok sayıda yontma taş buluntu ile karşılaşmıştır. Tarlayı taşından arındırmak için yapılan toplama sonucunda tarlanın kenarına biriktirilmiş taşlar arasından çok sayıda yonga ve çekirdek (Resim: 14) tespit edilmiştir. Ayrıca söz konusu tarlada yapılan araştırmalarda da yongalar, şekilsiz çekirdekler, *levallois* çekirdekler, düzeltili parçalar ve 1 adet iki yüzeyli alet tespit edilmiştir. Açık bej renkli, hammaddesi çört olan iki yüzeyli alet oldukça ince işçilik ile biçimlendirilmiştir. Sığ yonga çıkarımları ile biçimlendirilmiş bu alet üzerinde çok sayıda yonga negatif izi bulunmaktadır ve aletin her iki profili düzdür. Üst yüzünde bir *gastropod* fosili bulunan bu iki yüzeyli alet tüm özellikleri dikkate alındığında Alt Paleolitik Dönem'in geç aşamasını

temsil eden Üst Acheuléen'e ait olmalıdır (Resim: 15). İngiltere-Norfolk'tan ele geçen iki yüzeyli bir aletin üzerinde de bir pecten fosili bulunmaktadır (Flanders ve Key, 2023). Her iki alet üzerinde bulunan bu fosiller olasılıkla yontucunun dikkatini çekmiş ve estetik bir kaygıyla kaldırılmamıştır. Fosillerin aletlerin üzerinde kalması bilinçli bir şekilde sağlanmış olmalıdır. Bu aletlerin fosil bulunan üst yüzlerinde ham yüzey olduğu ve bu ham yüzeyin bilinçli bir şekilde kaldırılmamış olduğu görülmektedir. Söz konusu aletlerin oldukça ince bir işçilikle biçimlendirilmiş olduğu göz önüne alındığında bu ham kısımların fosile zarar vermemek adına alınmadığı oldukça açıktır.

6 No.lu Buluntu Alanı N: 40° 06' 026" E: 033° 15' 988" Δ: 1484 m

Akyurt ilçesi Kozayağı Mahallesi'nde Paleolitik Çağ'a ait az sayıda yontma taş buluntu ile karşılaşmıştır. 1 adet çekirdek ve 1 adet ön kazıyıcı alandan tespit edilen buluntulardır.

SONUÇ

Gerçekleştirdiğimiz “Ankara İli Merkez ve Yakın İlçeler Tarih Öncesi Arkeolojisi Yüzeysel Araştırması” kapsamında merkez ilçelerden Mamak, Altındağ, Keçiören, Pursaklar ve Akyurt ilçeleri 2024 araştırma sezonu itibariyle oldukça detaylı bir şekilde araştırılmıştır. Ayrıca bir önceki yıl bakılmayan Çankaya ilçesinin doğusu da 2024 sezonu itibariyle araştırılmış ancak herhangi bir buluntu ya da buluntu alanına rastlanmamıştır. Araştırmamız sonucunda Ankara'nın merkez ilçelerinden Mamak, Altındağ, Keçiören, Pursaklar ile yakın ilçelerinden Akyurt ilçesinden Alt ve Orta Paleolitik tekno-tipolojik özellikler gösteren çeşitli hammaddelerden üretilmiş çok sayıda buluntu tespit edilmiştir. Keçiören ilçesinde Karşıyaka ve Çalseki, Akyurt ilçesinde Elecik ve Kozayağı, Pursaklar ilçesinde Karaköy Mahalleleri Paleolitik Çağ açısından oldukça verimli arazilere ve çok tipik buluntulara ev sahipliği yapan alanlar olarak karşımıza çıkmıştır. Özellikle Alt Paleolitik Dönem'i karakterize eden kıyıcılar, kıyıcı aletler ve iki yüzeyli aletler söz konusu ilçelerdeki en erken buluntuları temsil etmeleri açısından çok önemlidir. Aynı zamanda Orta Paleolitik'e ait çeşitli teknoloji ve tipolojilerdeki *levallois* çekirdekler ve kazıyıcılar da söz konusu ilçelerde bu dönemin varlığını göstermeleri açısından oldukça önemlidir. Keçiören ilçesinden 1 adet iki yüzeyli alet (Resim: 7) ile Akyurt ilçesinden 1 adet iki yüzeyli alet (Resim: 15) envanterlik eser olarak müzeye teslim edilmiştir. Ayrıca Keçiören ilçesi Çalseki mahallesinde Orta Paleolitik Dönem'de kullanılmış olduğunu düşündüğümüz bir adet Paleolitik Yontma Taş İşlik Alanı tespit edilmiştir.

Üçüncü sezonunu gerçekleştirdiğimiz araştırmamızda Mamak, Altındağ, Keçiören, Pursaklar ve Akyurt ilçelerinde toplam 27 adet buluntu alanı tespit edilmiştir. Söz konusu ilçelerin de taranması ile Ankara'nın merkez ilçelerinde kapsamlı araştırmalar tamamlanmıştır. Gölbaşı (27) (Kartal vd., 2024), Çankaya (3), Sincan (7), Etimesgut (5), Yenimahalle (10) (Kartal vd., 2025), Mamak (1), Pursaklar (3), Altındağ (1), Keçiören (16) ve Akyurt (6) ilçelerinde toplam 79 adet buluntu alanı tespit edilmiştir. Ankara'nın merkez ve

yakın ilçelerini kapsayan bu yüzey araştırması projemizin 2025'te öncelikle işlik alanında yapılacak yoğun yüzey araştırması ile başlatılması ve sonrasında da yakın ilçelerin araştırılması ile devam etmesi planlanmaktadır.

TEŞEKKÜR

Sayın Seda Başar'a özverili çalışmalarından dolayı çok teşekkür ediyoruz. Kendisi tüm bilimsel çalışma faaliyetlerimizin içinde olarak araştırmamız adına büyük katkılar sunmuştur. Araştırma başkanlığı olarak tüm ekip üyelerimize emekleri için teşekkürlerimizi sunuyoruz.

KAYNAKÇA

Flanders, E., Key, A. (2023). The West Tofts Handaxe: A Remarkably Average, Structurally Flawed, Utilitarian Biface, *Journal of Archaeological Science*, 160, s. 1-18.

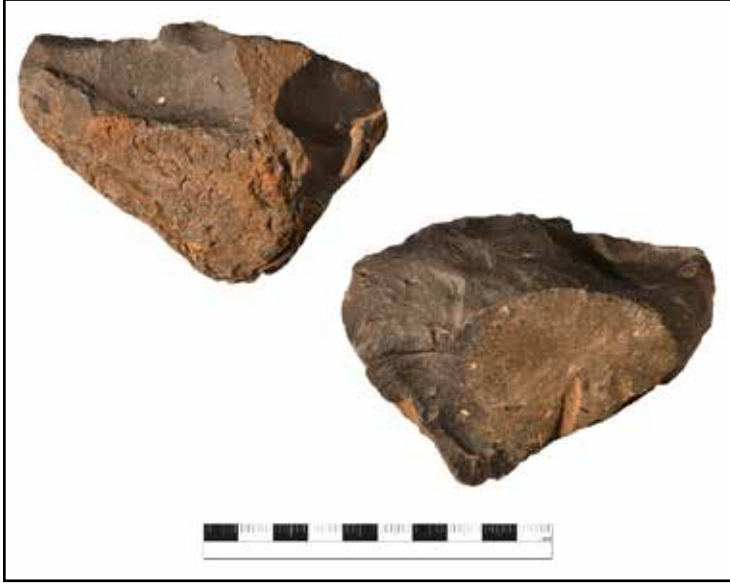
Kartal, G., Kartal, M., Erbil, E., Ağırsoy, Z. B., Sarıoğlu, E. K., Aydın, Y. (2024). Ankara İli Merkez ve Yakın İlçeler Tarih Öncesi Arkeolojisi Yüzey Araştırması-2022, 39. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt, s. 77-91.

Kartal, G., Kartal, M., Şahin, Ç., Karakaş, Ü., Erbil, E. (2025). Ankara İli Merkez ve Yakın İlçeler Tarih Öncesi Arkeolojisi Yüzey Araştırması-2023, 40. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt, s. 139-153.

EKLER

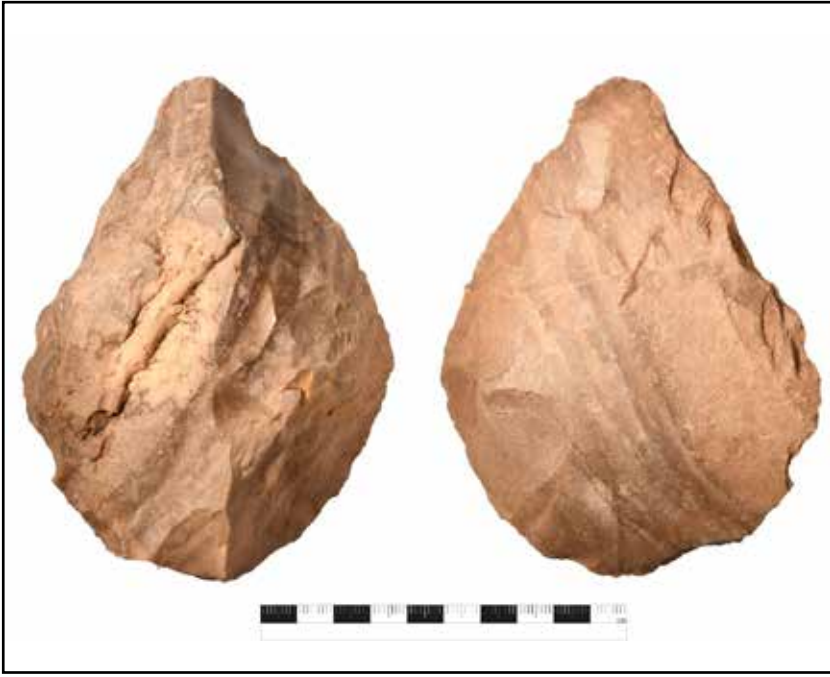
Resim 1: Mamak İlçesi Yontma Taş Buluntu

Resim 2- Pursaklar İlçesi Yontma Taş Buluntu

Resim 3: Altındağ İlçesi Yontma Taş Buluntular

Resim 4:- Keçiören İlçesi Kısmi İki Yüzeyli Alet

Resim 5:- Keçiören İlçesi Kıyıcı

Resim 6: Keçiören İlçesi K1y1c1

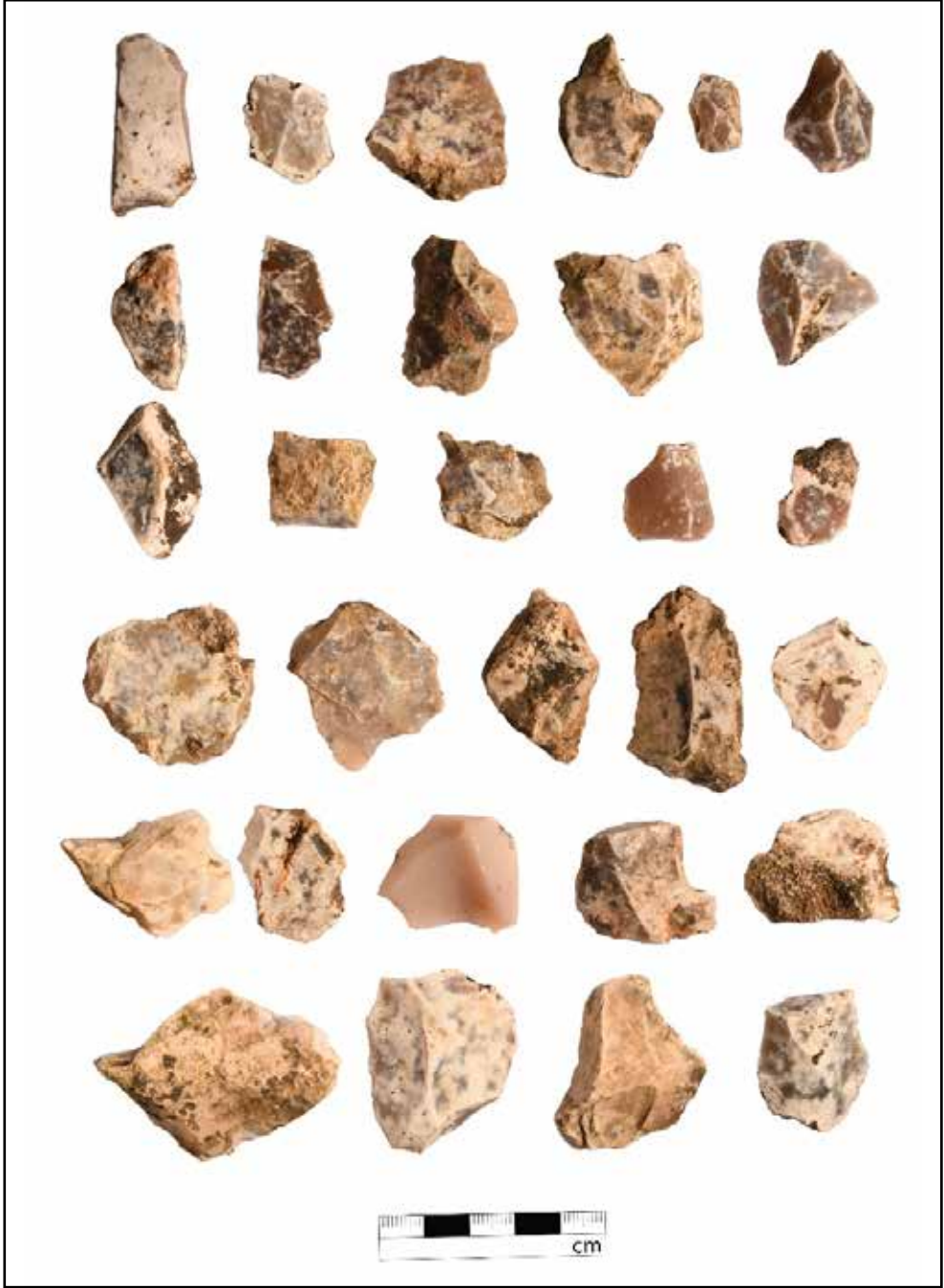
Resim 7:- Keçiören İlçesi İki Yüzeyle Alet

Resim 8: Keçiören İlçesi *Levallois* Çekirdek

Resim 9: Keçiören İlçesi *Levallois* Çekirdek

Resim 10: Keçiören-Çalseki Atölye Alanı Yontma Taş Buluntular

Resim 11: Keçiören-Çalseki Atölye Alanı Çekirdekler

Resim 12: Keçiören-Çalseki Atölye Alanı *Levallois* Çekirdek ve *Levallois* Uç

Resim 13: Akyurt İlçesi Kırıyıcı Alet

Resim 14: Akyurt İlçesi Çekirdekler

Resim 15: Akyurt İlçesi İki Yüzeyle Alet

AĞRI İLİ, DOĞUBAYAZIT ve DİYADİN İLÇELERİ PROTOHİSTORİK DÖNEM YÜZEY ARAŞTIRMASI

Gonca DARDENİZ*

Gencay GÜLOĞLU

Kemal KOÇAKLI

1. GİRİŞ

“Ağrı İli, Doğubayazıt ve Diyadin İlçeleri Protohistorik Dönem YüzeY Araştırması”, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve İstanbul Üniversitesi adına Doç. Dr. Gonca Dardeniz başkanlığında 2024’te başlatılmıştır. Ülkemizin arkeolojik olarak nispeten daha az araştırılmış olan bir bölgesinde 5 yıllık olarak planlanan çalışma 2024’te ilk sezonunu gerçekleştirmiştir.¹

YüzeY araştırmasının temel amaçları araştırma sahasında protohistorik dönemlere tarihlenen yerleşmelerin detaylı olarak belgelenmesi ve yerleşmelerin coğrafya ve bölge jeolojisi ile ilişkilerinin irdelenmesidir. Araştırmanın nihai hedefi, çalışmalar süresince elde edilecek veriyi Güney Kafkasya ve Kuzeybatı İran arkeolojik yerleşme verisiyle birlikte ele alarak, bölgedeki yayla kültürünün evrimini protohistorik dönemler öncelikli olmak üzere Holosen boyunca meydana gelen iklimsel ve çevresel değişimler ışığında değerlendirmektir.

2. ÇALIŞMA SAHASI

Doğu Anadolu yüksek yaylası, Güney Kafkasya ve Kuzeybatı İran ile coğrafi ve arkeolojik bir bütünlük oluşturur. Geniş bir coğrafyayı kaplayan bu kültürel alan kabaca kuzeyde Kafkasya ve Karadeniz Dağları, batıda Yukarı Fırat Nehri Vadisi, güneydoğuda Güneydoğu Toros Dağları ve Urmiye Gölü, doğuda Mil Stepi ile sınırlanır. Bu bölge aynı zamanda

* Doç. Dr. Gonca DARDENİZ; İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, Laleli, Fatih-İstanbul/TÜRKİYE; E-posta: goncardenizarikan@istanbul.edu.tr; ORCID: 0000-0002-9199-3479

Araş. Gör. Dr. Gencay GÜLOĞLU; Mardin Artuklu Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Mardin/TÜRKİYE; E-posta: gencayguloglu@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6575-977X>

Dr. Kemal KOÇAKLI; İstanbul Teknik Üniversitesi, Avrasya Yerbilimleri Enstitüsü, İklim ve Deniz Bilimleri Anabilim Dalı, Ayazağa-İstanbul /TÜRKİYE; E-posta: kkocakli@purdue.edu; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8166-3441>

1 YüzeY araştırmamız, Kazılar ve Araştırmalar Daire Başkanlığından alınan E-77734899-161.01[161.01]-5326762 sayı ve 27.06.2024 tarihli olur kapsamında [Proje Numarası-YA010403(2024)] 10 Eylül-22 Eylül 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. 2024 sezonuna Prof. Dr. Aynur Özfirat, Prof. Dr. Bülent Arıkan ve Arkeolog Hilal Araç ekip üyesi olarak katılarak destek vermişlerdir. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü uzmanı Sn. Zerrin Akdoğan yüzeY araştırması temsilcimiz olarak çalışmalarımıza destek vermiştir. Ekimizin tüm üyelerine destekleri ve katkıları için teşekkür ederiz.

Yakın Doğu'nun kuzeyini çevreleyen yüksek dağlık arazidir. Kura ve Aras nehirleri, Van, Urmiye ve Sevan (Gökçe) göllerinin ana yaşam alanlarını oluşturduğu bu yüksek arazinin başlıca özelliği tarımdan çok hayvancılık için elverişli olan yaklaşık 1600-2500 m arasında uzanan dağ yamaçları ve platolardaki verimli otlaklardır (Özfırat, 2022 ve kaynakçası).

Ağrı Dağı çok yüksek dağlar ve soğuk platolara sahip bölge içinde kuzey eteğindeki Iğdır Ovası-Orta Aras Vadisi'nin verimli tarım arazisi ve ılıman iklimi nedeniyle en uygun yaşam alanlarından biridir. Ağrı Dağı'nın kuzey ve doğusunu Aras Nehri, batısını Karasu-Aras Dağları, güneyini Tendürek Dağı çevreler. Bu yüksek dağ sıraları arasında kuzey eteğini Iğdır Ovası, güneyini ise Doğubayazıt Ovası kuşatır. Doğu Anadolu sınırında ve Orta Aras Havzası'ndaki Ağrı Dağı Anadolu, Mezopotamya, Kafkasya ve İran arasındaki konumu Aras Nehri Vadisi ana güzergâhları ve tarım alanı nedeniyle kültürel ve coğrafi olarak Yakın Doğu içinde özel bir konuma sahiptir. Dağ ulaşım sistemleri açısından kavşak noktasında yer alır. Murat ve Aras Vadileri boyunca uzanan ana güzergâhlar Yukarı Fırat, Van Gölü Havzası, Güneybatı Kafkasya ve Kuzeybatı İran geçitleri üzerindedir (Özfırat, 2022 ve kaynakçası).

2024 yılı yüzey araştırmasında ülkemizin en yüksek bölgelerinden olan Doğu Anadolu'nun en doğusunda bulunan Ağrı ilinin Doğubayazıt ve Diyadin ilçelerini kapsayan alanda Protohistorik Dönem kültürel mirasının belgelenmesi planlanmıştır. Bölgede daha önce ağırlıklı olarak Van ili merkezinde yürütülen arkeolojik araştırmalar, 2007–2013 yılları arasında Van-Ağrı arasındaki Tendürek Dağları'nın kuzeyine uzatılmıştır (bkz. Kaynakça). Bu araştırmalar sonucunda Orta-Geç Kalkolitik Dönem'den başlayarak farklı dönemleri kapsayan ve farklı yerleşim modellerine işaret eden yerleşmeler kaydedilmiştir. Buna karşılık yukarıda anılan ve Harita 1'de gösterilen alan içinde kalan bölgede kapsamlı arkeolojik çalışma yapılmadığından bu bölgedeki yerleşme deseninin henüz bilinmemesi araştırmanın bu bölgeye odaklanması için temel soruları oluşturmuştur.

Charles Burney tarafından yapılan yüzey araştırmalarında, yalnızca Iğdır Ovası'ndaki üç höyük incelenmiştir. Kemal Balkan, Melekli-Kültepe Urartu Mezarlığı'nda (Columbarium) 1966'da kazı gerçekleştirmiştir (Özfirat, 2017a). Güneydeki Doğubayazıt Ovası'nda Van Müze Müdürü Cevad Bozkurtlar Gökçekaynak'ta Erken Demir Mezarlığı'nda kısa süreli bir kurtarma kazısı sürdürmüştür (Bozkurtlar, 1976).

Bölgedeki en kapsamlı arkeolojik yüzey araştırmaları projemizde de ekip üyesi olarak yer alan Prof. Dr. Aynur Özfirat tarafından gerçekleştirilmiştir. 1995-1999 ve 2002-2013 yılları arasında verilen izinlerle Muş, Bitlis, Van, Ağrı ve Iğdır illerini kapsayan çalışmalarda Özfirat tarafından 377 arkeolojik yerleşme tespit edilmiştir. Daha geniş bir sahayı kapsayan ancak bu projenin sahasını detaylı olarak incelememiş olan Özfirat'ın çalışmalarında tespit edilen yerleşmeler Orta-Geç Kalkolitik Dönem'den Geç Demir Çağı'na kadar uzanmaktadır (Özfirat 2014 ve kaynakçası; 2017a; 2017b; 2017c). Ağrı Dağı'nın her iki tarafındaki Orta-Geç Kalkolitik, Tunç Çağı ve Demir Çağı'nı kapsayan bu araştırmalardan elde edilen sonuçlar ışığında arkeolojik kazı da gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda Ağrı Dağı'nın güneybatı eteğinde ve Doğubayazıt Ovası'ndaki Bozkurt Kurgan Mezarlığı kazısı ve yakın çevresindeki kapsamlı yüzey araştırması çalışmaları bölgenin gömme geleneklerini aydınlatması ve peyzajın anlaşılması açısından bir mihenk taşı oluşturmuştur (Özfirat, 2022).

Bölgede son dönem diğer yüzey araştırmaları ise Prof. Dr. Alpaslan Ceylan, Prof. Dr. Akın Bingöl ve Dr. Öğr. Üyesi Ayhan Yardımcıel tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmalar, ağırlıklı olarak Ağrı Dağı'nın kuzey etekleri ve Iğdır ilindeki Tunç Çağı yerleşmelerine odaklanmıştır (bkz. Bingöl ve Yardımcıel, 2015; Yardımcıel, 2018).

4. YÜZEY ARAŞTIRMASININ AMAÇ VE HEDEFLERİ

Yüzey araştırması kapsamında önerilen bölge Ağrı ve Küçük Ağrı Dağlarının güneyinde, Tendürek Dağlarına uzanan alanda, kuzeyinde ve doğusunda Ermenistan ile İran sınırlarımıza dayanan bir alanı kapsamaktadır. Projenin amaçları şu şekilde sıralanabilir:

1. Bölgede Protohistorik Dönemlere ait arkeolojik yerleşmelerin tespit edilmesi ve bu yerleşmelerle coğrafyanın ilişkilendirilmesi,
2. Bölgede aynı zamanda sınır görevi gören Aras Nehri'nin ovada meydana getirdiği morfolojik değişimlerin anlaşılması ve bölgenin jeolojik yapısıyla ilişkisinin aydınlatılması,
3. Bölgenin Holosen Dönem'de (son 12.000 yıl) geçirdiği doğal evrimin Protohistorik Dönemlere vurgu yapılarak ayrıntılı olarak ortaya konması,
4. Yüzey araştırmasında elde edilen yerleşme verisinin tüm Doğu Anadolu, Güney Kafkasya ve Kuzeybatı İran arkeolojik yerleşme verisiyle birlikte ele alınarak bölgedeki yayla kültürünün evriminin protohistorik dönemler vurgulanmak üzere Holosen

boyunca meydana gelen iklimsel ve çevresel değişimler ışığında değerlendirilmesi.

Bu amaçlara ulaşmak için yüzey araştırmasının yürütüleceği alanda yüksek çözünürlüklü haritalama yapılması, yüksek çözünürlüklü haritaların sadece günümüzü değil son 12.000 yılı kapsayan Holosen'in insanlık tarihî için kritik olan dönemlerini de kapsayacak şekilde hazırlanması ve GÖ 6000-3000 arasının detaylandırılması hedeflenmektedir.

Araştırma yapılacak alanda tespit edilecek arkeolojik yerleşme desenlerinin Doğu Anadolu'nun başka yerlerinde ve Güney Kafkasya ve Kuzeybatı İran genelinde daha önceden yapılan araştırmalarla belirlenen arkeolojik yerleşme desenleriyle karşılaştırılması amacıyla kapsamlı mekânsal istatistik yöntemlerinin uygulanması da projenin hedefleri arasındadır. Bu yerleşme deseni modelleri içerisinde "Kafkas Gelişim Modeli" bizim yüzey araştırmamız kapsamında da test edilecek modellerden birini sunmaktadır (Masson, 1997; Biscione, 2002; 2003; Özfırat, 2022).

5. 2024 YILI ÇALIŞMA ALANLARI

2024 yılı çalışmaları 10-22 Eylül tarihleri arasında sürdürülmüştür. Çalışma bölgesi olarak Doğubayazıt'ın batısı ve kuzeyine, bir diğer ifadeyle Ağrı Dağı'nın güneybatısına odaklanılmıştır. Araştırma kapsamında hem Özfırat hem de Yardımcıel tarafından daha önce kayıtlara geçirilmiş yerleşmelere gidilmiş hem de daha önce tespit edilmemiş alanlar incelenmiştir.

2024 sezonunda 18 alanda, 25 farklı sahada ölçümler yapılmıştır. Burada saha olarak kastedilen, aynı alanda/alanın yakınlarında tespit edilen farklı noktalardır. Çalışmalarımızda, 250 nokta (koordinat) sistematik olarak coğrafi bilgi sistemlerinde (CBS) kayda geçirilmiştir (Tablo: 1).

Tablo 1: Yüzey araştırması kapsamında 2024 sezonunda incelenen yerleşmeler

Kod	Arkeolojik Sıt	Enlem	Boylam	Yükselti (m)
L73/6a	Çetenli-I	39.438	44.025	1859
L73/6b	Çetenli-II	39.440	44.026	1850
L73/6c	Çetenli-III	39.437	44.025	1870
L73-7	Karakent	39.460	44.002	1793
K72/17	Gökçekaynak	39.508	43.943	1755
K72/2a	Uçgoze-I	39.559	43.904	1728
K72/2b	Uçgoze II	39.560	43.901	1729
K72/14	Bulakbasi	39.584	43.784	1786
K72/20a	Taniktepe I	39.561	43.941	1697
K72/20b	Taniktepe II	39.562	43.941	1696
K72/20c	Taniktepe III (Degimnen)	39.561	43.940	1693
K72/20d	Atabakan-I	39.561	43.960	1673
K72/4a	Seslitas-I	39.618	43.854	1753
K72/4b	Seslitas-II (Kurgan Tahribat)	39.612	43.853	1744
K72/23	Ucmurat-I	39.588	43.813	1848
K72/17	Kertenkele Kalesi (Gungunok)	39.516	43.934	1838
K72/23	Ucmurat Kale	39.584	43.813	1794
K73/20	Kalus Kalesi	39.595	44.016	2054
K73/5	Sagliksuyu Hoyugu	39.615	44.013	1567
K73/21	Akcukur Kale	39.569	44.015	1643
K73/22	Sagliksuyu Kurgan' s	39.597	44.034	1541
K73/24/a	Ortulu III	39.610	44.118	1570
K73/23a	Demirtepe III and VI	39.585	44.143	1531
K73/23B	Demirtepe V (Omeraga Castle)	39.573	44.148	1532
K73/24	Kutiduzu-Kurgans	39.613	44.148	1500-1600

Çalışmanın ilk etabında Çetenli, Gökçekaynak ve Bulakbaşı ziyaret edilmiştir (Harita: 1; Tablo: 1). Çetenli, Özfırat'ın kaydına göre bir höyük ve üzerindeki Geç Demir Çağ (Akhamenid) kalesi (Çetenli III) olarak geçmektedir. Köye girince hemen sağda, höyüğün üzerindeki kale göze çarpmaktadır. Kalenin duvarlarının bir bölümü sağlam olarak görülebilmektedir. Kale ve yerleşimin su yolu boyunca devam ettiği ve hat boyunca kaydığı tespit edilmiştir. Çetenli I adı verilen bu alandan, Akhamenid ve Kura Aras Dönemleri'ne tarihlenen çanak çömlek toplanmış ve çizim işlemleri tamamlanmıştır. Alanda kaçak kazı mevcuttur. Köyün devamında Çetenli II olarak adlandırdığımız bir sırt yerleşmesi tespit edilmiştir. Ovaya hâkim alandan Son Tunç Çağı/Erken Demir Çağı (buradan itibaren STÇ/EDÇ) ve Urartu Dönemi'ne tarihlenen malzeme tespit edilmiştir. Yerleşme, Doğubayazıt yönünde Van-İran yol çıkışlarını gözetken hatta yerleşmiştir. Bu sırta da kaçak kazı tespit edilmiştir.

Çetenli'den sonra yol boyunca araştırma sahamızda bulunan İncesu, Karakent ve Gökçekaynak incelenmiş olup, araştırma dönemimize ait bir arkeolojik bulgu ile karşılaşılmemiştir (Harita: 1; Tablo: 1). Bu hattın devamında Üçgöze köyüne gidilmiştir. Üçgöze I olarak tespit edilen alanda geç dönem mezarlıklar (modern dahil) ile birlikte çok iyi kalitede ve yoğun STÇ/EDÇ seramik tespit edilmiştir. Bu alanın tepesine konumlanan su deposu ve etrafına yapılan su hattı sebebiyle, pek çok malzeme yüzeyde tespit edilebilmiştir. Tepenin arka tarafında, Üçgöze II olarak adlandırdığımız alanda, EDÇ seramik ve kaçak kazı tespit edilmiştir. Bundan sonra ekip Üçgöze III ve Üçgöze IV olarak adlandırdığı alanları incelemiştir. Bu alanlardan ilki eski köy meydanıdır. Diğeri ise yalnız kaçak kazı tahribatının yapıldığı lav akıntısı olan bir alandan ibarettir.

Rotanın devamında incelenen Bulakbaşı bir höyük olup, hâlihazırda sit alanıdır. Alanda bol miktarda Urartu ve Akhamenid malzeme tespit edilmiştir. Alanda tespit edilen oldukça küçük bir seramik parçası ise Orta Tunç Çağı monokrom Aras boyalı olarak tanımlanmıştır.

Taniktepe köyünün incelenmesinde birden fazla nokta kayıt altına alınmıştır. Taniktepe I olarak kayda geçirilen alan köyün mezarlık alanıdır. Köyün modern mezarlığının içerisinde yalnız tahribat mevcuttur. Özellikle mezarlığın kuzeyine doğru iki çukur açılmıştır. Taniktepe II, mezarlığın kuzeydoğusunda doğru olan alandır. Alandan Kalkolitik (?) ve STÇ/EDÇ'ye tarihlenen az sayıda çanak çömlek toplanabilmiştir. Balıkgözü deresinin kenarında olan bu alanda da yoğun tahribat mevcuttur. Taniktepe III, eski bir değirmenin de olduğu ve köylüler tarafından da bu şekilde adlandırılan bir alandır. Bu alanda birkaç parça Kura Aras ve STÇ/EDÇ seramiği bulunmuştur. Değirmen olarak adlandırılan bu alanda aynı zamanda bir podyum ve duvar tespiti de yapılmış, koordinatlar duvar boyunca alınarak kayda geçirilmiştir. Taniktepe köyünün mera alanında Atabakan olarak tanımlanan mevkide de, az sayıda STÇ/EDÇ çömlek toplanmıştır.

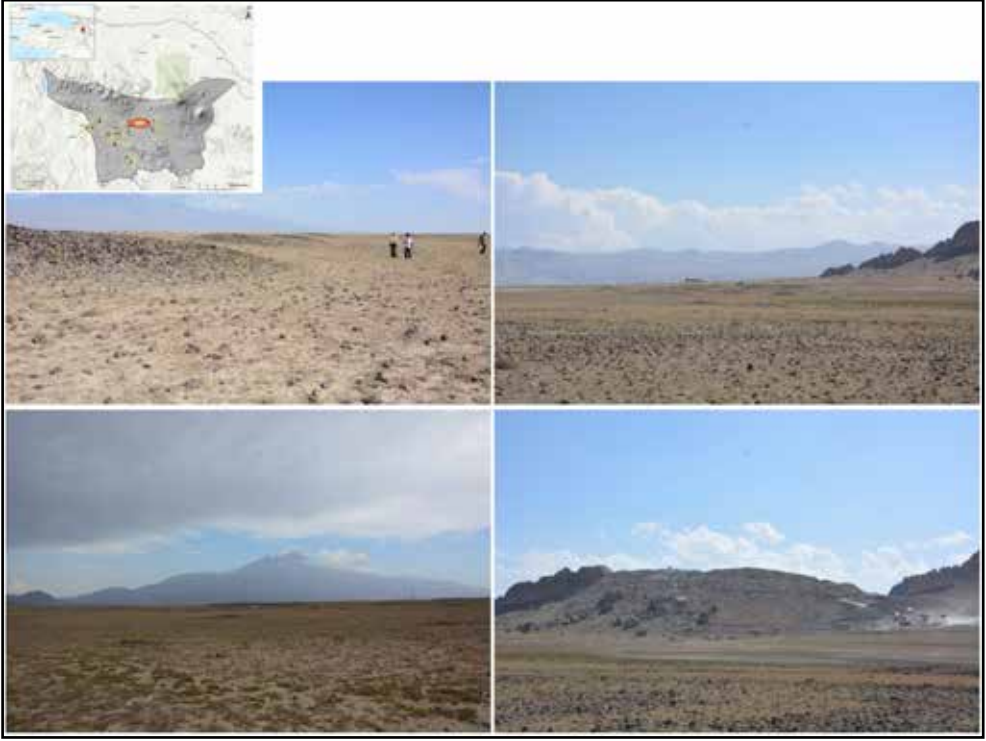
Seslitaş köyünün incelenmesinde birden fazla saha gezilerek ayrı ayrı kayıt altına alınmıştır. Terkedilmiş afet evlerinin yanındaki tepe Seslitaş I olarak adlandırılmıştır. Tepede Kura Aras ve STÇ/EDÇ malzeme tespit edilmiştir. Bu alanda mimari olarak duvarlar ve tahrip edilmiş kurganlar mevcuttur. Bu alanda tespit ettiğimiz tahrip edilmiş kurgan sayısı üçtür. Ekip alandaki duvarlara farklı isimler vererek belgelemiştir. Seslitaş II, muhtemelen bir kale yerleşimi olan Seslitaş I tepesinin tam karşısında olup, alanda muhtemelen bir aydan daha kısa süre önce kaçak olarak kazılmış dört kurgan daha mevcuttur. Bunlardan iki tanesi buluntulu ikisi ise tamamen soyulmuş vaziyette kayıt altına alınmıştır. Kurganlarda bazı iskeletler görünür durumda olarak belgelenmiş ve az sayıda seramik, STÇ/EDÇ Dönemi'ne tarihlenmiştir.

Üçmurat köyünde tespit edilen kalede giriş rampası ve rampadan doğuya uzanan bir duvar gözlemlenmiştir. Rampa başından ve sonundan koordinatlar alınmış ve kalenin tepesine doğru duvarların devamı izlenmiştir. Az sayıda gözlemlenen geç dönem çanak çömlek, araştırma kapsamımızın dışında kaldığı için detaylı olarak incelenmemiştir.

Çalışma sahamızda yer alan Sağlıksuyu köyündeki (eski adı Arzep, Arzap veya Ardzap) Ermenilere ait mezarlık ve kalıntılar, yine çalışma dönemimizin kapsamı dışında olduğu için detaylı olarak incelenmemiştir. Köydeki Kilise Mevkii olarak anılan yerde daha önce Raci Temizel tarafından Müze başkanlığında kazı çalışması gerçekleştirilmiştir. Köyün birkaç kilometre dışında yer alan Sağlıksuyu Höyüğü ise bölgenin tahribatsız höyüklerinden biri olarak dikkat çekmektedir. Buradan bol miktarda kaliteli Kura Aras malzemesi toplanmış ancak Özfırat'ın daha önceki çalışmalarında tespit ettiği STÇ/EDÇ malzeme ekibimize gözlemlenememiştir (Resim: 1). Sağlıksuyu köyünün hemen çıkışında ise bir kurgan mevki mevcuttur (Resim: 2). Bu kurganların bir bölümü yakınında açılan taş ocağı sebebiyle tehdit altında görüldüğü için, alanın sit alanı tecili için ilgili Koruma Kuruluna (Van) bilgilendirme yapılmıştır. Alanda 44 kurganın koordinatları alınarak, fotoğraflanmıştır.

Resim 1: Sağlıksuyu Höyüğü ve höyükten tespit edilen Kura Aras çanak çömleğinden örnekler

Resim 2: Sağlıksuyu kurganları

Akçukur'da kale olarak adlandırılan tepede, iki sıra kısmen ayakta kalmış olan duvarlar (tepede) izlenmiştir. Alandan çok az sayıda STÇ/EDÇ seramik toplanmıştır.

Daha önce Bozkurt Kaleleri olarak Özfirat tarafından incelenen STÇ/EDÇ Kalesi ve Urartu Karakol-Yol İstasyonu kalıntılarının olduğu alan bu çalışma kapsamında da ziyaret edilmiştir. Bozkurt köyünün yanındaki Örtülü köyünden sonra Demirtepe'ye devam edilmiş, burada birden fazla lokalizasyon incelenmiştir. Bunlardan Demirtepe III'te dere akıntısı sebebiyle alt kotta toplanmış obsidiyen aletler ile Kalkolitik ve STÇ/EDÇ malzeme tespit edilmiştir (Resim: 3). Bu alan yerelde Göltepesi (*Kuçe Gole*) olarak adlandırılmaktadır. Hattın devamında Demirtepe IV olarak adlandırdığımız alanda da benzer bir durum söz konusudur. Bu alanların beraber değerlendirilmesi gereken mevsimlik kullanım alanları olduğu kanaatindeyiz. Aynı alanda birkaç gün çalışılmış ve sahada STÇ/EDÇ ve Urartu malzeme de tespit edilmiştir (Resim: 4).

Resim 3: Demirtepe III

Resim 4: Demirtepe Kalkolitik ve Pre-Urartu çanak çömleğinden örnekler

2024 sezonunun son çalışma alanı Demirtepe-Örtülü köyleri arasında Çevirme köyüne doğru alandaki Kutü Düzü olarak adlandırılan mevkidir. Burada nehir yatağı geçilerek, kuruyan yatak boyunca incelemelerde bulunulmuştur. Nehir yatağından içeri Çevirme'ye doğru hat boyunca çok sayıda kurgan tespit edilmiş ve çalışmanın geri kalan sürecinde bu kurganlar belgelenmiştir. Kurganlara “Kutü Düzü Kurganları” adı verilmiştir (Resim: 5). Alanda, toplamda 55 kurgan koordinatlanmış ve fotoğraflanmıştır. Kurganların boyutları değişmekle birlikte çapları en az 1.3 metre, en fazla ise 11.3 m olarak ölçülmüştür. Sahanın kurganlar açısından oldukça zengin olduğu anlaşıl原因 olarak, bu alanda çalışmaların önümüzdeki yıllarda da sürdürülmesi planlanmıştır.

Resim 5: Kutü Düzü kurgan alanı

6. SONUÇ

“Ağrı İli, Doğubayazıt ve Diyadin İlçeleri Protohistorik Dönem Yüzey Araştırması” ülkemizin arkeolojik olarak nispeten daha az araştırılmış olan bir bölgesinde odaklanmıştır. Henüz ilk sezonda özellikle Demirtepe ve Göltepesi'nde karşılaşılan erken dönem malzeme (Resim: 4) ve yeni tespit edilen bir kurgan alanı olan Kutü Düzü (Resim: 5) gibi bulgular ile bölgenin Protohistorik Dönem için araştırma potansiyelini ortaya koymuştur.

Yüzey araştırmamızın amaç ve hedeflerinde değinildiği üzere bölgenin yerleşme deseni modelleri içerisinde “Kafkas Gelişim Modeli” bizim yüzey araştırmamız kapsamında da test edilecek modellerden birini sunmaktadır (Masson, 1997; Biscione, 2002; 2003; Özfi-

rat, 2022). Bu bağlamda Bozkurt Kurganları'na da yakınlığı ile dikkat çeken Kutü Düzü peyzajdaki konumu ile de önerilen modelin test edileceği bir alan olarak, önümüzdeki yıllarda kapsamlı olarak incelenecektir.

TEŞEKKÜRLER

Yüzey araştırmamız kapsamında, bizleri makamlarında kabul eden Ağrı Valisi Sn. Mustafa Koç'a, Doğubayazıt ve Karabulak Jandarma Komutanları Sn. Ali Kerem Örmecioğlu ve Feramuz Yıldız'a destekleri için teşekkür ederiz. Konaklamamız konusunda desteklerini ve ilgisini esirgemeyen Sn. Metin Eryılmaz'a ve tüm Ertur Otel ekibine teşekkürü bir borç biliriz.

KAYNAKÇA

Bingöl, A. ve Yardımcıel, A. (2015). 2014–2015 Yılları Kars-Iğdır İl ve İlçeleri Yüzey Araştırmaları Işığında Güney Kafkasya Orta ve Son Tunç Çağı'na İlişkin Veriler. *Yeni Türkiye, Kafkaslar Özel Sayısı II*, Temmuz-Aralık.

Biscione, R. (2002). The Iron Age settlement pattern: pre-Urartian and Urartian periods. (Ed. R. Biscione, S. Hmayakyan ve N. Parmegiani), *The North-Eastern Frontier: Urartians and Non-Urartians in the Sevan Lake Basin I. The Southern Shores*. Roma: CNR Istituto di Studi sulle Civiltà dell'Egeo e del Vicino Oriente, Documenta Asiana VII, s. 351–370.

Biscione, R. (2003). Pre-Urartian and Urartian settlement patterns in the Caucasus, two case studies: The Urmia Plain, Iran, and the Sevan Basin, Armenia. (Ed. A. T. Smith ve K. S. Rubinson), *Archaeology in the Borderlands: Investigations in Caucasia and Beyond*. Los Angeles: University of California, Cotsen Institute of Archaeology 47, s. 167–184.

Bozkurtlar, C. (1976). Kertenkele Kayalığı Fortress and Necropolis 1974–75. *Anatolian Studies*, 26, s. 45–47.

Ivanovskij, A. A. (1911). *Po Zakavkaz'ju: Arxeologičeskija nabljudenija i izsledovanija 1893, 1894 i 1896 gg. Materialy po Arxeologii Kavkaza VI: Sobrannye ěkspedicijami Imperatorskago Moskovskago Arxeologičeskago Obščestva, snarjažennymi na Vysočajše darovannyja sredstva*. Moskova: Tipografija i Slovolitnja Ottona Osipoviča Gerbeka.

Kuftin, B. A. (1944). Urartskij 'kolymbarij' u podoşvy Ararata i Kuro-Araskij Ėneolit. *Vestnik Gosudarstvennogo Muzeja Gruzii*, 13(B), s. 1–171.

Masson, V. M. (1997). Kavkazskiy put' k tsivilizatsii: voprosy sotsiokul'turnoy interpretatsii. *Drevnie Obshchestva Kavkaza v Epokhu Paleometalla: Rannie Kompleksnye Obshchestva i Voprosy Kul'turnoy Transformatsii*, Archeologicheskie İssledovanija 46, Sankt Petersburg: Institut Istorii Material'noy Kul'tury, s. 124–133.

Nikol'skij, M. V. (1896). *Klinoobraznye nadpisi Zakavkaz'ja, Materialy po Arxeologii Kavkaza V: Sobrannye ėkspedicijami Imperatorskago Moskovskago Arxeologičeskago Obščestva, snarjažennymi na Vysočajše darovannyja sredstva*. Moskova: Tipografija i Slovolitnja Ottona Osipoviča Gerbeka.

Özfırat, A. (2014). Ağrı Dağı ve Van Gölü Havzası Yüzey Araştırması (Muş-Bitlis-Van-Ağrı-Iğdır İlleri ve İlçeleri). (Ed. A. Özfırat ve N. Coşkun), *Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü Kazı ve Araştırma Projeleri*. Antakya: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, 51, s. 17–43.

Özfırat, A. (2017a). Melekli-Kültepe (Iğdır) Höyüğü, Urartu Kalesi ve Columbarium: Ağrı Dağı'nın Kuzey Eteğindeki Minuahinili (Karakoyunlu) Kenti – Melekli-Kültepe (Iğdır) Mound, Urartian Fortress and Columbarium in Minuahinili (Karakoyunlu) on the northern slope of Mt Ağrı. *OLBA (The Journal of Research Center for Cilician Archaeology)*, 25, s. 161–182.

Özfırat, A. (2017b). Highland Fortresses–Cemeteries and Settlement Complexes of Muş Plains–Mt Süphan in the Lake Van Basin from the Middle Bronze to the Middle Iron Age (Urartu). *TÜBA-AR (Turkish Academy of Sciences Journal of Archaeology)*, 20, s. 53–80.

Özfırat, A. (2017c). Eriqua and Minuahinili: An Early Iron Age-Nairi Kingdom and the Urartian Province on the Northern Slope of Mt Ağrı (Settlement Complexes at Melekli and Karakoyunlu). *TÜBA-AR (Turkish Academy of Sciences Journal of Archaeology)*, 21, s. 63–92.

Özfırat, A. (2022). *Ağrı Dağında Arkeoloji I: Bozkurt Kurgan Mezarlığı Kazısı, Mezarlık, Höyük, Kaleler ve Geç Kalkolitik Dönemden Urartu Krallığına Doğubayazıt Ovası / Archeology of Mount Ağrı I: Bozkurt Kurgan Cemetery Excavations, Cemetery, Mound, Fortresses and the Doğubayazıt Plain from the Late Chalcolithic Period to the Urartian Kingdom*. İstanbul: Ege Yayınları.

Yardımcıel, A. (2018). Ağrı ve Iğdır İlleri Orta ve Son Tunç Çağı Aras Boyalıları Kültürü Kale; Nekropol, Yerleşim Yeri ve Çanak Çömlekleri: 2016 Yılı Yüzey Araştırması. 35. *Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt I*, s. 163–175.

2024 YILI AĞRI İLİ, PATNOS İLÇESİ YÜZEY ARAŞTIRMASI

Gökhan KALMIŞ*

Nezahat CEYLAN

Yavuz GÜNAŞDI

Burak BİNGÖL

Özlem ALKAN

Ali Kürşad SALIN

Saliha ÇEKİ

Kültür ve Turizm Bakanlığının 30.07.2023 tarih ve E-77734899-161.01-5473811 sayılı izinleri ile yürütülen yüzey araştırması 09-18 Eylül 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen çalışmalara Prof. Dr. Yavuz Günaşdı, Arş. Gör. Dr. Burak Bingöl, yüksek lisans öğrencisi Saliha Çeki ve Bakanlık Temsilcisi Mustafa Güneş katılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulguların laboratuvar çalışmaları Prof. Dr. Nezahat Ceylan, Dr. Öğr. Üyesi Özlem Alkan, Dr. Betül Nişancı ve Doktorant Ali Kürşad Salın tarafından yürütülmüştür¹.

2024 yılı yüzey araştırması kapsamında yürüttüğümüz arazi çalışmaları neticesinde 16 adet sit alanında incelemelerde bulunulmuştur.

* Doç. Dr. Gökhan KALMIŞ, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Hatay/TÜRKİYE; e-posta: gokhankalmis@mku.edu.tr; ORCID: 0000-0002-0118-9373
 Prof. Dr. Nezahat CEYLAN, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Bişkek/KIRGIZISTAN; e-posta: nezahat.ceylan@manas.edu.kg; ORCID: 0000-0002-9889-7279
 Prof. Dr. Yavuz GÜNAŞDI, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Erzurum/TÜRKİYE; e-posta: ygunasdi@hotmail.com; ORCID: 0000-0001-7955-3756
 Arş. Gör. Dr. Burak BİNGÖL, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Rize/TÜRKİYE; e-posta: burak.bingol@erdogan.edu.tr; ORCID: 0000-0003-4660-5091
 Dr. Öğr. Üyesi, Özlem ALKAN, Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ardahan/TÜRKİYE; e-posta: ozlemalkan@ardahan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8090-8160
 Doktorant Ali Kürşad SALIN, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars/TÜRKİYE; e-posta: kursadsalin@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1967-5924
 Saliha ÇEKİ, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay/TÜRKİYE salihaceki@gmail.com; ORCID: 0000-0002-4785-982X

1 Yüzey araştırmaları sırasında gösterdikleri anlayış ve sağladıkları katkılardan dolayı Patnos İlçe Jandarma Komutanlığı personeline, Patnos İlçe Millî Eğitim Müdürü Mansur VURAL'a, Ağrı İl Kültür ve Turizm Müdürü Erkan Köseadağ'a, ekip üyelerine, Bakanlık Temsilcimiz Mustafa Güneş'e ve Patnos İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü personeli Yıldırım Tekdemir'e teşekkürü borç biliriz.

Akçaören Kalesi

Patnos ilçe merkezinin 4,8 km güneydoğusunda, Akçaören köyünün 1 km batısında, Kalebinin Mezrası'nın ve Küme Mezrası'ndaki yapıların hemen güneyinde, 1680 m rakımda yer almaktadır.² Zeminden yüksekliği 10 m olan kalenin, doğusundan ve kuzeydoğusundan Bağdışan Çayı (Karakaya Deresi) geçmekte ve batısına doğru devam etmektedir. Kalenin kuzeydoğusundan Akçaören köy yolu, yaklaşık 2 km kuzeyinden Ağrı-Van Kara Yolu geçmektedir. Çevresi verimli tarım arazileri ile çevirili olan kale bölgeye hâkim bir konumda inşa edilmiştir. Kale; kuzey-güney doğrultulu 110 m uzunluğunda, doğu-batı yönünde ise 85 m genişliğinde olup, etrafı sur duvarları ile çevrilidir. Kalenin kuzeydoğusundaki dik yamaçta bulunan sur duvarları kurtin ve bastiyonlar ile desteklenmiştir. Yaklaşık 2 m genişliğe sahip olan sur duvarında kullanılan taş ölçüleri; 80x50 cm, 60x25 cm, 55x40 cm ve 60x35 cm arasında değişiklik göstermektedir. Duvarlarda kullanılan taşların kabaca işlenmiş olduğu görülmektedir. Kalenin güneydoğusunda 9x7 m ölçülerine iki adet kule tipi yapı bulunmaktadır. Bu kule yapılarının kalenin giriş kısmını koruduğu düşünülmektedir. Yapılar, köy evlerine giden yol nedeniyle tahribata uğramıştır. Kale üzerinde keramik verisi tespit edilememiştir.

Akçaören Yamaç Yerleşmesi

Patnos ilçe merkezinin 4,5 km güneybatısında, Akçaören köyünün 1,4 km güneybatısında, Kalebinin Mezrası'nın güneybatısında, 1650 m rakımda yer almaktadır. Vadi içinde yer alan yerleşmenin hemen güneyinden Bağdışan Çayı geçmektedir. Doğu, batı ve güney yönleri yüksek tepelerle çevrili olan yerleşmenin özellikle batı ve kuzeybatı yönlerinde yüksek kayalıklar bulunmaktadır. Yerleşme üzerinde derin kaçak kazı çukurları mevcuttur. Yerleşme üzerinde tespit edilen keramik verileri İlk Tunç, Orta Demir, Geç Demir ve Orta Çağ'a aittir.

Andaçlı Kalesi

Patnos ilçe merkezinin 15 km güneyinde, Andaçlı köyünün 1 km güneydoğusunda, 1820 m rakımda yer almaktadır. Kalenin 17 km kuzeyinde ise Aznavurtepe bulunmaktadır. İki kale birbirini görür konumdadır. Zeminden yüksekliği 20 m olan kalenin çevresi verimli tarım arazileri ile çevrilidir. Kalenin batısından tarım arazilerine giden bir yol geçmektedir. Ayrıca kalenin kuzeydoğusundan gelerek kuzeybatısına devam eden bir su kaynağı bulunmaktadır. Kale; kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu 30 m uzunluğunda, güneydoğu-kuzeybatı yönünde ise 24 m genişliğindedir. Kalenin dört tarafında da sur duvarı izleri bulunmaktadır. Güneydoğusunda yer alan sur duvarının genişliği 2 m olup, bu duvarlarda kullanılan taş ölçüleri; 130x80 cm, 80x80 cm ve 100x110 cm boyutlarındadır. Kalenin

2 Akçaören Kalesi, B. Ögün tarafından tespit edilmiş ve Urartu Dönemi'ne tarihlendirilmiştir (Ögün 1974: 444-445; Ögün 1978: 646, 654-655; Ögün 1984: 60). 2007 yılı araştırmalarında ise A. Özfirat ve ekibi tarafından incelenmiştir (Özfirat, 2009a: 347, 349, 350-351, 359).

girişi batı yönünde yer almaktadır ve genişliği 3,30 m'dir. Kalenin güneydoğusunda 4x5 m ölçülerinde sur duvarına bitişik şekilde inşa edilmiş bir mimari yapı mevcuttur. Kale üzerinde küçük çaplı kaçak kazı izleri mevcuttur. Kalede keramik verisi tespit edilememiştir ancak çok sayıda obsidyen verisi bulunmaktadır.

Baştarla Kalesi ve Yerleşmesi

Patnos ilçe merkezinin 8,5 km güneybatısında, Baştarla köyünün yaklaşık 3 km güneyinde, Tambat Mezrası'nın hemen güneyinde, Şeytanova Mezrası'nın 1 km batısında, 1880 m rakımda yer almaktadır. Zeminden 60 m yükseklikte kurulan kalenin kuzey ve doğusu verimli tarım arazileri ile çevriliyken güneydoğusunda ise bir kaynak suyu bulunmaktadır. Kalenin 2,5 km kuzeyinde Değirmendüzü Höyük yer almaktadır. Günümüzde kalenin çevresinde hayvancılık faaliyetleri yürütülmektedir. Kale; kuzey-güney yönünde 67 m, doğu-batı yönünde 43 m ölçülerindedir. Kalenin güneyi dışında diğer yönlerinde sur duvarı izleri görülmektedir. Sur duvarlarının genişlikleri 1-1,20 m arasında değişiklik göstermektedir. Kalede; 40x70 cm, 30x50 cm, 20x65 cm ve 130x40 cm ölçülere sahip taşlarla örülmüş yaklaşık 2-3 sıra sur duvarı izlenmektedir. Sur duvarlarının 5 m aşağısında kaymayı önlemek için yine aynı ölçülerde yapılmış istinat duvarları mevcuttur. Kale üzerinde ve çevresinde kaçak kazı çukurları bulunmaktadır. Kalenin eteklerinde ve üzerinde çok sayıda keramik verisi ile obsidyen parçaları tespit edilmiştir. Keramikler İlk Tunç, Erken Demir, Geç Demir ve Orta Çağ'a aittir. Kalenin doğusunda bir yerleşim yeri bulunmaktadır. Yerleşme geniş bir alana yayılmış olup, Ağrı-Van yolunun 3,5 km güneybatısında yer almaktadır. Bu yerleşim yerinde kuzey-güney doğrultulu 8 m, doğu-batı yönünde 6 m ölçülerinde mimari yapı gözlemlenmiştir. Ayrıca iş makineleri ile açılmış oldukça büyük boyutlarda kaçak kazı çukurları tespit edilmiştir. Kaçak kazılar nedeniyle yerleşme büyük ölçüde tahribata uğramıştır.

Değirmendüzü Höyük

Patnos ilçe merkezinin 8,5 km, Değirmendüzü köyünün 500 m güneybatısında bulunan höyük, Baştarla köyünün 500 m kuzeydoğusunda, 1740 m rakımda yer almaktadır. Höyüğün yaklaşık 800 m kuzeydoğusundan Ağrı-Van Kara Yolu (D280) hemen batısından ise Bağdıran Çayı geçmektedir. Kuzeyinde ise Aladağlar sıralanmaktadır. Zeminden yüksekliği 10 m olan höyüğün çevresi tarım arazileri ile çevrilidir. Höyüğün özellikle kuzey ve kuzeydoğu eteklerinde aktif şekilde tarım faaliyetleri yürütülmektedir. Höyük, kuzeybatı-güneydoğu yönünde 110 m, kuzeydoğu-güneybatı yönünde 63 m ölçülerinde olup, kaçak kazılar ve tarımsal faaliyetler sonucunda büyük oranda tahribata uğramıştır. Höyüğün kuzeydoğusunda modern mimari yapılar bulunmaktadır. Höyük üzerinde çok sayıda keramik verisi tespit edilmiştir. Keramikler İlk Tunç (Karaz), Orta Demir, Geç Demir ve Orta Çağ'a aittir.

Derecik Kalesi

Patnos ilçe merkezinin 16 km, Derecik köyünün ise 700 m güneydoğusunda, 1850 m rakımda yer almaktadır. Zeminden yüksekliği 20 m olan kalenin, kuzeyinden batısına doğru Bağdıran Çayı devam etmektedir. Kalenin güneybatısında verimli tarım arazileri ve küçük bir su kaynağı yer almaktadır. Kalenin 3,5 km kuzeyinden Van-Ağrı Kara Yolu geçmektedir. Kalenin çevresinde sur duvar izleri temel seviyesinde takip edilebilmektedir. Sur duvar genişliği 1,20 m olup, duvarda kullanılan taşların ölçüleri 15x20 cm, 25x30 cm ve 10x12 cm boyutlarında değişiklik göstermektedir. Kale üzerinde çok sayıda keramik ile obsidyen verisi tespit edilmiştir. Keramikler İlk Tunç, Erken Demir, Geç Demir ve Orta Çağ'a aittir.

Gündüz Kalesi I

Patnos ilçe merkezinin 23 km doğusunda, Gündüz köyünün yaklaşık 2 km kuzeydoğusunda, Karbasan köyünün 3 km güneydoğusunda, 2540 m rakımda yer almaktadır. Kalenin 500 m güneyinden Gündüz köyünden gelerek yayla yerleşimlerine doğru devam eden stabilize bir yol geçmektedir. Ayrıca kalenin 1,5 km kuzeyinden geçen bir su kaynağı bulunmaktadır. Kale; kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu 108 m uzunluğunda, güneybatı-kuzeydoğu yönünde 40 m genişliğindedir. Kalenin sur duvarları dağılmış durumdadır. Güney ve doğu duvarları net şekilde izlenebilirken batı duvarı ise kısmen edilebilmektedir. Kalenin güneydoğu sur duvarı 1,5 m genişliğindedir. Duvarda kullanılan taşların ölçüleri; 95x70 cm, 70x55 cm, 90x25 cm ve 100x40 cm arasında değişiklik göstermektedir. Kaçak kazı izlerine rastlanan kale üzerinde az sayıda keramik verisi ve obsidyen tespit edilmiştir. Keramikler Orta Çağ'a aittir.

Gündüz Kalesi II

Patnos ilçe merkezinin 23 km, Gündüz köyünün 1,5 km doğusunda, Karbasan köyünün 3,5 km güneyinde, 2530 m rakımda yer almaktadır. Kalenin 200 m güneyinden, Gündüz köyünden gelerek yayla yerleşimlerine doğru devam eden stabilize bir yol geçmektedir. Ayrıca kalenin 500 m doğusundan geçen bir su kaynağı bulunmaktadır. Kalenin çevresinde günümüzde de hayvancılık faaliyetleri sürdürülmektedir. Kale; kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu 123 m uzunluğunda, kuzeybatı-güneydoğu yönünde ise 36 m genişliğindedir. Kalenin sur duvarları dağıldığı için net bir şekilde takip edilemese de doğusunda, batısında ve güneyindeki sur duvarları yer yer izlenebilmektedir. En belirgin noktadan alınabilen sur duvar genişliği 2,80 m'dir. Duvarda kullanılan taşların ölçüleri; 150x65 cm, 100x110 cm ve 75x50 cm arasında değişiklik göstermektedir. Kalenin giriş kısmının güneybatı bölümünde olduğu ve bir koridor ile sağlandığı düşünülmektedir. Bu koridor 5,30 m uzunluk ve 3 m genişliğe sahiptir. Bölge halkının ifadesine göre günümüzde Kale; hayvanların sığınak yeri olarak kullanılmaktadır. Kale üzerinde az sayıda keramik verisi tespit edilmiştir. Keramikler Orta Çağ'a aittir.

Hisar Köyü Boyalı Kaya Resim Alanı

Patnos ilçe merkezinin 11,8 km doğusunda, Hisar köyünün 1,5 km güneydoğusunda, Değirmendüzü köyünün 3 km kuzeydoğusunda, Ağrı-Van Kara Yolu'nun 2,5 km kuzeyinde bulunan kaya resimleri, 1810 m rakımda bir kaya sığınağının içerisinde yer almaktadır. Ayrıca Hisar köyü boyalı kaya resimlerinin 1,5 km batısında Yeşilhisar köyü boyalı kaya resimleri bulunmaktadır. Kaya sığınağının güneyi geniş tarım alanları ile kaplıdır. Bu sığınak 5 m genişliğinde, 3,10 m derinliğinde 2,75 m yüksekliğindedir. Sığınakta toplam 9 figür tespit edilmiştir. Bu figürlerin 4 tanesi dağ keçisi figürü, 3 tanesi insan-şaman figürü, 2 tanesi kurt veya köpek olduğunu düşündüğümüz yırtıcı hayvan figürüdür. Çizilen bu figürler genelde 10 ile 20 cm arasındaki boyutlardadırlar. Mağaranın duvarları tahribata uğramıştır. Ayrıca mağara duvarlarında modern yazılar da mevcuttur.

Kancıklı Kalesi

Patnos ilçe merkezinin 12 km doğusunda, Yeşilhisar köyünün hemen kuzeybatısında, 1890 m rakımda yer almaktadır.³ Kalenin 1,5 km kuzeyinde Kaş köyü, 3,5 km batısında Değirmendüzü köyü yer almaktadır. Zeminden yüksekliği 80 m olan Kale; çevresine hâkim bir konumda inşa edilmiştir. Kale; çevresinde yer alan yol ağlarını, tarım arazilerini ve köyleri kontrol edebilmektedir. Kalenin güneydoğusundan kuzeyine doğru dolanan ve Yeşilhisar köyünden geçerek Kaş köyüne ulaşan bir yol mevcuttur. Kalenin doğusundan ve güneydoğusundan bir su kaynağı geçmektedir. Ayrıca kalenin doğusunda baraj inşa çalışması yapılmaktadır. Kalenin dört tarafında yer yer 2-3 sıra duvar yüksekliğine ulaşan sur duvarları izlenebilmektedir. Bu duvarlar genellikle 100 x 30 cm, 80 x 45 cm ve 70x50 cm ölçülerindeki taşlarla inşa edilmişlerdir. Kalenin kuzeydoğusunda yer alan sur duvarının yüksekliği 2 m'ye ulaşırken güneydoğusunda yer alan sur duvarının yüksekliği ise 1-1,5 m arasındadır. Yine kalenin güneydoğusunda 13,60 m uzunluğunda, 1,90 m yüksekliğinde, 1,70 m genişliğinde, yer yer 3-4 sıra sur duvarı izlenmiştir. Burada kullanılan taşların ölçüleri ise 80x55 cm, 80x50 cm, 50x95 cm arasında değişmektedir. Kalenin sur duvarlarında kullanılan taşlar oldukça iyi işçilikli olup, kalenin işçilik ve mimari tarzı Aznavurtepe Kalesi ile benzerlik göstermektedir. Birbirlerine 15,3 km mesafede olan bu iki kale birbirini görür konumdadır. Kale üzerinde çok sayıda kaçak kazı çukuru bulunmaktadır ve bu kazılar, kalenin tahribatına yol açmıştır. Kalede çok sayıda keramik verisi tespit edilmiştir. Keramikler İlk Tunç, Orta Demir ve Orta Çağ'a aittir.

Kaş Kalesi

Patnos ilçe merkezinin 15 km, Kaş köyünün ise 2 km doğusunda, Yeşilhisar köyünün 3,5 km kuzeydoğusunda, 2130 m rakımda yer almaktadır. Kale; çevresine hâkim bir

3 Kancıklı Kalesi, C. Burney tarafından tespit edilmiştir (Burney ve Lawson, 1960: 189-192). 2007 yılı araştırmalarında ise A. Özfirat ve ekibi tarafından incelenmiştir (Özfirat, 2009a: 351, 352, 354).

konumda geniş bir alana yayılan ve birbirinden bağımsız olarak uzayan bir yapıda inşa edilmiştir. Kale; birbirinden ayrı ana kayaların üzerine inşa edildiği için tam ölçülerinin belirlenmesi mümkün değildir. Kale üzerinde kutsal alan olduğunu düşündüğümüz çok sayıda yapı mevcuttur. Kalenin içerisinde kuzey ucundan başlayarak güneyine doğru devam eden bir koridor bulunmaktadır. Kullanım amacı tam olarak anlaşılmayan bu koridorun kuzey-güney doğrultulu uzunluğu 15 m, doğu-batı yönünde genişliği 1 m'dir. Kalede yer yer sur duvarları izlenebilmektedir. Ancak gerek doğa olayları gerekse kaçak kazılar sebebiyle duvar taşları kalenin aşağı eteklerine kadar yuvarlanmıştır. Kalenin batı kısmında ise, işlenmiş taşlardan oluşmuş bir taş yığını bulunmakta olup, bu taş yığınının sur duvarlarının kayması sonucu oluştuğu düşünülmektedir. Kale üzerinde 115x60 cm ve 100x45 cm ölçülerinde kırılarak tahribata uğratılmış 10 adet kaya basamağı bulunmaktadır. Bu basamaklar kalenin zirvesi sayılabilecek kayadan alt kısmına kadar devam etmektedir. Yine kale üzerinde 30x40 cm ve 30x50 cm ölçülerinde basamaklar bulunmaktadır. Kalede tespit edilen keramikler Orta Çağ'a aittir.

Ortadamlı Kalesi

Patnos ilçe merkezinin 16,5 km doğusunda, Ortadamlı Yazıtı'nın yaklaşık 80 m ve Ortadamlı köyünün 300 m kuzeydoğusunda, Yukarıdamlı köyünün 1 km güneybatısında, 1930 m rakımda yer almaktadır.⁴ Kalenin zeminden yüksekliği 85 m'dir. Kale; Dedeli Kalesi'nin 2 km kuzeybatısında yer almaktadır ve iki kale birbirini görür konumdadır. Kuzeydoğusu, doğusu ve güneydoğusu verimli tarım arazileri ile çevrelenen kalenin, kuzeydoğusundan gelerek doğusundan geçen bir su kaynağı bulunmaktadır. Kalenin etrafını çevreleyen sur duvarları dağılmış ve tahrip olmuş durumdadır. Kalede yer alan sur duvar genişliği 1-1,20 m ile 1,30 m arasında değişiklik göstermektedir. Sur duvarında kullanılan taşların ölçüleri; 80x80 cm, 120x40 cm, 60x85 cm, 55x65 cm ve 110x90 cm arasında değişmektedir. Kalede tahribata yol açan kaçak kazı çukurları mevcuttur. Kale üzerinde ve eteklerinde çok sayıda keramik verisi tespit edilmiştir. Keramikler İlk Tunç, Erken Demir, Orta Demir ve Orta Çağ'a aittir. Kalenin yaklaşık 80 m güneybatısında II. Sarduri Dönemi'ne ait bir yazıt bulunmaktadır.⁵ Yazıtta Urartu kralı II. Sarduri burada bir kanal inşa ettirdiğinden bahsetmektedir (Çavuşoğlu ve Salvini, 2003: 190).

Örendik Höyük

Patnos ilçe merkezinin 13,5 km güneydoğusunda, Örendik köyünün 1,5 km güneyinde, 1750 m rakımda yer almaktadır. Zeminden yüksekliği 3 m olan höyüğün batısından Bağdı-şan Çayı geçmektedir. Çevresinde verimli tarım arazileri bulunmaktadır. Höyük üzerinde

4 Kalede O. Belli bilimsel araştırmalar yapmıştır (Belli, 2007: 213-215). 2007 yılı araştırmalarında ise A. Özfırat ve ekibi tarafından incelenmiştir. Özfırat'ın çalışmalarında Kale; "Hazine-tepe Kalesi" olarak yer almaktadır (Özfırat, 2009a: 345).

5 Yazıt hakkında detaylı bilgi için bkz. Çavuşoğlu and Salvini, 2003: 185-190; Belli, 2007:213-215.

tarım faaliyetleri yürütülmüş ve iş makineleri ile kaçak kazı çukurları açılmıştır. Özellikle güneyinde ve güneydoğusunda kaçak kazı çukurları oldukça büyük ebatlardadır. Bu faaliyetler, höyük üzerinde büyük ölçüde tahribata neden olmuş ve dolayısıyla höyüğün ölçüleri belirlenememiştir. Höyük, tarla olarak sürüldüğü için yoğun keramik verisine rastlanamamış olup, tespit edilen keramikler Orta Çağ'a aittir.

Tepeönü Kalesi

Patnos ilçe merkezinin 14,5 km, Tanyeli köyünün 4,5 km, Tepeönü köyünün ise 1,5 km kuzeybatısında, Bintosun köyünün 3,5 km kuzeydoğusunda, Yukarıkülecik köyünün 6,3 km güneybatısında, Şekerbulak köyünün 1,5 km güneyindedir.⁶ Kalenin 1 km kuzeybatısından çevre köylere giden köy yolu geçmektedir. 2200 m rakımda yer alan kalenin zeminden yüksekliği 130 m'dir. Hâkim bir konumda olan Kale; çevredeki köyleri ve tarım arazilerini görmektedir. Kale üzerinde çok sayıda mimari yapı mevcut olmasına rağmen kale üzerindeki bitki örtüsünün fazlalığından dolayı tamamının ölçümlerini yapmak mümkün olmamıştır. Kalenin batısında doğu - batı doğrultulu 25 m, kuzey güney doğrultulu 41 m ölçülerinde bir mimari yapı bulunmaktadır. Yapının kuzey duvarı 1,80 m genişliğindedir. Yine batı ucunda, doğu-batı 5 m, kuzey-güney 4,80 m ölçülerinde, 1,90 m iç çapı olan oval planlı kule olduğu düşünülen bir yapı yer almaktadır. Kale; oval bir mimaride inşa edilmiş olup, merkezinde yer alan iç kale ölçüleri; kuzey-güney doğrultulu 24 m, doğu-batı doğrultulu 16 m şeklindedir. Kalenin doğu ucunda kuzey-güney doğrultulu 4,20 m, doğu-batı yönünde ise 4 m ölçülerinde bir kule yapısı yer almaktadır. Yine doğu ucunda, doğu-batı doğrultulu 55 m, kuzey-güney yönünde 36,5 m ölçülerinde mimari yapı mevcuttur. Kalenin kuzeyinde, doğusunda ve güneyinde harçsız hâlde inşa edilmiş ikinci bir sur duvarı bulunmaktadır. Kalenin kuzeybatı ucunda doğu-batı doğrultulu 13,30 m, kuzey-güney doğrultulu 6,20 m ölçülerinde, 3,40 m yüksekliğe sahip depo olduğunu düşündüğümüz bir mimari yapı yer almaktadır. Deponun inşasında kullanılan taşların ölçüleri; 65x40 cm, 35x20 cm, 12x18 cm, 30x15 cm ve 35x20 cm boyutlarında değişiklik göstermektedir. Taşların arasında birleştirici madde olarak horasan harcı kullanılmıştır. Deponun güney duvarında 11 sıra, batı duvarında 10 sıra, kuzey duvarında ise 7 sıra taş yüksekliği bulunmaktadır. Doğu duvarı ise tamamen yıkılmış durumdadır. Yapının duvarlarının genişliği 1,30 m'dir. Kalenin ölçüleri doğu-batı doğrultulu 96 m olup, kuzey-güney yönünde ise yer yer değişiklik göstermektedir. Kalenin bir Eski Çağ kalesi olduğu görülmekle birlikte Orta Çağ'da da tadilat yapılarak yerleşim gördüğü tahmin edilmektedir. Kale üzerinde ve eteklerinde çok sayıda kaçak kazı çukuru açılmış ve tahribata uğratılmıştır. Kalede çok sayıda keramik verisi tespit edilmiştir. Keramikler Orta Çağ'a aittir.

6 Kalede A. Özfirat ve ekibi yüzey araştırması yürütmüştür. Kale Özfirat'ın çalışmalarında "Kuli Kalesi" olarak yer almaktadır (Özfirat 2009a: 359; Özfirat, 2009b: 456).

Yeşilhisar Köyü Boyalı Kaya Resim Alanı

Patnos ilçe merkezinin 13,5 km doğusunda, Yeşilhisar köyünün 1,5 km güneydoğusunda, 1920 m rakımda yer almaktadır. Kaya resimleri küçük bir su akıntısı bulunan vadi içindeki mağarada tespit edilmiştir. Mağaranın doğuya bakan ağız genişliği 5 m olup, yüksekliği 2,20 m, derinliği 6 m'dir. Kaya resimleri mağaranın en dip tavan noktasında yer almaktadır. Kırmızı aşı boyası ile çizildiğini düşündüğümüz resimler tek bir kompozisyon içinde yer almaktadır. Bu kompozisyon içerisinde bir güneş kursu motifi, bir dağ keçisi (teke) motifi, beş yılan motifi ve dağ keçisinin baktığı yönde 30 kadar puantiyeden oluşan figür bulunmaktadır. Ayrıca kaya resimlerinin bulunduğu vadinin doğu tarafındaki kayalıklarda da çok sayıda mağara görülmektedir. Yapılan incelemelerde bu mağaralarda kaya resimleri tespit edilmemiştir.

Yurtöven Kalesi II

Patnos ilçe merkezinin 19,5 km, Yurtöven köyünün ise 300 m güneydoğusunda, 1800 m rakımda yer almaktadır. Kalenin kuzey kısmı hariç çevresi verimli tarım arazileri ile çevrilidir. Kalenin güneydoğusundan bir su kaynağı geçerken kuzeyinden ise köylere giden bir yol geçmektedir. Kale; kuzey-güney doğrultulu 46 m uzunluğunda, doğu-batı yönünde ise 38 m genişliğindedir. Kalenin dört tarafında da sur duvarları izlenebilmektedir. Kuzeyinde yer alan sur duvarı 1,60 m genişliğe sahiptir. Duvarda kullanılan taş ölçüleri 150 x 60 cm, 80x110 cm ve 55x90 cm arasında değişiklik göstermektedir. Kalenin özellikle kuzey ve doğu yönünde büyük çaplı olmak üzere çok sayıda kaçak kazı yapılmıştır. Kalenin kuzeyinde bulunan ve iş makineleri ile açılmış olan 11,50x16 m ölçülerinde, 5 m derinliğinde büyük çaplı bir kazı alanı dikkat çekmektedir. Bu kazılar kaleyi tahribata uğratmıştır. Kale üzerinde çok sayıda keramik ile obsidyen verisi tespit edilmiştir. Keramikler İlk Tunç, Geç Demir ve Orta Çağ'a aittir.

KAYNAKÇA

Belli, O. (2007). 2005 Yılında Doğu Anadolu Bölgesi'nde Urartu Baraj, Gölet ve Sula-
ma Kanallarının Araştırılması. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 24/1, s. 209-230.

Burney, C. A. ve Lawson, G. R. J. (1960). Measured Plans of Urartian Fortresses. *Ana-
tolian Studies*, 10, s. 177- 196.

Çavuşoğlu, R. ve Salvini, M. (2003). The Urartian Rock Inscription of Damla Köy. *SMEA*, 45/2, Roma, s. 185-190.

Öğün, B. (1974). Urartu Halk Mezarları, *Ankara Üniversitesi, Cumhuriyetin 50. Yıldö-
nümü Anma Kitabı*. s. 443-467.

Öğün, B. (1978). Die Urartäischen Bestattungsbräuche. *Studien zur Religion und Kultur
Kleinasiens: Festschrift für F. K. Dörner zum 65. Geburtstag am 28. Februar 1976*, s. 639-678.

Öğün, B. (1984). Urartu Mezarları. *Türk Ansiklopedisi*, XXXIII, s. 60.

Özfırat, A. (2009a). Van, Ağrı ve Iğdır Yüzey Araştırması, 2007. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 26/1, s. 345-366.

Özfırat, A. (2009b). Van Gölü Havzası Yüzey Araştırması: Patnos Ovası Demir Çağ Yerleşimleri (Ed. Haluk Sağlamtimur), *Altan Çilingiroğlu'na Armağan. Yukarı Denizin Kıyısında Urartu Krallığı'na Adanmış Bir Hayat*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s. 455-478.

EKLER

Resim 1: Değirmendüzü Höyük

Resim 2: Derecik Kalesi

Resim 3: Gündüz Kalesi I

Resim 4: Hisar Köyü Boyalı Kaya Resim Alanı

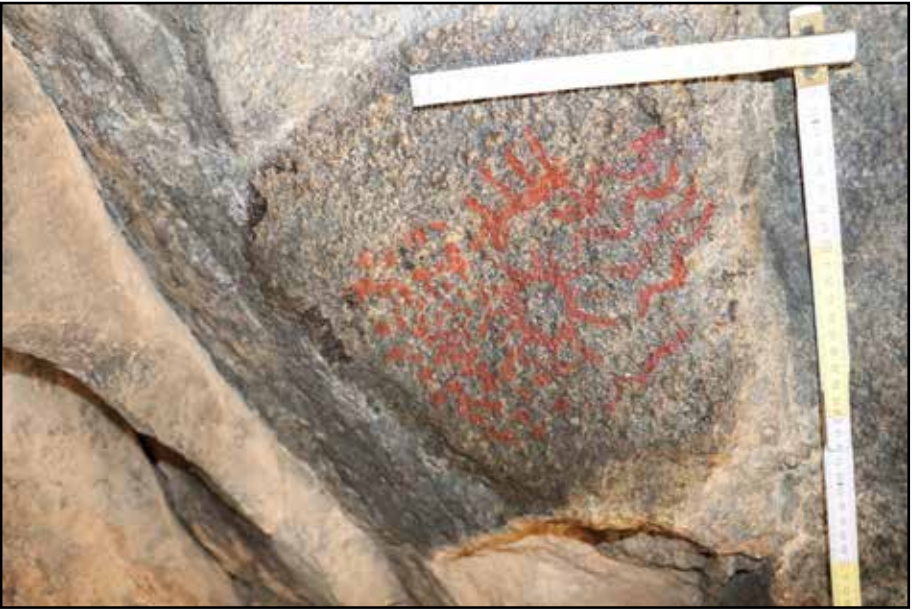
Resim 5: Kancıklı Kalesi

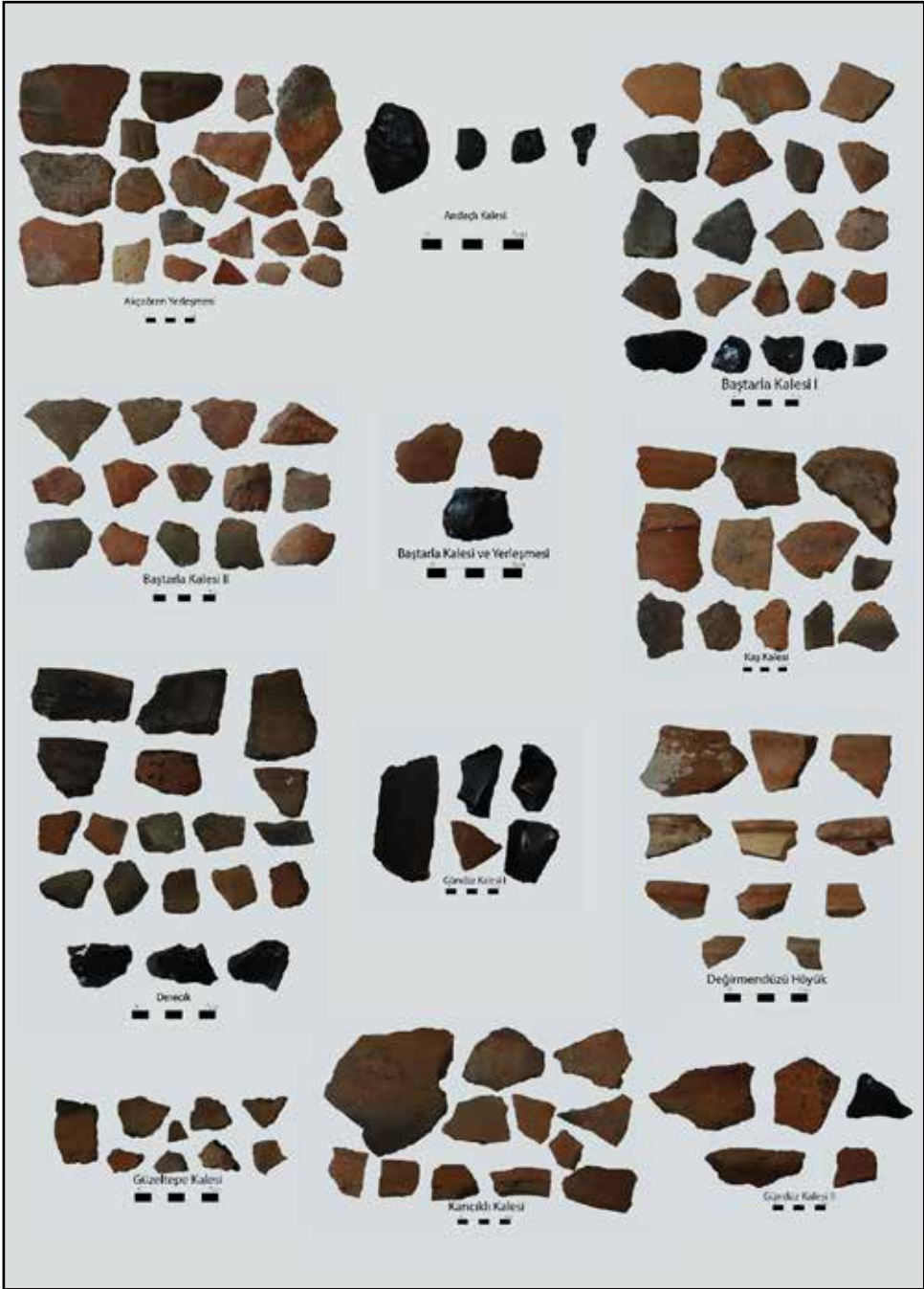
Resim 6: Ortadamla Kalesi

Resim 7: Örendik Höyük

Resim 8: Yeşilhisar Köyü Boyalı Kaya Resim Alanı

Resim 9: Keramik Örnekleri

Resim 10: Keramik Örnekleri

VAN İLİ, GEVAŞ İLÇESİ ve TİRŞİN YAYLASI (ÇATAK-GÜRPINAR) YÜZEY ARAŞTIRMASI, 2024

Gulan AYZAZ*

İsmail AYMAN

Rıfat KUVANÇ

Halil FİDAN

“Van İli, Gevaş, Bahçesaray, Çatak, Gürpınar (Tirşin Yaylası) İlçeleri (Prehistorik Dönemden Demir Çağı Sonuna Kadar) YüzeY Araştırması”, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün (Proje No: YA016504, 2024) 21.05.2024 tarih ve 5164451 sayılı oluru ile 24.06.2024-04.07.2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Van Gölü Havzası'nın güneyinde, 2000 m'nin üzerindeki yüksek rakımlı Doğu Toros silsileleriyle kaplı dağlık kuşakta 2021 (Ayaz vd., 2023; Ayaz vd. 2024) yılında başlayan yüzeY araştırmasının üçüncü sezonu 2024'te yapılmıştır. Çalışmalara Gevaş ilçesinden başlanarak burada arkeolojik yerleşimlerin görece daha yoğunlaştığı Kavaş Vadisi ve çevresine odaklanılmıştır. Çatak ilçesindeki çalışmalar ise Tirşin Yaylası'nda sürdürülmüştür. İdari olarak büyük kısmı Çatak ilçesinde kalan Tirşin Yaylası'nın bir kısım kaya resminin yer aldığı Gürpınar ilçe sınırları içerisinde kalan bölümü de taranmıştır. Böylelikle 1967'de ilk defa M. Özdoğan tarafından taranan Tirşin Yaylası tekrar gözden geçirilmiştir.

2024 YILI GEVAŞ İLÇESİ ÇALIŞMALARI

Gevaş İlçesi Coğrafi Yapısı

Van il merkezine 40 km uzaklıkta bulunan Gevaş, ilin güneybatısında Van Gölü'nün ise güneyinde yer alır. Gevaş ilçe sınırları kuzeydoğusunda içinden Engil Çayı'nın aktığı Dönemeç Deltası'ndan başlayarak doğusunda Gürpınar Ovasına doğru uzar. Güneyinde ilçenin topoğrafyasında ayırt edici bir unsur olan, İhtiyar Şahap Dağlarının en yüksek zirvesini oluşturan Artos Dağı (Çadır Dağı/3650 m) yükselir. Dağın kuzey eteklerinde kurulmuş olan ilçe, köy ve kırsal alanlarıyla birlikte Van Gölü ve Artos Dağı arasında doğu-batı uzantılı yaklaşık 750 km²'ye yayılan bir yerleşke olarak da tanımlanabilir. İlçe merkezi

* Doç. Dr. Gulan AYZAZ, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Kampüs, Van/ Türkiye, gulanayaz@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7228-073X

Dr. İsmail AYMAN, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Kürsüsü, Fatih, İstanbul/Türkiye, iayman1973@gmail.com

Doç. Dr. Rıfat KUVANÇ, Iğdır Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Şehit Bülent Yurtseven Kampüsü, Iğdır/Türkiye, rifatkuvanc@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-0198-8754

Halil FİDAN, Arkeolog, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Kampüs, Van/ Türkiye, halil.fidan@aol.com

Artos Dağı'nın kuzey eteklerinden eğimin düşerek kıyı şeridi ile birleştiği Gevaş Düzlüğü'nde kurulmuştur. Yapılan çalışmalar; Gevaş Düzlüğü, kıyı köyleri ve ilçe merkezinin yaklaşık 15 km batısında kıyı şeridinden Artos Dağı'na doğru girinti yapan Kavaş Vadisi'nin Eski Çağ'dan günümüze yerleşim için uygun alanlar olduğunu göstermiştir. Gevaş Deresi ve Arpet Çayı ilçenin önemli su kaynaklarıdır. Kaynağını İhtiyar Şahap Dağlarından alarak ilçe merkezi sulayan Gevaş Deresi ve Kavaş Vadisi köylerini besleyen Arpet Çayı tüm bölgede bahçeciliğe ve tarımsal faaliyetlere uygun koşullar sağlar. İlçe genelinde büyükbaş hayvancılık daha az da küçükbaş hayvancılık ve hayvancılığa bağlı olarak da yaylacılık faaliyetleri görülür.

Gevaş İlçesi Tespitleri

10. yy. Orta Çağ kayıtlarında adı Vostan (Andersan, 1966, s. 77) olarak geçen ilçenin 34 köyü bulunur. 1 Yüzye Araştırmamızın üçüncü yılında ilk defa taranan Gevaş İlçesi'nde çalışmalarımız yoğun olarak ilçe merkezinin yer aldığı Gevaş Düzlüğü'nde, kıyı hattında ve buradan İhtiyar Şahap Dağlarına doğru sokulan Kavaş Vadisi'ndeki köylerde gerçekleştirilmiştir. Kavaş Vadisi'nde Kurultu, Kazanç, Koçak, Yanıkçay (Arpet); vadinin batısında Yemişlik, Bağlama, Yuva; doğusunda Dilmetaş, İkizler ve vadinin karşı kıyı hattındaki Dereağzı, Hasbey ve Göründü köyleri taranmıştır (Harita: 1). Çalışmalara ilçe merkezinde ilk kez C. Burney tarafından 1956'da ziyaret edilen Hişet Kalesi'nden başlanmıştır.

Hişet Kalesi

Hişet Kalesi, Gevaş ilçe merkezinde Hişet mahallesinde, Van Gölü'nün kıyısı ile arasında modern Kara Yolu'nun geçtiği kayalık bir tepe üzerinde yer almaktadır. Orta Çağ ve sonrasında yoğun kullanıldığı anlaşılan Hişet Kalesi'nde Osmanlı Dönemi'nde Mahmudi Beyleri tarafından yaptırılmış Şeyh İbrahim Türbesi yer alır. Günümüzde ilçenin modern mezarlığı olarak kullanılan tepe ilçe sakinleri tarafından türbeyle aynı isimle anılmaktadır. 1956'da C. Burney tarafından ilk defa raporlanan (Burney, 1957, s. 43-47), kayalık bir tepe üzerinde konumlanmış Hişet Kalesi, göl seviyesinden yaklaşık 90 m yüksekliğinde ve doğu-batı doğrultusunda yaklaşık 400 m uzunluğundadır. Kalenin erken dönem kalıntıları yok denecek kadar azdır. Bununla birlikte kalenin önemli bir Urartu Dönemi yerleşmesi olduğu alanın tümünde izlenen kaya mimarisinden anlaşılmaktadır. Kalenin üst kısmında ana kayanın düzleştirilerek oluşturulduğu anlaşılan mekân planları, tüm yönlerde görülen duvar temel yatakları, doğudan batıya doğru uzanan teraslı yapı alanları buna işaret etmektedir (Resim: 1). Doğusunda yer alan iki farklı kaya hendeği burada savunma zayıf olduğu için yapılmış olmalıdır. Hişet Kalesi, Gevaş Düzlüğü'nü ve düzlüğün batısında ve doğusunda bulunan tarımsal açıdan verimli arazileri çevredeki su kaynakları ve zengin otlakları rahatlıkla kontrol edebilecek konumu ile Urartu'nun yer seçimine uygun bir pozisyonundadır.

1 Van ili 2012'de büyükşehir statüsü kazanınca köyler de mahalle statüsüne dönüştürülmüştür.

T Nişleri

“T” Nişleri, Hişet Kalesi’nin yaklaşık 400 m kuzeybatısında göl kıyısındaki yaklaşık 5 m yüksekliğinde kireç taşı bir kayalığa oyulmuştur. Göl kıyı çizgisiyle sıfır noktada yer alan kayalığın, göle bakan cephesindeki nişlerin fark edilmesi güçtür. Son yıllarda Van Gölü’nün çekilmesi ile beraber daha görünür oldukları söylenebilir. T Nişleri söz konusu kayalığın doğu ve batısında olmak üzere birbirine 80 cm’lik bir mesafede iki adet olarak işlenmiştir (Resim: 2). Doğu nişinin yatay kolu 1.60 m uzunluğunda iken dikey kolunun yüksekliği 1.30 m’dir. Batı nişinin ise yatay kolu 1.55 m uzunluğunda ve dikey kolu ise 120 cm yüksekliğindedir. “T” nişleri genel form açısından birbirine benzer olmak ile birlikte ayrıntılarda birtakım farklılıklar da sergilemektedir Urartu kaya işçiliğinden bilinen T nişlerinin, güneyinde yer alan Hişet Kalesi ile arasında organik bir bağ olduğu düşünülebilir (Kuvaç, 2025, s. 406-435).

Bazalt Kör Pencere

Gevaş ilçe merkezinde Selimiye (Avremic) Mahallesi’nde yer alan Nurşin Mezarlığı’nın güneyinde toprak zemine yatay olarak yatırılmıştır. Bazalt blok 147x60 cm ölçülerindedir. Taşın kenarında bir defineci çukuru açılmıştır. Urartu sanatında betimlenen, Çavuştepe Kalesi’nden ise Arkeolojik materyal olarak ele geçirilen ve bugün Van Müzesi’nde yer alan Bazalt Kör Pencere ile (Çilingiroğlu, 1997, s. 63, Resim: 30) birebir benzerlik gösteren bu buluntunun Gevaş bölgesindeki bir Urartu yerleşmesine ait olup, olmadığı henüz bilinmemektedir (Resim: 3).

Hasbey (Norkeğ) Yazıtı

İlçe merkezinin yaklaşık 20 km batısında göl kıyısında, Hasbey (Norkeğ) köyünde yapılan araştırmalar sırasında çivi yazılı bir kitabe rastlanmıştır. Yazıt bugün samanlık olarak kullanılan bir kilise kalıntısının duvar inşasında devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Yazıtın işlendiği taş blok 22x52 cm ölçülerinde ve 55 cm derinliğindedir (Resim: 4). Urartu Krallığı’na ait olduğu anlaşılan çivi yazılı metin, bazalt taş üzerine işlenmiştir. Dört satırdan oluşan metnin üç satırı sağlam bir satırı kısmen kırıktır. Dikdörtgen formulu yazıtlı blok duvar sırasına yatay şekilde yerleştirilmiştir. Yazıtlı blok Urartu Dönemi’nde de yapı taşı olarak kullanılmış olmalıdır. Muhtemelen çivi yazılı işaretler taşın geniş yüzünün devamında duvara denk gelen dar yüzünde de devam etmektedir. İlk tespitlerimize göre Urartu Kralı Minua (MÖ 810-785) Dönemi’ne ait olduğu anlaşılan yazıtın içeriğine dair çalışmalarımız devam etmektedir.

İşkirt Höyük/Yerleşim

İşkirt Höyük, ilçe merkezinin yaklaşık 15 km batısında, Van Gölü kıyısında yer alan Dereağzı köyünde tespit edilmiştir. Köyün girişinde dikkati çeken yüksek tepeliğin yapılan incelemeler ile höyük olduğu anlaşılmıştır. Tepe köy sakinlerinden edinilen bilgiler doğ-

rultusunda İşkirt Höyük olarak adlandırılmıştır (Resim: 5). Yerleşme kuzey-güney doğrultusunda 411 m uzunluğunda, doğu-batı doğrultusunda 185 m genişliğindedir. Herhangi bir mimari ize görülmemiştir. Yüzeysel taramasında bölgenin demir çağına işaret eden az sayıda amorf seramiğine rastlanılmıştır. Yerleşimin kuzey ucunda defnecilere ait çukurlarının izleri görülür.

Gre Tişoğ (Höyük/Yerleşim)

Gre Tişoğ ilçe merkezinin yaklaşık 10 km batısında, modern Gevaş-Tatvan Kara Yolu'nun 1 km kadar güneyinde İkizler köyü sınırları içerisinde yer alır. Burası kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan yaklaşık 300x200 m ölçülerinde yayvan bir tepedir (Resim: 6). Tepede yapılan yüzeysel taramasında demir çağ ve daha az sayıda İTÇ seramiğine rastlanmıştır. Farklı dönemlerde iskân gördüğü anlaşılan tepenin kuzeydoğu kısmında 65x40 m ölçülerinde kötü işçilikli duvarların yer aldığı bir yapı bulunmaktadır.

7- Deştok Dirheleri

Deştok Dirhelerine Kavaş Vadisi'nde yer alan Koçak köyünden çıkılır. Dirheler; İhtiyar Şahap Dağlarının nispeten alçak tepelerinden biri olan, köy sakinleri tarafından Bidol Dağı (2562 m) olarak adlandırılan dağın kuzeydoğusundaki düzlükte yer alır. Deştok Dirheleri birbirine yakın konumda ve üç farklı dirhe yapısı olarak tespit edilmiştir. Kavaş Vadisi'ne hâkim bir noktada bulunan dirheler vadiyle birlikte önceki yıllarda tespiti yapılmış önemli bir Eskiçağ yerleşmesi olan Gelengeh Kalesi'ni (Özfirat, 2012, s. 158-159), Van Gölü kıyılarını, Akdamar Adası'nı ve Gevaş istikametini gören bir konumdadır. Dirhenin etrafında bulunan düzlük ve yamaçlar otlaklarla kaplıdır. Alanda birden fazla su kaynağı bulunmaktadır. Deştok Dirhelerinin çevresi hayvan sürülerinin otlatılması, su kaynaklarında ihtiyaçlarının giderilmesi ve süt sağımı gibi faaliyetler açısından ideal şartlar sunmaktadır. Nitekim çalışmalarımız esnasında çevrede birçok küçükbaş hayvan sürüsüne rastlanılmıştır. Tüm bu veriler Eski Çağ'da dirhelerin işlevlerinin bir yönüyle kırsal yerleşimlerinin yaylacılık faaliyetleriyle ilişkili olabileceğine dair hipotezler üretilebilmemize olanak sağlar.

Dirhe 1: Düzlüğün doğu ucunda yer alır. Nispeten daha iyi durumdaki Dirhe 1 ana kaya üzerine inşa edilmiştir. Duvarlarında kullanılan yapı malzemesinin bu ana kayadan elde edildiği tahmin edilmektedir. Dikdörtgen planlı Dirhe 1'in planı korunmuştur. Duvarları yarı işlenmiş kiklopik taşlardan inşa edilmiş yapının hemen hemen bütün duvarları ya temel seviyesinde ya da birkaç sıraya kadar takip edilebilmektedir. Sözelimi batı duvarı 3 sıraya kadar sağlamdır. Ana kayanın daha düz olduğu doğu duvarı üzerinde bir kapı girişi mevcuttur (Resim: 7).

Dirhe 2: Deştok Dirhe 1'in yaklaşık 320 m batısında bulunmaktadır. Yoğun bir tahribat görmüştür. Bu nedenle plan özelliğini kaybetmiştir. Yer yer birkaç taş dizisi seçilebilmektedir. Dirhe 1'e oranla duvarları nispeten daha küçük taşlarla inşa edilmiştir.

Dirhe 3: Dirhe 1'in yaklaşık 440 m, Dirhe 2'nin ise 180 m batısında bulunmaktadır. Küçük bir tepe üzerinde inşa edilmiştir. Doğu duvarı nispeten seçilebilmektedir. Yoğun bir tahribat görmüştür.

Gelenge Kalesi

Gelenge Kalesi, İhtiyar Şahap Dağlarının Van Gölü'ne doğru alçalan kuzey tepelerinden biri üzerinde kurulmuştur. 2.34 hektar gibi oldukça geniş bir alana yayılmış olan kalenin kuzeyi Bağlama; güneyi Kazanç ve Koçak köyü sınırları arasında kalmaktadır. Kale çevresine hâkim bir noktada, doğuda Kavaş Vadisi ve Gevaş istikameti; batıda Tatvan istikameti gibi Van Gölü'nün güney kıyılarını kontrol edebilen stratejik bir konumdadır (Resim: 8). Dikdörtgen planlı Kale; İhtiyar Şahap Dağlarına bakan güneybatı kesimde üçgen, Van Gölü'ne bakan kuzeydoğu kesimde ise kare formdadır. Tepe dört tarafından savunmaya elverişli, balıksırtı biçimindedir. Tepenin sırt çizgisi üzerinde kuzeydoğu-güneybatı yönündeki uzun duvarının uzunluğu yaklaşık olarak 285 m'dir. Duvar üzerinde 7-10 m aralıklarla destek payandaları mevcuttur. Payandalar duvardan yaklaşık 60-80 m çıkıntı yapmaktadır. Tepenin eğimine doğru alçalan karşı aksındaki diğer uzun duvarı 318 m uzunluğundadır. Duvar kuzeydoğuya doğru 236'ncı m'de kırık yaparak 82 m ilerlemektedir. Bu duvar üzerinde herhangi bir destek payandasına rastlanmamıştır. Kalenin Bağlama köyü ve Van Gölü'ne doğru bakan kuzeydoğu duvarının uzunluğu 101 m'dir. Kuzeydoğu dar duvarı çok hafif bir kavisle düz bir satıhta ilerlemektedir. Kale bu kısımda kare planlıdır. Karşı aksında kalenin İhtiyar Şahap Dağlarına bakan güneybatı kısmında plan üçgen biçimindedir. 2.70 m genişliğindeki kapı girişinin tespit edildiği güneybatı duvarı yaklaşık 33 m uzunluğundadır. Gelenge Kalesi'nin duvar ve taş işçiliği planlamada topoğrafyanın optimum seviyede değerlendirilmesi yerleşimin gelişmiş bir mimarlık anlayışının ürünü olduğunu göstermektedir. Ancak kalede herhangi bir çanak-çömlek buluntusuna veya benzer bir yüzey materyaline rastlanmamış olması dönemi hakkında yeterli bilgi üretmemize engel olmaktadır. Bununla birlikte ilk tespiti 2010'da yapılmış kale yakın dönem çalışmalarında bölgenin Post-Urartu Dönemi'ne tarihlendirilmiştir (Özfırat, 2012, s. 158-159; Özfırat, 2019, s. 225).

Sore Haçe Yapısı

Gelengeh Kalesi'nin yaklaşık 500 m güneydoğusunda, kalenin kurulduğu tepenin yamacında bir başka yapı dikkatleri çekmektedir. Kavaş Vadisi üzerinde Kazanç köyü sınırları içerisindeki söz konusu tepedeki bu yapı köy sakinleri tarafından Soro Haçe olarak adlandırılmaktadır. Şimdilik küçük bir kale olarak tanımlayabileceğimiz Soro Haçe'nin yoğun tahribattan nedeniyle planını takip etmek zor olsa da kabaca dikdörtgen bir planlı bir yapı olduğu söylenebilir. Yapının kuzey, doğu ve güney kısımlarında duvar parçaları görülmektedir. Yaklaşık 30 m uzunluğunda 10 m genişliğinde bir alanda duvar parçaları, yıkıntı taş birikintileri bulunmaktadır. Gözle görülebilen duvar parçalarında kullanılan taşlar yarı işlenmiş orta büyüklükte ya da küçük taşlardan oluşmaktadır (Resim: 9).

Gre Ceylan

Kavaş Vadisi'nin doğu yamaçlarında Kurultu köyünde yer alır. Köyün 160 m güneybatısında küçük bir tepe üzerindedir. Gre Ceylan bir tepe yerleşmesidir. Ortalama 170 m çapında, etrafından 15-17 m yüksekliğindeki tepe üzerinde herhangi mimari ize rastlanmamıştır. Bununla birlikte yüzey ve yamaçta çanak-çömlek parçalarına rastlanmıştır. Birkaç Orta Çağ seramiği yanında Demir Çağ'a işaret eden bir ağız parçası dışındakiler tarihlendirilmeye uygun değildir (Resim: 10).

Kevrareş Kalesi

Kavaş Vadisi'nde Bağlama köyü sınırları içerisinde yer alır. Yapı, Bağlama köyünün kuzeybatısında bulunan balıksırtı biçiminde bir tepe üzerindedir. Yapının yer aldığı tepeden yaklaşık 1.5 km kuzeyindeki Gelengeh Kalesi görülebilmektedir. Yapı aynı zamanda Kavaş Vadisi'nden Van Gölü'ne kadar hâkim bir konumdadır. Kale; konumu sayesinde Gelengeh Kalesi gibi geniş bir alanı kontrol edebilmektedir. Yapı batısındaki ana kaya sınır olmak üzere doğuya doğru hafif eğimli yamaç üzerindedir. 14.20 m uzunluğundaki batı duvarı yarı işlenmiş kiklopik taşlardan inşa edilmiştir. Yapının 16.70 m uzunluğundaki güney duvarının inşa edildiği yamacın eğimi oldukça fazladır. Bu yönde duvar izi temel seviyesinde takip edilebilmektedir. Kuzey ve doğu duvarı yer yer izlenebilmektedir. Kuzey duvarının uzunluğu tam olarak anlaşılacak şekilde birlikte doğu duvarının uzunluğu 13.50 m olarak ölçülmüştür. Yapının ölçüleri dikkate alındığında küçük tahkimli bir yapı olarak değerlendirilebilir (Resim: 11).

Gre Dre

Dilmetaş köyünün 900 m batısında, Kavaş Vadisi'nin girişinde bir tepe dikkat çeker. Ancak tepe üzerinde herhangi bir kalıntı izi görülmemiştir. Yoğun Orta Çağ seramiği ile birlikte Demir Çağ ve öncesine ait çanak-çömleklere rastlanmamıştır (Resim: 12).

2. 2024 YILI TİRŞİN YAYLASI ÇALIŞMALARI

Tirşin Yaylası, Van/Çatak-Sırmalı ve Van/Gürpınar-Beşbudak köyü sınırları arasında Şırnak-Beytüşşebap Faraşin Yaylası'nın ise hemen kuzeyinde yüksek dağlık kırsallarda yer alır. Yaylanın su kaynakları açısından zengin ve geniş mera arazisine sahip olması küçükbaş hayvan sürülerinin otlatılması için uygun koşullar sunar. Tirşin günümüzde hayvancılıkla uğraşan mevsimsel göçerlerin yaz aylarında çadırlar kurarak küçükbaş hayvan sürülerini çıkardıkları ve yaylacılık faaliyetlerini aktif olarak sürdürdükleri, bölgenin önemli bir yaylasıdır. Tirşin Yaylası'ndaki ilk arkeolojik çalışmalar 1967'de M Uyanık (1968, s. 97-103) ve M Özdoğan (Özdoğan, 2019) tarafından gerçekleştirilmiştir. İdari olarak Van'ın Çatak ve Gürpınar ilçe sınırları içerisinde yer alan yayla, Çatak Tirşin-i (Kahn-ı Melkan) ve Gürpınar Tirşin-i (Taht-ı Melkan) olarak raporlanmıştır. Van Gölü Havzası'nın güneyinde 2021'den beri sürdürdüğümüz yüzey araştırmalarında, Tirşin Yaylası ilk yılın (Ayaz

vd., 2023, s. 76) ardından 2024'te ziyaret edilmiştir. Tırşın Yaylası üzerindeki çalışmalarımız devam etmekle birlikte aşağıda yayladaki 2024 yılı çalışmalarımızın kısa bir raporu sunulmuştur:

Tırşın Yayla Yerleşmesi, Yapılar ve Kaya Resimleri (Kahn-ı Melkan ve Taht-ı Melkan)

Tırşın Yayla Yerleşmesi M. Özdoğan tarafından Kahn-ı Melkan olarak tanıtılan alanın içerisinde yer alır (Özdoğan, 2019, s. 79-90). İlk defa 2021'de ziyaret ettiğimiz Tırşın Yayla Yerleşmesi ilgili yılın raporunda "Tırşın Yayla Yapısı" olarak tanımlanmıştı. Ancak yeni gözlemlerimiz ve elde edilen veriler *yapı* yerine, *yerleşme* ifadesinin kullanılmasının daha uygun olacağını göstermiştir. Tırşın Yayla Yerleşmesinde ilk göze çarpan oldukça uzun duvarlarıdır. Bu uzun duvarların tek başına bir yapıya ya da kaleye ait olamayacağı açıktır. 2024'teki ikinci ziyaretimizde içinde küçük yapıları barındıran büyük bir yerleşimin çevre duvarı olduğu daha açık görülmüştür. Çevre duvarı kuzeybatı-güneydoğu kısımlarda kavisli duvarlara; güneybatı-kuzeydoğu kısımlarda ise uzun ve düz duvarlara sahiptir. Yerleşmeyi çevreleyen uzun duvarların tüm yönlerde plan verdiği söylenebilir. Kavisli ya da düz duvar planlaması yerleşmenin inşa edildiği alanın topoğrafik özelliklerine göre yapılmıştır (Resim: 13). Önceki yıl yaptığımız çalışmalarda yerleşimin güneybatı kısımda raporlanan kare planlı 54x48 m yapıya ilaveten yerleşimin farklı noktalarında başka yapıların da bulunduğu tespit edilmiştir. Sözelimi yerleşmenin kuzeydoğu köşesinde 250x200 m ölçülerinde daha büyük bir başka yapı bulunmaktadır. Yapının duvarının iç ve dış kısmında duvara bitişik vaziyette yuvarlak ya da kareye yakın planlı kıl çadırlarına ait olduğunu tahmin ettiğimiz duvar temelleri tespit edilmiştir. Benzer duvar temelleri yerleşmenin güneybatı köşesinde duvara bitişik vaziyette bir diğer yapı alanından kuzeydoğu istikametinde yamaç boyunca devam eder. Yüzeyle başta çanak-çömlek olmak üzere her hangi bir Arkeolojik materyale rastlamamış olmamız tarihlendirme sorunlarını beraberinde getirir. Bununla birlikte hangi döneme ait olursa olsun Tırşın Yayla Yerleşmesinin *nomadic* kültürler ile ilişkili olduğu açıktır. Tırşın Yayla yerleşmesinde ayrıca yerleşmenin eteklerinde bulunan kumtaşı blok yığını üzerinde yer alan kaya resimleri dikkatleri çeker (Resim: 14). Bir diğer kaya resmi topluluğu Tırşın Yayla Yerleşmesinin (Kahn-ı Melkan) 850 m doğusunda Gürpınar Tırşın'ı ya da Taht-ı Melkan (Özdoğan, 2019, s. 90-98) olarak adlandırılan alanda bulunmaktadır. Şimdilik Kahn-ı Melkan ve Taht-ı Melkan'da yer alan kaya resimlerinin aynı üslup ve teknikte yapılmış oldukları söylemekle yetinebiliriz (Tümer, 2018, s. 21-41).

Çatak Zirve Yapısı

Çatak-Beytüşşebap sınırında 3005 m rakımda bugüne kadar çıktığımız en yüksek zirvede yeni bir yayla yapısı tespit edilmiştir. Güçlkle ulaşılan yapı, Tırşın Yayla Yerleşmesinin yaklaşık 3.7 km güneydoğusunda yer almaktadır. Tüm bu mesafede herhangi bir kırsal yerleşime ya da yaylacılara rastlanmadığı için yapıya şimdilik Çatak Zirve Yapısı ismi ve-

rilmiştir (Resim: 15). Yapının yaklaşık 9 km güneydoğusunda Şırnak-Beytüşşebap sınırları içerisinde kalan yine yüzey araştırmalarıyla önceki yıllarda taranmış Faraşın Yaylası bulunmaktadır (Coşkun vd., 2022). Yapı kuzey-güney doğrultusunda 124 m uzunluğundadır. Kuzeyinde ve güneyinde 2 m ve 3 m genişliğinde birer kapı girişi bulunmaktadır. Yapının kuzeyi yaklaşık 56x51 m ölçülerinde ve kare planlıdır. Güneyi ise yaklaşık 68x63 m ölçülerinde ve dikdörtgen planlıdır. Yapının duvarları, Tırşın Yayla Yerleşmesinde olduğu gibi saltaşından inşa edilmiştir. Duvar kalınlıkları yer yer 2.5 m’yi bulmaktadır. Yapının orta kısmında doğu duvarına bitişik vaziyette, kare planlı, duvarları iyi işçilikli bir oda tespit edilmiştir. Odanın kapı girişi sağlam vaziyette ve 80 cm genişliğindedir. Yapının hemen güneybatısında bir gölet bulunmaktadır. Söz konusu göletin batısındaki tepelik Tırşın Yaylası’na benzer bir oluşumda olduğu anlaşılan parlak yüzeyli yığıntı siyah taşlarla kaplıdır. Yüzey taramasında taşlar üzerinde herhangi bir kaya resmi ile karşılaşmamıştır ancak yapının kuzeyinde yine aynı karakterdeki bir taş üzerinde bir geyik resmi tespit edilmiştir (Resim: 15).

SONUÇ

“Van İli, Gevaş, Bahçesaray, Çatak, Gürpınar (Tırşın Yaylası) İlçeleri (Prehistorik Dönemden Demir Çağı Sonuna Kadar) Yüzey Araştırması” 2024 yılı çalışmalarına Gevaş ilçesinden başlanarak, Tırşın Yaylası’ndaki çalışmalar ile devam edilmiştir. Çalışmamızın üçüncü yılında ilk defa taranan Gevaş ilçesinin, Çatak ve Bahçesaray’dan daha farklı bir arkeolojik dokusunun olduğu görülmüştür. İlçe sınırlarındaki höyük türü yerleşimlerin varlığı bu ayrışmanın başında gelir. Yanı sıra ilçenin Urartu merkezi bölgesine yakınlığı nedeniyle Urartu uygarlığına dair veriler elde edilmiştir. Kuşkusuz devam edecek çalışmalar örnekleri çoğaltacaktır.

Tırşın Yaylası’nda süre ve olanakların elverdiği ölçüde çalışılabilmiştir. 1967 yılı koşulları düşünüldüğünde M. Uyanık ve M. Özdoğan’ın Tırşın Yaylası’nda titizlikle yaptıkları çalışmalar son derece kıymetlidir. Son yıllarda Tırşın Yaylası’nın özellikle kaya resimlerine ilişkin bilimsel çalışmalar artmıştır (Tümer, 2018). Bununla birlikte 2021’den beri bu özel alana kısa süreler ile yaptığımız ziyaretler ve belgeleme çalışmalarımız göstermiştir ki: Tırşın Yaylası, *semi-nomadik* toplulukların etnoarkeolojik açıdan ele alınması gereken daha uzun araştırmalara ve interdisipliner çalışmalara ihtiyaç duyan farklı bir *landscape*’dir.

TEŞEKKÜRLER

“2024 Yılı Gevaş İlçesi ve Tırşın Yaylası’nda yaptığımız Yüzey Araştırması” izinleri için Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne ve Bakanlık Yetkili Uzmanı olarak katılan Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Uzmanı Merve Azize Işın’a teşekkür ederiz. Destekleri için Van Karayolları Bölge Müdürü Demirhan Erol’a, Uzman Esra Görentaş, Fatih Tunçdemir ve tüm personeline ilgileri ve sağladıkları çalışma ortamı için içtenlikle teşekkür ederiz. Van Çevre, Şehircilik ve İklim

Değişikliği İl Müdürlüğüne destekleri için minnettarız. Tırşin Yaylası'ndaki yeni keşifleri sayesinde gerçekleştirebildiğimiz Mesut Koroğlu'na tüm katkıları için içtenlikle teşekkür ederiz. Son olarak Artos Dağı'nın eteğindeki bahçelerinde ekibin yolunu gözleyip, sofralar kuran Perihan ve Salih Ayaz'ı anmadan geçemeyeceğiz. Teşekkürlerimizle.

KAYNAKÇA

Andreasyan, H. D. (1966). Akdamar Kilisesi, *Tarih Dergisi*, XVI, 21. İstanbul: İstanbul Edebiyat Fakültesi Matbaası. s. 77-82.

Ayaz, G., Ayman, İ., Kuvanç, R., Coşkun, N., Ödük, E. (2023). Van ili, Gevaş, Bahçesaray, Çatak İlçeleri Yüze Araştırması: 2021 Yılı Çatak İlçesi Çalışmaları”, 38. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2, s. 73-93.

Ayaz, G., Ayman, İ., Kuvanç, R., Ödük, E., Yavuz, R. (2024). Van İli Gevaş, Bahçesaray, Çatak İlçeleri Yüze Araştırması, 2022 Yılı Çatak ve Bahçesaray İlçesi Çalışmaları, 39. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2, s. 143-163.

Charles, B. (1957). “Urartian Fortresses and Towns in the Van Region”, *Anatolian Studies*, VII, s. 37-53.

Coşkun, N., Ayaz, G., Şimşek, M., Ayman, İ., Kuvanç, R., (2022). 2019 yılı Uludere ve 2020 yılı Beytüşşebap (Şırnak) Yüze Araştırması (Ed. C. Keskin), *2019-2020 Yılı Yüze Araştırmaları*, 2, s. 465-496.

Çilingiroğlu, A. (1997), *Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı*, İzmir: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı.

Kuvanç, R. (2025). “T” Shaped Niches Carved in the Bedrock of Van Fortress and Surrounding Sites (Eds. Erkan Konyar - Bülent Genç), *Tuşpa The Capital of Urartians*, Brill: Leiden/Boston, s. 406-435.

Özdoğan, M (2019). *1967 Van-Hakkâri Araştırmaları. Tırşin Kaya Resimlerinin Bulunuşu. Arkeoloji Etnografya ve Doğal Çevre*, İstanbul.

Özfırat, A. (2012). “Van, Ağrı ve Iğdır İlleri Yüze Araştırması, 2010”, 29. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1, Ankara, s. 155-171.

Özfırat, A. (2019). Van Gölü Havzası'nda Son Urartular ve Doğu Anadolu Yüksek Yaylası'nda Post Urartu Dönemi (Eds. A. Özfırat, Ş. Dönmez, M Işıklı, M Saba), *Orta ve Doğu Anadolu Geç Demir Çağı: Post-Urartu, Med ve Akhaimenid İmparatorlukları*, İstanbul: Ege Yayınları, s. 217-230.

Tümer, H. (2018). Doğu Toros Petroglifleri: Tırşin Yaylası ve Çevresi, *Anadolu Araştırmaları*, 21, İstanbul, s. 21-41.

Uyanık, M (1968). Van-Hakkâri Sınında Tırşin Yaylasında Bulunan Kaya Resimleri Hakkında, *Belleten*, XXXII/125, s. 97-103.

Resim 2: Hişet Kalesi - T Nişleri

Resim 3: Gevaş, Selimiye Mah. Nurşin Mezarlığı, Bazalt K r Pencere

Resim 4: Hasbey (Norkeğ) Yazıtı

Resim 5: Dereağzı Köyü, İşkirt Höyük

Resim 6: İkizler Köyü, Tişoğ Höyük

Resim 7: Kavaş Vadisi, Koçak Köyü, Deştok Dirhe 1

Resim 8: Kavaş Vadisi, Gelenge Kalesi

Resim 9: Kavaş Vadisi, Koçak Köyü, Sore Haçe Yapısı

Resim 10: Kavaş Vadisi, Kurultu Köyü, Gre Ceylan

Resim 11: Kavaş Vadisi, Bağlama Köyü, Kevrareş Kalesi

Resim 12: Kavaş Vadisi, Dilmetaş Köyü, Gre Dre

Resim 13: Çatak, Tirşin Yayla Yerleşmesi (Kahn-ı Melkan)

Resim 14: Çatak, Tirşin Yayla Yerleşmesi (Kahn-ı Melkan)

Resim 15: Çatak Zirve Yapısından Çeşitli Kareler

ENEZ 2024

Gülnur KURAP*

GİRİŞ

Enez’de 2024’te gerçekleştirilen yüzey araştırması 1-21 Ekim tarihleri arasında tarihleri arasında 21 gün sürmüştür; Enez Yenimahalle ile Yenice, Çavuşköy, Yazır, Hisarlı, Umurbey, Çeribaşı, Sultanice, Vakıf, Büyükevren, Gülçavuş, Abdurrahim, Kocaali ve Karaincirlı köylerinde toplamda 661 hektar alanda tespit ve belgeleme yapılmıştır. Tespit ve tarama yapılan 14 alanda (mahalle/köy), 64 noktada kültür varlığı, 19 noktada ise kaçak kazı faaliyeti ve tahribat tespit edilmiştir¹ (Harita: 1). 2024’te hem araştırma yapılan bölgedeki tescil edilmemiş kalıntıların ve kaçak kazı faaliyetlerinin yoğunluğu, hem de süre kısıtlaması nedeniyle tescili yapılmış alan ve yapılarda detaylı gözlemler yapmak mümkün olmamışsa da genel olarak değerlendirildiğinde kaçak kazı ve tahribatların genellikle tescilli olmayan ve özel mülkiyet dışındaki bölgelerde gerçekleştirildiği dikkat çekmiştir. Bu nedenle, parsel bazındaki önerilere ek olarak kültür varlığı potansiyeli oldukça yoğun, Enez ilçe merkezinde Kral Kızı Tepesi ve Yamacı, Kale (Akropol), Taşaltı Nekropolisi Kaya Mezarları gibi Ainos Antik Kenti’nin karakteristik yerleşim ve kullanım özelliklerini gösteren anakaya yontularak oluşturulmuş mekânların benzerlerinin yüzeyde yoğunlukla izlendiği ve toprakaltı potansiyelinin de oldukça yüksek olduğunu düşündüren, detayları alt başlıklarda verilen vadi yerleşimlerinde yapılacak tescillerin; tespit yapılan parsel bazında tutulmaması, sit tescili yapılacak alanın coğrafi özellikler göz önünde tutularak kalıntıların tamamını kapsayacak şekilde, çevrilmesi önerilmiştir (Harita: 2).

2024’te bölgede bilinen, belgelenen, bazıları bölgede araştırma yapan bilim insanları tarafından yayınlanan² veya yayınlarında değinilen fakat tescili yapılmamış kültür varlıklarını saptayarak tescile önermek ve bunlara yeni tespitler eklemek amacıyla hem bölge halından bilgi alarak hem de alanı tarayarak kısıtlı sürede gerçekleştirilen çalışmada dönem ayırt etmeksizin yapılan tespitlerin çok yoğun olmasından dolayı tescilli alanlardaki kültür varlıkları çalışma kapsamı dışında tutulmuştur. Bu yayın kapsamında detayları verilen kültür varlıkları ise sadece tescile önerilen alanlardan seçilen örneklerle sınırlandırılmıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi Gülnur KURAP, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, gulnur.kurap@msgsu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2903-6640.

- 1 Çalışmaya katılan ekip üyeleri Öğr. Gör. Ülkü Demir, Öğr. Gör. Burhan Gülkan ve Sanat Eserleri Konservasyonu ve Restorasyonu Bölümü Öğrencisi Feraye Genççağa’ya, Bakanlık Yetkili Uzmanımız, Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Uzmanlarından Hamdi Gündoğdu’ya özverili çalışmaları için; T.C. Enez Kaymakamlığı ve Tredaş İşletme Şefliğine ulaşım konusundaki katkıları için teşekkür ederim.
- 2 Prof. Dr. Sait Başaran ve Prof. Dr. Engin Beksaç’ın bölgede yapmış oldukları yüzey araştırmalarının genel değerlendirmesi için bkz. Başaran 1999, Beksaç 2022.

YENİMAHALLE'DEKİ TESPİTLER

İlçe merkezinde bulunan Yenimahalle Mahallesi'nin yerleşim dışındaki kısmında yapılan kültür varlığı ve kaçak kazı tespitleri Çataltepe Ovası Mevkii'nde 1, Gala Gölü çevresinde 5, Kurutaş Mevkii'nde 4, Kiremitlik Mevkii'nde 9 olmak üzere toplam 19 noktada ve 5 parselde gerçekleşmiştir.

Bu alanda tescile önerilen kültür varlıkları arasında, en dikkat çekici grubu Kiremitlik Mevkii'nde bulunan, dik bir yamaç şeklinde yükselen anakaya kütesinin yontulmasıyla oluşturulmuş, ritüel/ibadet amacıyla kullanılmış olduğu düşünülen birimler (Nokta: 13-15-16-17) ve bunların çevresindeki alanda yer alan seramik malzemeler (Nokta: 12-18) oluşturmaktadır (Resim: 1). Söz konusu birimlerden ilki Nokta: 13 olarak kodlanan, anakayanın batı cephesinde bulunan ve mağara şapeli olduğu düşünülen birimdir. Doğu-batı uzantılı bu şapelin girişi 1,95 m yüksekliğinde; cephesi 2,62 m genişliğinde ve mevcut dolgu zemin seviyesinden 2,70 m yüksekliğindedir. Doğu uçta yer alan apsisin üst seviyesinde, doğu ve kuzey cephelerde kabartma biçiminde üçgen birer alınlık; her iki alınlığın merkezinde birer adet beş kollu yıldız motifi; iki alınlığın kesiştiği bölümde ise yine kabartma biçiminde bir servi motifi bulunmaktadır. Yapının iç genişliği 0,85-4,17 m, yüksekliği 1,44 m, derinliği ise 1,87 m'dir. Nokta: 13 olarak kodlanan bu yapının yakınında, Nokta: 15 olarak kodlanan, anakayanın yontulmasıyla oluşturulmuş, 3,70 m genişlik, 1,80 m yükseklik ve 115 cm derinliğinde niş biçiminde bir birim tespit edilmiştir. Nokta: 13 olarak kodlanan yapının birkaç m kuzeyinde, düşey doğrultuda yontulmuş, yüksekliği 155 cm, genişliği ve derinliği 60 cm ölçüsünde, yüzeyinde harç/sıva izleri korunmuş durumda bulunan niş biçiminde bir başka birim yer almaktadır (Nokta: 16). Şapelin (Nokta: 13) 10 m güneyinde, girişi 150 cm yüksekliğinde, mağara biçiminde yontularak yapıldığı düşünülen, derinliği 6,5 m, genişliği 3 m, yüksekliği ise ortalama 155-160 cm ölçülerinde bir birim (Nokta: 17) daha bulunmaktadır.

VADİ YERLEŞİMLERİ: ÇAVUŞKÖY, YAZIR, HİSARLI, UMURBEY VE ÇERİBAŞI KÖYLERİNDEKİ TESPİTLER

İlçe merkezi dışındaki vadi yerleşimlerinde yapılan kültür varlığı ve kaçak kazı tespitleri Çavuşköy köyünde 9, Yazır köyünde 7, Hisarlı köyünde 5, Umurbey köyünde 1 ve Çeribaşı köyünde 1 olmak üzere toplam 24 noktada ve 7 parselde gerçekleşmiştir. İlk tespitlere göre, bölgeyi araştırma sürdürülen diğer köy ve yerleşimlerden ayırmakla birlikte ilçe merkeziyle benzerlik gösteren unsur, kaya yontu mimaridir.

Bu mimari örneklerinden biri Yazır köyünde bulunan ve halk arasında gözetleme kulesi olarak bilinen yapıdır (Nokta: 38). Anakaya yükseltinin yontularak şekillendirildiği anlaşılan bu yapı, maksimum 1 m derinliğinde, içten içe 160 cm çapında, dairesel planlıdır. Yapının kuzeybatısında, dikey yönde 50 cm yükseklik, 70 cm genişliğinde yarım daire biçimli, pencere izlenimi veren bir açıklık, kuzeydoğusunda, zeminde, yaklaşık 30 cm çap-

pında ve 10 cm derinliğinde dairesel planlı bir oygu bulunmaktadır. Yapının merkezinden başlayarak dış sınırına kuzeydoğu güneybatı doğrultusunda uzanan, 10 cm genişliğinde bir kanal bulunmaktadır ve anakaya bu kanalla aynı hizadan yarılmıştır (Resim: 3). Yapının içinde çok yıpranmış durumda, gri hamurlu, beyaz astar üzerine yeşil sırlı olduğu izlerden anlaşılan Bizans Dönemi bir seramik parçası bulunmuştur. Yapının bulunduğu tepenin yamacında, yapıyla aynı hizada nişler bulunmakta olup, işlevi ile ilgili fikir verebilecek destekleyici unsurlara rastlanmamıştır. Ancak bölgenin genel araştırmasının tamamlanmasının ardından diğer bulgularla birlikte değerlendirilmesi planlanmaktadır.

Bölgenin karakteristik öğelerinin izlendiği bir diğer alan yine Yazır köyünde bulunan, doğu yönünde dik bir yamaçla son bulan ve anakayanın yüzeyde izlendiği kuzey-güney doğrultusunda yaklaşık 350 m, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda yaklaşık 800 m uzunluğundaki yay biçimli yükseltidir. Bu alan hem doğal etkenler hem de insan kaynaklı bilinçli faaliyetler sonucu kısmen tahrip olmuş durumda günümüze ulaşmıştır. Söz konusu alanın güney ucundaki en yüksek kotunda (Nokta: 39), yüksekliği 150 cm, yüzeyi 140x120 cm boyutlarındaki anakaya kütesi, dikdörtgenler prizması formunda bir havuz/hazne oluşturacak şekilde içe doğru yontulmuştur. Dikdörtgen planlı bu hazne, içten içe 190, dıştan dışa 230 cm uzunluğunda ve içten içe 60 cm dıştan dışa 110 cm genişliğinde, yaklaşık 30 cm derinliğindedir. Anakayanın bu parçasının üzerinde aynı zamanda bir kanal da bulunmaktadır. Bu kütlede ve çevresinde, 6-8 cm aralığında değişen genişliklerde, 5 cm derinliğinde bazıları kare bazıları dairesel planlı çok sayıda oygu bulunmaktadır (Resim: 3). Yay biçimindeki bu kaya yükseltinin kuzey ucundaki öğeler anakayanın işlenmesi sonucu yüzeyde “L” harfi formunda izlenebilen yaklaşık 60 cm uzunluğunda ve 30 cm genişliğinde iki eşit kola sahip bir yontuyla son bulur (Nokta: 41) (Resim: 4). Yükseltinin iki ucunun arasında ve doğu yönüne göre daha yumuşak eğimli batı yamacında, Nokta: 39’un yaklaşık 100 m kuzeybatısında, toprak zeminde anakaya kütesi yer yer yüzeyde izlenmekte olup, bu kısımlarda da kanal benzeri oyguların görülmesi (Nokta: 40) (Resim: 5) alanın tamamının benzer nitelikte kullanıldığını düşündürmektedir. Bu noktada (Nokta: 40) aynı zamanda ilk belirlemelere göre Neolitik Dönem ile MÖ 1. Binyıl arasında tarihlenebilecek çok sayıda açıklı ve bezemeli seramik parçası tespit edilmiştir.

Bölgedeki karakteristik mimari tiplerinden biri de tamamı kayaların oyulması ve yontulmasıyla şekillendirilmiş, çatı kısmındaki açıklıktan dolayı halk arasında “fırnkaya” veya “evkaya” olarak isimlendirilen, cephe genişlikleri ortalama 2,2 m ile 3 m arasında değişkenlik gösteren, çevrelerinde başka bir anakaya yontunun izlenmediği müstakil birimlerdir. Bu birimler, zemin üzerinde ortalama 2 m yüksekliğinde yarım küre biçiminde yükselen kaya yumrularının, doğal formunun elverdiği kadarıyla daire, kare veya dikdörtgen tabanlı bir zemin ile küp veya dikdörtgenler prizmasına yakın formda düz duvarlı birimler elde edecek şekilde yontulmasıyla elde edildiği izlenimini vermektedir. Çeribaşı köyünde bulunan birim, bulunduğu mevkinin “Tektaş” olarak adlandırılmasında da etken olmakla birlikte (Nokta: 42) bu yapı tipinin en iyi korunmuş temsillerinden birini teşkil

etmektedir. Yapının güneye bakan cephesi 180 cm yükseklik ve 220 cm genişliktedir. Bu cephe üzerinde alt genişliği 160, üst genişliği 90, yüksekliği 80 cm boyutlarında, yarım daire formunda, pencere biçiminde bir açıklık bulunmaktadır. Tam karşılığındaki kuzeye bakan cephede de alt genişliği 80 cm, üst genişliği 30 cm, yüksekliği ise 50 cm boyutlarında yarım daire formunda bir açıklık daha bulunmaktadır. Çatı işlevini gören üst yüzeyi ise 220 cm çapında daire formunda bir açıklığa sahiptir (Resim: 6). Bu mimari tipinin zemin kısmından ibaret korunmuş bir başka örneği de Umurbey köyünde bulunmaktadır (Resim: 7). Nokta: 48 olarak adlandırılan bu yapının yaklaşık 20 m güneyinde Roma Dönemi ve sonrasına tarihlendirilebilecek çok sayıda çatı kiremidi, vazo ve çanak çömlek parçaları tespit edilmiş olsa da bu bulguların yapı ile ilişkilendirilerek yorumlanması için daha fazla örneğe ve bölgesel ölçekte karşılaştırmalı veriye ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

İşlik veya üretim için kullanıldığı izlenimi veren, karakteristik kaya yontu işçiliğinin görüldüğü, Hisarlı Köyü, Çomak Mevkii'nde bulunan alanda yapılan tespitler Vadi Yerleşimleri olarak adlandırdığımız bölgenin bu yayın kapsamında ele alınan örneklerinden sonuncusudur. Çeşitli form ve işlevdeki mimari öğelerin bulunduğu yaklaşık 1 hektara yayılan alan, günümüzde kurumuş olan Çomak deresinin yatağının bir kısmını da kapsamaktadır. Çomak deresinin iki yanında küçük ölçekli bir vadi olarak tanımlanabilecek biçimdeki coğrafi şeklin kuzeybatı yönündeki yamacının üzerinde yer alan yükseltinin düzlüğündeki en yüksek noktada (tepe noktasında) anakayanın yüzeyde izlenebildiği, bir cephesi dik yamaçlı tepede Nokta: 43 olarak isimlendirilen, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda sıralanan üç hazne/havuz biçimli yontu grubu tespit edilmiştir (Resim: 8). Bunlardan kuzey uçtaki ilki "T" formundadır. Uzun kenarları kuzey-güney doğrultusundaki 120 x 120 x 75 x 90 cm (sırasıyla doğu, batı kuzey, güney kenarlar) boyutlarındaki trapezoidal formlu haznenin doğuda bulunan uzun kenarına bitişik, yine trapezoidal formlu bir küçük haznesi daha vardır. Bu haznenin doğu kenarı 50 cm, güney kenarı 35 cm, kuzey kenarı ise 60 cm uzunluğundadır. İkinci hazne ortada bulunmaktadır. Dikdörtgenler prizması formunda olup, kuzey güney doğrultulu uzun kenarları 70 cm, doğu-batı doğrultulu kısa kenarları ise 50 cm'dir. Güney uçtaki boyutları en büyük olan havuzun ise ana haznesi dikdörtgenler prizması şeklinde oyulmuştur. Küvet formundaki bu haznenin doğu-batı doğrultusundaki uzun kenarları yaklaşık 2 m, kuzey güney doğrultusundaki kısa kenarları ise yaklaşık 1.10 m'dir. Kuzey-güney doğrultulu doğu kenarının önünde, kendisine yüzeyde bir kanalla, kesitte ise silindir biçiminde oyulmuş, bir nevi boru işlevi gören bir akıtma deliğiyle bağlanan dairesel planlı, yaklaşık 30 cm çapında bir küçük hazne, bu küçük hazneye de yüzeyde benzer bir kanalla bağlanan, yaklaşık 50 cm çapında, dairesel planlı bir başka hazne bulunmaktadır. Alanın çevresinde tarihlemeye olanak vermeyen astarsız küp ve vazo parçaları ile çatı kiremidi parçaları bulunmuştur. Bu işliğin (?) yaklaşık 130 m kuzeydoğusunda, zeminde bulunan doğal kayanın basamak formunda şekillendirildiği, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda birbirine uzaklığı 25 m olan, Nokta: 45 ve 46 olarak isimlendirilen iki yontu grubu tespit edilmiştir (Resim: 9). Bu basamakların Nokta: 43'ün bulunduğu yükseltinin keskin yamaçlı güneydoğu cephesinin altında yer alan küçük dere-

nin (Çomak Deresi) kenarına inmek için kullanıldığı düşünülmektedir. Söz konusu kurumuş dere yatağının iki yamacındaki anakaya, yüzeyde izlenebilmektedir. Nokta: 44 olarak adlandırılan bu alanda birbiriyle karşılıklı konumlanmış, anakaya yontularak oluşturulmuş ve su kullanımını gerektiren üretimlerde kullanmak üzere yontulduğu düşünülen yarı oval formulu iki hazne bulunmaktadır. Bunlardan birinin dar kesitinin çapı 1.50 m, diğerinin ise 1 m'dir. Her ikisinin derinliği de yaklaşık 40 cm'dir (Resim: 10).

SULTANIÇE KÖYÜ'NDEKİ TESPİTLER

İlçe merkezi dışındaki Sultaniçe köyünde yapılan kültür varlığı ve kaçak kazı tespitleri Ortatepe/Armutluk Mevkii'nde 1, Çiftekuyu/Karahasan Mevkii'nde 1, Cennet Koyu Mevkii'nde 2 olmak üzere toplam 4 noktada ve 2 parselde gerçekleşmiştir.

Sultaniçe köyü tespitlerinin en dikkat çekici olanı Kanlıçayır Mevkii'nin güneybatısında, Sultaniçe Kümeevler yoluna kuş uçuşu 400 m, denize ise kuş uçuşu 25 m mesafede, halk arasında Cennet Koyu olarak bilinen dik yamaçlı alanda bulunan ve bir yerleşimin varlığını düşündüren kalıntılardır. Nokta: 73 olarak adlandırılan bu yamaçta çok sayıda çatı kırmiti, amorf seramik, amphora kulbu, küp parçaları ve bunların yanı sıra bütünü yaklaşık 80 cm uzunluğunda, 35 cm genişliğinde ve 20 cm yüksekliğinde olup, iki parça halinde kırılmış iki profilli mermer silme ile çok sayıda amorf mermer parçası tepeden kumsala doğru akan toprağın yüzeyinde izlenebilmektedir (Resim: 11).

KOCAALİ KÖYÜ'NDEKİ TESPİTLER

İlçe merkezi dışındaki Kocaali köyü, Köyiçi Mevkii'nde yapılan kültür varlığı tespitleri toplam 8 noktada ve 1 parselde gerçekleşmiştir.

Genellikle geç dönemlere ait kalıntıların tespit edildiği köydeki en belirgin iki kalıntıdan biri ilk belirlemelere göre Osmanlı Dönemi'ne ait olduğu düşünülen köprüdür. Halk arasında Çeşme Meydanı olarak adlandırılan alandaki güncel köprünün altında korunmuş durumda günümüze ulaşan tonoz biçiminde tek gözü bulunan, kesme taş örgü tekniğiyle inşa edilmiş, Nokta: 21 olarak kodlanan köprünün toprak üzerinde görünen göz açıklığı yaklaşık 5 m, yüksekliği ise yaklaşık 3 m'dir (Resim: 12). İkincisi ise günümüzde kullanılmaya devam eden ve yine ilk belirlemelere göre 19. yy. başlarında inşa edildiği düşünülen çoban çeşmesidir. Halk arasında Gâvurçeşme olarak adlandırılan ve çalışma kapsamında Nokta: 22 olarak kodlanan çeşmenin yalak gözlerinin ihtiyaç doğrultusunda sonradan genişletildiği anlaşılmakta olup, çevre duvarları modernidir. Köy halkından edinilen bilgiye göre üzerinde yapım tarihinin (1806) bulunduğu olduğu yazıt kazanarak okunmayacak duruma getirilmiştir (Resim: 13).

KAYNAKÇA

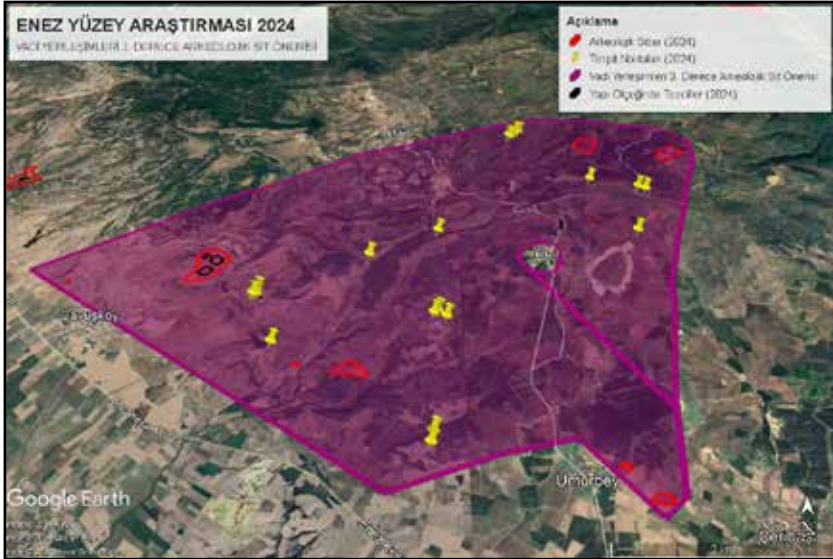
Başaran, S. (1999). *Enez Çevresinde Yapılan Arkeolojik Araştırmalar: Zafer Taşlıkılıoğlu Armağanı Anadolu ve Trakya Çalışmaları*, (Eds. N. Başgelen/G. Çelgin/AV Çelgin), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 169-197.

Beksaç, E., & Beksaç, Ş. (2022). Trakya ve Kuzey-Batı Anadolu'da Kaya Tapınakları. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 6(17), 408-447. <https://doi.org/10.54707/meric.1201652>

EKLER

Harita 1: 2024'te Araştırma Yapılan Alanlar

Harita 2: Vadi Yerleşimlerinde Tespit Noktaları ve Tescil Önerisi

Resim 1: Yenimahalle/Nokta: 13-15-16-17

Resim 2: Yazır Köyü/Nokta: 38

Resim 3: Yazır Köyü/Nokta: 39

Resim 4: Yazır Köyü/Nokta: 41

Resim 5: Yazır Köyü/Nokta: 40

Resim 6: Çeribaşı Köyü/Nokta: 42

Resim 7: Umurbey Köyü/Nokta: 48

Resim 8: Hisarlı Köyü/Nokta: 43

Resim 9: Hisarlı Köyü/Nokta: 45 ve 46

Resim 10: Hisarlı Köyü/Nokta: 44

Resim 11: Sultanıçe Köyü/Nokta: 73

Resim 12: Kocaali Köyü/Nokta: 21

Resim 13: Kocaali Köyü/Nokta: 22

ŞIRNAK İLİ CİZRE, SİLOPİ VE İDİL İLÇELERİ İLE MARDİN İLİ NUSAYBİN İLÇESİ YÜZEY ARAŞTIRMASI, 2024

Gülriş KOZBE*
Akarcan GÜNGÖR

GİRİŞ

“Şırnak İli, Cizre, Silopi ve İdil İlçeleri ile Mardin İli Nusaybin İlçesi YüzeY Araştırması” (Proje Numarası-YA017302(2024)), Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün 20.05.2024 tarih ve 5157093 sayılı izni doğrultusunda Prof. Dr. Gülriş KOZBE’nin başkanlığı altında¹ 25 Haziran-5 Temmuz 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırma sahamız Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin Dicle Bölümü’nde, kabaca Cudi ve Tur Abdin Dağı’nın sarp dağlık kuzey kesiminin büyük bir bölümü ile Nusaybin Ovası’nı oluşturan güney etekleri, Cizre, İdil ve Silopi ilçelerini kapsayan yaklaşık 3.500 km²lik genişliğe sahiptir. Bölge, jeolojik, jeomorfolojik, hidrografik havza özelliğinin yanı sıra özellikle bölgeler arası ulaşımı sağlayan jeopolitik konumu nedeniyle erken dönemlerden itibaren yoğun yerleşim görmüş bir bölgedir (Kozbe, 2006, 293-294; Kozbe, 2007, 307-308; Kozbe, 2008, 179; Kozbe ve Güngör, 2023, 111-112; Kozbe ve Güngör, 2024, 89-92; Kozbe ve Güngör 2025, 213). Tarihin her döneminde önemini korusayan stratejik bir konuma sahip olan Irak, Suriye ile Türkiye’nin birbirine komşu olduğu, üç ülkenin kavşağında yer alan araştırma sahasındaki 2024 yılı çalışmaları özellikle Cizre Barajı rezervuar alanı ile Cudi Dağı Mevkii başta olmak üzere Cizre, İdil ve Silopi ilçelerinde 2023 yılı yüzeY araştırması sezonunda eksik kalan ve gidilemeyen lokasyonlar ziyaret edilerek bu ilçelerdeki araştırmalarımızı tamamlamış bulunmaktayız (Harita: 1). Mardin ili Nusaybin ilçesindeki araştırmalarımıza 2025 sezonunda ara verildiğinden yüzeY araştırmalarına 2026’da devam edilecektir.

1. CİZRE İLÇESİ YÜZEY ARAŞTIRMASI

Cizre ilçesindeki 2024 yılı sezonunda yüzeY araştırmamızın lokasyonu, Yeni Asur İmparatorluğu için oldukça önemli olan ve *Nipur* olarak yazılı kaynaklarda adı geçen Cudi Dağı ve çevresinde gerçekleştirilmiştir. Söz konusu bu bölgenin önemine de-

* Prof. Dr. Gülriş KOZBE, Batman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihî Bölümü, Batı Raman Kampüsü 72100 Merkez/ Batman/Türkiye, gkozbe@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0002-4727-3052

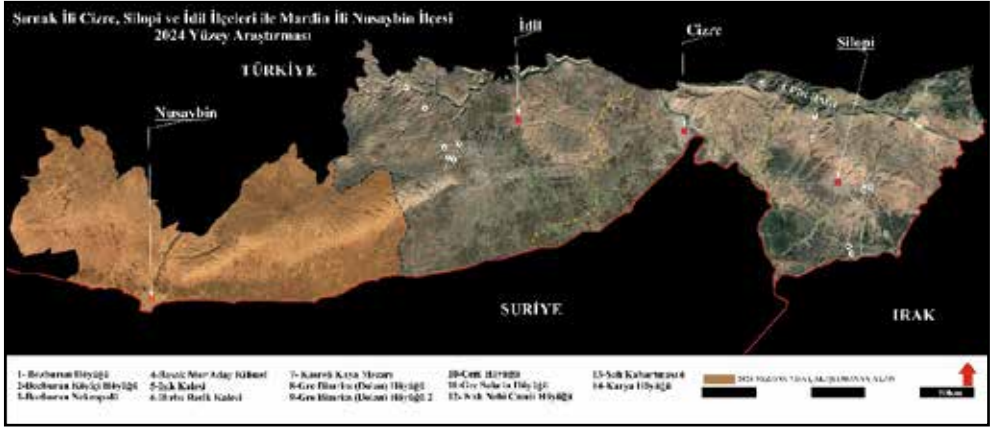
Öğr. Gör. Dr. Akarcan GÜNGÖR, Batman Üniversitesi, Sason MYO, Eser Koruma Programı, Sason/Batman/Türkiye, akarcan.gungor@batman.edu.tr, ORCID ID:0000-0001-5372-9733

1 Araştırma ekibinde, yazarlar dışında Dicle Üniversitesi’nden Araş. Gör. Alaaddin Al, Sanat Tarihcisi ve Batman Üniversitesi YL Öğrencisi Davut Karlıdağ bulunmaktadır. Mardin Müzesi’nden Mesut Öğmen Bakanlık Temsilcisi olarak görev almıştır.

ğinecek olursak Yeni Assur Dönemi'ne tarihlenen ve Şah Kabartmaları² olarak bilinen rölyefler Cizre ilçe merkezinin 24 km kuzeydoğusundaki Şah (Çağlayan) köyü sınırları içerisinde yer almaktadır. Cudi Dağı'nı derin bir şekilde yaran Nerdüs Çayı ile Soğukpınar Deresi'nin birleştiği noktadaki Neyzen/Nayser Tepesi'nin güney yamacına tahkim edilen Şah Kalesi'nin kuzeyindeki sarp kayalık alana kaya oyma tekniği ile 6 adet kabartma yapılmıştır. Güvenlik açısından hassasiyet taşıyan bu arazi için askerî yetkililerden aldığımız izinlerin gün içinde kısıtlı bir zaman dilimi şeklinde verilmesi nedeniyle buradaki kaya kabartmalarından 5 adedi 2023'te belgelenebilmiştir (Kozbe ve Güngör, 2025, 213-215). Altı adet olarak bilinen kabartmaların altıncısı ise tarafımızca 2024'te kayıt altına alınmıştır (Resim: 1).

Yeni Assur yazılı kaynaklarında *Nipur Dağı* olarak anılan ve Güneydoğu Torosların uzantısı olan ve günümüzde bile zor girilebilir bir dağ silsilesi olan Cudi Dağı, Assurlular için Orta Assur Dönemi'nden (MÖ 13.yy.) itibaren büyük önem taşımaktadır. Şah Kabartmaları, Cudi Dağı'nın Mezopotamya'ya bakan güney tarafında, birbirine yakın mesafelerde ancak farklı yüksekliklerde yer alırlar. Kabartmalar, Yeni Assur Kralı II. Sargon'un oğlu ve halefi olan Sanherib Dönemi'ne (MÖ 704-681) aittirler. Nitekim Sanherib, saltanatının 8. (MÖ 697), 9. (MÖ 696) ve 10. (MÖ 695) yıllarında kuzey ve kuzeybatıya yönelik bir dizi askerî sefer düzenlemiştir. Özellikle Sanherib'in beşinci askerî seferinde (MÖ 697), *Nipur Dağı*'nda ve yakınında bulunan şehirlere saldırmıştır. Assurluların alışık olmadığı sarp arazideki savaş güçlüğüle kazanılmış; bölgede birkaç kaya yüzeyine kazınmış olan krali kayıtlarda karşılaşılan bu zorluklar kaydedilmektedir (Luckenbill 1927, 144-145; Grayson ve Novotny 2012, 15).

2 Söz konusu kabartmalar ilk kez 19.yy sonlarından itibaren H. Rassam ve G.Bell tarafından tanıtılmıştır. Bilinen ilk çalışma ise Bell tarafından 20.yy'ın başlarında gerçekleştirilmiştir. Prof.Dr. A. Erkanal-Öktü ve merhum Prof. Dr. H. Erkanal 1986 yılında 4 günlük bir araştırma gezisi ile bu alanı araştırarak gerekli tanımlamaları yapmışlardır. Bu araştırmanın sonuçları ise çok sonra 2020'de yayınlanmıştır (Erkanal-Öktü, A.- Erkanal H. (2020). *Assur Döneminde Cudi Dağı*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara). Bizim 2023'te yaptığımız belgeleme elimizdeki 1986'ya ait olan görsellerin güncellenmesine, kabartmaların son durum tespitinin yapılmasına ve anıtların tescillenmelerine yöneliktir. Nitekim yaklaşık 40 yıl sonra kabartmaların güncel durumlarını kayıt altına alınarak tarafımızca tescil edilmelerini sağlamak büyük önem taşımaktadır.

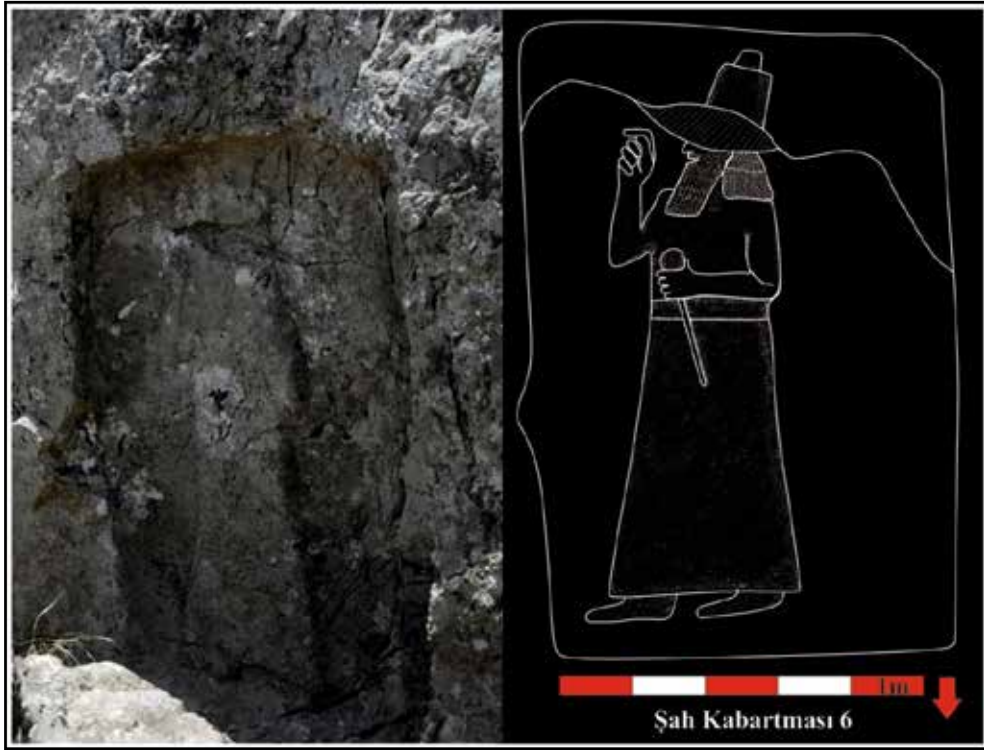

Harita 1: 2024 Yılı Yüzey Araştırması Haritası

Bölgede gerçekleştirmiş olduğumuz yüzey araştırmaları kapsamında Cudi Dağı'nda toplamda 7 kabartma belgelenmiş olup, bunların 6 adedi Şah Köyü'nde 1 adedi de Köşreli köyünde yer almaktadır. Gerek bölgedeki yüzey araştırmalarımız olsun gerekse de yerel halkla yapılan görüşmelerde Köşreli köyündeki ikinci kabartmanın varlığına dair herhangi bir veri elde edilememiştir.

Şah Kabartması 6

Şah Kabartması 6, Şırnak ili, Cizre ilçe merkezinin 24 km kuzeydoğusundaki Şah/Çağlayan köyünde yer almaktadır. Köydeki Şah Kalesi'nden kuş uçuşu 1,55 km kuzeyinde bulunan Neyzen/Naysar Tepesi'nde konumlanmaktadır. Şah Kabartması 6, 2023 yüzey araştırması kapsamında belgelenen Şah Kabartması 4'ün yaklaşık 150 m batısındaki zirve noktasında, büyük bir blok taşın ikiye ayrılmasıyla ortaya çıkan yüzeye işlenmiştir. Oldukça sarp kayalık bir alanda yer alan kabartma, 1.20 m genişliğinde ve 1.75 m yüksekliğindeki dikdörtgen biçimli bir niş içine oyulmuştur. Dikdörtgen planlı nişin 0.15-0.35 m arasında değişen bir derinliği bulunmaktadır. Kabartmanın kalınlığı üst kısımda 5-8cm arasında; alt kısmında ise 5cm kalınlığındadır. Kral figürünün yüksekliği, 1.65 cm'dir. Kralın üst gövdesinin, kolunun dirsekten kırarak işaret parmağı ile krali işaret yaptığı kesimi 45 cm genişliğinde iken; elbisenin etek genişliği 52 cm'dir. Kral Senharib, parmağı ile doğu yönündeki Soğukpınar Vadisi'ni işaret etmektedir. Cudi Dağı'ndaki Yeni Assur Dönemi kral kabartmaları içerisinde yoğun tahribata maruz kalan bir kabartmadır. Özellikle kral figürünün baş kısmı, ana kayanın doğal nedenlerle çatlamasından kaynaklı kral figürünün baş kısmının büyük bir kısmı tahrip olmuştur. Sol elinde topuz başlı bir asa tutan figürün saçları, başlık kısmı ve yazıt ana kayanın doğal nedenlerle tahrip olmasından dolayı belirsizdir.

Resim 1: Cudi Dağı Şah Kabartması 6

2. İDİL İLÇESİ YÜZEY ARAŞTIRMASI

Bozburun Höyüğü

Bozburun Höyüğü, Şırnak ili, İdil ilçesinin yaklaşık 12.5 km güneybatısında bulunan Bozburun Köyü'nün 2km kuzeybatısında yer almaktadır. Bozburun Höyüğü'nün güney eteğinden Bozburun köyü ile İdil ilçesi arasında ulaşımı sağlayan kara yolu geçmektedir. Ayrıca kaynağını Ulak köyü yakınlarından alan mevsimlik bir dere höyüğün güneydoğu eteğinden kuzey yönüne akış sergilemektedir. Höyüğün kuzeydoğu eteğinde ise bu mevsimlik dere üzerinde birbirine bitişik iki adet gölet oluşturulmuştur. Tescilli olan bu yerleşim yeri, 1.52 hektarlık bir alana yayılmakla birlikte yaklaşık 8 m yüksekliğindedir (Resim: 2). Höyük yüzeyinde gerçekleştirilen yüzey araştırması kapsamında Orta Tunç Çağı'na ait kırmızı kahverengi boya astarlı seramikler, gri mallar ve Orta Çağ'a ait sırsız seramik örnekleri saptanmıştır. Ayrıca yerel bir mal grubu olan Saman Yüzlü Geç Kalkolitik Dönem seramiklerini mevcuttur. Höyük yüzeyi yoğun bazalt taşlarla kaplıdır. Günümüzde höyük, çevresindeki gölet, kara yolu ve tarımsal faaliyetler nedeniyle beşerî tahribata maruz kalmıştır.

Resim 2: Bozburun Hüyükü Genel Görünüm

Bozburun Köyiçi Hüyükü

Bozburun Köyiçi Hüyükü; Şırnak ili, İdil ilçesinin yaklaşık 12.5km güneybatısında bulunan Bozburun köyünün merkezinde yer almaktadır. Hüyük günümüzde modern köy yerleşiminin tamamen altında kalmıştır. Hüyükün batı kesiminde yükseklik kısmen görülebilmektedir. Hüyük yüzeyinde gerçekleştirilen saha taramasında, amorf nitelikli Orta Çağ'a tarihlenen sırsız seramik örnekleri gözlemlenmiştir. Modern yapılaşmadan dolayı yoğun bir beşeri tahribat söz konusudur. Bu nedenle net bir ölçü alınamamakla birlikte hüyükün yayılım alanının 4.2 hektarlık bir genişliği olduğunu söyleyebiliriz.

Bozburun Nekropolü

Bozburun Nekropolü; Şırnak ili, İdil ilçesinin yaklaşık 12.5 km güneybatısında bulunan Bozburun köyünün 1 km kuzeybatısındaki masif kireç taşı kayalık alanın zirvesinde yer almaktadır. Nekropol, yak. 7 hektarlık bir alanı kaplamakla birlikte alanda dromoslu ve arcossolumlu kaya mezarları bulunmaktadır. Çok sayıda kaya mezarının giriş kısmının moloz taşlarla dolu olması nedeniyle iç kısımlarına girilememiştir (Resim: 3). Söz konusu kaya mezarları geç dönemde üst kesimlerine delik açılarak sarnıca dönüştürülmüştür. Nitekim günümüzde Bozburun köyü halkı, hayvanlarının su ihtiyacını kaya mezarlarını sarnıca dönüştürerek karşılamaktadır. Bu amaç doğrultusunda kireç taşına oyulmuş bir

kaya mezarının iç kısmının suyu sızdırmaması için sıvandığı tespit edilmiştir. Ayrıca mezarların taş ocağı olarak ikincil kullanım da gördükleri saptanmıştır.

Bozburun 1 No.lu Kaya Mezar

Bozburun 1 No.lu Kaya Mezar, Şırnak ili, İdil ilçesinin yaklaşık 12.5 km güneybatısında bulunan Bozburun Köyü'nün 1 km kuzeybatısındaki masif kireç taşı alanın doğusunda yer almaktadır. Kaya mezarına giriş; güney yönüne bakan 2.60 m uzunluğunda, 1.30 m genişliğinde ve 5 adet basamağa sahip dromosla sağlanmaktadır. 1. Basamak, 15 cm, 2. Basamak, 26 cm, 3. Basamak, 32 cm, 4. Basamak, 32 cm ve 5. basamak ise 50 cm yüksekliğindedir. Dromostan Kaya Mezarına giriş ise 1 m yüksekliğinde, 0.85 m genişliğinde dikdörtgen planlı bir kapıdan yapılmaktadır. Kare plan özelliği gösteren mezar odasının doğu, batı ve kuzey cephelerinde birer adet arcasoliumlu kline yer almaktadır. Kaya mezarının 1.15 m kalınlığındaki kayalık üst kısmında günümüzde yerel halk tarafından 0.82 m genişliğinde bir delik açılarak mezar sarnıca dönüştürülmüş ve ikinci kullanım görmüştür. Yağmur suları bu delikten mezarın içine dolduğu için de klinelerin ölçüleri alınamamıştır.

Resim 3: Bozburun Nekropol Alanı Kaya Mezarları

Bozburun 2 No.lu Kaya Mezar

Bozburun 2 No.lu Kaya Mezarı'na giriş, dar ve küçük 2 adet basamakla girilmektedir. Kuzey yönüne bakan giriş kapısı 1.38x1.06 m ölçülerinde ve dikdörtgen biçimlidir. Kaya mezarı, doğu-batı yönünde 2.45 m, kuzey-güney yönünde 2.45 m ölçülerinde kare planlı olup, 1.73 m iç yüksekliğe sahiptir. Kaya mezarının doğu, batı ve güney cephesinde birer adet arcosoliumlu kline mevcuttur ancak bunlar geç dönemlerde tahrip edilmiştir. Kaya mezarının doğu ve güneyindeki klineler tamamen tahribata maruz kalmıştır. Batı cephesindeki kline, 1.74 m uzunluğunda ve 0.48 m genişliğindedir. Kline ile üsteki kemer arasındaki yükseklik ise 0.70 m'dir. Kaya mezarın üst kesimindeki 0.47 m genişliğindeki deliğin geç dönemde köylüler tarafından açıldığı ve mezarın sarnıca dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır. Nitekim kaya mezarın iç kısmında modern malzeme ile suyun sızmaması için sıvama işlemi gerçekleştirilmiştir. Kaya mezarında yoğun beşeri tahribat söz konusudur.

Bozburun 3 No.lu Kaya Mezar

Kaya mezara giriş doğu yönündeki dromosla sağlanmaktadır. Dromos, 2.40 m uzunluğunda ve 1.35 m genişliğindedir. İç kısmı yoğun moloz taş ile dolu olduğu için kaya mezarın içine girilememiştir. Dromostan kaya mezara geçişi sağlayan girişin kemerli olduğu görülmüştür. Diğer kaya mezarlarında olduğu gibi bu kaya mezarın üst kısmına da 0.60 m genişliğinde ve 0.70 m kalınlığında bir delik açılmış; sarnıca dönüştürülmüştür. Deliğin hemen batısında ise oval planlı tek sıra büyük boyutlu taşlardan oluşturulmuş bir duvar hattı mevcuttur. Niteliği belirlenemeyen bu mimari unsurun mezara düşülmesin diye günümüzde yapılmış bir bariyer olabileceği düşünülmektedir. Bozburun 3 No.lu Kaya Mezarı'nın hemen batısında taş ocağı bulunmaktadır.

Bozburun Taş Ocağı

Bozburun Taş Ocağı Şırnak ili, İdil ilçesinin yaklaşık 12.5 km güneybatısında bulunan Bozburun köyünün 1 km kuzeybatısındaki masif kireç taşı kayalık alanın merkezinde yer almaktadır. Taş ocağı doğu-batı yönünde 7,80 m, kuzey-güney yönünde 12m ölçülerinde olup, 5,70 m iç yüksekliğe sahiptir. Taş ocağının ilk kullanımının bir kaya mezar olduğu düşünülmektedir. Nitekim çevrede birçok kaya mezarının sarnıç olarak ikincil kullanım görmesi bunu desteklemektedir. Bazı bölümlerde arcosoliumlu klineler söz konusudur. Bozburun Taş Ocağı'nda taş blokları, masif kaya kütlelerinden derinlemesine yatay ve dikey bir şekilde kesilerek çıkarılmıştır. Bu işlem sonrası kayada bırakılan yatay ve dikey kesim izleri günümüzde de hâlâ gözlenmektedir. Kaya kütlelerinin yüzey düzleminde kademeli bir şekilde derine inilerek taş bloklarının çıkarıldığı ocak tipini oluşturmaktadır. Taş ocağının iç kısmında ağaçların olduğu yoğun bitki örtüsü bulunmaktadır. Doğal ve beşerî tahribat söz konusudur (Resim: 4).

Resim 4: Bozburun Taş Ocağı Genel Görünüm

Işık Kalesi

Işık Kalesi; Şırnak ili, İdil ilçesinin yaklaşık 29.7 km kuzeybatısında bulunan Topraklı köyüne bağlı Işık Mezrası'nın 750 m güneybatısındaki kayalık alanda yer almaktadır. Kale yerleşimi, Cehennem Deresi'nin kuzey yamacında yer almaktadır. Vadi geçişini denetleyen stratejik bir konuma sahip bu askerî tahkimatın 1.4 hektarlık alanı kaplayan bir ön karakol görevi gördüğü düşünülmektedir. Alanda büyük blok (kiklopik) taşlardan oluşan sur duvarlarına ait kalıntıların yanı sıra benzer şekilde harabeye dönmüş mekânlara ait izler de mevcuttur. Ayrıca alanda kaya konut ve sarnıçlar bulunmaktadır (Resim: 5). Kalede kısmen korunan mekânlara ait duvarlara baktığımızda bazı yerlerde 20 m uzunluğunda ve 1.2 m kalınlığında, bazı yerlerde ise 18 m uzunluğunda, 0.70 m genişliğinde oldukları görülmüştür. Mekânlara ait yoğun döküntü taşlar çevreye yayılmış durumdadır. Bu askerî tahkimatta barınma işlevine yönelik ana kayanın oyulmasıyla oluşturulmuş kaya konutlar da tespit

edilmiştir. Kaya konutlar tek mekânlı ve kompleks (çok mekânlı) kaya konutlar olmak üzere iki tiptir. Kaya konutlarda yoğun doğal ve beşeri tahribat söz konusudur. Askerî tahkimatin hemen güney yamacında yer alan kompleks kaya konuta, güney yönüne bakan 3.96 m x 1.2 m ölçülerindeki açıklıktan girilmektedir. Geç dönemlerde yoğun tahribata maruz kaldığı için bu giriş kısmı genişlemiştir. Kaya konut, iki mekândan oluşmaktadır. 1 No.lu Mekân, kuzey-güney yönünde 8.56 m, doğu batı yönünde 5.45 m ölçülerinde olup, dikdörtgen planlıdır. İç kısmı moloz ile dolmuş olan mekânın korunan iç yüksekliği, 2.35 m'dir. 1 No.lu Mekân'ın kuzey köşesinde, 0.95 m x 1.10 m ölçülerindeki bir açıklıktan 2 No.lu Mekân'a geçilmektedir. Dikdörtgen planlı 2 No.lu Mekân, 2.45 m x 2.65 m ölçülerinde olup, 1.2 m iç yüksekliğine sahiptir. Kaya konut, ünümüzde hayvan barınağı olarak ikincil kullanım görmektedir. Kale sınırlarında, yerleşim yerinin su ihtiyacını karşılamaya yönelik yuvarlak ağızlı, armudi gövdeli yaklaşık 10 adet sarnıç mevcuttur. Sarnıçların en büyüğü, 0.80 m ağız çapına ve 3.5m derinliğe sahiptir. Diğer sarnıçların ölçülebilir boyutlarına baktığımızda ise ortalama 0.70 m ağız çapına ve 0.40 m-1.2 m ile arasında değişen derinliğe sahip oldukları görülmüştür. İç kısımları moloz taşlarla doldurulan sarnıçlar kullanım dışı kalmışlardır. Kalede az sayıda Orta Çağ'a ait sırsız seramik parçası ve 1 adet Kırmızı Astarlı Geç Roma Seramiği tespit edilmiştir.

Resim 5: Işık Kalesi Genel Görünüm

Hırbe Reşik Kalesi

Hırbe Reşik Kalesi; Şırnak ili, İdil ilçesinin yaklaşık 14.7 km batısında bulunan Toklu köyünün 1 km güneybatısındaki kireç taşı kayalık alanda yer almaktadır. Bölgeye hâkim yüksek tepelik alanın topoğrafyasından yararlanılarak kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda

uzanan bu askerî tahkimat yaklaşık 4 hektarlık bir alanı kapsamaktadır. Kalenin çevresinde blok taşlar kullanılarak inşa edilen sur duvarına ait kalıntılar gözlemlenmiştir. Yığma tekniğiyle inşa edilmiş birçok dikdörtgen ve kare planlı yapılara ait temel seviyesinde korunmuş mimari yapı kalıntıları, giriş açıklıkları mevcuttur. Temel seviyesinde korunmuş kısmen ölçüleri alınabilen bazı mekânların büyüklüğüne baktığımızda 7.50x6.40 m veya 3.90x4.90 m ölçülerinde dikdörtgen planlı mekânlar olduklarını görmekteyiz. Harabe halindeki mekânlarda, 1.10 m-1.50 m ölçüleri arasında değişen giriş açıklıkları mevcuttur. Nitekim bazı girişlerin üst kısmında lento taşı görevi gören kaba blok taşların söz konusudur. Kalenin doğu yamacında ise sarnıç benzeri bir yapı bulunmaktadır. Bu yapının hemen batısında kalan ana kayanın üst kesiminde blok kayalardan yine bir yapı oluşturulmuştur. Ayrıca kale içerisinde yerleşimin su ihtiyacını karşılamak üzere ana kayaya oyulmuş yuvarlak ağızlı, armudi biçimli gövdeye sahip sarnıçlar saptanmıştır. Topoğrafyadan yararlanarak oluşturulan Hırbe Reşik Kalesi kuzey-güney doğrultusunda uzanmakla birlikte sur duvarlarına ait olduğu düşünülen 1 m ile 1.5 m arasında değişen duvarlar hatları temel seviyesinde korunurken, bazı kesimlerde taş bloklarının 3-5 sıra yüksekliğinde korunduğu görülmüştür (Resim: 6). Vadi geçişi üzerindeki konumu nedeniyle oldukça stratejik bir noktada yer alan kale yerleşiminde gerçekleştirilen yüzey taramasında yoğun olarak amorf nitelikli seramikler görülmüştür. Bunların içinde Kırmızı Astarlı Geç Roma Seramiği ve Orta Çağ'a ait sırsız seramik örnekleri dikkat çekmektedir.

Resim 6: Hırbe Reşik Kalesi Genel Görünüm

3. SİLOPİ İLÇESİ YÜZEY ARAŞTIRMASI

Karya Höyüğü

Karya Höyüğü; Şırnak ili, Silopi ilçesinin yaklaşık 14.5 km kuzeybatısında bulunan Yolağzı Köyü'nün 2.7 km kuzeyinde yer almaktadır. Höyüğün batısından Köşreli köyüne ulaşımı sağlayan kara yolu, doğu eteğinden ise mevsimlik dere yatağı geçmektedir. Yerleşim yerinin batı eteğinde kaynak suyundan beslenen bir çeşme yer almaktadır. Höyüğün batısında terk edilmiş evler ile 730 m kuzeybatısında Grizero Tepesi adlı mevkide ise kömür depolama atölyesi bulunmaktadır. Karya Höyüğü, kayalık bir sırt üzerine kurulmuş yaklaşık 18 m yüksekliğinde ve 4.1 hektarlık yayılım alanına sahiptir. Höyüğün kuzey kesiminde kayalık alan savunma hattını oluştururken güney kesimine doğru kültür dolgusunun olduğu görülmektedir. Höyük yüzeyinde yoğun bir şekilde kare ve dikdörtgen plana sahip ancak yoğun tahribata uğramış geç dönem yapı kalıntıları mevcuttur. Ayrıca höyüğün güney eteğinde ana kaya yüzeyinde, ortalama 20 cm çapında açılmış oyukların olduğu bir alan tespit edilmiştir. Höyükte beşerî ve doğal tahribat söz konusudur. Höyük yüzeyinde gerçekleştirilen yüzey taramasında, en erken tarihli buluntu grubunu siyah açıkli Geç Neolitik Dönem seramik örneği, MÖ 2. binyıla tarihlenen Habur Boyalıları, kızıl kahverengi boya astarlı mallar ile yine MÖ 2. binyıla ait kalın cidarlı depolama kap parçaları, az sayıda Assur seramikleri ve Orta Çağ'a tarihlendirilen sırsız seramik örnekleri tespit edilmiştir. Küçük buluntu olarak, 18.-19. yy.a tarihlendirilen üzeri mühürlü bir adet lüle parçası (duman yolu) mevcuttur.

Gre Bimrim (Dolan Höyüğü)

Gre Bimrim (Dolan Höyüğü) (Kozbe 2006, 298); Şırnak ili, Silopi ilçesinin yaklaşık 11 km güneyinde bulunan Gre Bimrim (Dolan) Mezrası'nın hemen doğusunda yer almaktadır. Yerleşim yerinin 1.9 km güneyinde ise Doğu Habur Nehri, 2 km doğusunda ise Başköy Deresi akmaktadır. Başköy Deresi üzerinde kurulan modern sulama kanalı, höyüğün kuzeyinden geçmektedir. Yerleşim yeri yaklaşık 10 hektarlık bir alanı kaplamakta ve 14 m yüksekliğindedir. Höyüğün kuzey eteğinde ağır iş makinasıyla yaklaşık 60 m uzunluğunda ve 5 m genişliğinde bir yol açılmıştır. Bu alandaki tahribat nedeniyle yoğun bir şekilde seramik buluntuları, havaneli, taş obje ve depolama küp parçalarının etrafına dağıldığı gözlemlenmiştir. Ayrıca höyüğün kuzey eteğinde ağaçlandırılmış bir alan, güney eteğinde ise bir ev bulunmaktadır. Çevresinde yoğun tarımsal faaliyetlerin gerçekleştirildiği bu yerleşim yerinde tespit edilen seramik buluntuları arasında en erken tarihli mal grubunu Kırmızı Açıklı Neolitik Dönem Seramiği oluşturmaktadır. Ayrıca Erken Tunç Çağ Yalın Basit Mallar ve Nineve V Seramikleri ve en yoğun grup olan kahverengi, siyah ve kırmızı renk boyanın kullanıldığı Boya Bezemeli Habur Malları tespit edilmiştir. Habur Seramiklerinde boyunlu ve boyunsuz çömlek parçaları yaygındır. Assur Dönemi Seramiklerinin yanı sıra Helenistik Dönem Seramiği ile koyu yeşil tek renk sırlı Orta Çağ Seramikleri de söz konusudur (Resim: 7; Çizim: 1).

Gre Bimrim (Dolan Höyüğü) 2

Gre Bimrim (Dolan Höyüğü) 2; Şırnak ili, Silopi ilçesinin yaklaşık 11 km güneyinde bulunan Gre Bimrim (Dolan) Mezrası'nın hemen doğusunda pamuk tarlası içerisinde yer almaktadır. Yerleşim yerinin 800 m güneybatısında Dolan Karakolu, 1 km güneyinde Doğu Habur Nehri, 1.75 km doğusunda ise Başköy Deresi geçmektedir. Höyük, 1.1 hektarlık bir alanı kaplamakla birlikte yaklaşık 3 m'lik yüksekliğe sahip alçak bir yerleşim yeridir. Pamuk tarlasının içerisinde kalan yerleşim yerinde karık sulama sistemi kullanıldığı için tahribata maruz kalmıştır. Ayrıca höyüğün merkezinden kuzey-güney doğrultusunda uzanan ve yaklaşık 2 m genişliğinde yer yer 1 ile 2 m arasında değişen bir derinliğe sahip hem tarla sınır hattı hem de bir kanal hattının oluşturmuş olduğu derin yarıklarda höyüğün kültür dolgusunu gözlemlemek mümkün olmuştur. Höyük yüzeyinde gerçekleştirilen taramada Kırmızı Açıklı Neolitik Seramik, Orta Tunç Çağ'a tarihlendirilen Gri Mallar, 1 adet Part seramiği, yoğun bir şekilde kazıma, rulet veya kalıba baskı bezemeli sırsız seramikler ve koyu yeşil tek renk sırlı Geç Osmanlı Seramikleri tespit edilmiştir. Bunların dışında Geç Antik Çağ'ın tipik pişirme kaplarını oluşturan Brittle Ware de yoğunluk göstermektedir. Buluntulardan yola çıkarak buranın Geç Antik Çağ'a tarihlendirilen kırsal bir yerleşim olduğunu söyleyebiliriz. Höyük yüzeyinde küçük buluntu olarak havaneli, bir adet lüle kaidesi, kırık tuğla parçaları saptanmıştır. Çevresinde yoğun tarımsal faaliyetlerin gerçekleştirildiği bu yerleşim yerinde yoğun beşerî tahribat söz konusudur (Resim: 8; Çizim: 2).

Çem Höyüğü

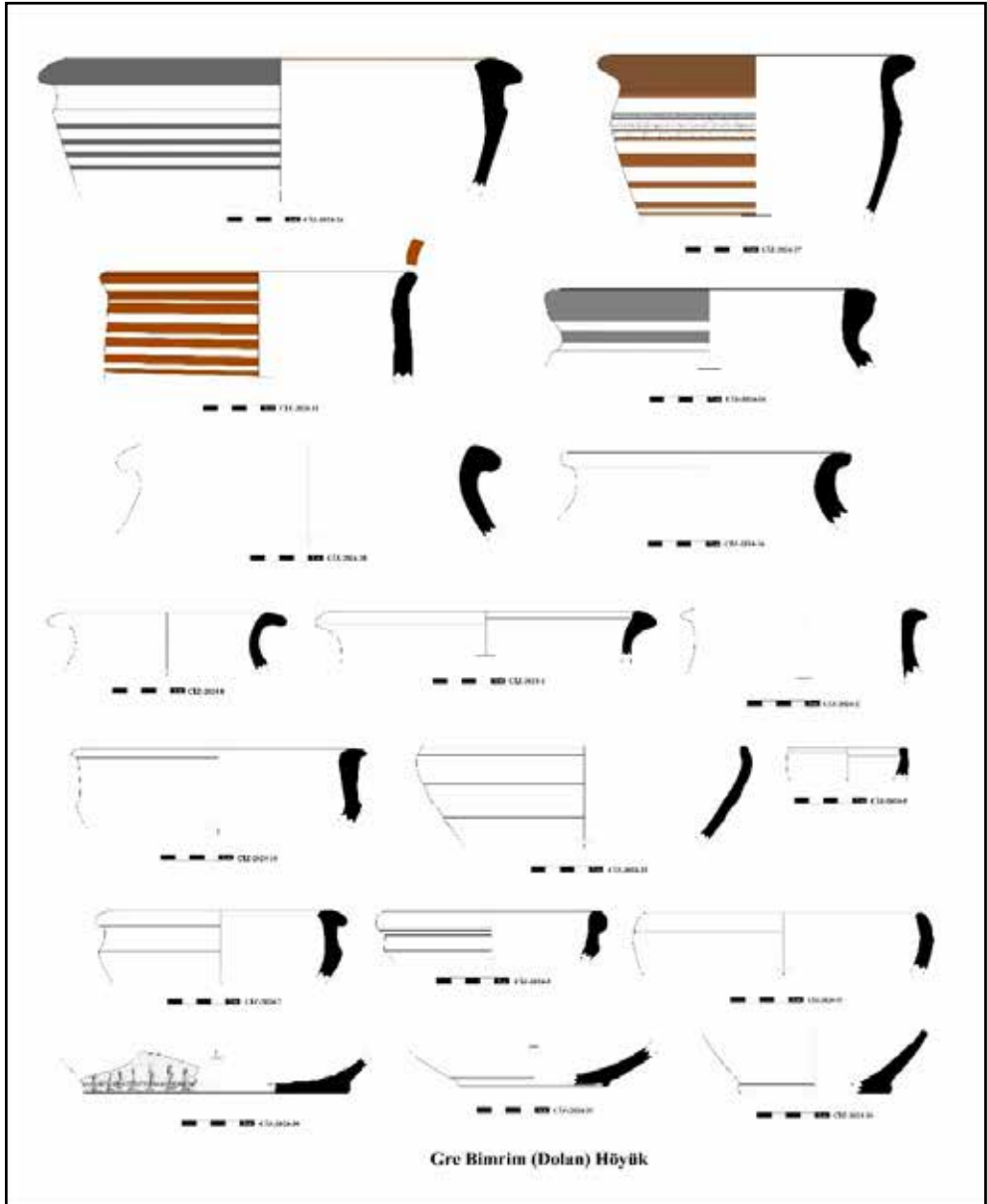
Çem Höyüğü; Şırnak ili, Silopi ilçesinin yaklaşık 7.4 km doğusunda yer alan Birlik köyünün 450 m güneyinde bulunmaktadır. Höyüğün kuzeyinde Nuh Nebi Camii yer alırken, doğusundan Başköy Deresi geçmektedir. Yaklaşık 2.4 hektarlık bir alanı kaplayan alçak bir tepe görünümü sergileyen höyüğün yüksekliği 3 m'dir. Höyüğün merkezinden betonarme yapımı bir kanal geçmektedir. Höyük yüzeyinde gerçekleştirilen taramada özellikle yoğun seramik buluntularının yanı sıra obsidyen parçası, fallos, ezgi taşı gibi küçük buluntular da saptanmıştır. Özellikle höyüğün batı kesiminde erken dönem seramikleri yoğunluk gösterirken; doğu ve güney kesiminde Orta Çağ Seramikleri gözlemlenmiştir. Seramik örneklerini; Neolitik Dönem'e ait olan Kazıma Bezemeli ve Koyu Açıklı Seramikler, Assur Dönemi Seramikleri ve yoğun olarak Kazıma, Rulet, Barbutin ve Tarak Bezemeli Sırsız Seramikler ile Yeşil, Turkuaz Tek Renkli Sırlı Orta Çağ Seramikleri oluşturmaktadır.

Resim 7: Gre Bimrim (Dolan Höyüğü) Genel Görünüm

Resim 8: Gre Bimrim (Dolan Höyüğü) 2 Genel Görünüm

Çizim 1: Gre Bimrim’de Ele Geçen Seramik Örnekleri

Kösreli Kaya Mezarı

Kösreli Kaya Mezarı; Şırnak ili, Silopi ilçesinin yaklaşık 20.3 km kuzeybatısında bulunan Kösreli köyünün 600 m kuzeyindeki vadinin batı yakasında yer almaktadır. Kösreli köyünün 600 m kuzeyinde köye bakan ve günümüzde korucu kulübelerinin yer aldığı sarp kayalık alanın hemen güneyindedir. Kaya mezarına giriş güney yönüne bakan 1.60 m genişliğinde ve 0.80 m yüksekliğinde kemerli bir girişten sağlanmaktadır. Girişin üst kısmındaki kemer ve bu kemerin hemen altındaki bordür geç dönemlerde tahrip edilmiştir. Kare plan özelliği gösteren kaya mezarı, doğu-batı yönünde 1.75 m, kuzey-güney yönünde ise 1.75 m ölçülerinde olup, iç yüksekliği 1.65 m'dir. Kaya mezarına girişte ana kayadan oyma, günümüzde tahrip edilmiş olan bir basamak mevcuttur. Kaya mezarının doğu, batı ve kuzey cephesinde üç adet arcasoliumlu kline, iç kısmında da bir adet khamasoriumlu mezar bulunmaktadır. Mezar odasının doğu duvarında yer alan 1 No.lu Kline, 1.47 m uzunluğunda, 0.55 m genişliğindedir; arcasolium ile kline arası yükseklik, 0.77 m'dir. Batı duvarında yer alan 2 No.lu Kline, 1.68 m uzunluğunda, 0.62 m genişliğindedir; arcasolium ile kline arası yükseklik ise 0.80 m'dir. Kuzey duvarında yer alan 3 No.lu Kline, 1.62 m uzunluğunda, 0.56 m genişliğindedir. Arcasolium ile kline arası yükseklik, 0.70 m'dir. Arcasoliumlu klinelerde yaklaşık 5 cm kalınlığında ve 15 cm genişliğinde yastık kısımları mevcuttur. Mezar odasının iç kısmında yer alan khamasoriumlu mezar ise 1.20 m uzunluğunda, 0.70 m genişliğinde ve 0.40 m derinliğindedir.

Resim 9: Gre Salatin Genel Görünümü

4. SAHANIN JEOMORFOLOJİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ³

Cizre ve Silopi ilçelerini kapsayan sahada Senozoyik ya da Tersiyer yaşlı litoloji ve tektonizma buranın jeomorfolojik gelişimini etkilemiştir. Yalnızca kayaçların fiziksel ve kimyasal özellikleri değil, aynı zamanda tabakaların duruşları yörede dikkat çekmektedir. İnceleme sahasında literatürde “Midyat Kalkerleri” olarak adlandırılan Eosen yaşlı arazi, çoğunlukla altındaki killi formasyonun üzerinde diskordant yani uyumsuz olarak yerleşmiştir. Zaman içerisindeki uzun soluklu devinime baktığımızda ilk başlangıcı deniz iken günümüzde kara olan bu bölgenin bir dönüşüm geçirerek bugünkü şeklini aldığını göstermektedir. Nitekim kireç taşı, dolomitik kireç taşı ve dolomitlerden oluşan Midyat Formasyonu, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır. Yüzeysel araştırmamızın dikkat çeken diğer bir litoloji ise Pliyo-Kuvaterner dolgularından oluşan klastik tortullardır. Genelde karışık olarak istiflenmiş olan konglomeralar, silt taşları, ince kumlar ve sık sık çapraz tabakalı çakıltaşı mercekleri barındıran kumtaşlarından oluşurlar. Pliyo-Kuvaterner birimleri, Kuvaternerde oluşan dikey yükselmelere bağlı olarak depresyonları doldurmuş ve ortalama 450 ila 1000 m yükselteleri arasında uzanırlar. Dış süreçlerin aşındırması birçok yerde ve vadide yarılmış olarak yüzeylemiştir. Çalışma alanı Kuvaterner Dönemi’nde meydana gelen buzul ve buzularası dönemin aşındırılan ve biriken depolarını içerir. Dicle Nehri’ne kavuşan Nerdus Çayı, Güneş Deresi ve Bezamir Deresi’nin yataklarında çakıl, kum, kil ve siltten oluşan yer yer seki sistemlerinin görülmesi ve vadi tabanlarının malzemesini meydana getiren alüvyonlar ortaya çıkmaktadır.

Yüzeysel araştırması sahamızın sınırları içerisinde yer alan Cudi Dağı, Güneydoğu Toros Dağlarının kenar kıvrımları kuşağının güneyini meydana getirmektedir. Bölgedeki yer şekillerinin oluşumu ve tektonik gelişimi, Paleotektonik süreçlerden daha çok Neotektonik süreçlerden etkilenmiştir. Miyosen ortalarında Neotektonik Dönem Arabistan ve Avrasya levhalarının çarpışması ve Anadolu Levhası’nın batıya doğru hareketi nedeniyle yükselmeler, faylanma ve bindirme sistemlerinin gelişmesine neden olmuştur. Araştırma sahamız Anadolu Levhası ile Arap Platformu arasında bulunan ve tektonik oluşumlar bakımından oldukça çeşitlilik gösterir. Çoğunlukla kuzey-güney yönünde olan sıkışma hareketlerine bağlı olarak oluşan kıvrımlı yapılar zaman içinde dirençlerinin kırılmasıyla faylanır, bindirme ve şaryajlar şeklinde farklı tektonik yapıları oluşturur. Arazi çalışmaları boyunca dik yamaçlardan oluşan kretler, yatay yapı unsurları olan hogbekler ve kuestalar dikkat çekmektedir. Çalışma sahası Anadolu Levhası ile Arap Platformu’nun kontak noktasına yakındır ve tektonik oluşumlar bakımından çeşitlidir. Ayrıca volkanik faaliyetler İdil ve Cizre’den Suriye sınırına kadar etkili olup, yöre jeomorfolojisinde önemli bir yere sahiptir. Cudi Dağı 2114 m yüksekliği ile sahanın en yüksek noktasıdır. Cudi Dağı, Kasrik Boğazı’nın açıldığı yerde Gabar Dağı ile birbirlerine yaklaşır. Cudi Dağı jeolojisi ve jeomorfolojisi incelendiğinde kuzeye doğru bir bindirme kuşağı şeklindedir.

3 Sahanın jeomorfolojik açıdan değerlendirilmesi ekip üyemiz Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı Araş.Gör. ve Doktorant A. AL tarafından gerçekleştirilmiştir.

Dik yamaçlardan oluşan kretlerin en güzel örnekleri Kasrik Boğazi'nde mevcuttur. Nitekim söz konusu kretler Diyarbakır Bölge Koruma Kurulu tarafından 2020'de "Şırnak ili, Cizre İlçesi Dirsekli Köyü Sınırları İçinde Yer Alan Dirsekli Su Kanalları Sistemi" olarak tescillenmiştir. Bölgede yapmış olduğumuz araştırmalar sonucunda bunların selektif aşınmaya da maruz kalarak dik yamaçlar şeklinde oluşan kret oluşumu oldukları ve zamanla yağmur, rüzgâr vb. nedenlerle kayaç yüzeylerinin aşınması sonucu da kanal benzeri hat oluşturdukları gözlemlenmiştir. Dolayısıyla "Dirsekli Su Kanalları Sistemi" olarak tescillenen alanın doğal bir oluşum olduğundan tescil fişinin düzeltilmesi gerekmektedir. Ayrıca söz konusu bu kanalların bulunduğu alanın hemen kuzey kesimi Kasrik Boğazi Doğal Sit Alanı olarak tescillenmişken bu alanın da doğal sit alanına dahil edilmesi alanın bütünlüğünü sağlayacağı gibi doğal mirasın korunması da gerçekleşmiş olacaktır.

SONUÇ

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle Bölümü'ndeki 3.500 km²'lik genişliğe sahip olan "Şırnak İli, Cizre, Silopi ve İdil İlçeleri İle Mardin İli Nusaybin İlçesi Yüze Araştırması" sahamız, bölgenin jeolojik-jeomorfolojik ve hidrografik havza özelliğinin yanı sıra jeopolitik konumu nedeniyle erken dönemlerden itibaren yoğun bir şekilde yerleşim gördüğü bilinmektedir. İlsu Barajı'nın tamamlaması ile DSI'nin gündeminde olan Cizre Barajı ve HES Projesi kapsamındaki baraj bendinin ve sulama kanallarının konumları, 2018 yılında revize edilmiştir. Bu doğrultuda ilk kez 2004-2006 yıllarında yapılan yüze araştırmalarımız, GAP'ın güncellenen yeni planı kapsamında Cizre Barajı ve HES Projesi çerçevesinde baraj bendi ve sulama kanallarının yapımına geçilmeden önce baraj etki alanının da içinde kaldığı Cizre, İdil ve Silopi ilçelerini, bir başka deyişle, erken çağlardan itibaren Mezopotamya-Anadolu kültürel ilişkileri açısından oldukça önemli bir geçiş bölgesindeki arkeolojik ve kültürel varlıkların belgelenmesine yönelik çalışmalar şeklinde 2021'de tekrar gerçekleştirilmiştir. Özellikle 2004, 2005 ve 2006 yılları arasında ziyaret edilen Cizre, Silopi ve İdil ilçelerindeki bazı kültür varlıkları 2021-2023 yıllarında tekrar incelenerek güncellenmiş ve bir takım yeni tespitler yapılmıştır (Kozbe ve Güngör, 2023, 111). 2024 yılı sezonunda özellikle Şırnak ili Cizre, Silopi ve İdil ilçelerinde eksik kalan lokasyon noktalarının ziyaret edilerek Şırnak ilindeki araştırmalarımızı tamamlamış bulunmaktayız. Kültür varlıkları içerisinde yüze araştırmasında tespit edilen kaya resimleri bölgenin kültürel sürecini Üst Paleolitik Dönem'e dek geriye götürürken höyük, kaya konut, kaya mezarları, tepeüstü yerleşimler, kaya kabartmaları, harabe yerleşimleri, ışık ve kale gibi kültür varlıklarının ise Neolitik Dönem'den Yakın Çağ'a kadar bölgenin kesintisiz bir yerleşim silsilesi geçirdiğini göstermektedir.

TEŞEKKÜR

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün izin ve desteklerinin yanı sıra 2024 yılı araştırmalarımız Şırnak Valiliğinin tarafımıza şoförlü bir arazi aracı tahsis etmesi ve araştırma ekibini Şırnak Üniversitesi Konuk Evi'nde ağırlaması ile gerçekleştirilebilmiştir.

Hem Genel Müdürlüğümüze hem de Şırnak Valiliğine projemize vermiş oldukları her türlü destek için teşekkür ederiz. Mardin Müzesi'nden Bakanlık Temsilcimiz Mesut Ögmen'e ve emeği geçen ekip üyelerine teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

Erkanal-Öktü, A. ve Erkanal, H. (2020). *Assur Döneminde Cudi Dağı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Grayson, A. K. ve Novotny, J. (2014). *The Royal Inscriptions of Sennacherib, King of Assyria (704–681 BC). Part 2. The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period, Volume 3/2*, Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns.

Kozbe, G. (2006). Şırnak İli, Cizre-Silopi Ovası 2004 Yılı Yüzey Araştırması. K. Olşen, F. Bayram ve A. Özme (Yay. Haz.), 23. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* (ss. 293- 308). Kültür Bakanlığı DÖSİMM Basımevi, Ankara.

Kozbe, G. (2007). Şırnak İli, Cizre-Silopi Ovası Yüzey Araştırması, 2005. F. Bayram ve B. Koral (Yay. Haz.) 24. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1. Cilt (ss. 307- 326). Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİMM Basımevi, Ankara.

Kozbe, G. (2008). Şırnak İli Yüzey Araştırmaları, 2006. F. Bayram, A. Özme ve B. Koral (Yay. Haz.), 25. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1. Cilt (ss. 175- 186). Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİMM Basımevi, Ankara.

Kozbe, G. ve Güngör, A. (2023). Şırnak İli, Cizre, Silopi ve İdil İlçeleri 2021 Yılı Yüzey Araştırması. C. Keskin (Edi.) 38. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt (ss. 111-130). Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİMM Basımevi, Ankara.

Kozbe, G. ve Güngör, A. (2024). Şırnak İli, Cizre, Silopi ve İdil İlçeleri ile Mardin İli Nusaybin İlçesi Yüzey Araştırması, 2022. E. Evcin (Edi.) 39. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1. Cilt (ss. 89-114). Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİMM Basımevi, Ankara.

Kozbe, G. ve Güngör, A. (2025). Şırnak İli, Cizre, Silopi ve İdil İlçeleri ile Mardin ili Nusaybin İlçesi Yüzey Araştırması, 2023. G. Bozkurtlar (Edi.) 40. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt (ss. 213- 230). Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİMM Basımevi, Ankara.

Luckenbill, D.D. (1927). *Ancient Records of Assyria and Babylonia. Volume II. Historical Records of Assyria from Sargon to the end*. Chicago: The University of Chicago Press.

ORTA ÇAĞ'DAN GÜNÜMÜZE ADANA İLİ VE İLÇELERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2024 YILI ÇALIŞMALARI

Halil SÖZLÜ*

İlker GÜMÜŞ

Hasan ÇOLAKOĞLU

GİRİŞ

Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları Genel Müdürlüğünün 25.06.2024 tarih ve E-77734899-161.01[161.01;161.01.18]-5308620 sayılı yazısı ile verilen resmi izinle “Orta Çağ’dan Günümüze Adana İli ve İlçeleri YüzeY Araştırması”, Bakanlık Temsilcisi Adana Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Uzmanı Esengül MİRİK’in katılımıyla 22.07.2024–01.08.2024 tarihleri arasında (10 gün) gerçekleştirilmiştir. Tarafimca başkanlığı yürütölen yüzeY araştırmasına Dr. İlker Gümüş ve Uzman Hasan Çolakoğlu katılmıştır. Araştırmaya katılan ekip üyelerine çok teşekkür ediyorum. Aladağ ilçesinde bulunan Orta Çağ Dönemi’ne ait mimari yapılar ve yapı kalıntıları incelenmiştir.

KALELER

Yeniköy (Gireği) Kalesi

Kale; Aladağ ilçesinin Gireğiyeniköy/Yeniköy Mahallesi’nde bulunmaktadır. Yapı düzgün olmayan çokgen bir plana sahiptir. Doğu cephedeki giriş kapısı dikdörtgen formludur. Güneydeki burcun içerisi mekân olarak kullanılmıştır. Sur duvarlarında hebil ağacı çıkmış ve bir bakıma duvarın yıkılmasını önleyici bir görev görmüştür. Sur üzerinde beş adet burç bulunur. İç kısımda mekân izine rastlanmadı. Kale Orta Çağ’da yapılmıştır. 499 ada 73 parselde yer almaktadır. Koordinatlar (EDS 50) Y: 449860.70 X: 4154746.61 Kot: 1006.39

Meydan Kalesi

Ceritler köyü sınırları içerisinde Meydan Mevkii’nde yer alır. Yüksek bir tepede ana kaya üzerine kurulan kalenin ulaşımı zordur. Patika yollardan ulaşılan kale iki bölümden oluşur. Ana hatlarıyla kuzey-güney yönünde uzantılı bir tepede konumlanmış olan kalenin surlarında büyük oranda tahribat görölmektedir. Kuzey cephe tamamen uçurumdan oluştuğu için sur duvarına ihtiyaç duyulmamıştır. Güney cepheye bakan iki ana burç sağlam

* Doç. Dr. Halil SÖZLÜ, Mersin Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sanat Tarihî Bölümü, halilsozlu@mersin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3100-486X

Dr. İlker GÜMÜŞ, Sanat Tarihçi, ilker_gumus_88@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-6276-3298

Uzm. Hasan ÇOLAKOĞLU, Sanat Tarihçi, hasancolakoglu3511@gmail.com ORCID: 0000-0001-5298-9728

olarak günümüze gelmiştir. Kalenin iç kısmı orman hüviyetine bürünmüş ve çam ağaçları ile dolmuştur. Kalenin ana giriş kapısı doğu cephededir. Kale 812 ada 234 parselde bulunur. Koordinatlar (EDS 50) Y: 444229.11 X: 4153352.37 Kot: 1507.61

Sarı Çiçek Kalesi

Ceritler köyü, Sarı Çiçek Yaylası'nda bulunur. Yapılar topluluğundan oluşan bir kaledir. Ne olarak kullanıldığı net olarak anlaşılamayan dört mekân ve bir kilise bulunur. Kilise bu yapılar topluluğunun en doğusunda yer alırken, diğer yapılar kilisenin kuzeyinde ve batısında kalmışlardır. Diğer kalelerde olduğu gibi burada da kalenin bir yol üzerinde yapıldığını görüyoruz. Ceritler köyünde yaşayanların yaylalık yer olarak adlandırdığı yüksek ve serin bir mevkidedir. Orta Çağ'da inşa edilmiş olan kale Ermeniler tarafından kullanılmış ve yapının Bizans Dönemi'nde son şeklini aldığı söylenebilir. Telefonlarda şebeke olmadığı için parsel sorgulaması yapılamamıştır. Koordinatlar (EDS 50) Y:437712.80 X: 4150491.27 Kot:1396.38

Hotalan Kalesi

Posyağbasan köyü Dünyadibi Mevkii'nde 962 ada 69 parselde bulunur. Gözetleme kulesi niteliğinde yapılmış olup, tek bir burçtan oluşur. Burcun iki katlı olduğu anlaşılmaktadır. Burcun doğu cephesi yarım daire planlı olarak dışa taşkın yapılmıştır. Diğer cepheler düz duvar şeklindedir. Burca giriş batı cepheden sağlanmaktadır. Savunma yapısı düzgün kesme taş, kaba yonu taş ve moloz taştan inşa edilmiştir. Yapı Orta Çağda inşa edilmiş olup, Bizans Dönemi'nde son şeklini almıştır. Koordinatlar (EDS 50) Y: 433404.34 X: 4152488.66 Kot: 904.31

Tamrut Kalesi

Posyağbasan köyü Alacığer (Alaceğer) Mevkii'nde 943 ada 229 parselde bulunur. Kale ana kaya üzerine düzgün olmayan bir şekilde inşa edilmiştir. Kaleye giriş batı cepheden sağlanmaktadır. Giriş kapısı iki burçla korunmaktadır. Yabancı bir yayındaki fotoğrafta giriş kapısı üzerinde kitabe olduğu görünüyor fakat günümüzde yerinde değildir. Kalede sur boyunca iç kısımda mekânlar yer alır. Sarnıç, şapel, burç ve çeşitli mekânlar bulunur. Burçların iki katlı olduğu görülmektedir. Sarnıç içinde siva izleri belirgin bir şekilde fark ediliyor. Kale Orta Çağ Dönemi'nde inşa edilmiştir. Koordinatlar (EDS 50) Y: 428387.49 X: 4151097.98 Kot: 961.55

Eğni Kalesi

Gerdibi köyü, Gerdibi Mevkii'nde 639 ada 221 parselde bulunur. Kala ana kaya üzerine düzgün olmayan bir şekilde inşa edilmiştir. Giriş kapısı güney cephede bulunur. Güneybatı cephede, kuzeyde ve kuzeydoğu cephede birer burç vardır. Kuzeydeki burcun altında sarnıç olduğunu düşünülmektedir. Orta Çağ Dönemi'nde inşa edilen kale günümüzde keçi

barınağı olarak kullanılıyor. Düzgün kesme taş, moloz taş ve kaba yonu taş ile inşa edilmiştir. Koordinatlar (EDS 50) Y: 422766.77 X: 4163343.67 Kot: 1122.99

İşık Kalesi

Gerdibi köyü, Gerdibi Mevkii'nde ve 657 ada 740 parselde bulunur. Gözetleme kulesi niteliğinde inşa edilmiştir. Ana kaya üzerine dörtgen bir biçimde inşa edilmiştir. Güney cephede kaleye giriş kapısı vardır. Kapıyı koruyan iki burç bir de kuzey cepheye bakan bir burç vardır. Surlarda yer yer yıkılmalar olmuştur. Düzgün kesme taş, kaba yonu taş ve moloz taş malzeme kullanılmıştır. Yapı Orta Çağ Dönemi'ne tarihlendirilmektedir. Koordinatlar (EDS 50) Y: 423307.50 X: 414388.34 Kot: 1085.37

Kızıldam Köyü Sehil Kalesi

Kızıldam köyü ile Gökçe köyü yolu üzerinde yolun sağ tarafında kalır. Çörtten Sehil Mevkii'nde ve 549 ada 787 parselde nitelikli orman alanında yer alır. Kale vadiye bakan bir konumda Ana kaya üzerine gözetleme kulesi niteliğinde yapılmıştır. Yapının batı cephesinde duvar kalıntıları bulunur. Nehre bakan cepheye sur yapma ihtiyacı duyulmamıştır. Kalenin batısında dairesel planlı bir sarnıç yer alır. İç kısmı defneciler tarafından doldurulmuş olup, duvarında sıva izleri görülmektedir. Kalenin en tepesinde dikdörtgen planlı bir mekân ve onu batıda çevreleyen bir duvar izi görülür. Batı cephede iki aşamalı duvar olgusu izleri görülmektedir. Kalenin iç kısmında ve çevresinde bol miktarda seramik parçaları bulunmaktadır. Koordinatlar (EDS 50) Y: 457350.00 X: 4153669.10 Kot: 649.39

KİLİSELER

Yeniköy (Gireği) Kızıl Kilise

Yapıya kızıl denmesinin nedeni inşasında kullanılan taşların kızıl renginde olmasıdır. Kilise doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı bir naos, bema ve doğu yönünde eklenmiş yedigen formlu apsisten oluşmaktadır. Günümüzdeki haliyle tüm duvar izleri tam olarak görülememektedir fakat kalan izler takip edildiğinde genel planı anlaşılmaktadır. Yapının apsis kısmı bir bölümü ayakta kalabilmiş. Apsis üzerinde üç pencere açıklığı vardır. Yapı Bizans Dönemi'nde inşa edilmiştir. 499 ada 317 parselde yer alır. Koordinatlar (EDS 50) Y: 449585.54 X: 4154751.02 Kot: 1059.58

Mazılık Köyü Kilisesi

Mazılık köyünde yer alır. Eğimli bir arazi üzerinde konumlanmıştır. Doğu batı yönünde üç nefli bazilika planına sahiptir. Apsis çokgen planlı olup, bölgede sık görülen bir formdur. Güney cepheye açılan yuvarlak kemerli kapıdan kilisenin altına doğru bir giriş var. Bu girişin daha önceden merdivenli olduğu söyleniyor. Güney cephedeki giriş kapılarından biri üzerinde haç motifi vardır. Kuzey cephe ana kaya üzerine oturmuş duvardan ibarettir.

Günümüzde hayvan barınağı olarak kullanılmaktadır. 101 ada 73 parselde yer alan yapı Bizans Dönemi'nde inşa edilmiştir. Koordinatlar (EDS 50) Y: 451800.70 X: 415287.96 Kot: 638.57

Akören Köyü Güney Kilise

Akören–Mazılık köy yolu üzerinde dağlık alanda bulunan yapıya ulaşım patika yollardan sağlanmaktadır. Kilise doğu–batı doğrultusunda üç nefli bazilikal bir plana sahiptir. Nef ayrımları sütunlarla sağlanmıştır. Nartheksin olduğuna dair bir iz görülmemiştir. Yapının inşasında düzgün kesme taş, kireç taşı ve kaba yonu taş kullanılmıştır. Süsleme bakımından yoğun bir yapı olup, haç motifleri ve geometrik süslemeler görülür. Yapının iç kısmında define kazısı yapılarak zemin taşlarına zarar verildiği görülmektedir. Kilisenin dikkat çeken kısımlarından biri de batı cephedeki giriş kapısının yanında bulunan aedicula (edikula)dır. Kilise Bizans Dönemi'nde inşa edilmiştir. Kilise 513 ada 392 parselde yer alıyor. Koordinatlar (EDS 50) Y: 452333.96 X: 4148425.83 Kot: 446.08

Akören Köyü Kuzey Kilise

Akören köyünde güney kilisenin bulunduğu mevkide yer alır. Güney kilise ile aile arasında yaklaşık 250 m mesafe vardır. Kilise doğu – batı yönünde dikdörtgen, üç nefli bazilikal bir plana sahiptir. Yapının duvarları kısmen günümüze ulaşmıştır. Yapı çevresi yerleşim alanı kalıntıları ile çevrilidir. Bu nedenle fiziki olarak bu kalıntılarla bağlantıları olabilir. Narteks izine rastlanmamıştır. Yapının inşasında düzgün kesme taş, kireç taşı ve kaba yonu taş malzeme kullanılmıştır. Süsleme olarak haç motifleri ve geometrik süslemeler görülür. Kilise Bizans Dönemi'nde inşa edilmiştir. 513 ada 392 parselde yer alıyor. Koordinatlar (EDS 50) Y: 452374.20 X: 4148821.52 Kot: 467.27

Akören Köyü Civanbey Kilisesi

Akören köyünde, Kuzey ve Güney Kiliselerin yaklaşık 1 km batısında Gövören Mevki-i'nde yer alır. Kuzey ve Güney kiliseye göre biraz daha düz bir arazi üzerindedir. Etrafında tarlalar vardır. Günümüze beden duvarları büyük oranda yıkılmış bir vaziyette ulaşmıştır. Apsis bölümü diğer kısımlara göre daha sağlam bir şekildedir. Kilise doğu–batı doğrultusunda üç nefli bazilika planlı bir yapıdır. Kilisenin inşasında düzgün kesme taş ve kaba yonu taş kullanılmıştır. Süsleme olarak haç motifli süslemeler dikkat çekmektedir. Yapı, 6. yy. Bizans Dönemi'ne tarihlendirilir. 513 ada 259 parselde bulunur. Koordinatlar (EDS 50) Y: 451466.25 X:4148901.55 Kot: 442.15

Akören Köyü Gövören Mevkii Kilise Kalıntısı

Akören köyünde Gövören Mevkii'nde bulunur. Civanbey Kilisesi'nin yaklaşık 200 m batısında yer alır. Kilisenin sadece apsis bölümü kalan duvar izlerinden takip edilebilmektedir. Kalan duvar izlerinden apsisin yarım daire planlı olduğu anlaşılmaktadır. Apsisin güneyinde

dikdörtgen planlı bir mekân izine de rastlanılmıştır. Yapının düzgün kesme taş malzemeden inşa edildiği görülür. Yapının bir yerleşim alanı içerisinde olduğu çevresindeki kalıntılardan anlaşılmaktadır. Yapının Bizans Dönemi'nde inşa edildiği düşünülmektedir. 513 ada 259 parselde bulunur. Koordinatlar (EDS 50) Y: 45138823 X: 4148859.71 Kot: 458.49

Uzunkuyu Köyü III No.lu kilise

Uzunkuyu köyü Kayabaşı Mevkii'ndedir. Kilise, doğu-batı doğrultusunda üç nefli bazilikal plana sahiptir. Büyük oranda yıkık vaziyette olan yapıda duvar izleri güçlüklerle takip edilmektedir. Apsisi yarım yuvarlağı görülebilen naos bölümünde nef izleri zor anlaşılmaktadır. Neferin sütunlarla sağlandığı anlaşılmıştır. Narteks bölüme dair izler rastlanmamıştır. İnşa malzemesi olarak düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır. Yapı 5-6. yy. Bizans Dönemi'ne tarihlendirilebilir. Yapı 418 ada 392 parselde bulunur. Koordinatlar (EDS 50) Y: 455147.98 X: 4152265.51 Kot: 625.54

Uzunkuyu Köyü II No.lu kilise

Uzunkuyu köyü, Kayabaşı Mevkii'ndedir. Yapı neredeyse tamamen yıkılmış durumdadır. Günümüzde apsis ve güney duvarının bir kısmının duvar izleri görülebilmektedir. Diğer bölümler yıkılmış durumdadır. Kalan izlerden yapılan değerlendirmeler ışığında doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı bir naos, doğu cephede beş yüzeyli bir apsis, dairesel planlı köşe apsisyle bazilikal bir palana sahip olduğunu söyleyebiliriz. Düzgün kireç taşından inşa edilmiş olan yapıda süsleme izi görmek mümkün olmamıştır. Kilise 418 ada 366 parselde bulunur. Koordinatlar (EDS 50) Y: 455480.55 X: 4152201.09 Kot: 618.54

Uzunkuyu Köyü I No.lu kilise

Uzunkuyu köyü, Kayabaşı Mevkii'ndedir. Kilisenin kuzey cephesinde duvar izine rastlanmamıştır. Bu kısımda apsise yakın bölümde ve kuzeybatı köşesine ait duvar izleri zemin seviyesinde çok azda olsa görülebilmektedir. Kalan izlerden kilisenin doğu - batı yönünde dikdörtgen planlı bir naos bölümü, doğuda üç yüzeyli apsisle bazilikal planlı bir örnektir. Yapının inşasında düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır. Kilise 418 ada 366 parseldedir. Koordinatlar (EDS 50) Y: 455488.99 X: 4152213.67 Kot: 619.40

Ceritler Köyü Kilise Kalıntısı

Ceritler köyü Hacı Veli Mevkii'nde 812 ada 11 parselde bulunur. Kalan duvar izlerinden yapının doğu-batı doğrultusunda tek nefli bir kilise olduğu tahmin edilmektedir. Apsis kısmının bir bölümü duvar izi olarak takip edilebilmektedir. Yapı, Meydan Kalesi'nin güneyinde ormanlık alan içerisinde. Küçük ölçekli bir yapıdır. Kilisenin Bizans Dönemi'nde inşa edildiği düşünülmektedir. Tescilli değildir. Koordinatlar (EDS 50) Y: 444330.23 X: 4152591.51 Kot: 1319.65

MEZAR ANITLARI

Yeniköy (Gireği) Mezar Anıtı- I

Yeniköy'ün Damsalı Mevkii'nde Gireği Kalesi'nin batısında yer alır. Anıt mezar doğu-batı yönünde dikdörtgen planlıdır. Doğu cepheden anıt mezara giriş bulunmaktadır. Yapı sağlam bir şekilde günümüze ulaşabilmiştir. Tonoz ile örtülü yapının zemini ana kayaya oturmaktadır. Yapıyı Roma Dönemi'ne tarihlendirmek mümkündür. Koordinatlar (EDS 50) Y: 449470.30 X: 4154828.18 Kot: 1095.73

Yeniköy (Gireği) Mezar Anıtı- II

I No.lu Mezarın yaklaşık 50 m güneyindedir. I No.lu Mezara göre daha çok tahrip olmuş durumdadır. Doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı olan yapıya giriş doğu cepheden sağlanmaktadır. Üst örtüsü tek ve büyük blok kayadan oluşmaktadır. Bitki örtüsü etrafını sarmış durumdadır ve iç kısımda dökülen taşlar görülür. Yapıyı Roma Dönemi'ne tarihlendirmek mümkündür. Koordinatlar (EDS 50) Y: 449382.62 X: 4154645.45 Kot: 1082.48

Yeniköy (Gireği) Mezar Anıtı- III

I No.lu Mezarın yaklaşık 500 m güneyinde bulunur. Diğer iki mezar anıtına göre daha büyük ölçeklidir. Doğu-batı yönünde dikdörtgen bir plana sahiptir. Doğu cephede yuvarlak kemerli eyvanvari bir giriş bulunmaktadır. Kapısı kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Kapı üzerinde büyük ve yuvarlak kemer formu verilmiş taş blok bulunur. Üst örtüsü içte tekne tonoz dışta düz damdır. Yapıyı Roma Dönemi'ne tarihlendirmek mümkündür. Koordinatlar (EDS 50) Y: 449728.84 X:4154602.25 Kot: 1007.79

Yeniköy Mezar Anıtı-IV

Gireği Kalesi'nin yaklaşık 500 m güneyinde bulunur. Köylüler tarafından hayvan barınağı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Doğu cepheden girilen anıtın üzeri blok taşlardan ve tekne tonoz ile örtüldür. İç kısmın toprak ile dolduğu anlaşılmaktadır. Yapıyı Roma Dönemi'ne tarihlendirmek mümkündür.

Akören Köyü Mezar Anıtı I

Mezar anıtı doğu-batı yönünde dikdörtgen planlıdır. Batı cepheden anıt giriş sağlanır. Giriş kısmı iki sütun üzerine oturan büyük bir blok taşın örttüğü bir sundurma şeklindedir. Mezar anıtına giriş dikdörtgen formulu ve küçük ölçekli bir kapı ile sağlanmaktadır. İç kısımda kuzey ve güney duvarlarda ana kayalardan oluşan boşluklar pencere işlevi görerek içeriği kısmen de olsa aydınlatır. Yapı Roma Dönemi'nde inşa edilmiştir. 513 ada 252 parselde bulunuyor. Koordinatlar (EDS 50) Y: 472729.06 X: 4130262.08 Kot: 488

Akören Köyü Mezar Anıtı II

Akören köyü, Gövören Mevkii'nde bulunur. Kuzey – güney yönünde dikdörtgene yakın bir plana sahiptir. Anıtın girişi güney cepheden sağlanmaktadır. Kapı oldukça küçük ölçekli ve dikdörtgen formudur. Giriş eyvanvari bir biçimde yapılmıştır. Üst örtü tonoz olarak inşa edilmiş olup, yapının üzerinde yarım yuvarlak formlu büyük bir taş bulunur. Mezar anıtını Roma Dönemi'nde inşa edildiğini söyleyebiliriz. 513 ada 220 parselde bulunuyor. Koordinatlar (EDS 50) Y: 451425.30 X: 414942.06 Kot: 456.07

Akören Köyü Mezar Anıtı III

Akören köyü, Gövören Mevkii'ndedir. Mezar anıtı kuzey–güney yönünde dikdörtgen planlıdır. Yapıya giriş güney cepheden sağlanmaktadır. Büyük blok taşlardan inşa edilmiş olup, üst örtü kısmen yıkık durumdadır. Yapı 513 ada 220 parselde bulunur. Koordinatlar (EDS 50) Y:451423.09 X: 4149262.69 Kot: 460.32

Uzunkuyu Köyü Mezar Anıtı

Uzunkuyu köyü, Narlıca Mevkii'ndedir. Köy girişinde sol tarafta yer alan yüksek tepenin eteğinde yer alır. Doğu – batı yönünde dikdörtgen planlı bir mezar anıtıdır. Mezar anıtının girişi doğu cephede yer alır. Yarım yuvarlak kemerli bir giriş cephesinin önüne büyük blok taşlar konularak kapı açıklığı bırakılmış durumdadır. Düzgün kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. Sağlam bir şekilde günümüze ulaşmıştır. Üst örtü tonozdur. Yapı, Roma Dönemi'ne tarihlendirilmektedir. Mezar anıtı 418 ada 200 parseldedir. Koordinatlar (EDS 50) Y: 454637.77 X: 4152548.61 Kot: 713.93

Akören Köyü Masiret Mevki Mezar Anıtı

Akören köyü, Maseret Mevkii'nde 583 ada 178 parselde bulunur. Kuzey–güney yönünde uzantılı olan mezar anıtının kapısı güney cephede yer almaktadır. İç kısımda girişin tam karşısında Roma Dönemi'ne ait olduğunu düşündüğümüz bir kitabe vardır. Üst örtü büyük blok bir taştan oluşur. İç kısımda defincilerin tahribatı görülmektedir. Bu tahribat sonrası yapının içerisi genişletilmiştir. Koordinatlar (EDS 50) Y: 448354.57 X: 4150625.52 Kot: 989.84

Madenli Köyü Mezar Anıtı I

Madenli köyünde 114 ada 10 parselde bulunur. Köyün sohbet evine yakın bir konumda ve köy içinden geçen yolun kenarındadır. Kuzey – güney yönünde dikdörtgen planlı olan mezar anıtının girişi doğu cephededir. Yapı tamamen düzgün kesme taştan inşa edilmiş olup, tonoz ile örtülüdür. Yapı, Roma Dönemi'nde inşa edilmiştir. Koordinatlar (EDS 50) Y: 439905.77 X: 4146562.74 K: 915.85

Madenli Köyü Mezar Anıtı II

Madenli köyünde 128 ada 7 parselde bulunur. Yapı kuzey–güney yönünde dikdörtgen planlıdır. Mezar anıtına giriş doğu cephedeki dikdörtgen formlu kapıdan sağlanmaktadır. Düzgün ve büyük blok taşlardan inşa edilen yapı Roma Dönemi'ne tarihlendirilmektedir. Koordinatlar (EDS 50) Y: 439752.04 X: 4146710.34 Kot: 988.78

Madenli Köyü Mezar Anıtı III

Madenli köyünde bulunan yapı köyün dağa yakın yerindedir. Mezar anıtının bulunduğu alan parsel sorguda çıkmadı. En yakın konum olarak 136 ada 1 parselin yakınındadır. Doğu–batı yönünde dikdörtgen planlı olan mezar anıtına giriş batı cepheden sağlanmaktadır. Giriş cephesi eyvanvari bir biçimde yapılmıştır. Yapının üzeri tonoz örtülüdür. Anıt, Roma Dönemi'ne tarihlendirilmektedir. Koordinatlar (EDS 50) Y: 439898.65 X: 4146853.84 Kot: 928.33

Akören Köyü Mezar Anıtı IV

Akören köyünde sit alanı içerisinde yer alan kuzey ve güney kilisenin yaklaşık 100 m kuzeyindedir. Doğu–batı yönünde dikdörtgen planlı olan anıtın giriş kapısı doğu cephededir. Kapı üzerinde kitabesi bulunmaktadır. Düzgün kesme taş bloklarından inşa edilmiş olan yapı Roma Dönemi'ne tarihlendirilir. Anıt, 513 ada 392 parseldir. Koordinatlar (EDS 50) Y: 452374.20 X: 4148821.52 Kot: 467.27

Acı Su Yaylası Mezar Anıtı-I

Dölekli köyü sınırlarında 670 ada 1 parselde ve yaylanın üst kısmında en son barakanın yanında yer alır. Yapı kareye yakın dikdörtgen bir plana sahiptir. Giriş kuzey cephede olup, dikdörtgen bir forma sahiptir. Büyük ve düzgün kesme blok taşlardan yapılmıştır. Üst örtüde tonoz kullanılmıştır. Yapı, Roma Dönemi'ne tarihlendirilmektedir. Koordinatlar (EDS 50) Y: 437310.52 X: 4178202.60 Kot: 1900.40

Acı Su Yaylası Mezar Anıtı-II

Dölekli köyü sınırlarında, 670 ada 1 parselde yer alır. I No.lu Mezarın yaklaşık 50 m güneyindedir. Doğu–batı yönünde dikdörtgen planlıdır. Giriş doğu cepheden sağlanmaktadır. İç kısımda iki yönde sekiler bulunur. Üst örtü beşik tonoz olup, kısmen tahrip olmuş durumdadır. Düzgün kesme taş malzemenen inşa edilmiştir. Anıt, Roma Dönemi'ne tarihlendirilmektedir. Koordinatlar (EDS 50) Y: 437355.72 X: 4178148.09 Kot: 1900.60

Acı Su Yaylası Mezar Anıtı-III

Dölekli köyü sınırlarında 670 ada 1 parselde yer alır. I No.lu Mezarın kuzeyinde tepe üzerinde bulunur. Kareye yakın bir plana sahiptir. Yapıya giriş batı cepheden sağlanmakta-

dır. Anıtın üzeri beşik tonoz ile örtülüdür. Büyük blok taşlardan inşa edilmiştir. Yapı, Roma Dönemi'ne tarihlendirilmektedir. Koordinatlar (EDS 50) Y: 437258.71 X: 4178229.25 Kot: 1928.42

Kızıldam Köyü Mezar Anıtı I ve II

Kızıldam köyü içinde Köyiçi Mevkii sınırlarındadır. Sit alanı içerisindeki yapılar bitişik olarak inşa edilmiştir. Her iki yapıda kuzey – güney yönünde dikdörtgen planlıdır. Giriş ise güney cepheden sağlanmaktadır. Mezar anıtları düzgün kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. Yapılar 550 ada 28 parselde yer alır. Roma Dönemi'ne tarihlendirilmektedir. Koordinatlar (EDS 50) Y: 453434.73 X: 4156217.06 Kot: 1156.09

Kızıldam Köyü Mezar Anıtı- III

Kızıldam köyünde Köyiçi Mevkii'nde Ali Demirci isimli kişinin evinin bahçesinde olup, 543 ada 41 parselde yer alır. İçi çöplerle doludur. Kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı olup, günümüzde mezar anıtı olduğunu anlamak güçtür. Kaba yonu taşlarla etrafı çevrilmiş durumdadır. Yapı, Roma Dönemi'ne tarihlendirilmektedir. Koordinatlar (EDS 50) Y: 453328.56 X: 4156479.54 Kot: 1176.31

Kızıldam Köyü Mezar Anıtı- IV

Kızıldam köyünde Kemal Çeker Bey'in bahçesinin içerisinde yer almaktadır. Doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı olan anıt günümüzde kümes olarak kullanılmaktadır. Yapıya giriş batı cepheden sağlanmaktadır. Büyük blok kesme taşlardan inşa edilmiştir. Üzeri beşik tonoz ile örtülüdür. Doğu cephede kitabesi mevcuttur. Yapı, Roma Dönemi'ne tarihlendirilmektedir. Koordinatlar (EDS 50) Y: 453435.66 X: 4156464.52 Kot: 1169.16

Kızıldam Köyü Mezar Anıtı- V

Kızıldam köyü Sehil Mevkii'nde yol kenarındadır. Kızıldam köyünden Karahan köyüne giderken Sehil Kalesi'ne varmadan yolun solunda tespit edilmiştir. Yapı 549 ada 716 parselde nitelikli tarla bahçede yer alır. Burada defneciler yapının beden duvarlarını tamamen yıkışlar, bazı yerlerde duvar izleri takip edilebiliyor. Ayrıca figürlü büyük blok bir taşı kırarak mimari plastik parçalara da zarar verildiği görülmüştür. Kalıntı taşlardan birinin üzerinde insan başı şeklinde kabartma bulunmaktadır. Defneciler tarafından büyük oranda tahrip edilen anıtın duvar izleri güçlükle takip edilmektedir. Kalan izlerden yapının doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı olduğu anlaşılmaktadır. Giriş ise güney cepheden sağlanır. Yapı, Roma Dönemi'ne tarihlendirilmektedir. Koordinatlar (EDS 50) Y: 456868.45 X: 415907.46 Kot: 623.89

Karahan Köyü Mezar Anıtı-I

Karahan köyü Karahan Mevkii'nde ve 415 ada 93 parselde yer alır. Kuzey–güney yönünde dikdörtgen planlı olup, güney cepheden giriş sağlanmaktadır. Giriş kapısı eyvanvari bir niş içerisindedir. Büyük blok taşlardan inşa edilmiştir. Doğu duvarının bir bölümü yıkı vaziyettedir. Yapı, Roma Dönemi'ne tarihlendirilmektedir. Koordinatlar (EDS 50) Y: 457640.67 X: 4162627.32 Kot: 705.38

Karahan Köyü Mezar Anıtı-II

Karahan köyünde Karahan Mevkii'nde ve 415 ada 316 parselde yer alır. Yapının mezar anıtı olduğunu anlamak çok güçtür. Büyük ana kaya parçaları altında inşa edilmiş durumdur. Kalan izler takip edildiğinde yapının kuzey ve doğu duvarının bir kısmı tespit edilebilmiştir. Diğer iki yön ana kaya ile kapatılmıştır. Yapı, Roma Dönemi'ne tarihlendirilebilir. Koordinatlar (EDS 50) Y: 457643.50 X: 4162683.61 Kot: 702.52

Karahan Köyü Mezar Anıtı-III

Karahan Köyünden Kışlak köyüne giderken sağa sapan yoldan mezar anıtına ulaşılır. Anıt, 415 ada 158 parselde yer alır. Kuzey–güney yönünde dikdörtgen planlı olup, girişi güney cepheden sağlanmaktadır. Eğimli bir arazide yapılmış olan anıtı görebilmek için giriş cephesi yönünden bakmak gerekir. Büyük blok taşlardan yapılmış olup, üzeri tonoz örtülüdür. Yapı, Roma Dönemi'ne tarihlendirilmektedir. Koordinatlar (EDS 50) Y: 457688.99 X: 4163117 Kot: 720.04

Kışlak Köyü Mezar Anıtı-I

Kışlak köyü, Karahamzan Mevkii'nde 470 ada 316 parselde yer alır. Kuzey–güney yönünde dikdörtgen planlı ve üzeri beşik tonoz örtülüdür. Giriş güney cepheden sağlanmaktadır. Giriş kapısı dikdörtgen formlu ve eyvanvari bir giriş cephesi içerisindedir. Düzgün kesme blok taşlardan inşa edilmiştir. Yapı, Roma Dönemi'ne tarihlendirilmektedir. Koordinatlar (EDS 50) Y: 458160.90 X: 4163790.55 Kot: 841.70

Kışlak Köyü Mezar Anıtı-II

Kışlak köyü, Karahamzan Mevkii'nde ve 470 ada 316 parselde yer alır. 1 No.lu Mezar anıtına çok yakın bir konumdadır. Mezar anıtı kuzey–güney yönünde dikdörtgen planlı üzeri beşik tonoz örtülüdür. Giriş kapısı güney cephede yer alır. Kalan izlerden eyvanvari bir girişe sahip olduğu söylenebilir. Günümüzde harap haldedir. Düzgün kesme blok taşlardan inşa edilen yapı Roma Dönemi'ne tarihlendirilmektedir. Koordinatlar (EDS 50) Y: 458156.22 X: 4163788.91 Kot: 841.75

ÇEŞMELER

Sarı Çiçek Yaylası Uyuz Oluğu Çeşmesi

Ceritler köyü, Sarı Çiçek Yaylası'nda Sarı Çiçek Kalesi'nde yer alan kilisenin kuzeyinde bulunur. Suyun şifalı olduğu anlatılmaktadır. Ermeniler döneminde yapılan bir çeşme olduğu düşünülmektedir. Tek yüzlü olan çeşme sivri kemerli bir nişe sahiptir. Düzgün kesme taş malzemenle yapılmıştır. Yakınındaki kale ve kilisenin tarihiyle paralellik göstermesi kuvvetle muhtemeldir. Koordinatlar (EDS 50) Y: 437744.66 X: 4150549.29 Kot: 1405.56

İşa Çeşmesi

Gerdibi köyünde Gerdibi Mevkii'nde kale ile aynı parselde ve kalenin yaklaşık 200 m güneyinde bulunuyor. Tek yüzlü çeşme günümüzde tahrip olmuş durumdadır. Çeşmenin ön cephesi kemer başlangıç seviyesinden itibaren yıkık vaziyettedir. Çeşmenin yapımında düzgün kesme taş ve kaba yonu taş malzeme kullanılmıştır. Yeni köy yerleşimi olmadan önce köylüler yaz mevsiminde 3–4 ay çeşme çevresinde kalırlarmış. Çeşmenin kale ile aynı dönemde yapılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Koordinatlar (EDS 50) Y: 423400.12 X: 4148200.69 Kot: 1069.94

SU KUYUSU

İşa Kuyusu (İşa Kalesi Yanı)

Gerdibi köyünde İşa Kalesi'ne yakın bir konumda 657 ada 740 parselde yer alır. Dairesel planlı olan kuyunun İşa Kalesi ile İşa Çeşmesi arasında bulunur. Bu nedenle bu üç yapının birbiriyle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Kuyunun ağız kısmının bir bölümü günümüzde takip edilebilmektedir. İşa Kalesi ile aynı dönemde yapıldığı düşünülmektedir. Koordinatlar (EDS 50) Y: 423335.49 X: 4148302.38 Kot: 1080.55

Kızıldam Köyü Su Yapısı

Kızıldam köyü Köyiçi Mevkii sınırlarında ve 543 ada 70 parselde yer alır. Büyük blok taşlardan yapılmıştır. Üst kısmı tonoz örtülü olup, ortasında derinlemesine su yolu bulunmaktadır. Uzun yapının batısında en sonunda su kaynağı bulunmaktadır. Su yapısının kuzeyinde nitelikli su kuyusu ve tarla bulunmaktadır. Roma Dönemi'ne tarihlendirilmektedir. Koordinatlar (EDS 50) Y: 453743.12 X: 4156875.61 Kot: 1230.63

SONUÇ

“Orta Çağ'dan Günümüze Adana İli ve İlçeleri Yüzey Araştırması”nın 2024 yılı çalışma dönemi 22.07.2024–01.08.2024 tarihleri arasında tamamlanmıştır. Çalışma öncesinde

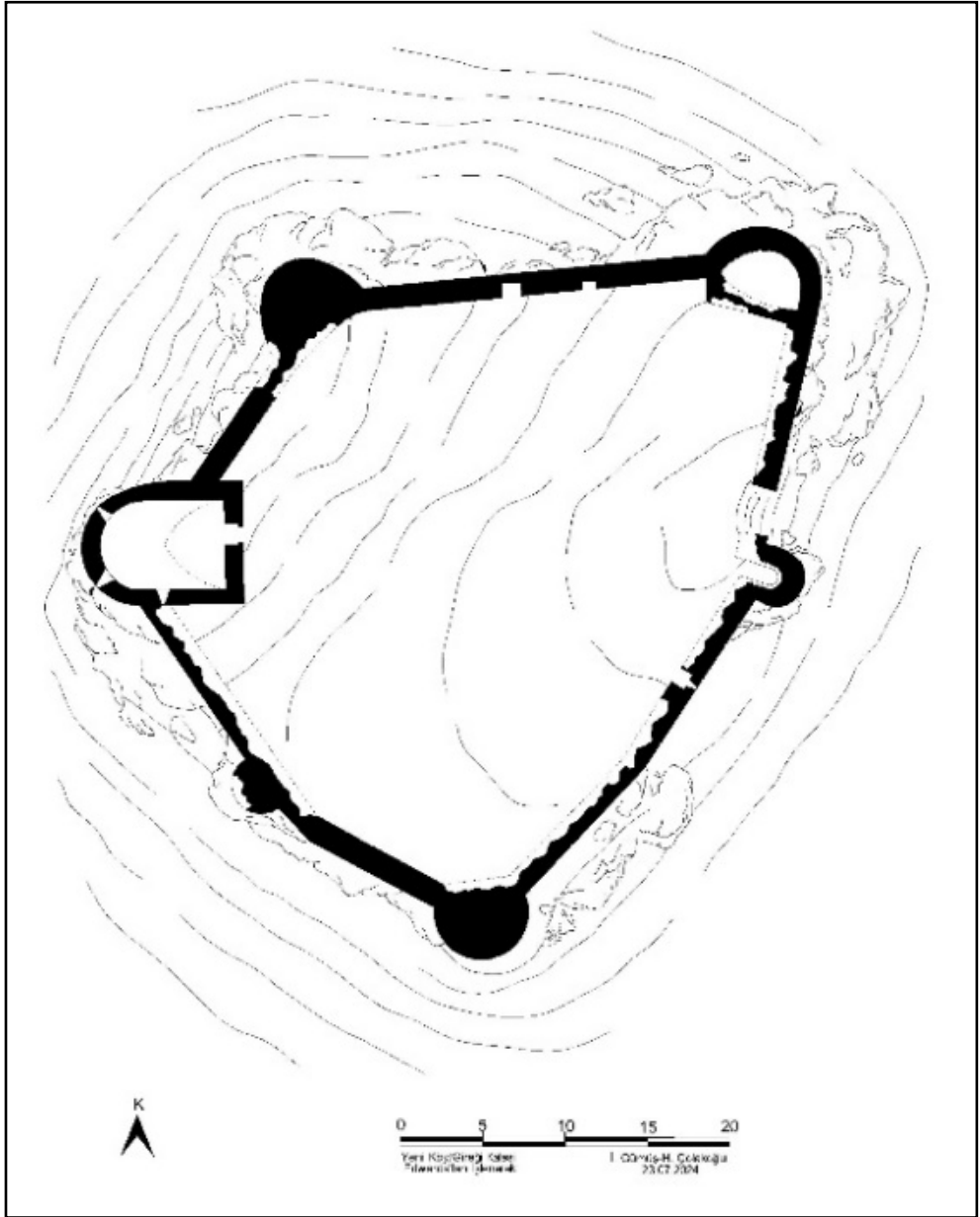
gidilmesi planlanan Aladağ ilçesinin tüm köylerine gidilmiştir. Bu eserler yerlerinde incelenerek fotoğrafları çekilmiş, ölçüleri ve ED 50 sistemiyle koordinatları alınmıştır. Arazi çalışması tamamlanarak çalışma sonlandırılmıştır.

Aladağ ilçesinin kültürel varlık bakımından zengin olmakla birlikte tespit edilen eserlerin tamamının Orta Çağ'da Roma ve Bizans Dönemlerine ait olduğu anlaşılmıştır. İlçenin Kale; kilise ve mezar anıtı sayısı bakımından zengin olduğu görülmektedir. Bu zenginliklerin korunarak tanıtımının ve bilimsel yayımlarının yapılması önemlidir. Bilimsel yayımların yapılması bu kültürel mirasımızın uzun süre yaşatılması yönünde atılacak önemli adım olacaktır. Bu kapsamda Aladağ ilçesinde bulunan mimari yapıların ele alınacağı bir kitap çalışması planlanmaktadır.

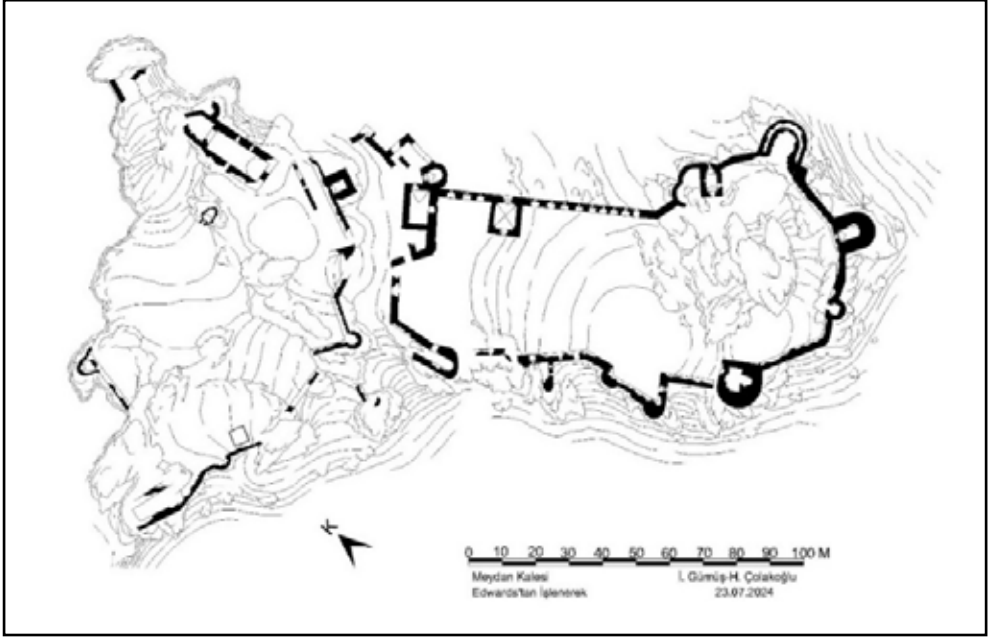
Aladağ ilçe genelinde özellikle kültür varlıklarının yoğun olduğu köylerde defneciler tarafından oluşturulan tahribatın fazla olduğu görülmüştür. Örneğin Akören köyünde bulunan Kuzey ve Güney Kilise'de arazi çalışmamızdan (muhtemelen) bir gün önce define çukuru açılmış ve apside yakın bölümde zemin döşeme taşları tahrip edilmiştir. Bu kiliselerin olduğu yerler tescilli durumdadır. İnceleme yapılan tüm kalelerde yine aynı şekilde define çukurları tespit edilmiştir. Sarı Çiçek Kalesi'nde benzer şekilde define çukuru tespit edilmiş, ayrıca Kızıldam Köyü Mezar Anıtı V Yapısı'nda da figürlü taşa yapılan tahribat görülmektedir. Yöre halkının bu konuda hassasiyet göstermediği ve hatta bu define çukurlarının yöre halkı tarafından yapıldığı tarafımızca düşünülmektedir. Mazılık Köyü Muhtarının evinin bahçesinde haç motifli ve kuş figürlü blok bir mimari parça bulunmaktadır. Bu mimari parçanın buradan alınarak müzede sergilenmesinin ve korunmasının daha doğru olacağını düşünmekteyiz.

Ceritler Köyü Meydan Yaylası'nda bulunan Meydan Kalesi'nde yapılan incelemeler sonucunda kalenin surlarında yıkılmalar olduğu görülmüştür. Bazı yıkılan bölümlerin 1998 Ceyhan Depremi'nde yıkıldığı köylüler tarafından söylenmektedir. Sura ait büyük harçlı duvar parçalarının kalenin iç kısmına doğru yıkılmış durumda olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra iç kalede bulunan mekânların çoğunda büyük oranda yıkılmalar olmuş, bu tahribatlar doğa ve insan tarafından oluşan tahribatlar olarak değerlendirilebilir. Büyük ölçekli bir savunma yapısı olan Meydan Kalesi'nin restorasyona ihtiyaç duyduğu görülmektedir.

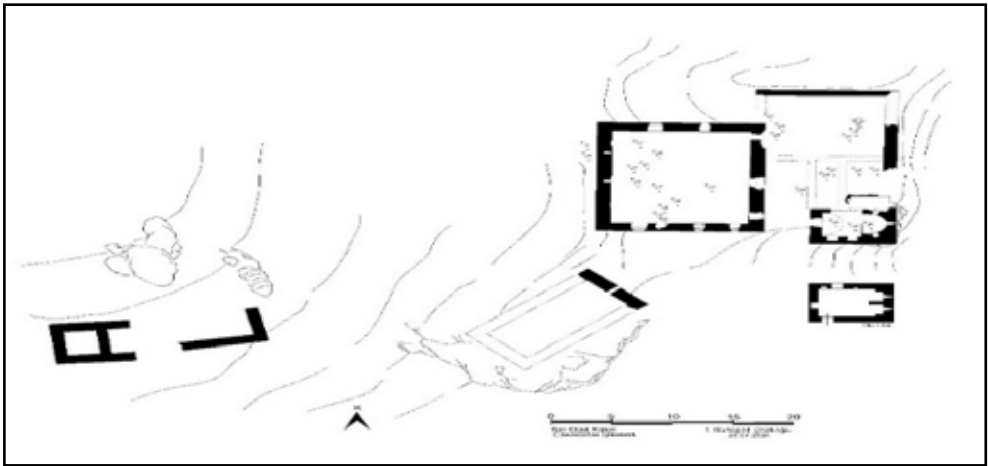
EKLER

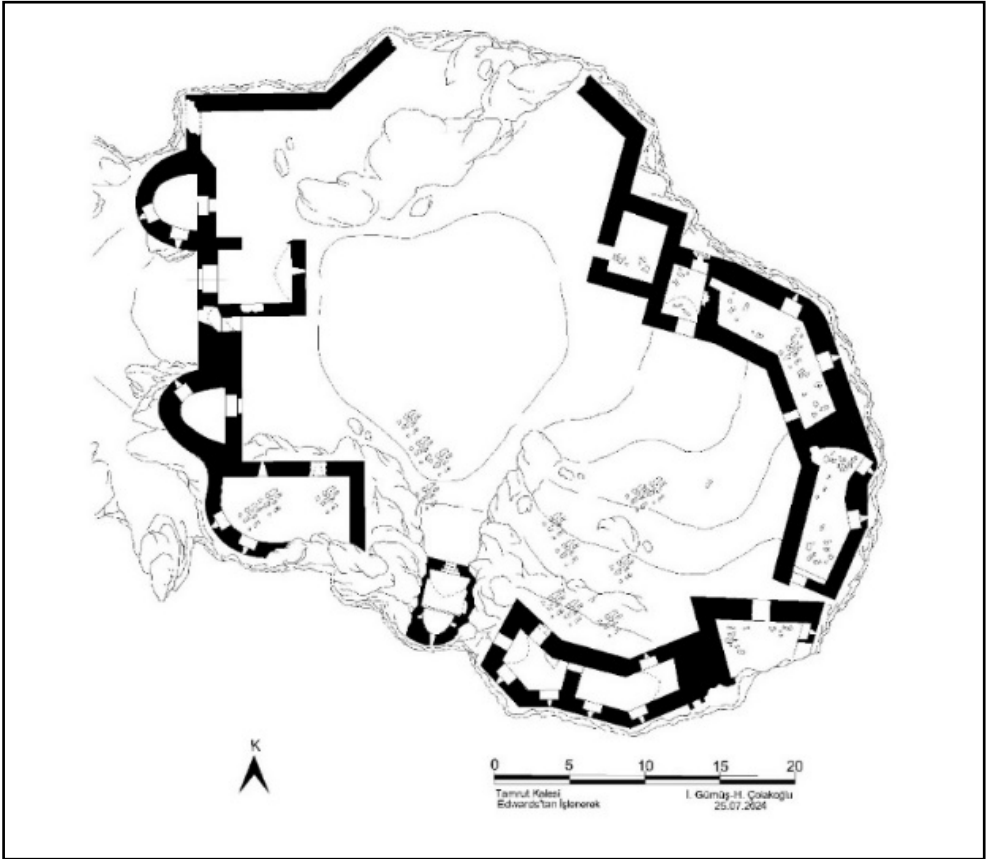
Çizim 1: Yeniköy (Gireği) Kalesi Planı

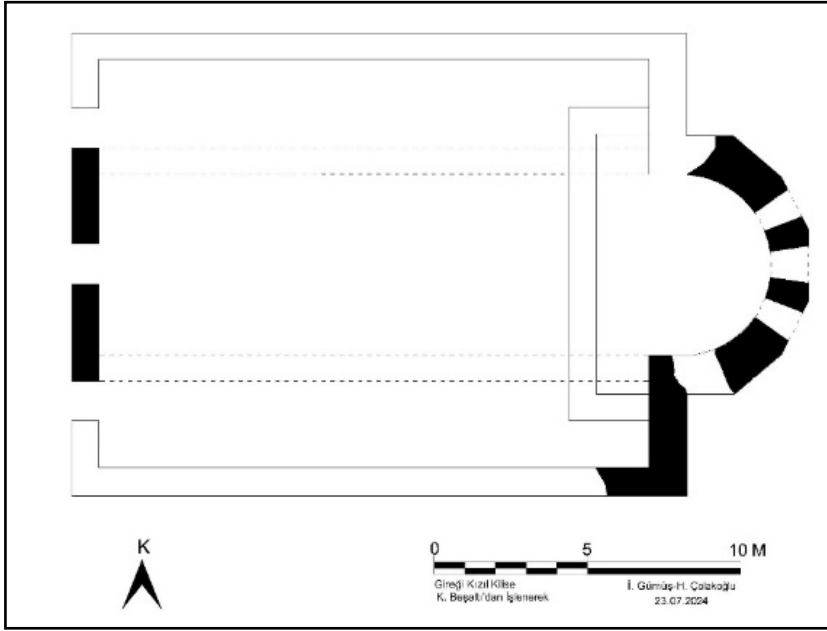
Çizim 2: Meydan Kalesi Planı

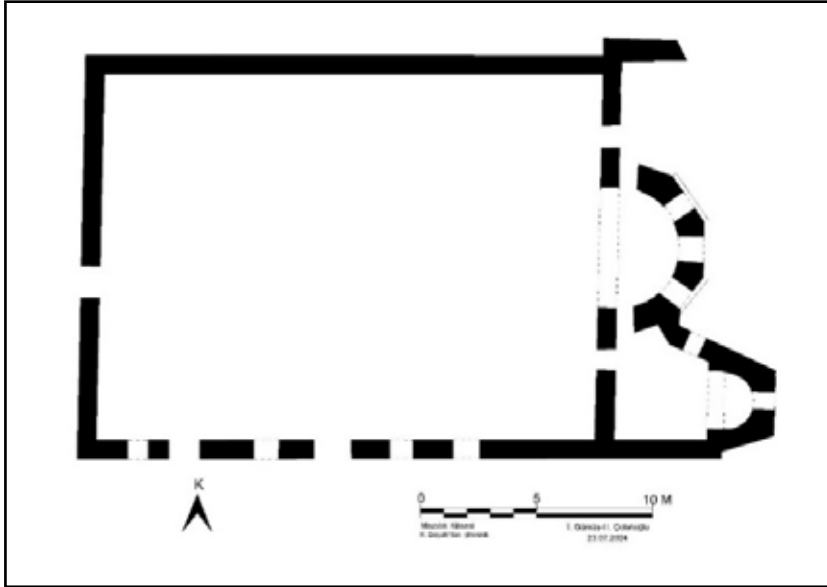
Çizim 3: Sarı Çiçek Kalesi

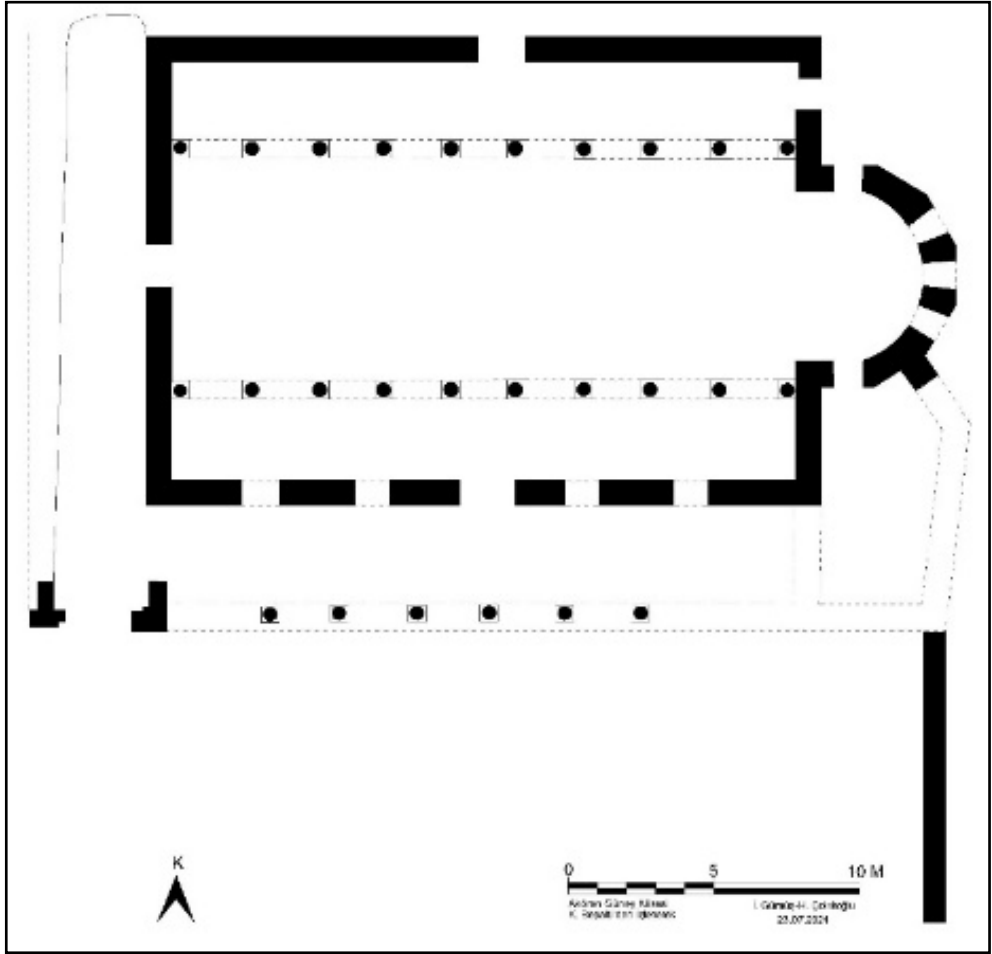
Çizim 4: Tamrut Kalesi Planı

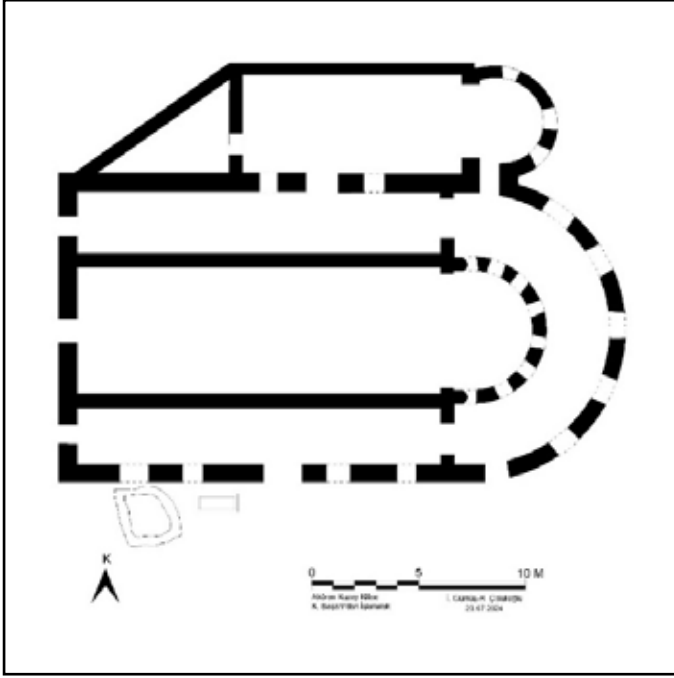
Çizim.5: Yeniköy (Gireği) Kızıl Kilise Planı

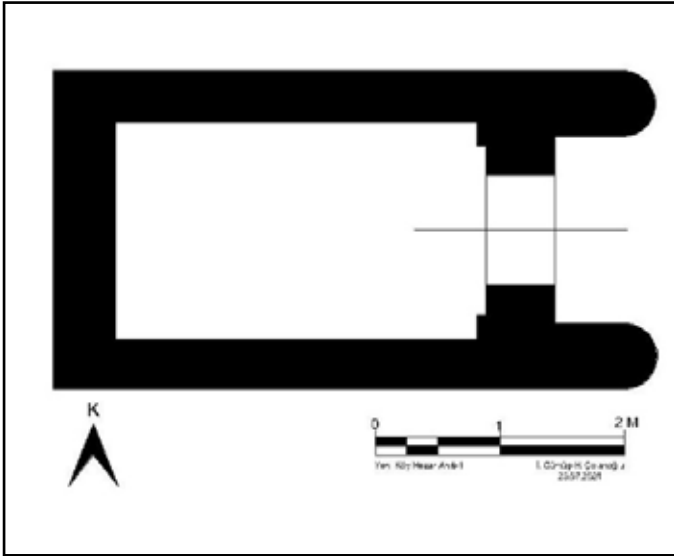
Çizim 6: Mazılık Köyü Kilisesi Planı

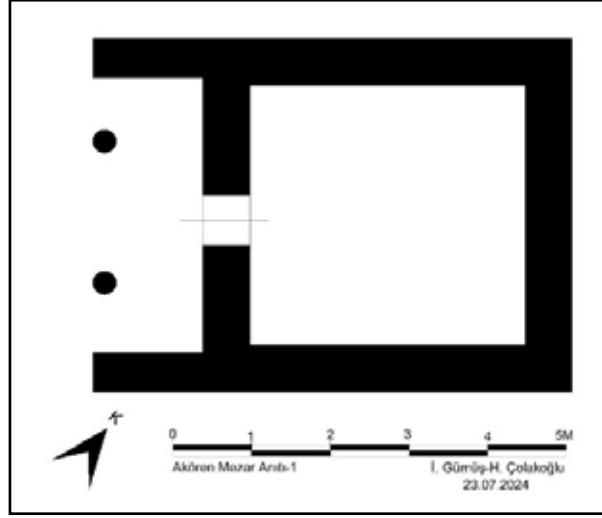
Çizim 7: Akören Köyü Güney Kilise Planı

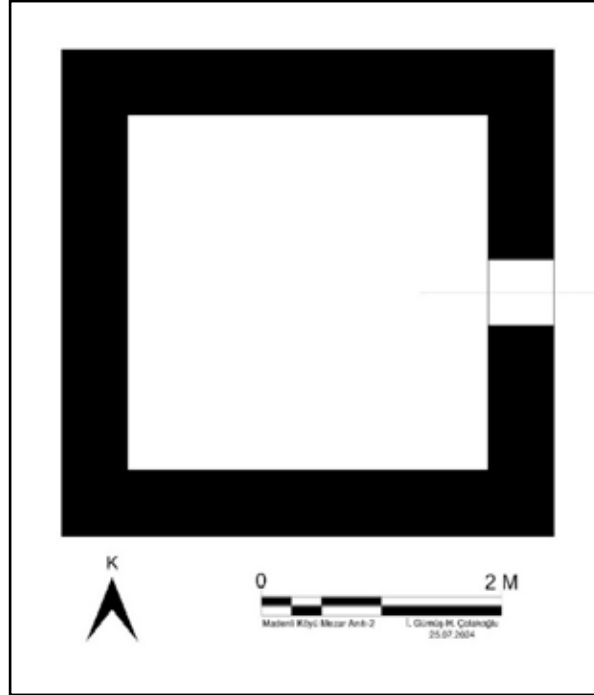
Çizim 8: Akören Köyü Kuzey Kilise Planı

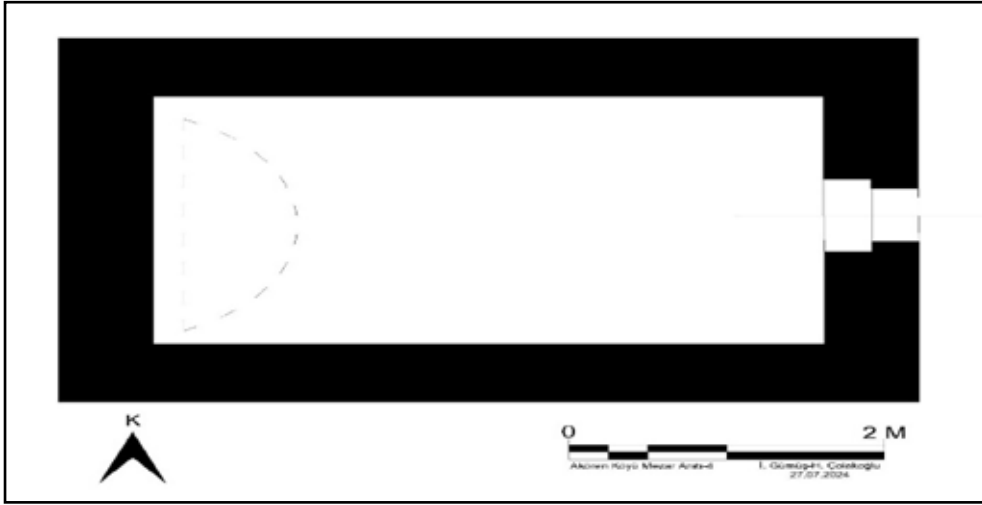
Çizim.9: Yeniköy Mezar Anıtı I Planı

Çizim 10: Akören Köyü Mezar Anıtı I Planı

Çizim 11: Madenli Köyü Mezar Anıtı II Planı

Çizim 12: Akören Köyü Mezar Anıtı IV Planı

Resim 1: Yeniköy (Gireği) Kalesi

Resim 2: Meydan Kalesi Planı

Resim 3: Sarı Çiçek Kalesi

Resim 4: Tamrut Kalesi

Resim 5: Yeniköy (Gireği) Kızıl Kilise

Resim 6: Mazılık Köyü Kilisesi

Resim 7: Akören Köyü Güney Kilise

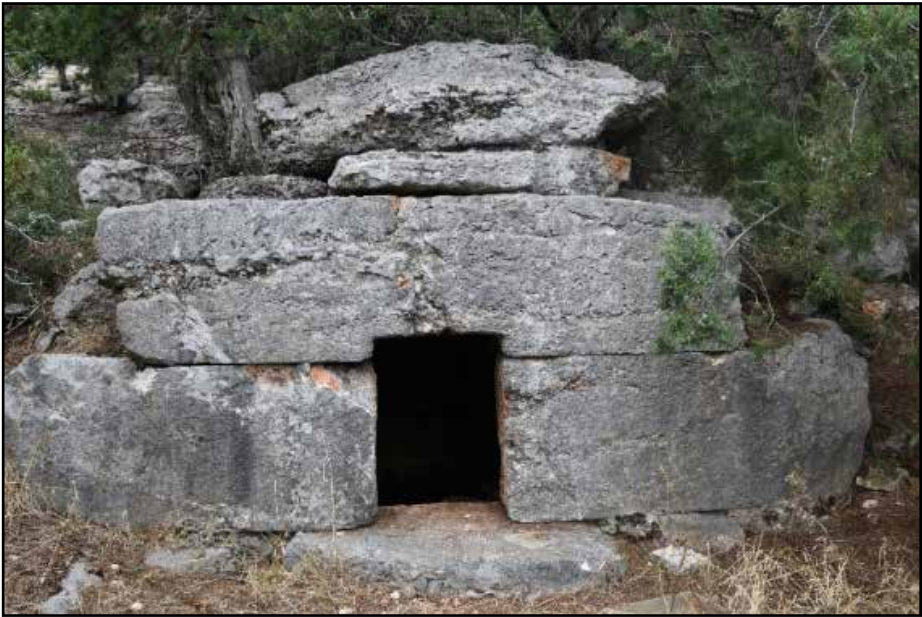
Resim 8: Akören Köyü Kuzey Kilise

Resim 9: Yeniköy Mezar Anıtı I

Resim 10: Akören Köyü Mezar Anıtı I

Resim 11: Madenli Köyü Mezar Anıtı II

Resim 12: Akören Köyü Mezar Anıtı IV

NEVŞEHİR İLİ VE İLÇELERİ DEMİR ÇAĞI-ROMA DÖNEMİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2024

Handan YILDIZHAN*

“Nevşehir İli ve İlçeleri Demir Çağı-Roma Dönemi YüzeY Araştırması Projesi”nin 2024 yılı çalışmaları Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün izinleri ve Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Rektörlüğünün araç desteğiyle eylül ayında gerçekleştirilmiştir.¹

1. ARAŞTIRMALAR

2024 yılı çalışmaları araştırma programında belirtildiği gibi ağırlıklı olarak Kozaklı ilçesinde sürdürülmüştür. Gerek Kozaklı-Nevşehir gerekse Kozaklı beldeleri arasındaki mesafenin uzun oluşu gün içinde harcanan zamanın bir bölümünün araştırma lokasyonlarına ulaşmak için kullanılmasına neden olmuştur. Buna karşın ilçe sınırları içinde yer alan arkeolojik birimlerin tamamı incelenmiştir. Bu kapsamda sırasıyla Kozaklı ilçesine bağlı Kanlıca, Özce, Karahasanlı, Kızılkoyunlu, Yassıca, Küllüce, Doyduk, Çayıçi, Kalecik, Büyükyeğli, Kapaklı beldelerinde olmak üzere on bir merkezde toplam yirmi dört arkeolojik birim (Harita: 1.1-1.24) incelenmiştir. Diğer yandan, Kozaklı-Avanos ilçeleri arasındaki sınırda yer alması bakımından Avanos’a bağlı Kalaba beldesinde bulunan Karayusuf Höyüğü de 2024 yılı araştırmalarına dâhil edilmiştir (Harita: 1.25).

1. A. AVANOS

Avanos ilçesinin kuzeydoğusuna konumlanan Karayusuf Höyüğü, Kozaklı- Kalaba sınırında yer alıyor olması nedeniyle bu yıl Avanos ilçesinde incelenen tek arkeolojik yerleşimdir.

1. A. 1. Kalaba

1. A. 1. a. Karayusuf Höyüğü

Karayusuf Höyüğü (Resim: 1a, Harita: 1.25) Kalaba Kayseri Kara Yolu üzerinde yer almakta olup, Kalaba merkeze 0,44 km mesafededir. 55 m yarıçapa ve 17 m yüksekliğe, yaklaşık 8.903,06 m² alana sahip höyük ilk kez Omura başkanlığındaki bir ekip tarafından 1990 yılı Orta Anadolu’da yürütülen yüzeY araştırmaları sırasında saptanmıştır. Araştırma sonuçlarına ilişkin yayınında Omura (1992, s. 547) höyükte Orta-Son Tunç Çağı ile Demir Çağı Seramiğinin temsilinden bahsetmekte, buna karşın herhangi bir çizim ya da fotoğrafa yer vermektedir. Ancak bir yıl sonra tamladığı doktora tezi kapsamında burada bulunmuş

* Dr. Öğr. Üyesi Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 50300, Nevşehir/Türkiye, handanyildizhan@nevsehir.edu.tr, ORCID NO: 0000-0020-5623-2316.

1 Çalışmalarda Bakanlık Yetkili Uzmanı olarak Kayseri Müzesi Müdürlüğü’nden Özlem Elbistan yer almıştır.

Alişar III seramiğine ait üç adet çanak parçasını (Omura, 1991, s. 134, Şek. 361²-363) değerlendirmiştir. Höyük aynı yıl Sever başkanlığındaki bir başka ekip tarafından da ziyaret edilmiş yüzey buluntuları arasında Eski Tunç, Koloni Çağı, Helenistik ve Bizans Dönemi'ne ait seramiklerle (Sever vd. 1990, s. 524-525, Res. 6-7) karşılaşıldığı ifade edilmiştir. Höyükte tarafımızdan gerçekleştirilen incelemelerde höyüğün güney, kuzey ve doğusunun modern evler tarafından tahrip edildiği gözlemlenmiştir. Höyüğün batı eteğinde ise Alişar III Seramiğine ait seramik parçalarıyla (Resim: 1b) karşılaşılmıştır. Höyüğün güneydoğu eteğinde Tunç Çağı Kırmızı Astarlı Seramik türlerinin ağırlıkta olduğu gözlemlenmiştir. Demir Çağı höyük genelinde az sayıda örnekle (Resim: 1c) temsil edilirken, güneyde höyüğün tepe bölümünde az sayıda Geç Helenistik-Roma Dönemi Seramiği (Resim: 1d) tespit edilmiştir. Daha önceki araştırma sonuçları ile bir bütün halinde değerlendiren bu veriler höyüğün İlk Tunç Çağı'ndan itibaren Bizans Dönemi'ne kadar kesintisiz olarak yerleşim gördüğünü kanıtlar niteliktedir.

1. B. KOZAKLI

Kozaklı'da sürdürülen araştırmalar ilçenin kuzey, kuzey-batı, batı, güneybatı ve güneydoğu yönlerinde belirlenen güzergâhtaki, toplam on bir beldede gerçekleştirilmiştir. Çalışmalar kapsamında; dokuz höyük (Harita: 1.1-1.6, 1.8, 1.13, 1.16) yerleşiminin yanı sıra bir kaya-tepe yerleşimi (Harita 1.24), beş tümülüs (Harita: 1.7, 1.9-1.12), dört kaya mezar (Harita: 1.14-1.15, 1.17, 1.20) ile beş kurgan tipi mezar (Harita: 1.18-1.19, 1.21-1.23) incelenmiştir. İncelenen alanlar kuzeyden başlayarak saat yönün tersine, kuzeydoğuya doğru şöyledir;

1. B. 1. Kanlıca

1. B. 1. a. Kanlıca Höyüğü

Kozaklı'nın kuzeydoğusundaki Kanlıca beldesinin 9, 14 km kuzeydoğusunda ve Çöplü Çiftliği'nin ise 3,22 km kuzeybatısında bulunan höyüğün (Harita: 1.1), kuzey ve kuzeybatısında oldukça derin açılmış kaçak kazı çukurlarıyla (Resim: 2a) karşılaşılmıştır. Yöre halkı tarafından Kül Höyük olarak da adlandırılan höyük doğu, güney ve güneydoğusunda yer alan tarlalar nedeniyle tarımsal faaliyetlerden zarar görmektedir. Höyük yaklaşık 32,61 m yarıçapa, 5 m yüksekliğe ve 3. 346,60 m² alana sahiptir. Höyükte tespit edilen seramikler (Resim: 2b-e) höyüğün yoğun olarak Geç Neolitik (?)-Kalkolitik ve Tunç Çağı'nda yerleşime sahne olmasına karşın, zayıf da olsa Demir Çağı ile Helenistik ve Roma Dönemlerinde de iskân gördüğüne işaret etmektedir. Kanlıca höyük üzerinde tespit edilen Geç Neolitik (?)-Kalkolitik Çağ Seramikleri (Resim: 2b), şimdilik Kozaklı'daki en erken yerleşimin Kanlıca Höyük'te gerçekleştiğini göstermesi bakımından önemlidir. Höyük üzerinde tes-

2 Omura söz konusu bu parçanın Karum'un III. ve IV. yapı katlarında açığa çıkartılan Alişar III seramikleriyle çağdaş olduğunu belirtmektedir.

pit edilen bu buluntular ayrıca son yıllarda Nevşehir civarında tespit edilen Geç Neolitik (?) -Kalkolitik Çağ yerleşimlerine bir yenisini daha eklemektedir.

1. B. 2. Özce

1. B. 2. a. Özce Höyüğü

İlk kez bu araştırma kapsamında tespit edilen Özce Höyüğü (Harita: 1.2), Özce beldesinin 1, 18 km kuzeybatısında yer alır. Kozaklı'nın da en kuzeybatısında yer alan höyük, bir ovaya açılan vadinin tabanına konumlanmıştır. Oldukça sivri bir tepe görünümü arz eden höyük (Resim: 3a), 33 m yüksekliğe ve 0,77 hektarlık bir alana sahiptir. Höyük üzerindeki pek çok kaçak kazı alanında tespit edilen seramikler (Resim: 3b-c) buradaki yerleşimin Demir Çağı ile Helenistik ve Roma Dönemlerinde gerçekleşmiş olduğunu göstermektedir.

1. B. 3. Karahasanlı

Kozaklı'nın kuzeybatısında yer alan Karahasanlı beldesinde incelenen iki höyük yerleşimi bulunmaktadır.

1. B. 3. a. Özbek Yurdu Höyüğü

Karahasanlı beldesinin 4, 56 km ve Özce Höyüğü'nün ise 3, 18 km kuzeybatısında yer alan Özbek Yurdu Höyüğü (Harita: 1.3, Resim: 4a) Karahasanlı-Sarıkent yolu üzerinde yer alır. Höyüğün güneydoğusundan Kalaycık Deresi geçmektedir. Bu dere tıpkı Özce Höyüğü'nde olduğu gibi Özbek Yurdu Höyüğü'nün de bulunduğu yerde konumlanmasındaki en büyük etkidir. İlk defa Omura tarafından tespit edilmiş olan höyükte MÖ III.-I. binyıl seramik buluntuları gözlemlenmiştir. Buluntularının büyük bir çoğunluğunun Erken Tunç Çağı'nın son safhasına ait boyalı çanak çömlek parçaları olduğunu ifade eden Omura bu parçalardan iki tanesini doktora tezi kapsamında değerlendirmiştir (Omura, 1991, s. 132-133, Şek. 358-359). Etrafındaki tarımsal faaliyetler nedeniyle orijinal koturunu kaybetmekte olan höyüğün korunan yüksekliği 4 m'dir. Höyük üzerinde ve etrafındaki tarlalarda tespit edilen seramik buluntular (Resim: 4b-e) buradaki ilk yerleşimin MÖ III.-II. binyıldan itibaren gerçekleşmiş olduğunu, Demir Çağı ile Helenistik ve Roma Dönemi'nde de devamlılık gösterdiğini kanıtlar niteliktedir. Höyükte bulunan yeşil sırlı tek bir seramik parçası (Resim: 4.e, sol alt) ve höyüğün batısındaki tepelik alanda tespit edilen, olasılıkla, Orta Çağ'a ait bir mezarlık da höyükteki yerleşimin Orta Çağ'da da devam etmiş olabileceğini düşündürmektedir.

1. B. 3. b. Özce Höyük

Özce Höyük Karahasanlı beldesinin 1,4 km kuzeybatısındaki Karahasanlı Höyük Mevkii'nde yer alır (Harita: 1.4). Ulusal envantere Özce Höyük olarak kaydedilen ve yöre halkı tarafından Gökçe Höyük olarak da adlandırılan bu yerleşimin burada kurulmasındaki en önemli etken, höyüğü batısından çevreleyen Kalaycık Deresi'dir. Yaklaşık olarak 66,05 m yarıçapa, 13.717,3 m² alana sahip höyük, etrafındaki yoğun tarım faaliyetleri nedeniyle gerçek koturunu ve yüksekliğini kaybetmiş görünmektedir. Höyüğün güney ve kuzeybatısında tespit edilen az sayıdaki seramik parçaları buradaki yerleşimin ağırlıklı olarak Erken Tunç, Helenistik ve Roma Dönemlerinde gerçekleşmiş olduğuna işaret etmektedir. Günümüzde höyüğün doğu ve kuzeydoğusunda bir sıcak su kaynağı da tespit edilmiştir. Bu durum yer altı termal suları açısından zengin bir konuma sahip olan Kozaklı için şaşırtıcı bir durum değildir.

1. B. 4. Karasenir

1. B. 4. a. Karasenir Höyüğü

Karasenir beldesinin 2,72 km kuzeybatısında bulunan Karasenir Höyüğü (Harita: 1.5, Resim: 5a) 200 m çapı ve 24 m yüksekliğiyle bölgenin büyük höyükleri arasında yer almaktadır. Konum olarak Karasu nehrinin batısında kalan höyüğün doğusu ve tepe noktası kaçak kazı faaliyetleriyle tahrip edilmiştir. Höyüğün etrafını 360 derece çevreleyen tarlalardaki tarımsal faaliyetler nedeniyle gerçek koturunu ve yüksekliğini her geçen gün kaybetmek üzere olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum höyüğün kuzeybatısında daha da hissedilir hâle gelmiştir. İlk kez Omura (1990, s. 72, Res. 6.1-4, Res. 21-22) tarafından incelenen höyük yüzeyinde tespit edilen Alişar III Seramikleri doktora tezinde (Omura, 1991, s. 131-132, Şek. 351-355) değerlendirilmiştir. Tarafımızdan höyük üzerinde gerçekleştirilen incelemelerde MÖ III. binyıl (Resim: 5b) ve Koloni Çağı Seramiklerinin (Resim: 5c, sağ) yanı sıra; Hitit İmparatorluk Dönemi (Resim: 5c, sol), Demir Çağı (Resim: 5d), Helenistik ve Roma Dönemleri (Resim: 5e) ile Orta Çağ'a ait seramik parçalarıyla (Resim: 5e, sağ orta) karşılaşılmıştır. Höyük üzerinde ve etrafındaki tarlalarda tespit edilen seramiklerden anlaşıldığı kadarıyla höyüğün Erken Tunç Çağı'ndan başlamak üzere Orta Çağ da dâhil olmak üzere kesintisiz olarak iskân edilmiş olduğu gözlenmiştir. Kozaklı'nın kuzeybatısında incelediğimiz bir diğer höyük yerleşimi ise Kızılkoyunlu beldesindeki Eski Kozaklı Höyüğü'dür.

1. B. 5. Kızılkoyunlu

1. B. 5. a. Eski Kozaklı Höyüğü

Kozaklı ilçesine bağlı, Kozaklı-Şefaattli Kara Yolu'nun 3,10'uncu km'sindeki Kızılkoyunlu köyünün 0,88 km kuzeydoğusunda konumlanan höyüğün (Harita: 1.8, Resim: 6a)

batısı ve güneybatısında Koca Dere, güney eteğinde ise Çayır Deresi akmaktadır. Söz konusu bu dereler höyüğün burada kurulmasındaki en önemli etken olmalıdır. Yüksekliği yer yer 20 m'yi bulan höyüğün en sarp yeri kuzeyde yer alır. Höyüğün kuzey eteğinde bugün hâlâ kara yolundan geçenlerce kullanılan bir de çeşme bulunmaktadır. Kara yolunun sağ tarafında ise modern bir mezarlık yer alır. Ulusal envanterde Eski Kozaklı Höyüğü olarak kayıtlı bulunan ve ilk kez Omura tarafından ziyaret edilen höyük onun tarafından Hacımusa Höyük olarak adlandırılmıştır. Omura höyük üzerinde tespit ettiği Alişar III Seramiklerini (Omura 1990, s. 129, Şek. 346-348) doktora tezinde değerlendirmiştir. Höyük üzerinde ve etrafını çevreleyen tarım arazisinde tarafımızdan gerçekleştirilen incelemelerde tespit edilen seramikler (Resim: 6b-d) höyük üzerindeki yerleşimin MÖ III binyıl, Demir Çağı, Helenistik ve Roma Dönemlerinde gerçekleştiğinin bir göstergesidir. Eski Kozaklı höyüğünün güneyinde, Kızılkoyunlu köyünün kenarında kurulduğu anlaşılan ve Kızılhöyük Mevkii adıyla anılan tepe sırtında ise iki tümülüs mezar bulunmaktadır.

1. B. 5. b. Kozaklı Tümülüsleri 1-2

Biri Kızılkoyunlu köyünün 300 m güneyi diğeri ise 500 m güneydoğusunda, Kızıl Höyük Mevkii'nde konumlanan iki tümülüs mezar (Harita: 1.9-1.10, Resim: 7a-7b) Kızılkoyunlu peyzajında hemen dikkati çekmektedir. Tümülüslerden güneyde olanı Kozaklı Tümülüsü 1 (Resim: 7a) adıyla bilinmektedir. Tümülüs 9 m yüksekliğe sahip olup, 986, 65m²'lik bir alanı kaplamaktadır. Biri güneybatıda diğeri ise tepe noktasında olmak üzere tümülüsün kaçak kazlar yoluyla tahrip edildiği tespit edilmiştir. Bu tümülüslerden güneydoğuda yer alan Kozaklı Tümülüsü 2 (Resim: 7b) ise 6 m yüksekliğe sahip olup, 1,560 m²lik bir alanı kaplamaktadır. Kozaklı Tümülüsü 2'de gerçekleştirilen incelemelerde tümülüsün tepe noktasından batıya doğru inen bir kaçak kazı alanıyla karşılaşılmıştır. Tümülüsün güneybatısında, üzerine oturduğu kayalık alanda, ana kayanın tıraşlanmasıyla oluşturulmuş, mezarla ilişkili olabilecek dikdörtgen bir tören alanının varlığı da tespit edilmiştir. Hafif iç bükey olarak şekillendirilmiş bu alanda dikkatli bakıldığında kırmızı boyayla belirlenmiş dairesel hatların varlığı yer yer gözlemlenebilmektedir.

1. B. 6. Yassıca

1. B. 6. a. Karaçayır Höyük

Karaçayır Höyük, Kozaklı'nın 17,49 km kuzeybatısında ve Yassıca köyünün 1,42 km kuzeyindeki Koğhöyük Mevkii'nde yer alır. 58,3 m yarıçaplı, 10.556 m² alana sahip höyüğün (Harita: 1.6, Resim: 8a) yüksekliği 3 m'dir. Höyük üzerinde ve etrafında tespit edilen seramikler (Resim: 8b) höyüğün yoğun olarak Erken Tunç Çağı'nda yerleşim gördüğüne, az sayıdaki Demir Çağı Seramiğine ait buluntular (Resim: 8c) ise höyükteki yerleşiminin Demir Çağı'nda da devam ettiğine ışık tutar niteliktedir.

1. B. 7. Küllüce

1. B. 7. a. Küllüce Tümülüsü 1

Kozaklı'nın batısında, Küllüce köyünün yaklaşık 1,63 km güneydoğusunda bir tümülüs mezar tespit edilmiştir. Küllüce Tümülüsü 1 adıyla bilinen mezar (Harita: 1.7) Çatal Höyüğü'nün yer aldığı ovaya hâkim bir tepelik alanın uç noktasına inşa edilmiştir. Bu tümülüsün güneybatısından Çerçi Höyüğü, güneydoğusundan ise Çatal Höyüğü görülebilmektedir. 11 m yüksekliğe, 26,29 m yarıçapa sahip tümülüsün kuzeybatı bölümü ve tepe noktası kaçak kazılar sonucunda tahrip olmuştur.

1. B. 8. Çayıçi

1. B. 8. a. Çatal Höyüğü

Kozaklı'nın batısında yer alan Çayıçi köyünün 1,69 km kuzeyine konumlanan höyük, Tepetarla sırtının kuzey ucundaki Çatal Höyük Mevkii'nde yer alır (Harita: 1.13, Resim: 9a). 1,9 hektarlık bir alanı kaplayan höyüğün batısından Gökpınar, doğusundan ise Kalaycık Deresi geçmektedir. Anlaşıldığı üzere höyük su kaynakları açısından zengin bir yerde konumlanmıştır. Tarımsal faaliyetler nedeniyle tarla haline dönüşmüş kuzey bölümüyle höyük, kuzey ve güney olmak üzere iki tepecik şeklinde yükselmektedir. Bu morfolojik özellik höyüğe bugünkü adını kazandırmaktadır. Yüksekliği 14 m'ye kadar ulaşan höyükte yerleşimin sadece höyük ve etkilerinde değil aynı zamanda höyüğün üzerine oturduğu ova da da devam ettiğini gösterir seramik buluntular (Resim: 9b-c) tespit edilmiştir. Bu verilere göre höyük, zayıf Erken Tunç Çağı buluntularına karşın Geç Demir Çağı ile Helenistik ve Roma Dönemlerinde iskân edilmiş bir taşra yerleşimi görünümündedir.

1. B. 9. Doyduk

1. B. 9. a. Çerçi Höyük

Höyük Kozaklı'nın 10,27 km güneybatısında, Kalecik köyünün 2,80 km kuzeyindeki Çerçi Höyük Tepesi Mevkii'nde yer alır (Harita: 1.16, Resim: 10a). Fazlaca yüksek olmayan doğal bir kayalık sırt üzerinde yer alan höyük 60 m yüksekliğe sahiptir. 1,86 hektarlık bir alanı kaplayan höyüğün en sarp yeri kuzeyde yer alır. Höyük üzerinden ele geçen seramikler (Resim: 10b-c) höyükteki Demir Çağı, Helenistik ve Roma Dönemi yerleşimlerine işaret etmektedir.

1. B. 9. b. Çerçi Höyüğü Kurganları 1-2

Çerçi Höyüğü'nün üzerine oturduğu kayalık sırtın güneybatı düzleminde aralarında 4 m mesafe bulunan, çapları 24 ile 26 m, korunan yükseklikleri ise 10 ile 5 cm arasında değişen iki kurgan tipi mezar (Harita: 1.18-1.19) kayıt altına alınmıştır. Mezarların kaçak

kazılar ile tahrip olduğu gözlemlenmiştir. Yanlışlıkla tümülüs mezar olarak tescil edildiği anlaşılan, bölge ölü gömme geleneği içinde örnekleriyle sıklıkla karşılaştığımız bu kurgan tipi mezarın gerek yükseklikleri gerekse yapısal özellikleri dikkate alındığında ulusal envanter kayıtlarında tümülüs mezardan ziyade kurgan tipi mezarlar olarak adlandırılması bilimsel açıdan daha doğru olacaktır.

1. B. 9. c. Çerçi Höyüğü Kaya Mezarları 1-4

Çerçi Höyüğü'nde gerçekleştirilen incelemelerde höyük çevresinde dört adet kaya oyma mezar tespit edilmiştir (Harita: 1.14-1.15, 1.17, 1.20, Resim: 1a-d). Bunlardan iki tanesi bağımsız kaya mezarları olup, (Harita: 1.14, 1.20, Resim: 11a, 11d.), diğer ikisi ise höyüğün yerleştiği kayalık sırtın güneybatı ve kuzeybatısındaki dik yüzlerde yer alır. Bu mezarlardan 2-4 numaralı olanlarının (Resim: 11b-d) Çerçi Höyüğü sit sınırları içine dâhil edilerek tescillendiği, bizim burada Çerçi Höyüğü Kaya Mezar 1 olarak adlandırdığımız güneybatıda yer alan bağımsız kaya mezarının (Resim: 11a) ise Kaya Oyma Mezar adıyla tescillendiği tespit edilmiştir.

1. B. 10. Kapaklı

1. B. 10. a. Kapaklı Kurganları 1-3

Kozaklı'nın güneydoğusundaki Kapaklı beldesinin yaklaşık 0,87 km kuzeydoğusunda yer alan, Üçtepeler mevki adıyla bilinen kayalık tepenin doğu sırtında, yükseklikleri 80 cm ile 1 m, çapları ise 12-32 m arasında değişen üç adet kurgan tipi mezar tespit edilmiştir (Harita: 1.21-1.23). Mezarların kaçak kazı sonucu tahrip edildikleri gözlemlenmiştir.

1. B. 10. b. Asmalı Dere Mevkii Yerleşim Yeri

Kapaklı beldesinin 2,94 km güneydoğusunda, Kozaklı Yozgat il sınırları arasında Asmalı Dere Mevkii'nde bir kaya-tepe yerleşimi (Harita: 1.24, Resim: 12a) tespit edilmiştir. Yüzeyde bulunan az sayıdaki seramik buluntulardan (Resim: 12b) anlaşıldığı kadarıyla bu kırsal yerleşimi Geç Helenistik-Roma Dönemi'ne tarihlemek mümkündür.

1. B. 11. Büyükyazlı

1. B. 11. a. Büyükyazlı Tümülüsleri 1-2

Kozaklı'nın kuzeydoğusundaki, Büyükyazlı beldesinin 0,31- 0,61 km güneybatısında bulunan Kayabaşı sırtının güney ve güneydoğusunda olmak üzere inşa edilmiş iki tümülüs mezar (Harita: 1.11-1.12, Resim: 13a-b) incelenmiştir. Birbirine 0, 31 km mesafede yer alan mezarlardan 14 m yüksekliğe sahip Büyükyazlı Tümülüsü 1'in kuzeydoğusunun kaçak kazılar sonucu tahrip olduğu gözlemlenmiştir.

2. DİJİTAL BELGEME ÇALIŞMALARI

YÖK tarafından 12 Kasım 2021’de Üniversiteler Arası İhtisaslaşma Programına dâhil edilen Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi ihtisaslaşma alanı olarak “Doğal ve Kültürel Miras Turizmi Alanı”nı seçmiştir. Bu kapsamda kurulan İhtisaslaşma Koordinatörlüğünün ardından Turizm Araştırmaları Enstitüsü bünyesinde 2024’te Kültürel Miras Dijital Belgeleme Eğitim, Uygulama ve Araştırma Merkezi kurulmuştur. 2024 yılı arazi sezonunda gerçekleştireceğimiz çalışmalarda yukarıda bahsi geçen merkezin imkânlarından faydalanılmıştır. Bu amaçla İhtisaslaşma Koordinatörlüğü tarafından desteklenen bir proje kapsamında söz konusu merkezle gerçekleştirdiğimiz iş birliği sayesinde daha önceki araştırma sezonlarında tespit ederek, tescil önerisinde bulunduğumuz Tuzköy, Çat ve Derinkuyu beldelerindeki kaya nekropollerinde dijital belgelemeye elverişli kaya mezar örnekleri üzerinde bir dizi lazer tarama çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Resim: 14a-c). Çalışma kapsamında ilk olarak Çat, Derinkuyu ve Tuzköy beldelerindeki kaya mezarları barındıran kültürel miras alanlarında Leica RTC360 yersel lazer tarama cihazı ile milimetre hassasiyetinde yapıların üç boyutlu ölçümü gerçekleştirilmiştir. Söz konusu 3D lazer tarama çalışmaları mimari ölçümlerde ve kültürel miras kayıtlarında röleve projeleri için gerekli olan yüksek geometrik doğruluklu yoğun nokta bulutu ve ayrıca ortoimage (nokta bulutu ile eşleşmiş ölçekli fotoğraf) görüntülerinin oluşturulması konusunda çözümler sunmaktadır. Bu çalışmalarla, kaya mezarlarının mevcut durumu üç boyutlu şekilde bilgisayar ortamına aktırılmış olup, elde edilecek plan ve kesitlerle süreç içerisinde alanda oluşacak herhangi bir deformasyon ya da doğal etkiler sonucunda oluşacak değişiklikler milimetrik hassasiyette incelenebilecektir.

GENEL DEĞERLENDİRME

Önceki yıllarda olduğu gibi bu yıl da çalışmanın amacı antik kaynaklardan da edinilen bilgiler çerçevesinde Nevşehir ve yakın çevresinin Demir Çağı-Roma Dönemi aralığına ait arkeolojik verileri saptamak ve değerlendirmek olmuştur. Bu çerçevede Demir Çağı, Helenistik ve Roma Dönemi yerleşimlerinin yapısı, birbirleriyle olan ilişkileri ve buna bağlı olarak birbirini izleyen dönemlerdeki değişim ve gelişim süreçleri takip edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda 2024’te Avanos ve Kozaklı ilçe sınırları içinde incelenen ve arkeolojik buluntu veren lokasyonlarda; küçük, orta ve büyük ölçekli, biri ilk kez tespit edilmiş, toplam on höyük yerleşiminin yanı sıra bir kaya-tepe yerleşimi, ikisi yeni tespit, beş adet tümülüs, dört adet kaya mezarı ve üçü yeni tespit beş adet kurgan tipi mezar incelenerek kayıt altına alınmıştır. 2024 yılı araştırma sezonunda Kızılırmak nehrinin kuzeyinde, Kozaklı beldesinde sürdürdüğümüz çalışmalar kapsamında incelenen höyük yerleşimlerinin büyük çoğunluğunun akarsu ya da yer altı su kaynaklarının şekillendirdiği tarıma elverişli ovalık alanlarda yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Karaçayır Höyük’te olduğu gibi bazı istisnalar olsa da incelenen höyük yerleşimlerindeki kültürel devamlılık Erken Tunç Çağı’ndan Roma Dönemi sonlarına, hatta birkaçında Orta Çağ’a kadar önemli ölçü-

de takip edilebilmiştir. Araştırma bölgesinde tespit edilen mezar tipleri, Nevşehir'in diğer beldelerinde önceki yıllarda tespit ettiğimiz (Yıldızhan, 2022, s.36-40; Yıldızhan, 2023, s. 180-181; 185-186, Res. 2-4, 12; Yıldızhan, 2024, s.243-245, Res.10c-e, Res.11-13) tipolojik çeşitliliğin devamı niteliğindedir.

Çalışma sezonunda saha çalışmalarının yanı sıra daha önceki araştırma sezonlarında tespit ettiğimiz nekropol alanlarında bulunan kaya mezarların dijital belgeleme çalışmaları da gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede belgelemeye elverişli toplam altmış bir kaya mezarın ortofoto ve 3D modelleme çalışmalarını içeren dijital belgeleme çalışmalarının arazi ayağı tamamlamıştır. Bu çalışmalar neticesinde elde edilen veriler yalnızca Kapadokya bölgesindeki ölü gömme geleneklerine ve bu gelenekleri yaratan antik çağ insanların ölüme karşı geliştirdiği bakış açısına değil, mevcut buldukları toplumsal sınıf, sahip oldukları etnik kimlik ve gündelik hayatları hakkında barındırdığı pek çok unsuru da tespit etmemize olanak sağlamıştır. 2019-2024 yılları arasında gerçekleştirilen Nevşehir'in Demir Çağı, Helenistik ve Roma Dönemlerine ait kültür envanterinin belirlenmesi ve bölgenin bu dönemlerine ait eski yerleşim dokusunun açığa çıkartılmasını hedefleyen yüzey araştırmalarının sonuçları Nevşehir ve yakın çevresindeki höyüklerinin az bilinen karakterini anlaşılır hâle getirmiştir. Dahası bugüne kadar hiç fark edilmemiş ve gereği gibi incelenmemiş yeni höyük yerleşimlerinin yanı sıra onlar gibi hiç bilinmeyen kaya mezar nekropollerini de görür hâle getirmiştir. Bu kapsamda bölgenin hiç bilinmeyen ölü gömme gelenekleri, ölü kültü ile ritüelleri ve dahası mezar tipolojisi hakkında da önemli bilgiler edinilmiştir. Bu proje geliştirdiği çalışmalar neticesinde elde ettiği sonuçlarla bölgelerarası ilişkilerin ve bölge yerleşimlerdeki yerel özelliklerin belirlenmesine de sağladığı katkılarla dikkate değer bir araştırma projesi niteliğindedir.

TEŞEKKÜR VE DÜZELTME

Çalışmamıza olanak sağlayan Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Rektörlüğüne ve tüm araştırma sezonları boyunca çalışmalarımıza eşlik eden bakanlığımızın yetkili müze ve koruma kurulu uzmanlarına içtenlikle teşekkür ederim. Kaya mezarlarında sürdürülen dijital belgeleme çalışmaları Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi (NEVÜ) İhtisaslaşma Koordinatörlüğü tarafından desteklenen DKMP-24/2 proje numaralı "Nevşehir ve Yakın Çevresindeki Kaya Mezarları ve Ölü Gömme Geleneklerinin Belgelememesi" başlıklı İhtisaslaşma Projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir. Sağladıkları destek için NEVÜ İhtisaslaşma Koordinatörlüğüne teşekkür etmek isterim. 2019 yılı araştırma sezonuna ait sonuçların yayınlandığı Bakanlığımızın 2019-2020 Yılı Yüzey Araştırmaları kitabı Cilt.2, sf. 37'de Şahinefendi beldesinde incelenen bir kaya mezarı ve Akhaimenid phiale parçasının bulunduğu yerleşim yeri sehven Orta Tepe olarak kayıt altına alınmıştır. Söz konusu yerleşim yeri hem sf.37'deki metinde hem de Resim 7'nin açıklamasında Örencik Tepesi olarak düzeltilmelidir.

KAYNAKÇA

Omura, S. (1990). 1989 Yılı Kırşehir, Yozgat, Nevşehir, Aksaray İlleri Sınırları İçinde Yürütülen Yüzev Araştırmaları, 8. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 28 Mayıs-1 Haziran 1990 Ankara, 69-89, Ankara.

Omura, S. (1991). *Anadolu'da III. Alişar Seramiği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ankara.

Omura, S. (1992). 1990 Yılı Orta Anadolu'da Yürütülen Yüzev Araştırmaları, 9. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 27-31 Mayıs 1991 ÇanakKale; 541-560, Ankara.

Sever H., Bayram, S., Çeçen, S., Menekşe, ř. (1992). 1990 Yılı Nevşehir, Niğde ve Aksaray İlleri Yüzev Araştırması, 9. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 27-31 Mayıs 1991 ÇanakKale; 523- 540, Ankara.

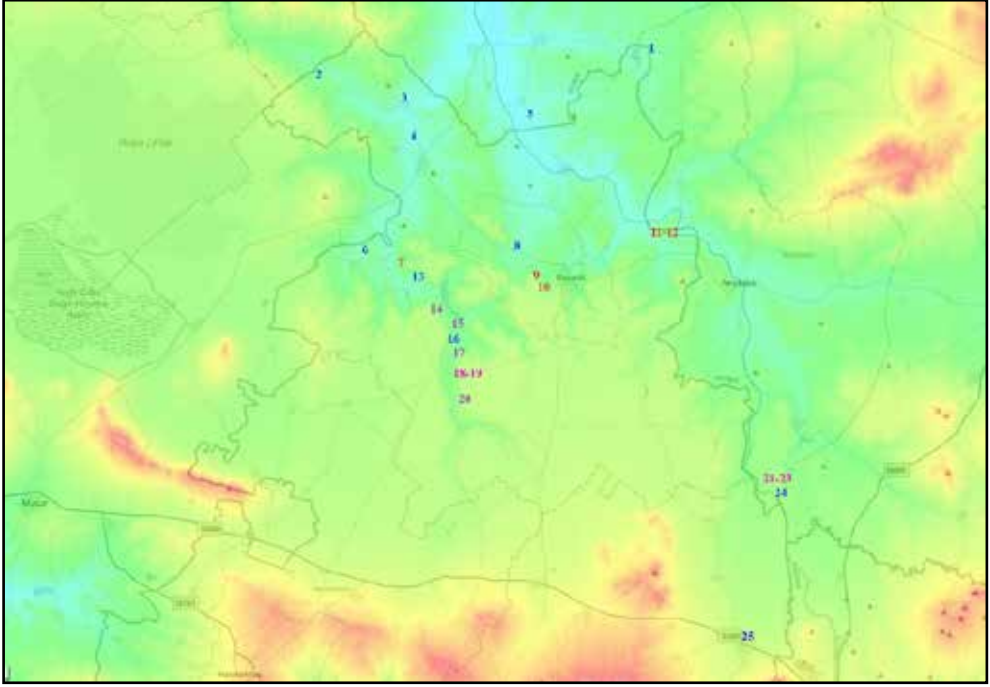
şenyurt, Y. (1999). Nevşehir İli 1998 Yılı Yüzev Araştırması, 17. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 24-26 Mayıs Ankara, 365-380, Ankara.

Yıldızhan, H. (2022). Nevşehir İli ve İlçeleri Demir-Roma Çağları Yüzev Araştırması 2019-2020, *2019-2020 Yılı Yüzev Araştırmaları*, Cilt 2, 31-50, Ankara.

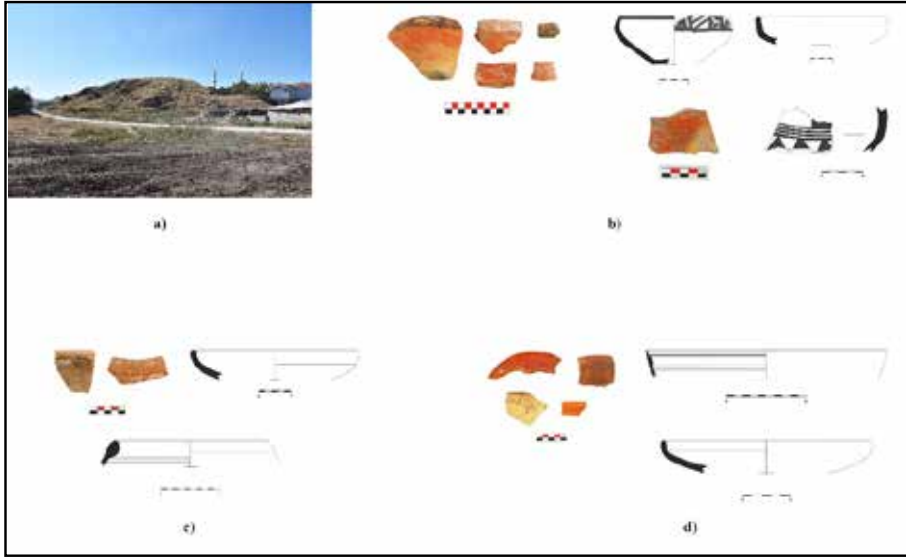
Yıldızhan, H. (2023). Nevşehir İli ve İlçeleri Demir Çağı-Roma Dönemi Yüzev Araştırması 2021, 38. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 23-27 Mayıs 2022 Denizli, Cilt 2, 179-195, Ankara.

Yıldızhan, H. (2024). Nevşehir İli ve İlçeleri Demir Çağı-Roma Dönemi Yüzev Araştırması 2022, 39. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 16-20 Ekim 2023 Ankara, Cilt 2, 237-255, Ankara.

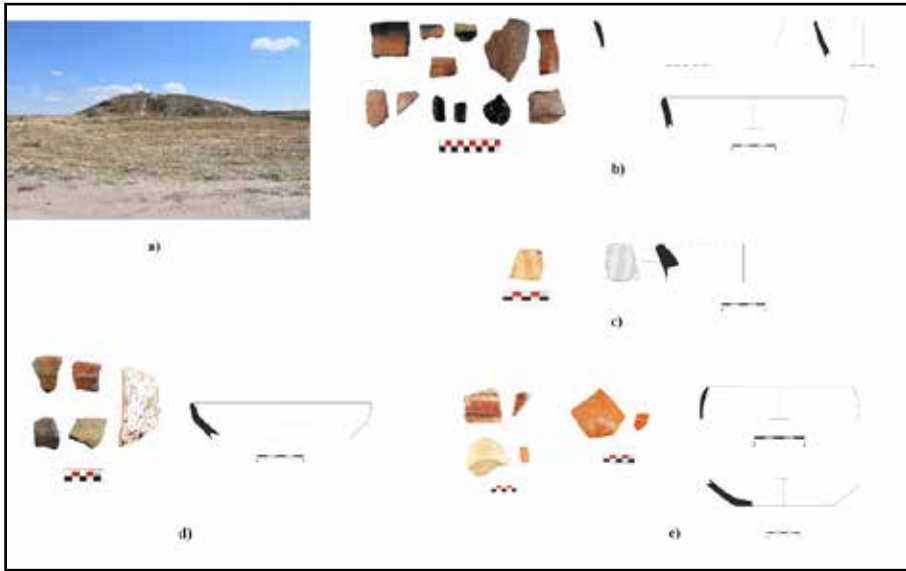
EKLER

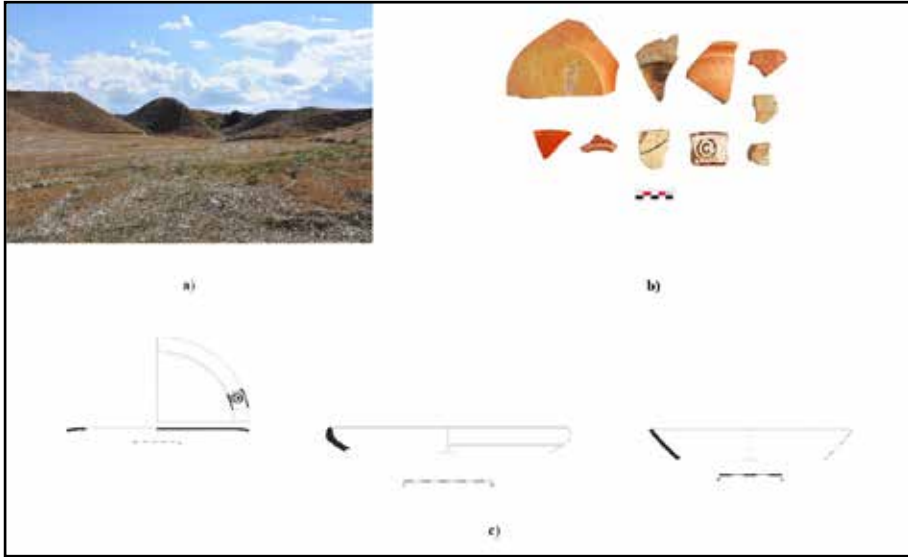
Harita 1: 2024'te araştırılan alanlar: 1) Kanlıca Höyük, 2) Özce Höyük (Özce), 3) Özbek Yurdu Höyüğü, 4) Özce Höyük (Karahasanlı), 5) Karasenir Höyüğü, 6) Karaçayır Höyük, 7) Küllüce Tümülüsü 1, 8) Eski Kozaklı Höyüğü, 9) Kozaklı Tümülüsü 1, 10) Kozaklı Tümülüsü 2, 11) Büyükyazlı Tümülüsü 1, 12) Büyükyazlı Tümülüsü 2, 13) Çatal Höyüğü, 14) Çerçi Höyüğü Kaya Mezarı 4, 15) Çerçi Höyüğü Kaya Mezarı 3, 16) Çerçi Höyüğü, 17) Çerçi Höyüğü Kaya Mezarı 2, 18) Çerçi Höyüğü Kurgan Mezar 1, 19) Çerçi Höyüğü Kurgan Mezar 2, 20) Çerçi Höyüğü Kaya Mezarı 1, 21) Kapaklı Kurgan Mezar 1, 22) Kapaklı Kurgan Mezar 2, 23) Kapaklı Kurgan Mezar 3, 24) Asmalı Dere Yerleşim Alanı, 25) Karayusuf Höyüğü

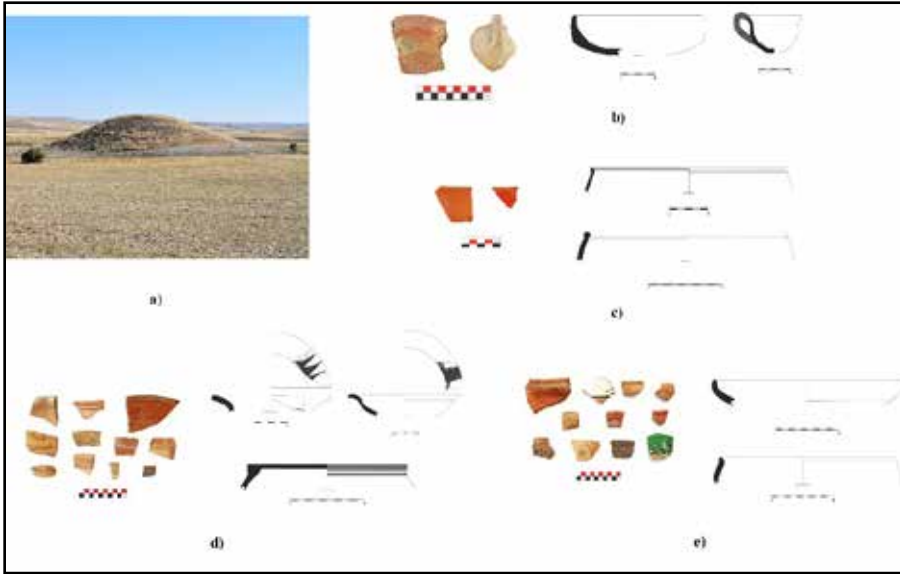
Resim 1: a) Karayusuf Höyüğü, b) III. Binyıl Seramikleri, c) Demir Çağı Seramikleri, d) Helenistik-Roma Dönemi Seramikleri

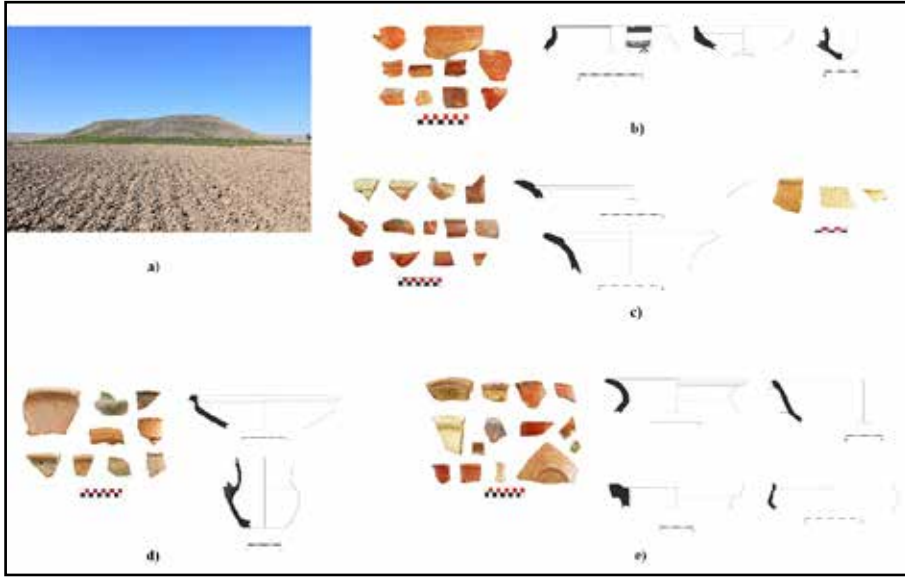
Resim 2: a) Kanlıca Höyük, b) Geç Neolitik (?)-Kalkolitik Çağ Seramikleri ve Obsidyen Aletler, c) III. Binyıl Seramiği, d) Demir Çağı Seramikleri, e) Helenistik-Roma Dönemi Seramikleri

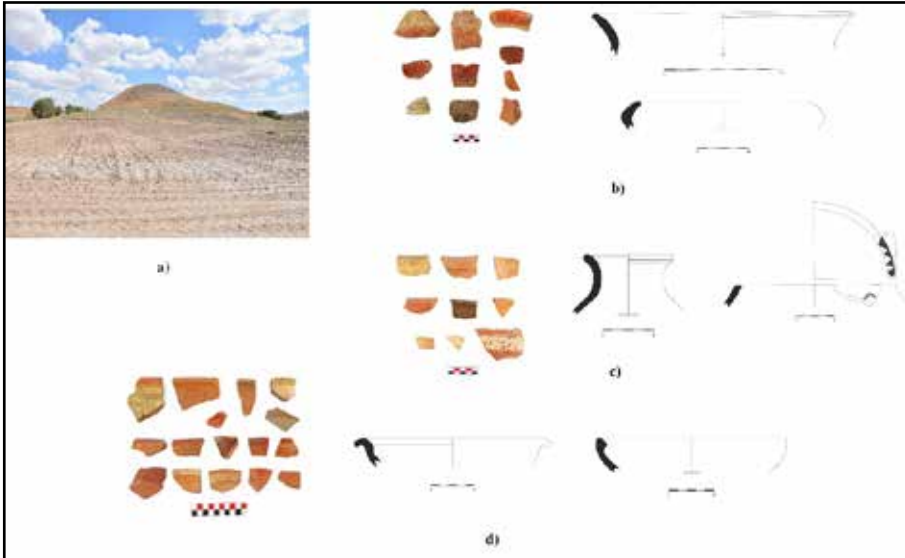
Resim 3: a) Özce Höyük, b-c) Helenistik-Roma Dönemi Seramikleri

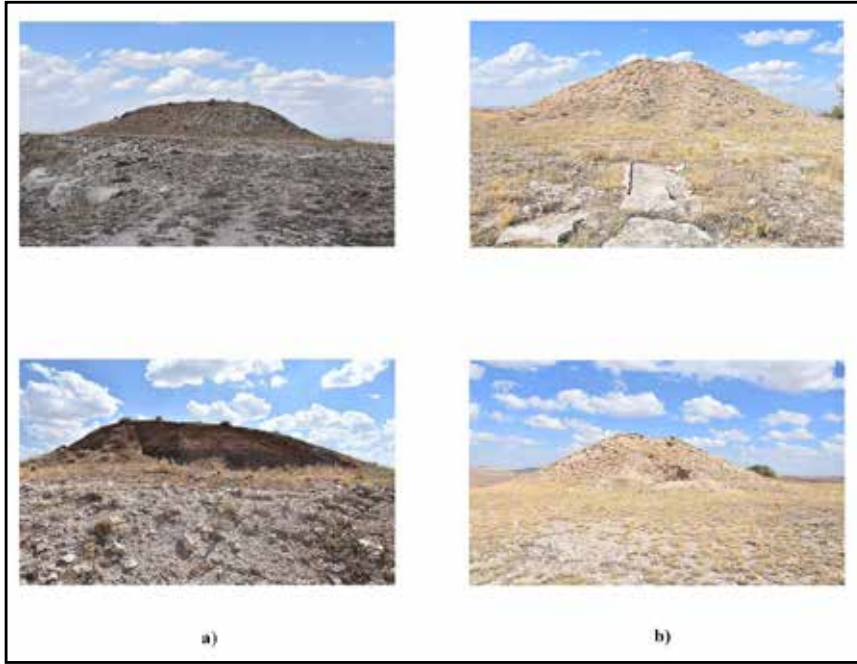
Resim 4: a) Özbek Yurdu Höyüğü, b) III. Binyıl Seramikleri, c) II. Binyıl Seramikleri, d) Demir Çağı Seramikleri, e) Helenistik-Roma Dönemi ve Orta Çağ Seramikleri

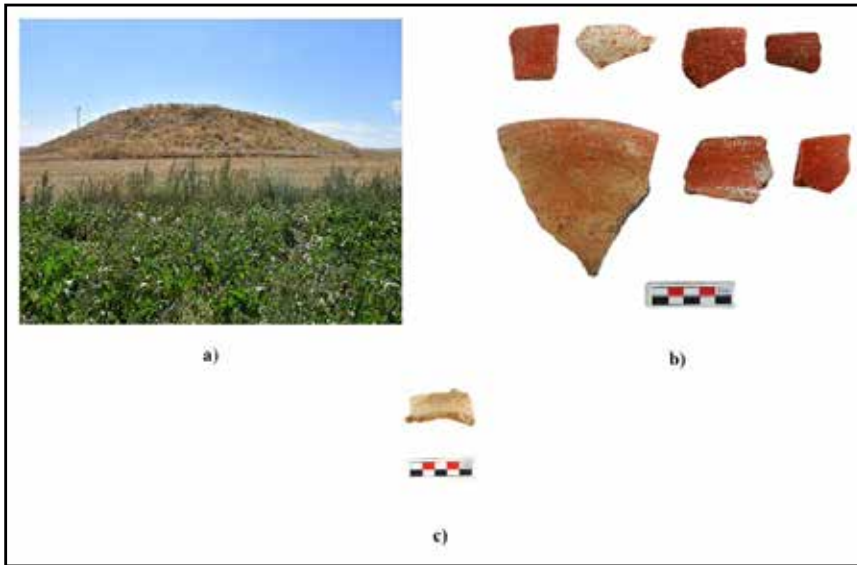
Resim 5: a) Karasenir Höyüğü, b) III. Binyıl Seramikleri, c) II. Binyıl Seramikleri, d) Demir Çağı Seramikleri, e) Hellenistik-Roma Dönemi ve Orta Çağ Seramikleri

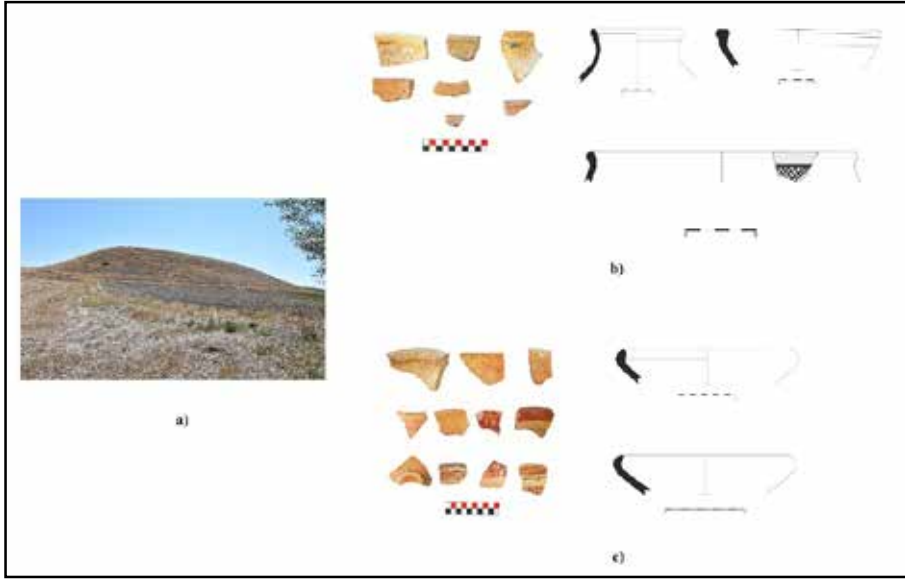
Resim 6: a) Eski Kozaklı Höyüğü b) III. Binyıl Seramikleri, c) Demir Çağ Seramikleri, d) Hellenistik-Roma Dönemi Seramikleri

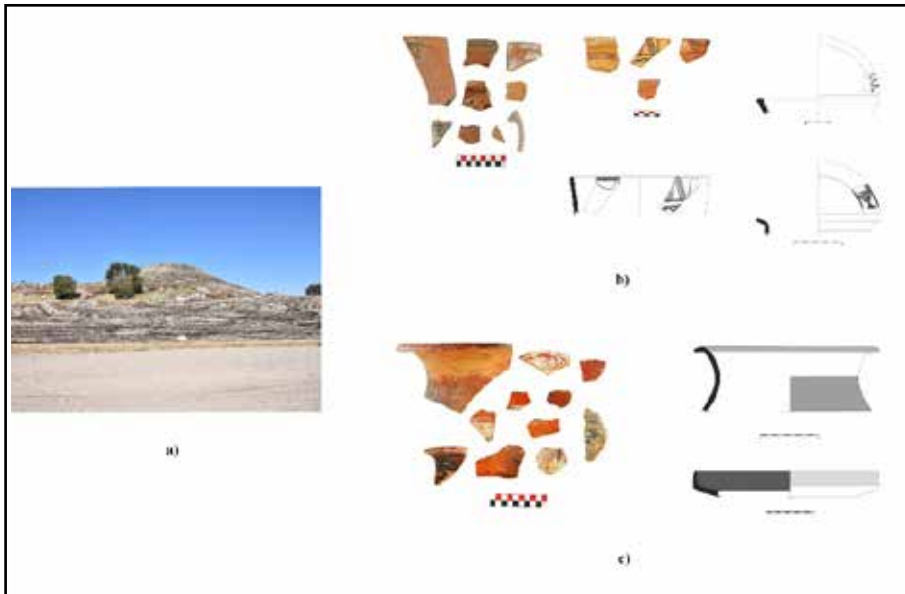
Resim 7: a) Kozaklı Tümülüsü 1, b) Kozaklı Tümülüsü 2

Resim 8: a) Karaçayır Höyük, b) Tunç Çağı Seramikleri, c) Demir Çağı Seramiği

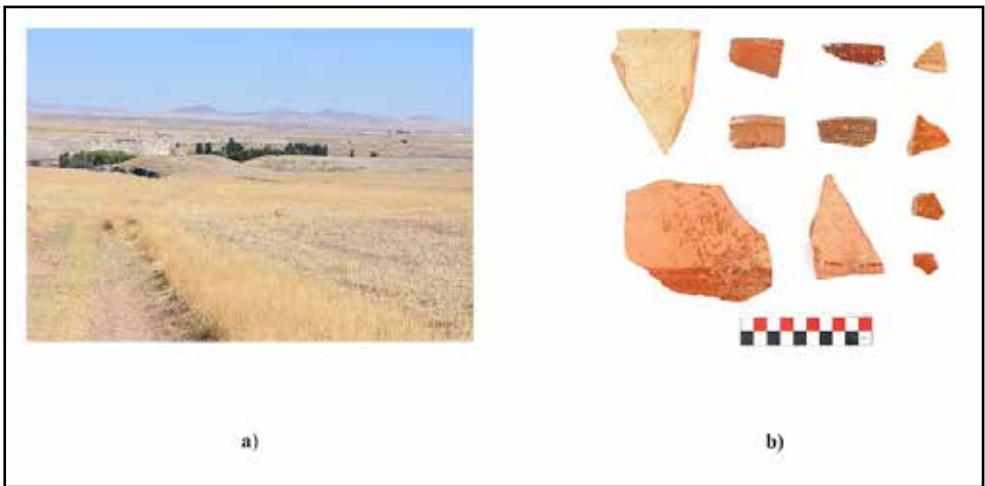
Resim 9: a) Çatal Höyüğü b) Demir Çağı Seramikleri c) Helenistik-Roma Dönemi Seramikleri

Resim 10: a) Çerçi Höyüğü, b) Demir Çağı Seramikleri, c) Helenistik-Roma Dönemi Seramikleri

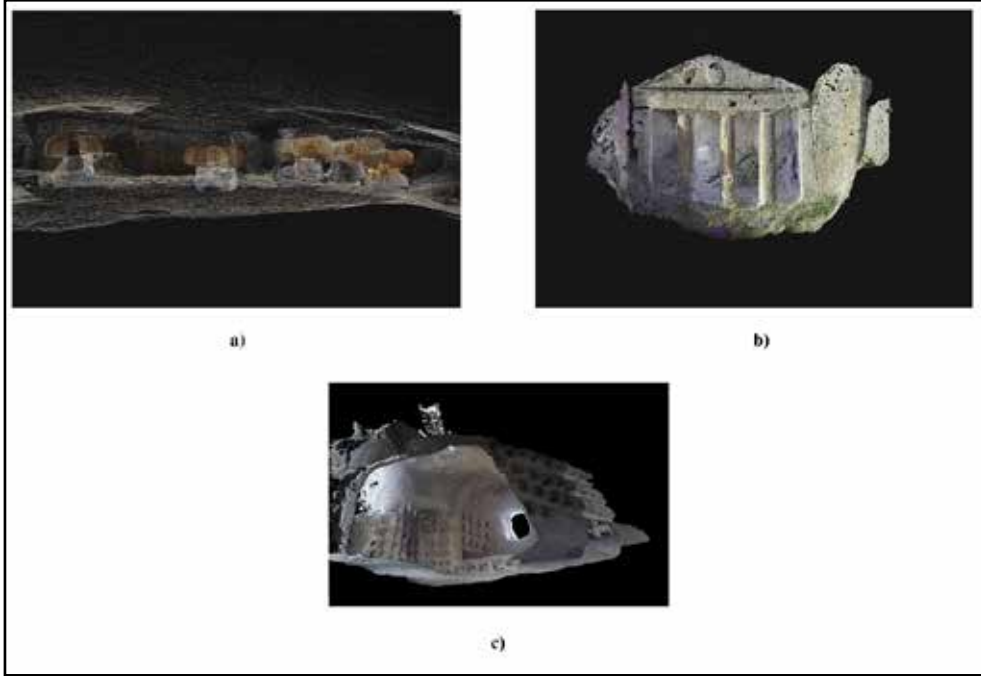
Resim 11: a) Çerçi Höyüğü Kaya Mezarı 1, Mezar Odasından detay, b) Çerçi Höyüğü Kaya Mezarı 2, c) Çerçi Höyüğü Kaya Mezarı 3, d) Çerçi Höyüğü Kaya Mezarı 4, Mezar Odasından detay

Resim 12: a) Asmalı Dere Yerleşim Alanı, b) Helenistik-Roma Dönemi Seramikleri

Resim 13: a) Büyükyazlı Tümlüsü 1, b) Büyükyazlı Tümlüsü 2

Resim 14: Kaya mezarlarında dijital belgeleme veri örnekleri; a) Düvendamı Nekropolü, b) Mazı KM9, c) Açısaray Karavezir Nekropolü, Columbarium 1

EGE BÖLGESİ KIYILARI SUALTI ARAŞTIRMALARI, 2024 YILI ÇALIŞMALARI

Harun ÖZDAŞ*

Nilhan KIZILDAĞ

GİRİŞ

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile [Proje Numarası-SA0131-0801(2024)] Dokuz Eylül Üniversitesi adına Ege Bölgesi kıyılarında yürütülen arkeolojik sualtı araştırmalarının 2024 yılı deniz çalışmaları üç etapta gerçekleştirilmiştir. Çalışmalar kapsamında sualtı kültür varlıklarının tespiti, belgelenmesi ve haritalanmasına yönelik araştırmaların yanı sıra daha önceki yıllarda tespit edilen batıklar üzerinde ayrıntılı belgeleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Harita: 1). Araştırma iznimiz dâhilinde Bozburun Yarımadası'nın kıyı şeridinde su altında bulunan ve karada devam eden yapılar üzerinde Almanya Marburg Philipps Üniversitesi'nden ekip üyelerinin katılımıyla yürütülen çalışmalara bu yıl da devam edilmiştir.

2024 yılı sualtı araştırmasında Balıkesir ili, Ayvalık ilçesi ile Muğla ili, Fethiye ilçesi arasında kalan kıyı şeridinde ağırlıklı olarak Yandan Taramalı Sonar (YTS) ile haritalama ve Uzaktan Kumandalı Sualtı Robotu (ROV) ile fotogrametrik belgeleme yapılmıştır. Bu çalışmalarda Klein 3000H model yüksek çözünürlüklü ve çift frekanslı (445/900 kHz) YTS cihazı ve yüksek hassasiyette konum belirleme cihazı (DGPS) kullanılmış, tüm buluntular veri işleme ve SonarWiz yorumlama yazılımında haritalanmıştır. Sonar ile tespit edilen anomaliler 200 m derinliğe inebilen Hoytek Demre model ROV ile görüntülenmiş, bu cihaz üzerinden yapılan fotogrametrik çalışma sonrasında Agisoft Metadata yazılımı kullanılarak detaylı belgeleme yapılmıştır. Ayrıca batık alanlarında EdgeTech 216 model Sub-bottom Profiler sismik sistemi ile taban altı kesit görüntüleme çalışmaları yürütülmüş, deniz seviyesi değişimleri ve paleocoğrafyanın belirlenmesine yönelik jeoarkeolojik sörvey ve veri analizi yöntemleri uygulanmıştır. Su altında kalmış mimari kalıntıları üzerinde DRON ile hava fotoğrafı çekimleri yapılmış ve ortofotolar üretilmiştir. Tüm bilgiler ArcGIS yazılımı kullanılarak Coğrafi Bilgi Sistemi'ne aktarılmış ve haritalanmıştır. Batıkların 8K video çekimleri yapılarak yüksek kalitede görüntüler arşivlenmiştir.

* Prof. Dr. Harun ÖZDAŞ; Dokuz Eylül Üniversitesi, Deniz Bilimleri ve Teknolojisi Enstitüsü, Sualtı Kültür Mirası ve Denizcilik Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi, 35330 Balçova-İzmir/TÜRKİYE; E-posta: harun.ozdas@deu.edu.tr; ORCID: 0000-0002-6695-2130.

Doç. Dr. Nilhan KIZILDAĞ; Dokuz Eylül Üniversitesi, Deniz Bilimleri ve Teknolojisi Enstitüsü, Sualtı Kültür Mirası ve Denizcilik Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi, 35330 Balçova-İzmir/TÜRKİYE; E-posta: nilhan.kizildag@deu.edu.tr; ORCID: 0000-0002-0247-8353.

Dokuz Eylül Üniversitesi, Deniz Bilimleri ve Teknolojisi Enstitüsü tarafından kurulan ve Sualtı Kültür Mirası ve Denizcilik Tarihî Araştırma Merkezi (SUDEMER) bünyesinde geliştirilen “Türkiye Sualtı Kültür Mirası Coğrafi Bilgi Sistemi” son arkeolojik buluntularla desteklenerek önemli bir aşama kaydedilmiş ve Akdeniz’deki sualtı kültür mirasına ilişkin en kapsamlı veri tabanı oluşturulmuştur.

KUZEY EGE DENİZİ SONAR HARİTALAMASI

Ayvalık Tabak Batığı

Balıkesir ili, Ayvalık ilçesi kıyılarında bir ihbar üzerine sonar taraması yapılmış ve tespit edilen anomalilerden bir tanesi üzerinde ROV ile yapılan görüntüleme bir batık belgelenmiştir (Harita: 1, No.1, Resim: 1). Kıyıdan 5 km açıkta ve 40 m su derinliğinde, düz kumluk zemin üzerinde yer alan batığın ana kargosunu tabaklar oluşturmaktadır. Üst üste istiflenmiş kümeler halinde yüzlerce tabak olduğu anlaşılmıştır. Alanda en az dört farklı boyutta ve benzer formda pişmiş toprak tabak yer almaktadır. Tabakların büyük çoğunluğu tam durumdadır. Belgeleme amaçlı çıkarılan tabaklardan birinin üzerinde haç sembolü kazınması (Hayes, 1972, s. 349, 363-364, şek. 78) bulunmaktadır. Batık alanında az sayıda amphora gözlenmiştir.

Açık deniz ortamında bulunan batık üzerinde yürütülen çalışmalar şiddetli fırtına nedeniyle kısa süreli gerçekleştirilebilmiştir. Batığın bulunduğu ortam trol ve gırgır teknelerinin faaliyet alanı içinde yer aldığından tahribata açıktır. İlk değerlendirmelere göre MS 5-6. yy. Geç Roma Dönemi’ne tarihlendirilen batık, Ege ve Akdeniz’de bugüne kadar bulunan en büyük tabak kargosuna sahiptir. Batıkta ele geçirilen koleksiyon kendi dönemine ait bilinen en zengin örneklerden birini oluşturmaktadır.

Alaçatı Geç Roma Batığı

İzmir ili, Alaçatı Mevkii açıklarında önceki yıllarda yandan taramalı sonar ile tespit edilen bir anomaliye ROV ile dalış gerçekleştirilmiştir (Harita: 1, No.2). 84 m derinlikteki alanda yapılan incelemede, anomalinin bir amphora batığına ait olduğu belirlenmiştir (Resim: 2). ROV ile yapılan fotogrametri çalışması kalıntıların 20 m x 15 m’lik bir alanı kapladığını ortaya çıkarmıştır. Birbirine kaynamış çok sayıdaki LR1 amphorasından oluşan batık alanı derinde olmasından ötürü korunmuş durumdadır. Bununla birlikte üzerinde yoğun bir çökelti tabakası bulunmaktadır. Knidos ve Marmaris açıklarındaki derin sularda LR1 amphorası taşıyan benzer batıklar bulunmuştur (Brennan vd., 2020). LR1 amphorası MS 5-7. yy. lar arasında görülmekte olup, en yaygın kullanımı 6. yy.da olmaktadır (Opait, 2004, s. 293-308). Alaçatı Batığı’nın derinde bulunmasından ötürü detaylı belgeleme çalışması yapılamamış olmakla birlikte ana kargosunun LR1 amphoralarından oluştuğu tespit edilebilmiş ve amphoraların paralel örneklerine göre batık MS 6-7. yy.a tarihlendirilmiştir.

GÜNEY EGE DENİZİ SONAR HARİTALAMASI

Bodrum Yarımadası, Yalıkavak kıyılarında derin sularda önceki yıllarda belgelenen Gemitaşı Roma Batığı, İnceburun Batığı ve Büyükkiremit Adası Geç Roma Batığı, Büyükkiremit Helenistik Batık ve Yalıkavak Helenistik Batık üzerinde teknolojisini geliştirdiğimiz ve modernize ettiğimiz ROV cihazı ile fotogrametri çalışmaları yürütülmüştür. Bu sayede batıkların daha detaylı 3 boyutlu modelleri elde edilmiştir.

İnceburun Mevkii açıklarında 82 m derinlikte yapılan sonar taramasında bir anomali tespit edilmiş ve ROV ile yapılan görüntüleme bu anomalinin künk taşıyan bir batığa ait olduğu doğrulanmıştır (Harita: 1, No.3, Resim: 3). Bu batığın önceki yıllarda farklı araştırmacılar tarafından belgelene ve MS 2. yy.a tarihlenen batık olabileceği düşünülmektedir (Brennan 2012, s. 60, 64). Bununla birlikte ROV çalışmamız sırasında batık alanında yaklaşık 10 kadar LR1 tipi amphora gözlenmiştir. Bu amphoraların yakın benzerlerine Kıbrıs sualtı kontekslerinde de rastlanmaktadır (Leidwanger, 2013, s. 183, şek. 3, 4). Batık bu verilere bağlı olarak MS 6-7. yy.a tarihlenmiştir.

Gökova Körfezi, Çökertme Mevkii'nde önceki yıllarda tespit ettiğimiz Tunç Çağı'na ait bir potansiyel batık alanına yapılan araştırma dalışlarında 25 m derinlikte tam hâlde pişmiş topraktan yapılmış, üstten kulplu, akıtaçlı bir kap tespit edilmiştir (Harita: 1, No.4, Resim: 4). Bu formun benzerine Yunanistan'ın Messina Bölgesi'nde rastlanmakta olup, Orta Tunç Çağı'na tarihlendirilmektedir (Blegen, 1954, s. 162, lev. 37.3). Akıtaçlı kap alandaki önceki yıllarda tespit edilen diğer buluntularla birlikte değerlendirildiğinde, mevcut kalıntıların bir batığa ait olduğunu destekleyen önemli bir veri sunmaktadır.

Marmaris Bedir Adası Osmanlı Dönemi Batığı

Marmaris Limanı girişindeki Bedir Adası'nın kuzeyinde önceki yıllarda tespit ettiğimiz Osmanlı Dönemi batığı üzerinde belgeleme çalışmaları yürütülmüştür (Harita: 1, No.5) (Özdaş ve Kızıldağ, 2024, s. 8-12). Liman girişinde suyun yüksek derecede bulanık olması nedeniyle akustik sonar görüntüleme yöntemi uygulanmış ve yapılan ölçümlerde kalıntıların 20-35 m aralığında dağılım gösterdiği tespit edilmiştir (Resim: 5). Gemiye ait ahşap yapı elemanlarının az bir bölümü 23-26 m arası kumluk zeminde karşımıza çıkmaktadır. Bu alanda ayrıca metal ve seramik kaplar, erzak küpü, amphora parçaları, palanga ve çiviler ile yüzeyde görünür hâldedir.

Batıktan 156 mm boyunda ve 42 mm namli çapına sahip tam durumda bir bronz top çıkarılmıştır. Üzerinde barutun doldurulduğu çıkarılabilir bir haznenin konulduğu dikdörtgen bir yuva bulunmaktadır. Bu tip üstten doldurma topların İstanbul Askerî Müze'de sergilenen benzerleri 16-17. yy.lara tarihlenmektedir (Arslanboğa, 2009, s. 91). Hırvatistan'daki *Kolocep* batığında bulunan Venedik üretimi benzer top ise 17. yy.ın başına tarihlenmektedir (Beltrame, 2011, s.17). 16. yy.a tarihlenen benzer bir örnek ise Sardunya'da bir savaş müzesinde sergilenmektedir (Ridella 2011: s.45, şek. 6.6b).

Yüksek çözünürlüklü sonar görüntüsünde batığa ait üç adet iki tırnaklı demir kalyon çapası tespit edilmiştir. İkiisi yarı gömülü hâlde olan çapaların uzunluğu yaklaşık 4 m.dir. Üzeri yoğun çökelti kaplı hâldeki çapaların uçlarında demir aneleler bulunmaktadır. Bu tip çapaların geniş bir zaman diliminde kullanıldığı bilinmekle birlikte 16. ve 17. yy.lara tarihlenen batıklarda benzer örnekler karşımıza çıkmaktadır. Önceki yıllarda yürüttüğümüz araştırmalarımız kapsamında İzmir'in Eğriliman Mevkii'nde tespit ettiğimiz 1695 Koyun Adaları deniz savaşında batmış Venedik kalyonlarında da benzer çapalar belgelenmiştir (Özdeş ve Kızıldağ, 2022, s. 71-72, 84, şek. 4). Fransa'nın Corsica kıyılarında batan 16. yy. Ceneviz ticaret gemisi *Mortella II*'de benzer bir çapa bulunmuştur (Cazenave de la Roche ve Ciacchella, 2023, s. 1045-1051).

Dalış derinliklerinde olan ve Marmaris'e yakın bir konumda bulunan batıktan günümüze çok az kalıntı gelebilmiştir. Ayrıca batan gemilerden top, demir, mühimmat, cephane, kereste vb. tüm işe yarayan malzemenin kendi döneminde dalgıçlar tarafından çıkarıldığı Osmanlı arşivlerinden bilinmektedir. Marmaris Osmanlı Batığı'nın kargosunun ve mühimmatının da gemi battıktan sonra çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Çapa ve toplardan yola çıkarak batık ilk verilere göre 16-17. yy.lara tarihlenmektedir. Bununla birlikte geminin kimliği ve rotası hakkında herhangi bir veri bulunmamaktadır.

BOZBURUN YARIMADASI KIYI ŞERİDİ ARAŞTIRMASI

Muğla ili, Bozburun Yarımadası'nın kıyı şeridinde su altında kalmış liman vd. yapı kalıntıları ve karada devam eden sualtı ile ilgili yapılar üzerinde Almanya'nın Philipps Marburg Üniversitesi'nden Prof.Dr. Winfried Held ve ekibinin katılımıyla yürütülen çalışmalara 2024'te de devam edilmiştir. Bu kapsamda Göl Tepe, Yeşil Ada, Kiseli Ada, Kızıl Ada, Darboğaz ve Kissebükü çevresinde hem kıyı şeridinde hem de su altında araştırma ve fotogrametri çalışması yürütülmüştür.

Bozburun Limanı girişindeki Göltepe Mevkii'nin kuzeyinde su altında kalmış yeni yapılar tespit edilmiştir (Harita: 1, No.6, Resim: 6). Bu alan önceki yıllarda özel bir tesis tarafından kapatıldığı için incelenememiştir. Bu etapta tesisin faaliyetini durdurduğunun görülmesi üzerine bölgede kıyı şeridinde bir araştırma yürütülmüştür. Kıyıda Hellenistik ve Erken Bizans Dönemlerine ait yapıların olduğu ve bu yapıların kısmen su altında kaldığı görülmüştür. Yapıların üzerinde ölçüm ve dron ile fotogrametrik görüntüleme çalışmaları yapılmıştır.

Kiseli Ada Mevkii'nde önceki yıl yürütülen çalışmalardaki eksiklerin tamamlanmasına yönelik detaylı bir belgeleme çalışması gerçekleştirilmiştir (Harita: 1, No.7). Kıyı şeridindeki su altında kalmış yapılar ve karaya doğru uzantıları üzerinde deniz seviyesi değişimlerinin belirlenmesine yönelik ölçüm ve Dron görüntüleme yapılmıştır. Su altında kalmış bir mekân kalıntısı üzerinde yapılan çalışmada kalıntının 2022'de alınan hava fotoğrafı ile bu sezon alınan görüntüsü arasında fark olduğu tespit edilmiştir (Resim: 7). Mekân duvarlarına ait taşların yerlerinin turistler tarafından değiştirildiği anlaşılmıştır.

Taşlıca Ada güneyindeki Tunç Çağı Seramik Alanı'nda ayrıntılı bir araştırma gerçekleştirilmiştir (Harita: 1, No.8). 3-40 m arasında dağınık hâlde çok sayıda Tunç Çağı'nın Orta Minos III – Geç Minos IA Evresi'ne ait seramik parçaları tespit edilmiştir. Oval ağızlı amphora parçaları, çeşitli formlarda çömlek parçaları, pithos parçaları vb. seramikler gözlenmiştir. Alanın 35 m derininde Roma Dönemi'ne tarihlenen bir adet kurşun çipo bulunmuştur.

Bu bölgedeki çalışmaların tamamlanmasının ardından Bozburun Yarımadası'nın doğusunda bulunan Kızıl Ada Mevkii'ne geçilmiştir (Harita: 1, No.9). Geçtiğimiz yıl tespit edilen Geç Roma Batığı çevresinde araştırma dalışları yapılmıştır. Bu çalışma sırasında adanın kuzeydoğusunda bulunan ana kayaya oyulmuş denize inen rampa yapısı ve çevresindeki kısmen su altında kalmış oyuklar üzerinde tekrar inceleme yapılmış ve oyukların taş ocağına ait olduğu değerlendirilmiştir (Resim: 8).

Marmaris Çömlek Burnu Mevkii'nde yapılan araştırma dalışları sırasında kargosu çatı kiremitlerinden oluşan yeni bir batık tespit edilmiştir (Harita: 1, No.10, Resim: 9). Çoğu kırık hâlde olan kiremitler birbirine ve kayalara kaynamış durumdadır. 25-35 m arası derinliklerde kayalık yamaçta geniş bir alana dağılmış hâldeki buluntular arasında LR1 Amphoralarına ait parçalar gözlenmiştir. Batık amphoralara bağlı olarak (Leidwanger, 2013, s. 183, şek. 3, 4) MS 6-7. yy.a tarihlendirilmiştir.

FETHİYE KÖRFEZİ ARAŞTIRMASI

Fethiye Körfezi'nde önceki yıllarda sonar ile bulunan anomalilerin ROV ile incelenmesi ve su altında kalmış mimari yapıların deniz seviyesi değişimi için tekrar ölçülmesi amacıyla bu bölgede bir çalışma gerçekleştirilmiştir (Harita: 1, No.11).

Yassıca Adalar Mevkii'nde yapılan çalışmada sualtında kalmış büyük bir yapı kompleksine ait duvar kalıntıları tespit edilmiştir (Resim: 10). Kıyıdan başlayarak 3 m derinliğe kadar uzanan ve iki ada arasında bulunan kalıntılar arasında tamamen su altında kalmış bir kilisenin apsisi görülmüştür. Bu bölge ve çevresi Erken Bizans kıyı yerleşimleri ile karakterizedir (Kızıldağ, 2019). Hemen hemen her kırsal yerleşimde Erken Bizans Dönemi'nde inşa edilmiş bazilika tipi kilise yapıları görülmektedir (Malkoç ve Tsuji, 2005). Kiliseden ve çevrede bulunan az sayıda pithos ağız parçalarından yola çıkarak kalıntılar Erken Bizans Dönemi'ne tarihlenmiştir. Bölgede yoğun olarak günlük tur tekneleri ile büyük yatların demirlemesinin kalıntıları olumsuz etkilediği tespit edilmiştir.

Göcek Adası, Hamam Koyu, Domuz Adası ve Tersane Adası'nda önceki yıllarda tespit edilen su altında kalmış mimari kalıntılar üzerinde ölçüm ve görüntüleme çalışmaları yapılmıştır. Göcek Adası ve Domuz Adası'nın batısında su altında kalmış mimari yapılar ve rıhtım duvarları üzerinde ölçümler yapılmıştır. Bu bölgelerde de çok sayıda tekne demirlemektedir. Çalışmalarda her iki adada da sığda çok miktarda kırık hâlde ve çeşitli formlarda seramikler görülmüştür. Seramikler arasında MS 6-7. yy.a tarihlenen LR1 Amphoraları (Leidwanger, 2013, s. 183, şek. 3, 4) yer almaktadır.

TEŞEKKÜR

Araştırma, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından desteklenen “Türkiye Batık Envanteri: Mavi Miras Projesi ile TÜBİTAK DAAD İkili İş Birliği Projesi” (Proje No. 221N410) kapsamında yürütülmüştür. Araştırmamıza izni veren Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne ve Bakanlık Yetkili Uzmanı olarak görev alan İzmir Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü Uzmanı Yücel Keskin’e teşekkürlerimizi sunarız. Araştırma ekibimizde yer alan Prof. Dr. Winfried Held, Dr. Güngör Muhtaroglu, İrfan Yıldız, Selman Kahraman, Mehmet Özgenç, Kadir İmal, İrem Ayvaz, Tansel Cuci, Murat Ayaz, Lisa Spurny, Szymon Mosakowski, Mustafa Cengiz, Harun Can ve Kazım Arga’ya değerli katkılarından ötürü ve Akdeniz Koruma Derneği’ne desteklerinden ötürü teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

Arslanboğa, G. (2009). *Askerî Müze Toplar Koleksiyonu*. İstanbul: Askerî Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı.

Beltrame, C. (2011). Venetian Ordnance in the Shipwrecks of the Mediterranean and Atlantic Seas (Ed. C. Beltrame ve R. G. Ridella), *Ships and Guns: The Sea Ordnance in Venice and Europe between the 15th and 17th Centuries*, Oxbow Books, s. 12-22.

Blegen, C. W. (1954). An early tholos tomb in western Messenia. *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, 23(2), s. 158-162.

Brennan, M. L., Ballard, R. D., Roman, C., Bell, K. L., Buxton, B., Coleman, D. F., ... ve Turanlı, T. (2012). Evaluation of the modern submarine landscape off southwestern Turkey through the documentation of ancient shipwreck sites. *Continental Shelf Research*, 43, s. 55-70.

Brennan, M. L., Davis, D., Opaıt, A., & Stay, M. (2020). Deep-water shipwrecks in the East Mediterranean: A microcosm of Late Roman exchange. *Journal of Roman Archaeology*, 33, s. 291-330.

Cazenave de la Roche, A. ve Ciacchella, F. (2023). The Mortella II Wreck, a Genoese Merchantman Sunk in 1527 in Corsica (Saint-Florent, France): A Preliminary Assessment of the Site, Hull Structures and Artefacts. *Heritage*, 6(2), s. 1028-1068.

Hayes, J. W. (1972). *Late Roman Pottery*. London: British School at Rome.

Kızıldağ, N. (2019). Late Holocene sea level change along the coast of Fethiye Gulf in southwestern Turkey. *Geoarchaeology*, 34, s. 295-310.

Leidwanger, J., Lawall, M. ve Lund, J. (2013). Amphorae and Underwater Survey: Making Sense of Late Roman Trade from Scattered Sherds and Shipwrecks. (Ed. M. L. Lawall ve J. Lund), *The Transport Amphorae and Trade of Cyprus*. Aarhus: Aarhus University Press, s. 179-190.

Malkoç, I. ve Tsuji, S. (2005). *Preliminary Report on the Excavations in Ölüdeniz, Lycia, by Fethiye Museum, The Ministry of Culture, Turkey, during 1999-2004*. Al-Rāfidān.

Opaş, A. (2004). The Eastern Mediterranean Amphorae in the Province of Scythia. (Ed. J. Eiring ve J. Lund), *Transport Amphorae and Trade in the Eastern Mediterranean: Acts of the International Colloquium at the Danish Institute at Athens*, Aarhus: Aarhus University Press, s. 293-308.

Özdaş, H. ve Kızıldağ, N. (2022). Ege-Akdeniz Sualtı Araştırmaları, 2019-2020 Yılları Çalışmaları. *2019-2020 yılı yüzey araştırmaları, 2*, Ankara, s. 69-88.

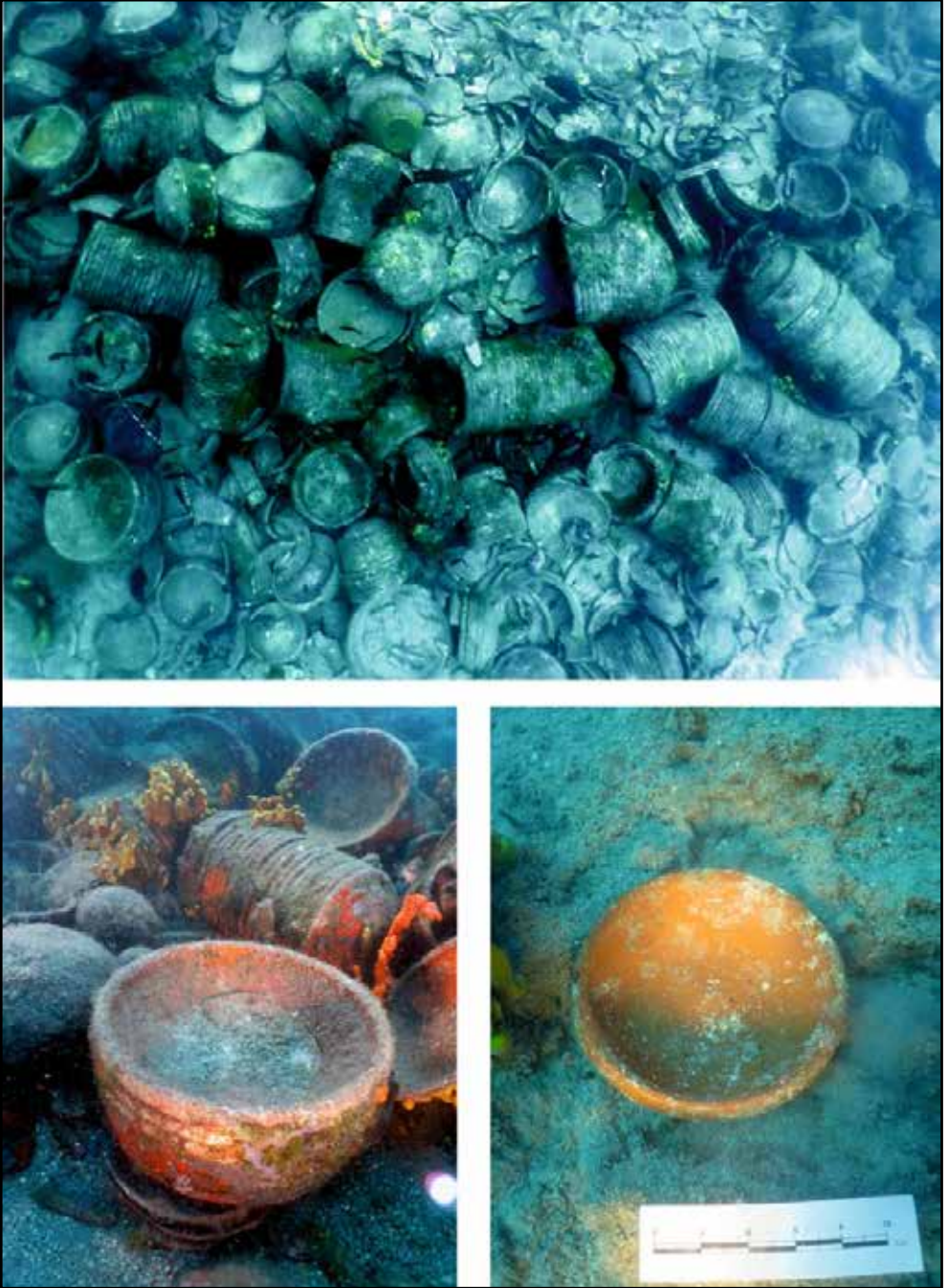
Özdaş, H. ve Kızıldağ, N. (2024). “Türkiye’nin Güneybatı Kıyılarında Bulunan Osmanlı Dönemi Batıkları ve Osmanlı Denizciliği”, *TINA Denizcilik Arkeolojisi Dergisi, 11* (22), s. 3-28.

Ridella, R. G. (2011). “Genoese Ordnance Aboard Galleys and Merchantmen in the 16th Century”, (Ed. C. Beltrame ve R. G. Ridella), *Ships and Guns. The Sea Ordnance in Venice and in Europe Between The 15th And The 17th Centuries*, Oxbow Books, s. 39-56.

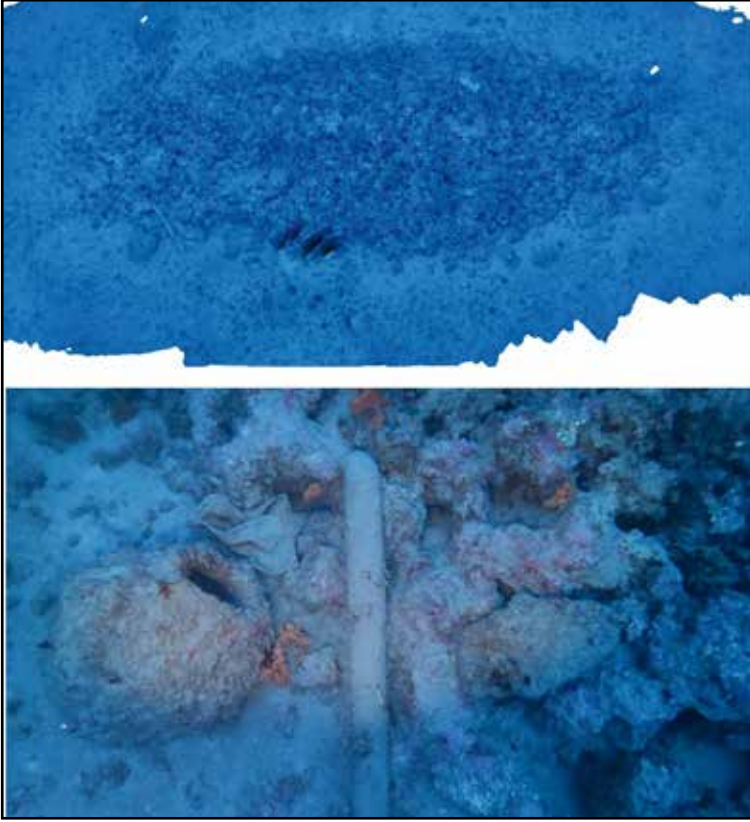
EKLER

Harita 1: 2024 Sualtı Araştırmasında tespit edilen buluntuların konumu

Resim 1: Ayvalık Tabak Batığı

Resim 2: Alaçatı Geç Roma Batığı'nın fotogrametrik görüntüsü (üstte) ve detay görüntüsü (altta)

Resim 3: Yalıkavak Künk Batığı

Resim 4: Çökertme'de bulunan akıtaçlı kap

Resim 5: Bedir Adası Osmanlı Batığı. Batık alanının ve kalyon çapasının sonar görüntüsü (sol üstte); çapanın sualtı fotoğrafı (sağ üstte), batıktan çıkarılan top (sol altta) ve pişmiş toprak sürahi (sağ altta)

Resim 6: Bozburun Göltepe’de bulunan sualtı mimari kalıntıları

Resim 7: Kiseli ada. 2022 yılı hava fotoğrafı (solda) ve 2024 yılı hava fotoğrafı (sağda)

Resim 8: Kızıl Ada Taş Ocağı

Resim 9: Çömlek Burnu Kiremit Batığı

Resim 10: Göcek Yassıca Adalar'da su altında tespit edilen mimari kalıntılar

İHLARA VADİSİ ÖREN YERİ BİZANS DÖNEMİ YERLEŞİMLERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI, 2024 YILI ÇALIŞMALARI

Hülya COŞGUNARAS*

Nazlı AKBAŞ

Bünyamin KOCA

GİRİŞ

Ihlara Vadisi, Çekirdek Kapadokya olarak adlandırılan ve Aksaray, Kırşehir, Kayseri, Nevşehir, Niğde illerini içine alan bölgede, Aksaray'ın Güzelyurt ilçesinde yer alır. Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda yaklaşık 14 km uzunluktaki vadi 1159-1373 m arasında değişen yükseltileri ile Kapadokya'nın en uzun ve en derin vadilerindedir (Ousterhout, 2005, s. 8; Özdemir, 2007, s. 5). Vadinin ana yerleşimleri olan Selime, Yaprakhisar, Belisırma ve Ihlara'nın dik yamaçlarına oyulmuş ibadet mekânları, ilk olarak 19. yy.da Kapadokya'ya gelen seyyahlar ve yaklaşık 20. yy.dan itibaren ise bilim insanlarının yaptığı çalışmalar sayesinde tanınmıştır (Ainsworth, 1842; Rott, 1908; Lafontaine-Dosogne, 1959; Thierry ve Thierry, 1960; 1961; 1963) (Resim: 1). Bu çalışmalarda Ihlara Vadisi'nin izole ve korunaklı yapısı içinde farklı işlevlerle kullanılmış çok sayıda kayaya oyulmuş mekân bulunmasına rağmen genellikle sadece duvar resimli kiliseler incelenmiş; diğer küçük mekânlar keşiş hücreleri, yapı toplulukları ise manastır olarak tanıtılması vadinin hem tarihî hem de sosyal yapısı açısından yanlış değerlendirilmesine yol açmıştır. 4. yy.da Kapadokya'da yaşamış üç kilise babasından biri olan Kaiseria'lı Büyük Basileios'un Bizans Manastır Sisteminin kurucusu olması Ihlara Vadisi'nin de özellikle bu yy.dan itibaren inziva ve ibadet mekânı olarak kullanıldığı düşüncesini doğurmuştur. Ancak Ihlara Vadisi'ndeki kiliselerin mimari ve duvar resimleri açısından 7. yy. sonrasına ait özellikler göstermesi ve bir manastır topluluğunda kiliseden sonra bulunması gereken en önemli birim olan yemekhaneye vadide rastlanmaması vadinin farklı bir sosyal yapıya sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Ihlara Vadisi'nin Selime ve Yaprakhisar yerleşimlerini bu açıdan ilk kez değerlendiren Kalas, vadinin kuzey kesiminin hem tarımsal üretim hem de askerî toplanma noktası olarak geçici ve sürekli bir nüfus tarafından kullanıldığını belirtmiştir. Buna karşılık Ihlara ve Belisırma'nın ise daha belirgin bir dini bir yapıya sahip olması nedeniyle vadinin manastır yaşamını oluşturduğunu ifade etmiştir (2000, s. 60-67). Ancak 2014 yılı itibariyle araştırma başkanı olarak doktora tezi kapsamında Ihlara ve Belisırma'da yürüttüğüm çalışmalar-

* Dr. Öğr. Üyesi Hülya COŞGUNARAS; Adıyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, 02040 Merkez-Adıyaman/TÜRKİYE, E-posta: hsahna@adiyaman.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2348-4429
Araş. Gör. Dr. Nazlı AKBAŞ; Gaziantep Üniversitesi, İletişim Fakültesi Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, 27410 Şahinbey-Gaziantep/TÜRKİYE, E-posta: nazliay@gantep.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9765-9474
Sanat Tarihçisi Bünyamin KOCA, Koca Kardeşler Mimarlık Mühendislik Ltd. Şti. Yeşilyurt-Malatya/TÜRKİYE

da vadinin bu kesiminin manastır yapısını destekleyecek herhangi bir yazılı kaynak ya da mimari veriye rastlanmamıştır. Bunun yerine vadinin bu kesimindeki varlıklı ailelerin ya da sivil ve askerî yönetimin kullanımına ait olabilecek yaşam alanları ve mekânlar tespit edilmiştir. Ayrıca kiliselerin vadinin geçici ya da sürekli yerleşenleri tarafından bir gömü alanı olarak kullanıldığı da gözlemlenmiştir. Sivil yaşam alanları ve mezarların vadinin Bizans ya da Orta Çağ Dönemi yerleşenlerine ait olduğu kiliselerdeki bani kitabeleri ve portreleri ile de desteklenmiştir (Şahna, 2018).

Ihlara Vadisi'ne dair önceki araştırmaların genellikle belli yerleşimlerle sınırlı tutulması ve belirli yapı tiplerine ya da temalara odaklanması, bölgenin sosyo-kültürel ve mimari dokusunun bütüncül olarak değerlendirilmesini engellemiştir. Bu nedenle duvar resmi bulunmayan yapılar da dâhil olmak üzere vadi genelindeki tüm kiliselerin belgelenmesi ve kapsamlı bir kilise plan tipolojisinin oluşturulması; Ihlara ve Belisırma'da gözlemlenen kiliselerin gömü alanı olarak kullanımı geleneği ile sanat hamiliğinin vadinin diğer kesimlerinde geçerli olup, olmadığına ortaya konması; ayrıca vadideki kiliseler, sivil yaşam alanları ve askerî işlevli mekânların birlikte değerlendirilmesi ile bölgenin dini, sosyal ve askerî örgütlenmesinin bütüncül bir yaklaşımla analiz edilmesi amacıyla bu yüzey araştırması planlanmıştır.

Bu kapsamda T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün 05.07.2024 tarih E-77734899-161.01[161.01]-5364922 sayılı izni ile ilk sezon çalışmaları 26.08-07.09.2024 tarihleri arasında Dr. Öğr. Üyesi Hülya Coşgunaras (Sanat Tarihçi), Doç. Dr. Rifat İlhan (Coğrafyacı), Dr. Nazlı Akbaş (Antropolog), Bünyamin Koca (Mimar)'nın katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Yüzeysel araştırması çalışmalarımız Aksaray Müzesi'nden Arkeolog Emrah Gökcan'ın denetiminde yürütülmüştür.

26 Ağustos itibariyle yüzeysel araştırmalarına Yaprahkhisar köyündeki ve Yaprahkhisar Kalesi olarak adlandırılan kaya kütledeki yapıların tespiti ile başlanmıştır. Buradan vadinin içine girilerek Belisırma köyü sınırına kadar devam edilmiş daha sonra doğu yamaca geçilerek yine yamaç boyunca araştırmalara devam edilmiştir. Yapılar yerleşimdeki konumları ve topografyaya göre yer yer kuzeyden güneye, yer yer batıdan doğuya doğru olacak şekilde ziyaret edilmiştir. "MAPin" uygulaması yardımı ile yapıların koordinatları alınarak uygulama üzerindeki haritaya işlenmiş, profesyonel fotoğraf makinesi ile yapıların fotoğrafları çekilmiş, ölçüleri alınarak ve konumları doğrultusunda kodlama sistemi ile isimlendirilerek belgeleme çalışmaları tamamlanmıştır. Çalışmanın ilerleyen dönemlerinde topografik haritanın çıkarılması çalışmaları sırasında GPS ile koordinatlar tekrar alınacak ve bu koordinatlar kullanılacaktır.

Araştırma boyunca Yaprahkhisar köyü sınırları içerisinde 15 kilise, 8 yapı kompleksi, 3 mezar yapısı belgelenmiştir. Belgelenen yapılar arasında hem Selime ve Yaprahkhisar yerleşimlerinde daha önce doktora tezi ve yüzeysel araştırması kapsamında çalışmalar yürüten Veronika Kalas'ın hem de Konya Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu ve Aksaray Müze Müdürlüğünün tescil çalışmaları sırasında belgeledikleri yapılar da bulunmaktadır. Bu yapılar çalışmaların yürütücüleri tarafından kendi belirledikleri sistem doğrultusunda isimlendirilmiş ya da kodlanmıştır. Benzer durum vadinin İhlara ve Belisırma yerleşimleri için de söz konusudur. Yüzeysel araştırması sırasında Yaprahkhisar köyünde belgelediğimiz yapılarda yaptığımız numaralandırma, çalışmada belgeleme çalışmalarının belli bir sistematik dâhilinde ilerlemesini sağlamak amacıyla geçici olarak yerleşim özelinde yapılmıştır. Selime, Belisırma ve İhlara yerleşimindeki kompleks ve kiliselerin sonraki dönem yüzeysel araştırmalarında değerlendirilmesi ile vadinin bütününe kapsayacak bir kodlama ya da numaralandırma yapılarak belgeleme çalışmalarının sonlandırılması hedeflenmektedir. Elbette ki bu yeni çalışmalar sırasında önceki kodlama ya da isimlendirmelere atıflarda bulunulacak, yapıların eski kod ya da adları belirtilecek ve bu sayede olası karışıklıkların önüne geçilmiş olacaktır.

YAPI KOMPLEKSLERİ

2024 yılı itibariyle Yaprahkhisar yerleşiminden başlattığımız çalışmalar sırasında biri köyün kuzeybatısındaki, biri Aleydinbaşı Mevkii'ndeki piramidal kayalara, biri vadi içinde yamaca, diğerleri (5'i) Yaprahkhisar Kalesi olarak bilinen kaya kütlelerine oyulmuş sekiz adet yapı kompleksinde çalışılmıştır. Bu komplekslerden vadi içinde olan ve 8 No.lu Yapı

Kompleksi olarak isimlendirdiğimiz yapı dışındakiler daha önce Kalas tarafından özellikle cephe çizimleri yapılarak belgelenmiştir.

Kalas'ın çalışmalarında 15 numara ile belgelenen yapı kompleksi bizim araştırma alanımızda yerleşimin kuzeydeki ilk yapısı olduğu için tarafımızdan 1 No.lu Yapı Kompleksi olarak isimlendirilmiştir (2004, s. 171; 2009b, s. 80). Konya Koruma Kurulu ya da Aksaray Müzesi tarafından gerçekleştirilmiş herhangi bir tescil bilgisine rastlamadığımız yapı günümüzde boş ve korumasız durumdadır. Farklı işlevlerdeki mekânların oluşturduğu komplekste kilise dâhil olmak üzere yedi birim tespit edilmiştir. Bacalarından dolayı tanımlayabildiğimiz biri büyük biri küçük iki mutfak bulunan komplekste bir de mezar odası bulunmaktadır. Diğer mekânlar sonraki dönem kullanımları ve tahribatlardan dolayı tanımlanamamıştır. Kilise, yapı Kompleksi'nin güneydoğusunda yer almaktadır. İki nefli kilisenin tonoz batı aynalığı ekseninde büyük bir haç kabartması, haçın iki yanında bitkisel dekorasyonlar dikkat çeker. Naos batı duvarındaki yaklaşık kare planlı geniş ve derin nişin zeminine iki mezar oyulmuştur. Kuzey ve güney nef sınırındakilerle birlikte kilisede tespit edebildiğimiz mezar sayısı dördttür. Mezarlarda kaçak kazılar yapılmış bu nedenle kemik dâhil hiçbir buluntuya rastlanmamıştır (Resim: 2-3).

Resim 2: 1 No.lu Yapı Kompleksi

Resim 3: 1 No.lu Yapı Kompleksi, Kilise (sol) ve Mutfak (sağ)

Yerleşimde belgelediğimiz ikinci yapı kompleksi Yaprakhisar ana kaya kütesinin batısında, köy yerleşiminin içindeki ilk komplekstir. Kalas tarafından Alan 14 olarak belgelenen ancak tarafımızca 2 No.lu Yapı Kompleksi olarak kodlanan yapı, avlulu ve dört yönden kapalı bir komplekstir (2006, s. 288-291; 2007, s. 403-404). Avlunun kuzeye bakan ana cephesi merkezi içeride kör kemerlerle hareketlendirilmiş üç katlı bir düzenleme gösterir, ancak cephenin gerisindeki kat düzeni ikidir. Komplekste kilise ile birlikte 10 birim tespit edilmiştir. Günümüzde bazı birimleri köy halkı tarafından farklı amaçlarla kullanılan komplekste girilebilen mekân sayısı 5'tir. Diğerlerine kapıları kilitli olduğu için girilememiştir. Girilebilen mekânlar içinde de tanımlanabilen tek birim kilisedir. Avlunun doğu cephesine oyulan kiliseye yuvarlak kemerli bir niş içerisinde, günümüzde taşlarla kısmen örülerek kapatılmış küçük bir açıklıktan girilir. Bu açıklıktan üç bölümlü nartekse ulaşılır. Narteksin orta bölümü kubbe yan bölümleri beşik tonoz ile örtülüdür. Beşik tonoz ile örtülü bu bölümler aynı zamanda birer arkosolium olarak yapılmış olmalıdır. Bugün tahribattan dolayı tespit etmek güç görünse de zeminlerinde mezar barındırdıklarını düşünmekteyiz. Narteksin doğu duvarındaki yuvarlak kemerli açıklıklarla naos geçiş sağlanır. Kapalı Yunan Haçı Planlı Naos'ta güneydoğu ayak günümüze ulaşmazken, diğer üç ayakta kısmi tahribatlar söz konusudur (Resim: 4-5).

Resim 4: 2 No.lu Yapı Kompleksi, avlu ve cephe düzenlemesi

Resim 5: 2 No.lu Yapı Kompleksi, Kilise (sol) ve Mekân 8 (sağ)

3 No.lu Yapı Kompleksi de olasılıkla avlulu bir düzenlemeye sahiptir ancak bugün sadece üç cephesi kısmi olarak seçilebilmektedir. Kalas'ın sınıflandırmasında Alan 13 olarak yer almıştır. Komplekste kilise ve mutfak ile birlikte toplamda altı birim tespit edilmiştir (2009b, s. 111-114). Bu komplekste de avlunun vurgulanan cephesi kuzeydir ve bu durum topografyadan kaynaklı görünür. Pilasterlar ile dikeyde bölümlere ayrılan cephede merkezi içeride kör kemerli nişlerle sağlanmış bir düzenleme vardır. Bu düzenleme doğudaki kiliseyi de kapsayacak şekilde devam eder. Üç nefli bazilikal planda inşa edilen kilisede nefleri birbirinden ayıran kemerlerin oturduğu sütunlar doğdakiler hariç kırıktır. Siyaha boyan-

miş kilisede beyaz boya ile kesme taş taklidi ve haç bezemeler oluşturulmuştur. Mutfak olarak tanımladığımız birim Selime ve Yaprakhisar'ın kare planlı ve konik çatılı mutfaklarından farklıdır. Ancak içindeki yoğun pişmiş toprak kap kırıkları ve bariz bir şekilde ocak olduğu anlaşılan bir nişin bulunması, bu mekânı güvenle mutfak olarak tanımlamamızı sağlamıştır. Bir mekânda ise şarap işliği tespit edilmiştir (Resim: 6-7).

Resim 6: 3 No.lu Yapı Kompleksi, cephe düzenlemesi

Resim 7: 3 No.lu Yapı Kompleksi, Kilise (sol) ve Mutfak (sağ)

4 No.lu Yapı Kompleksi, 2 ve 3 No.lu Komplekslerdeki gibi özenle vurgulanmış cephe düzenlemesine sahiptir. Kalas tarafından Alan 12 olarak belgelenmiştir (2009a, s. 80). Özellikle 3 No.lu Kompleks ile birbirine çok yakın mesafelerde oyulmuşlardır. Pilasterlarla dikeyde beşe bölünmüş cephede, yatayda dört katlı bir düzenleme görülür. Aynı düzenleme avlunun yan cephelerinde de devam eder. Cephedeki her iki kat içeride tek kata karşılık gelmektedir. Komplekste kilise tespit edilememiştir ancak avlu girişinin solundaki yapının kilise olabileceği değerlendirilmiştir. Komplekste konik çatı ile örtülü büyük bir mutfak ve işlevlerini henüz belirleyemediğimiz mekânlar bulunmaktadır. Çizim ve fotoğraflarla belgelendirebildiğimiz mekân sayısı on birdir (Resim: 8-9).

Resim 8: 4 No.lu Yapı Kompleksi, avlu ve cephe düzenlemesi

Resim 9: 4 No.lu Yapı Kompleksi Mekân 1 (sol) ve Mutfak (sağ)

5 No.lu Yapı Kompleksi de cephesindeki merkezi içeride yarım yuvarlak kemerli kör nişleri ile bu kaya kütleindeki diğer yapı toplulukları ile benzer bir kullanıma işaret ediyor olmalıdır. Kalas tarafından Alan 11 olarak kaydedilmiştir (2006, s. 288-291, 2009a, s. 80, 2009b, s. 111-114). Kilise tespit edemediğimiz yapı kompleksinde avlu izi ya da sınırına da rastlanmamıştır. Üç katlı cephe düzenlemesine sahip komplekste büyük bir mutfağın yanı sıra özenle oyulmuş şarap işliğine sahip büyük bir mekân, depolama alanları, ahır ve dinlenme ya da yatma yeri olarak kullanılmış olabilecek mekânlar bulunmaktadır. Komplekste bu şekilde belgeleyebildiğimiz mekân sayısı yedidir (Resim: 10-11).

Resim 10: 5 No.lu Yapı Kompleksi, cephe düzenlemesi

Resim 11: 5 No.lu Yapı Kompleksi Mekân 1 (sol) ve Mekân 3, şarap işliği (sağ)

6 No.lu Yapı Kompleksi kaya kütesinin vadinin iç kesimine en yakın konumdaki yapı topluluğudur ancak 5 No.lu Yapı Topluluğu ile aralarındaki yakınlık, iki kompleksin sınırlarını çizmemizi güçleştirmiştir. Kalas da bu yapı topluluğunu ayrı bir kompleks olarak değerlendirmiş ve Alan 10 olarak belgelemiştir. Öyle ki 5 No.lu Yapı Kompleksi'nde hiç kiliseye rastlamamışken, bu komplekste aynı plan tipinde iki kilisenin bulunması iki kompleks arasında keskin bir ayırım yapmamızı güçleştirmiştir. Kompleksin güneybatıda konumlanan kilisesi 5 No.lu Yapı Kompleksi ile sınır oluşturmaktadır. Kaya kütesi koparak uçtuğu için 5 No.lu Kompleks'in cephesinin bu kiliseyi de içine alacak şekilde devam edip etmediğini anlayamadık, bu nedenle bu kiliseyi de 6 No.lu Yapı Kompleksi'ne dâhil ettik. Yaptığımız araştırmalar Kalas'ın da bu iki kiliseyi aynı kompleksin kiliseleri olarak belgelediğini göstermiştir. Bu durumda belki de aynı kaya kütesine oyulmuş bu kompleksleri birbirinden bağımsız yapılar olarak değil de aynı amaca ve topluluğa hizmet eden, kaya kütesinin imkân verdiği ölçülerde oyulmuş yapılar olarak değerlendirmek gerekir. Kompleksin kiliseleri Dört Serbest Destekli Kapalı Yunan Haçlı Plan'dadır. Yapılar tümüyle siyaha boyanmıştır (Resim: 12-13).

Resim 12: 6 No.lu Yapı Kompleksi, cephe düzenlemesi

Resim 13: 6 No.lu Yapı Kompleksi, Kilise 1 (sol) ve Kilise 2 (sağ)

7 No.lu Yapı Kompleksi olarak belgelediğimiz yapı Kalas tarafından Alan 9 olarak belgelenmiştir. Kalas'ın Aleydinbaşı Mevkii olarak belirttiği alandaki kompleks, Yaprahisar Kalesi olarak isimlendirilen kaya kütlesinin hizasında, Melendiz Çayı'nın doğu yamacındaki ilk yapı topluluğudur. Bu yapı topluluğunun kilisesinin apsisi sonradan yıkılmış ve yemlik olarak kullanılmıştır. Bu yapı topluluğunu diğer yapı topluluklarına göre bizim için önemli yapan mezar şapelindeki tarih veren yazıttır. Kalas'ın 2003'te yayınladığı yazıtın çevirisine 2006 tarihli yayında yer verilmiştir. 1035 tarihini veren yazıt yerleşim için genel olarak önerilen tarihi de desteklemektedir (2006, s. 274-276) (Resim: 14-15).

Resim 14: 7 No.lu Yapı Kompleksi

Resim 15: 7 No.lu Yapı Kompleksi, Kilise (sol) ve Mezar Şapeli (sağ)

8 No.lu Yapı Kompleksi; Kalas'ın araştırmalarına dâhil etmediği, çalışmalarımız sırasında ilk defa belgelenmiş bir yapı topluluğudur ancak kilisesi önceki araştırmacılarca ohum Kilise adı ile belgelenmiş ve yayınlanmıştır. Kompleks, vadinin i kesiminde doğu yamaçta yer almaktadır. 6 No.lu Yapı Kompleksi'nde olduğu gibi bünyesinde iki kilise bulunduran yapı kompleksi önemli ölçüde tahrip olmuştur. Yapı topluluğunda ayrıca beş birim tespit edilebilmiştir, ancak kompleksteki tahribat tümünü çizimlerle belgelememizi güçleştirmiştir. Mekânların kum ve kaya ile dolu olması yapıda kaçak kazı yapıldığını göstermektedir. Resim programını oluşturan tek figürler de tahrip edilmiştir. Kilisenin büyük kilisesi tek figürlerle oluşturulmuş duvar resimleri ile önemlidir. Bu yönüyle Belisırma'daki Direkli Kilise'ye benzemektedir (Resim: 16-17).

Resim 16: 8 No.lu Yapı Kompleksi

Resim 17: 8 No.lu Yapı Kompleksi, Kilise 1 (sol) ve Kilise 2 (sağ)

KİLİSELER

Yaprakhisar'da bir yapı kompleksi ile ilişkilendiremediğimiz ve yerleşimde bağımsız olarak konumlanmış kilise ya da ibadet mekânı sayısı on beştir. 1 No.lu Kilise olarak isimlendirdiğimiz kilise, 1 No.lu Yapı Kompleksi'nin güneyinde konik yapılara oyulmuş birkaç yapıdan biridir. Tahrir olduğu için planı net bir şekilde anlaşılamayan yapı olasılıkla tek neflidir ve güneyinde mezar alanı olarak kullanılmış olabilecek bir mekân bulunur. Örtü sistemi de tahrir olmuş yapıda birimlerin sınırları anlaşılamamaktadır. Naosun güneyinde yaklaşık dikdörtgen, tonozumsu bir tavan ile örtülü mekân, mekânın doğusunda da tonoz ile örtülü derin bir niş yer alır. Nişin zemininde bir mezar rahatlıkla seçilebilmektedir (Resim: 18).

Ihlara ve Belisırma yönünden Yaprakhisar'a inen yolun solunda, hemen yol kenarındaki 2 No.lu Kilise Kapalı Yunan Haçı Plan'ın iki destekli tipine örnektir. Günümüzde kullanılmayan yapının doğudaki apsisi ve güney duvarı yıkılmıştır. Kalan bölümlerden merkez bölümün üzerinin kubbe, haç kolları ve köşe odalarının beşik tonoz ile örtülü olduğu anlaşılmaktadır. Naosun batısındaki kapı bu bölümde orijinal işlevini anlayamadığımız ancak günümüzde ahır olarak kullanılan mekâna açılmaktadır (Resim: 19).

Resim 18: 1 No.lu Kilise

Resim 19: 2 No.lu Kilise

3 No.lu Kilise Yaprakhisar köyü içerisinde kalan konik yapıya oyulmuş bir kilisedir. Günümüzde köy halkı tarafından özel mülk olarak kullanılan yapıya kapısı kilitli olduğu için girilememiş, ölçüleri alınamamıştır. Güney duvarında küçük nişler bulunan yapının kuzey ve güney duvarlarda genişletildiği anlaşılmaktadır. Tek nefli kilisenin duvarlarında aşı boyası tekniğinde yapılmış bezemeler görülür. Konik yapının çevresinde arkosoloium tipinde mezarlar görülebilmektedir (Resim: 20).

Köyün içinde tespit ettiğimiz bir diğer kilise yine konik yapıya oyulmuş olan 4 No.lu Kilise'dir. Samanlık olarak kullanılan yapı büyük ölçüde tahrir olmuştur. Kapalı Yunan Haçı Planlı Kilise'nin vadideki aynı plandaki kiliselerden ayrılan en önemli özelliği merkez bölümün kule gibi yükselmesidir (Resim: 21).

Resim 20: 3 No.lu Kilise

Resim 21: 4 No.lu Kilise

Yine köy içerisinde özel mülk haline getirildiği için kapısı kilitli olan bir diğer kilise 5 No.lu Kilise'dir. İki nefli kilise günümüzde depolama alanı olarak kullanılmaktadır. İçi malzeme dolu olduğu için yapıdan ölçü alınamamış ve çizimi yapılamamıştır (Resim: 22).

6 No.lu Kilise, 6 No.lu Yapı Kompleksi'nin doğusunda ana kaya kütesine oyulmuştur ancak kayalar koparak düştüğü için kilisenin az bir bölümü görülebilmektedir. Bu durum kilisenin planını algılamamızı güçleştirmektedir ancak kalan duvar ve izlerden serbest haç planda olduğunu tahmin etmekteyiz. Merkezde küçük bir çapraz tonoz, ana kaya kütesi yönünde yarım kubbe, eğer yarım kubbenin olduğu bu bölümü apsis olarak düşünürsek güneyde bir haç kolu ve bunun da güneyinde beşik tonoz ile örtülü, tek nefli bir birim yer alır. Orijinalde burada bir kilise ve mezar şapeli ya da mezar odasının olduğunu düşünmekteyiz (Resim: 23).

Resim 22. 5 No.lu Kilise

Resim 23: 6 No.lu Kilise

7 No.lu Kilise, Yaprakhisar ana kaya kütesinin vadiye dönen kısmında üst kotta yer alır ve tek neflidir. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı kiliseye bugün apsinin güney duvarından girilmektedir ancak orijinal giriş naosun kuzey duvarında olmalıdır. Apsis zemini naos zeminin yaklaşık 0.80 m daha yukarısında ve ana kayadaki renk farklılıkları naos zemininin sonraki dönemde daha da oyulmasıyla naos yüksekliğinin artırıldığını düşündürmektedir. Naos duvarlarında ve yapının dışında on yedi mezar tespit etmiş olmamız bu kilisenin bir mezar şapeli ya da bir aile kilisesi olabileceğini düşündürmektedir (Resim: 24).

8 No.lu Kilise doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve iki neflidir. Kiliseye bugün kuzeydeki açıklıktan giriliyor ancak bu cephe açıklıklarının olduğu bölümde tümüyle yıkılmış durumdadır. Güneydeki ana nef kuzeydekine göre daha geniştir. Beşik tonoz ile örtülü nefler birbirinden kemerli açıklıklar ile ayrılmış ancak kemerleri taşıyan ayaklar kırılmıştır. Güney nefin batı duvarındaki dikdörtgen açıklıkla narteks ya da mezar odasına geçiş sağlanmaktadır. Kilisenin orijinal girişinin de burası olması muhtemeldir. Mekânın duvarlarına ve zeminine çok sayıda mezar oyulmuş, ancak mezarlar tahrip edilmiştir. Kilisede bu mekân da dâhil olmak üzere sayabildiğimiz mezar sayısı otuz ikidir (Resim: 25).

Resim 24: 7 No.lu Kilise

Resim 25: 8 No.lu Kilise

8 No.lu Kilise'den çıkıp vadinin iç kesimlerine batı yamaç boyunca ilerlediğimizde bizi birbirine oldukça yakın konumlarda, konik yapılara oyulmuş üç kilise karşılamıştır. 9 No.lu Kilise olarak numaralandırdığımız ilk kilise iki nefli ve doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Naosa giriş kuzey yöndeki, önemli ölçüde yıkılmış giriş mekânından sağlanır. Giriş mekânı ve naos zemininde doğu-batı doğrultusunda oyulmuş mezarlar yer alır. Mezarlar tahrip edilmiş, olası buluntuları yok olmuştur (Resim: 26).

10 No.lu Kilise, 9 No.lu Kilise'nin güneydoğusunda tek nefli, tek apsisli, beşik tonoz ile örtülüdür. Kilisenin batısındaki narteks ve mezar nişinde zemine oyulmuş çok sayıda mezar bulunmaktadır. Mezar nişinin olduğu bölümde, beyaz sıva üzerine aşı boyası ile yapılmış ölüm kültü ile ilişkilendirilen tavus kuşu tasviri dikkat çekmektedir (Resim: 27).

Resim 26: 9 No.lu Kilise

Resim 27: 10 No.lu Kilise

11 No.lu Kilise, 9 ve 10 No.lu Kiliselerin hemen aşağısında ayrı bir piramidal külahla oyulmuştur. Yapıda iki katlı apsis düzenlemesi dikkat çeker. Yapıya alt kattaki kapıdan girilmektedir ancak yukarıya çıkışa dair herhangi bir basamak ya da oyuk görülemez. Ayrıca ikinci katın zemini ya da birinci katın tavanı olabilecek de bir iz rastlanmamıştır (Resim: 28).

12 No.lu Kilise; tek nefli, tek apsisli, beşik tonoz ile örtülüdür. İyi durumdaki yapının etrafında kompleks oluşturmayan ancak ilişkili olabilecek başka mekânlar da vardır (Resim: 29).

Resim 28: 11 No.lu Kilise

Resim 29: 12 No.lu Kilise

13 No.lu Kilise, köy halkı tarafından Saklı Kilise olarak isimlendirilmiştir. Yaprakhisar yerleşiminde vadinin batı yamacında tespit edebildiğimiz son kilisedir. Tek nefli, tek apsis-

li, beşik tonoz ile örtülü kilisenin batısında narteks yer alır. Narteksin doğu duvarında kazıma yoluyla yazılmış Grekçe yazılar ve farklı boyut ve şekillerde haçlar bulunmaktadır. Narteksin zemini kum doludur ancak zeminde mezar olabileceğini düşünmekteyiz (Resim: 30).

Yaprakhisar yerleşiminin doğu yamaçtaki ilk kilisesi tarafımızdan 14 No.lu Kilise olarak adlandırılmıştır. Ana kaya kütesine oyulmuş kilise yamacın yukarı kesimlerinde yer almaktadır. İki nefli kilisede nefler ikili kemer açıklığı ile birbirinden ayrılmıştır. Yapının içinde ve çevresinde mezarlar bulunmaktadır ancak içlerinde herhangi bir mezar buluntusuna rastlanmamıştır (Resim: 31).

Resim 30: 13 No.lu Kilise

Resim 31: 14 No.lu Kilise

Vadi içerisinde tespit edebildiğimiz son kilise 15 No.lu Kilise olarak adlandırılmıştır. 14 No.lu Kilise'ye oldukça yakın mesafedeki yapı doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı, tek nefli ve tek apsislidir. Beşik tonoz ile örtülü kilisede beyaz sıva üzerine, kırmızı, beyaz ve gri tonları kullanılarak yapılmış geometrik, bitkisel ve figürlü bezemeler vardır. Günümüzde kullanılmayan yapının duvarlarında ve bezeme programında kısmi tahribatlar görülür. Yapı Konya Kurulu ve Aksaray Müzesi tarafından Geyikli Kilise adıyla tescillenmiştir (Resim: 32).

Resim 32: 15 No.lu Kilise

MEZAR ŞAPEL VE ODALARI

Yaprakhisar yerleşiminde farklı günlerde, farklı konum ve plan tiplerinde herhangi bir kiliseye dâhil olmayan ya da açıkça ilişkilendiremediğimiz mezar yapıları da tespit edilmiştir. Bunlardan ilki Ihlara ve Belisırma'dan Yaprakhisar'a gelen yolun sağında, sıcak su kaynağının yukarısında Aksaray Müzesi'nde Boyalı Şapel adıyla kayıtlı olan mezar şapelidir. Serbest Haç Plan'da oyulan şapelin merkezi kubbe, haç kolları beşik tonoz ile örtülüdür. Duvarlarında doğrudan duvar yüzeyine aşı boyası ile yapılmış bezemeler ve Grekçe yazılar yer alır. Güneyden girilen yapı bu yönde kısmen tahrip olmuş, yapının içi toprak dolmuştur (Resim: 33). Çalışma alanında tespit ettiğimiz bir diğer mezar yapısı Yaprakhisar ana kaya kütesinden vadi içine dönülen kesimdeki yapıdır (Yaprakhisar Mezar Odası 1). Hem kaya kütesinin aşağı çökmesi hem de insan eliyle yapılan tahribatlar nedeniyle şapel mi mezar odası mı olduğunu net olarak anlayamadığımız yapıda çalışılmamış yapı sadece fotoğraflarla belgelenebilmiştir. Mezar odasının oldukça yakın konumdaki 7 No.lu Kilise ile de ilişkili olma durumu söz konusudur (Resim: 34). Vadinin doğu yamacında bağımsız şekilde bir mezar odasına daha rastlanılmıştır. Yapıda apsis bulunmamaktadır ancak zeminde mezarlar görülebilmektedir. Mezarlar tahrip edilmiştir (Resim: 35).

Resim 33: Boyalı Şapel

Resim 34: Mezar Odası 1

Resim 35: Mezar Odası 2

SONUÇ

Yaprakhisar yerleşimi sınırları içinde yürüttüğümüz yüzey araştırması sırasında tarafımızdan 27 yapı belgelenmiş, bunların büyük bir kısmını kiliseler oluşturmuştur. Kiliselerde ağırlıklı olarak tek nefli, yapı komplekslerinde ise çoğunlukla Tek Nefli ve Kapalı Yunan Haçı Plan'ın tercih edildiği görülmüştür. Kapalı Yunan Haçı Plan özellikle yapı komplekslerinin 9. yy. sonrasına ait olduğunu göstermektedir. 7 No.lu Yapı Kompleksi'nin mezar şapeli içerdiği yazıt ile 11. yy.a işaret etmektedir. Diğer yapılar da aynı tarih aralığına ait olmalıdır. İhlara ve Belisırma Kiliselerinin de genel olarak 9. ve 11. yüzyıllar arasında tarihlendirilmesi tüm yerleşimlerin aynı dönem itibarıyla yerleşim olarak tercih edildiğini düşündürmektedir. Ayrıca İhlara ve Belisırma'daki kadar olmamakla birlikte Yaprakhisar'daki kiliselerin gömü alanı olarak kullanılması vadinin genelinde benzer bir defin geleneğinin sürdürüldüğünü akla getirmektedir. Daha net bir değerlendirme yüzey araştırmasının tamamlanması ile mümkün olabilecektir.

Aksaray Müze Müdürlüğü tescil fişlerinde yaptığımız incelemede Yaprakhisar köyü sınırları içindeki Yazılı Kilise (çalışmamızda 8 No.lu Yapı Kompleksi'nin mezar şapeli), Kilise 11 (Kilise 13, köy halkı tarafından Saklı Kilise olarak bilinen yapı), Kilise 10 (aynı isimle belgelenmiştir), Kilise 9 (belgelediğimiz yapılar arasında tespit edilememiştir), Ge-yikli Kilise (önceki yayınlarda Davullu Kilise olduğunu düşündüğümüz yapı çalışmamızda Kilise 15 adıyla yer almıştır), Boyalı Şapel (mezar şapeli olarak belgelenmiştir) tescil fişlerine ulaşabildiğimiz yapılarıdır. Yüzey araştırmalarımız sırasında belgelediğimiz diğer kilise ve yapı kompleksleri de Bizans döneminin tarihini ve mimarisini yansıtan önemli örnekler arasındadır ve tümünün tescillenmesi gerekmektedir. 2025'te Selime'de, 2026'da ise vadi genelinde yapmayı hedeflediğimiz çalışmalarda tüm yapıların belgelenmesi ile birlikte tüm yapıları içeren tescil çalışmasının Aksaray Müze Müdürlüğü ve Kapadokya Alan Başkanlığı denetiminde yapılması amaçlanmaktadır.

TEŞEKKÜR

Yüzey araştırmamızın 2024 yılı çalışmaları Adıyaman Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi'nde yürütülen FEFMAP/2024-0001 numaralı "İhlara Vadisi Örenyeri Yaprakhisar Yerleşimi Yüzey Araştırması" başlıklı proje kapsamında alınan destek ile gerçekleştirilmiştir. Destekleri için Adıyaman Üniversitesi'ne, araştırmayı gerçekleştirebilmemiz için gerekli izni veren T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne, çalışmalarımız süresince her türlü bilgi, belge ve teçhizat desteğini sağlayan Aksaray Müzesi Müdürlüğüne ve çalışanlarına, Bakanlık Yetkili Uzmanı Emrah Gökcan'a teşekkürlerimizi sunarız.

KAYNAKÇA

Ainsworth W. F. (1842). *Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea, and Armenia*. London.

Kalas, V. (2000). *Roc-Cut Architecture of the Peristrema Valley: Society and Settlement in Byzantine Cappadocia*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, New York University.

Kalas, V. (2006). The Survey of the Byzantine Settlement at Selime Yaprakhisar in the Peristrema Valley, Cappadocia, *Dumbarton Oaks Papers*, 60, s. 271-293.

Kalas, V. (2007). Cappadocia's Rock-Cut Courtyard Complexes: A Case Study for Domestic Architecture in Byzantium. *Housing in Late Antiquity: from Palaces to Shops*, Ed. L. Lavan, L. Özgenel, A. Sarantis, s. 393-414.

Kalas, V. (2009a). Sacred Landscape in Anatolia and Neighboring Regions, *BAR International Series 2034*, Ed. C. Gates, J. Morin, T. Zimmermann, s. 79-91.

Kalas, V. (2009b). The Byzantine Kitchen in the Domestic Complexes of Cappadocia, *Archaeology of the Countryside in Medieval Anatolia*, ed. T. Vorderstrasse and J. Roodenberg, s. 109-115.

Lafontaine, J. (1959). Note Sur un Voyage en Cappadoce. *Byzantion, Revue Internationale des Etudes Byzantines*. s. 465-477.

Ousterhout, R. G. (2005). *A Byzantine Settlement in Cappadocia*. Washington, D.C.: Dumbarton Oaks Studies XLII.

Özdemir, N. (2007). *Ihlara Kasabasının Zemin Özelliklerinin Jeolojik-Jeoteknik-Jeofizik Yöntemlerle İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Fen Bilimleri Üniversitesi, Niğde.

Rott, H. (1908). *Klainsiatische Denkmäler aus Psidien, Pamphylien, Kappadokien und Lykien*, Leipzig.

Şahna, H. (2018). *Kapadokya Bölgesi, Ihlara Vadisi'ndeki Bizans Dönemi Kaya Mimarisini*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara.

Thierry, N. ve Thierry, M. (1960). L'Eglise du Jugement Dernier a Ihlara (Yılanlı Kilsesi). *Anatolia*, V, s. 159-168.

Thierry, N. ve Thierry, M. (1961). Voyage Archeologique en Cappadoce. *Revue des Etudes Byzantines. Melanges Raymond Janin*. XIX. s. 419-437.

Thierry, N. ve Thierry, M. (1963). *Nouvelles Églises Rupestres de Cappadoce, Région du Hasan Dağı*, Paris.

BİLECİK İLİ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI: 2024 YILI ÇALIŞMALARI**Hüseyin ERPEHLİVAN*****Haralambos NİKOLAYİDİS****Yusuf TUNA****Ebru TUNA****GİRİŞ**

“Bilecik İli Arkeolojik YüzeY Araştırması” 2022’den itibaren başlatılmış bir kültür envanteri projesidir. Proje kapsamında yapılan çalışmalarla insan izlerine dair tüm dönemlere ait kalıntılar belgelenmekte ve kayıt altına alınmaktadır. Bu proje kapsamında daha önceki yıllarda Prof. Dr. Turan Efe ve Doç. Dr. Deniz Sarı’nın araştırmalarıyla toplanan soyut ve somut verilerden de faydalanılmaktadır. Buna ek olarak önceki araştırmalarda ana odak olmayan, Demir Çağı ve Antik Çağ’a ait kalıntıların da detaylıca belgelenmesi projenin ana amaçlarından biridir. Bu proje ile bölgenin art zamansal yerleşim dokuları ve arazi kullanım tarihinin anlaşılabilmesi umulmaktadır.

Projenin önceki yayınlarında bölgenin coğrafyasına ve araştırma tarihçesine ek olarak 2022 ve 2023 yılı araştırmalarına dair bilgiler sunulmuştur (Erpehlivan vd., 2024; Erpehlivan vd., 2025). Araştırmalar genellikle her sezon ana odak olan bir ya da iki ilçe içinde yer alan noktaları hedeflemektedir. Araştırma bölgesinde her dönemi kapsayan ve sürekli devam eden bir kazı olmadığı için geçmiş yıllarda müzelerin yaptığı kurtarma kazıları üzerine de hassasiyetle çalışılmaktadır. Buna binaen Karaağaç Frig Tümülsü kazısı ile elde edilmiş arkeolojik malzemelerin arkeolojik ve arkeometrik analizlerle değerlendirildiği TÜBİTAK 3501 projesi başarı ile tamamlanmıştır ve bugünlerde projenin nihai yayınları üzerinde çalışılmaktadır. YüzeY araştırması sayesinde bölgenin yerleşim dokusu ve arazi kullanım tarihinin anlaşılabilmesi amaçlanmakta ve bu sonuçların saha çalışmalarının sona ermesine binaen yayınlanması umulmaktadır.

* Doç. Dr. Hüseyin ERPEHLİVAN; Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 11230 Gülümbe-Bilecik/TÜRKİYE; E-posta: huseyin.erpehlivan@bilecik.edu.tr; ORCID: 0000-0002-7612-7118

Dr. Öğr. Üyesi Haralambos NİKOLAYİDİS; Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 11230 Gülümbe-Bilecik/TÜRKİYE; E-posta: xnikolaides@gmail.com; ORCID: 0000-0001-5633-2723

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf TUNA; Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 11230 Gülümbe-Bilecik/TÜRKİYE; E-posta: yusuf.tuna@bilecik.edu.tr; ORCID: 0000-0002-7408-138X
Uzman Arkeolog Ebru TUNA, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, İzmir/TÜRKİYE; E-posta: ebruinceman@gmail.com; ORCID: 0000-0002-8509-3984

Araştırmalar sezonun programına uygun bir şekilde eylül ayının ilk üç haftasında önceden belirlenmiş noktalar ve bölgelerin araştırılmasını kapsayan bir planlama esası ile yürütülmüştür. Bu sezonun ana odağı Bilecik'in Bozüyük ve Söğüt ilçeleri olmuştur (Harita: 1). Ancak bu alanlar dışında aciliyet ya da ön planlama gerektiren bazı noktalar da 2024 yılı araştırma programına dahil edilmiştir (Çizelge: 1).

2024 SEZONU ARAŞTIRMALARI

S.02-Aharköy Höyük, Yeşilyurt köyünün 2,8 km güneyinde bulunan tescilli Üyük Mevkii ya da bilinen diğer ismi ile Aharköy Höyük yerleşimi ziyaret edilmiştir. Birkaç parselde yayılmış ve bugün yalnızca birkaç m yükseklikte korunagelmüş bir höyük olduğu anlaşılmıştır. Yüzeyde yalnızca Erken Tunç Çağı seramik malzeme ve cüruf ile karşılaşmış ve malzeme örnekleri toplanmıştır. Güneydoğusundaki gömü alanında ise düzensiz taşlarla oluşturulmuş sanduka mezar kalıntılarına rastlanmıştır. Tuğla ve depolama kabı parçaları haricinde bir kalıntıya rastlanmamıştır. Mezarlardaki kaçak kazı tahribatlarının geçmiş tarihlerde yapılmış olduğu tespit edilmiştir.

S.03-Ambar Tepe: Oluklu köyünün 1,5 km batısında konumlanmış mevki tescil kayıtlarında Tunç Çağı yerleşmesi olarak kaydedilmiş olmasına rağmen bu alanda sadece Roma ve Geç Roma kalıntılarına rastlanmıştır. Tuğla ve kiremit ile seramik malzemenin yanı sıra alana ulaşılan yolun kenarındaki çeşmeler yakınında sütun parçaları tespit edilmiştir.

S.04-Oluklu Höyük: Oluklu köyünün 1,9 km güneyinde yer alan yerleşmenin en tepe noktanın tarım alanı olarak kullanılmamasından dolayı yüzey görünürlüğü sifıra yakındır. Diğer parsellerde de yoğun malzeme bulunamamasına rağmen Erken Tunç Çağı ve Roma Dönemi'ne ait seramik buluntularla karşılaşmıştır.

B.04-Poyra Mezarlık Tümülsü: Poyra köyünün 400 m batısında, köy mezarlığı içinde kalan tescilli alan Tunç Çağı yerleşimi olarak tescil edilmiş olmasına rağmen herhangi bir malzeme ile karşılaşmamıştır. Üzerinde eski tarihli Müslüman mezarlarının bulunduğu tepenin bir tümülüs olma ihtimali kuvvetli görülmektedir.

B.06-Kavuşak Mevkii: Poyra köyünün 3,2 km güneydoğusundaki tescilli alan kayıtlarda Geç Roma yerleşmesi olarak geçmesine rağmen yüzeyde bulunan seramikler Orta Çağ'da yerleşim gördüğünü göstermektedir. Yüzeyde seramikten ziyade daha yoğunlukla tuğla ve kiremit parçalarına rastlanmıştır.

B.07-Asar Tepe: Günyarık köyünün 1 km güneydoğusunda konumlanmış tescilsiz bir yerleşmedir. Asar Tepe alanıyla harita kayıtlarında geçmektedir. Alana batısındaki tarlalardaki araştırmalar ile ulaşılmıştır. Tepenin güney ve güneybatısındaki tarlalarda çark yapımı seramikler ve kaba seramiklere ait parçalara rastlanmıştır. Kuzeyden ulaşım imkânsız olduğu için tepeye güney yönünden çıkılmıştır. Güney yamaçlarda malzemenin akararak aşağı kotlara indiği belirlenmiştir. Malzeme olarak yoğunlukla el yapımı ve çark yapımı koyu renkli çanak çömleklere ek olarak nadiren kırmızı hamurlu ince seramikler de

gözlemlenmiştir. Erken Demir Çağı'ndan itibaren Helenistik Dönem sonuna kadar yerleşim görmüş olması seramik buluntular ışığında muhtemeldir.

B.08-Poyra Tümlüsü: Yörükçepni köyünün 1,3 km güneydoğusunda konumlanmış tescilli alan üzerinde kaçak kazılara ve tahribata dair bir iz gözlemlenmezken, yürütülen tarımsal faaliyetlerin tümlüslerin dolgusunu tahrip ederek yüksekliklerini düşürdüğü tespit edilmiştir. Yüzeyle yalnızca bir gri renkli seramik parçasına rastlanmıştır.

B.09-Çerkezçetmi Höyük: Yörükçepni köyünün 1,4 km güneyinde konumlanmış tescilli alanın çevresindeki tarlalarda ve tarım amaçlı kullanılmayan merkez parselde tanımlanabilir seramik malzeme ile karşılaşılmasıdır.

B.10-Dübekli Tümlüsü: Yörükçepni köyünün 1 km güneydoğusunda konumlanmış tescilli alanın geçmiş yıllarda kaçak kazılar ile tahrip edildiği tespit edilmiştir. Ayrıca tarımsal faaliyetlerle tümlüsün toprak dolgusunun yıllar içinde bir hayli küçüldüğü gözlemlenmiştir. Çevredeki alanlarda herhangi bir kültür ögesine rastlanmamıştır.

B.11-Hüsümler Höyük: Akpınar köyünün 1 km kuzeyinde konumlanmış tescilli alana güneydoğusundaki tarlalardan ulaşılmıştır. Bu esnada höyük yükseltisine yaklaşıldıkça daha yoğun malzeme ile karşılaşılmasıdır. Höyüğün ana konisinin merkezinde yeni tarihli bir kaçak kazı çukuru açıldığı tespit edilmiştir. Bu çukur 2x8 m boyutlarında ve yaklaşık 4 m derinliktedir. Kaçak kazı çukuru ile höyüğe ait tabakalar ortaya çıkarılmış, kerpiç ve taş mimari unsurlar yerlerinden sökülüştür. Ayrıca taşınır nitelikteki kültür varlıkları, çukurun başlangıcındaki alana toprak içinde bırakılmıştır. 4 m derinliğin bittiği noktada kaçakçılar kazma kürek vasıtasıyla höyüğün kültür tabakalarının da altına inmiş ve steril toprağı kazarak iki farklı oda oluşturmuşlardır. Bunlara ek olarak ana yarmanın hemen kuzeyinde iş makinesinin kepçe ucu genişliğinde (yak. 50-60 cm) ve 1,5 m boyunda ve birkaç m derinliğe sahip bir alanı kazmışlardır. Bu her iki çukur da tehlike arz edecek boyuttadır. Kaçak kazılar ile ortalığa saçılan malzeme içinde yalnızca Erken Tunç Çağı seramik kalıntılarına rastlanmıştır.

B.12-Hüyücek/Yeni Mahalle Tümlüsü: Bozüyük ilçe merkezinin 3,5 km doğusunda yer alan arkeolojik sitin çevresinde düşük yüzey görünürlüğü sebebiyle seramik malzeme ile karşılaşılmasıdır. Birkaç hayvan yuvası oyuğu dışında insan eli ile yapılmış bir tahribata da rastlanmamıştır.

B.15-Killi Höyük: Yeni Dodurga köyünün 1,6 km güneybatısında konumlanmış tescilli yerleşmeye kuzeybatısındaki tarlalardan ulaşılmıştır. Bu tarlalar üzerinde genellikle tuğla ve çatı kiremitleri ile nadiren çark yapımı kırmızı ve gri renkli seramikler ile karşılaşılmasıdır. Höyüğün ana konisinde yeni tarihli herhangi bir kaçak kazı izine rastlanmamıştır. Höyüğün tepe üstü yoğun ot ile kaplı olduğundan dolayı malzeme izlenememiştir. Ancak doğusundaki yeni sürülmüş tarlada yoğun Erken Tunç Çağı malzemeye ve üretim artığı taş alet parçalarına rastlanmıştır.

B.16-Kocaoğlan Yerleşim Alanı: Dodurga yerleşim merkezinin 1 km güneybatısında konumlanmış olan tescilli alanda yüzey görünürlüğünün de yeterli seviyede olmasına rağmen çok fazla tanımlanabilir ve tarihlenebilir malzeme ile karşılaşılmamıştır.

B.17-Dodurga Tümülüsü: Dodurga yerleşim merkezinin 500 m güneybatısında konumlanmış tescilli alan özel mülkiyet olduğu ve etrafı tellerle çevrili olduğu için araştırılmamış ancak dışarıdan bakıldığında herhangi bir tahribat da izlenmemiştir.

Yine Dodurga yerleşim merkezi içindeki araştırmalar sırasında Dodurga Yeşil Cami duvarının güney köşesinde bir Antik Yunanca yazıtlı mezar steli tespit edilmiştir (Fotoğraf: 1). Transkripsiyonu ve çevirisi aşağıdaki gibidir.

ἐνθάδι
κατάκι-
τε Εὔδο-
4 κος ἐπίσ-
κοπος τ-
ῶν ἐπικ-
[(αλεσα)μένων].

Burada (yardım) çağırانların piskoposu Eudokios yatmaktadır.

Nikaia'daki Hristiyanlara ait mezar yazıtlarına bakıldığında “ἐνθάδε κατάκιτε” kalıbının kullanıldığı ve yazıtların tarihlendirildiği iki yazıt görülmektedir; MS 3–4. yy. (Şahin, 1982, Kat. 1591) ve MS 5–6. yy. (Şahin, 1979, Kat. 576). Bu iki örneğin haricindeki yazıtlar genel çerçevede Erken Bizans Dönemi'ne veya Bizans Dönemi'ne tarihlendirilmektedir. Bu nedenle Dodurga Yazıtı'ndaki harfler de göz önünde bulundurulduğunda Erken Bizans Dönemi şeklinde tarihlendirilmesi uygun olacaktır. Hristiyanlık kapsamında *episkopos* unvanının MS 1. yy. ortaları itibarıyla kullanıldığı bilindiğinden unvana göre bir tarihlendirme yapmak pek mümkün görünmemektedir.

MS 4. yy.a kadar piskoposların görevleri ve idari statüleri gibi hususlar henüz tartışılmıyken, zaman içinde bu konular netlik kazanmıştır. Esas olarak denetim ve gözetmenlik işinden sorumlu olan piskoposlar belirli bir bölge veya kiliseye bağlı olmaktadır. Örneğin bazı mezar yazıtlarında piskoposların bağlı olduğu yerler de kaydedilmektedir (örn. Dardanos episkoposu, Parion episkoposu, Pitane episkoposu, Kyzikos episkoposu gibi). Dodurga yazıtı incelendiğinde episkopos unvanının ardından “τῶν” artikelinin kullanımı ile bir topluluk ile bağdaştırıldığı anlaşılmaktadır. Ancak yerleşim adı yerine “ἐπικ” ile devam edilmesi nedeniyle “ἐπικαλεσαμένων” ifadesinin kullanılmış olabileceği fikri ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle Erken Hristiyanlık sırasında belki de başka bir kiliseye bağlı piskopos Eudokos'un bölgedeki halkın yardım çağrısı üzerine bölgeye geldiği ve burada vefat ettiği de düşünülebilir.

B.18-Gavur Tepesi: Dodurga yerleşim merkezinin 700 m güneydoğusunda konumlanmış alanın aslında çevresine hâkim bir kayalık doğal tepe olduğu, üzerindeki yerleşim kalıntılarının muhtemelen yıllar içinde yaşanan erozyon ile tamamen aktığı düşünülmektedir. Özellikle batı ve güneybatı yamaçlarda Erken Tunç Çağı malzemelerine rastlanmıştır. Tepe noktalar ve diğer alanlar yoğun ot ve çöpler ile kaplı olduğundan dolayı araştırmalardan verim alınamamıştır.

B.19-Çokçapınar Höyük: Aynı isimli köyün 2,1 km kuzeybatısında konumlanmış tescilli bir yerleşme olan höyüğün ana konisinin çevresindeki tarlalarda yoğun tuğla ve nadiren yalın seramik parçalarına rastlanmıştır. Höyüğün hemen güney ve güneydoğusunda çam fidanlarının dikildiği, bu bağlamda arkeolojik tabakaların tahrip edildiği, bunların haricinde kaçak kazı çukurlarının da açıldığı görülmüştür. Kaçak kazı çukurlarından mezarlara ait tuğlalar ve işlenmiş/yarı-işlenmiş mermer blokların çıkarıldığı tespit edilmiştir. Alanın Erken Tunç Çağı'nda yerleşim, Roma ve Geç Roma Dönemi'nde ise gömü alanı olarak kullanılmış olması kuvvetle muhtemeldir.

B.20-Karasu Mevkii: Bozalan köyünün 1,3 km kuzeybatısında konumlanmış tescilli arkeolojik alanın tescil kaydında bahsi geçen tümülüstün ziyade, bir doğal tepe üzerinde kuzey ve güneydoğu vadilerine hâkim bir savunma alanı olduğu düşünülmüştür. Yüzeyde çok nadiren yalın seramik parçalarına ek olarak sıklıkla tuğla parçaları gözlemlenmiştir. Burada da geçmiş yıllarda yapılmış sığ kaçak kazı çukurlarına rastlanmıştır.

B.21-Okçupınar Höyük: Kandilli köy merkezinin 300 m kuzeybatısında konumlanmış tescilli höyük bugün neredeyse düzleştirilmiş durumdadır. Ayrıca höyüğün merkezindeki parseller sürülmediği için yüzey görünürlüğü açısından son derece verimsizdir ve herhangi bir malzeme ile karşılaşılmamıştır. Alanın güneyinde yer alan yonca tarlasında ise yoğunlukla Erken Tunç Çağı seramikleri ve toplanarak tarla sınırlarına yığılmış tuğla parçalarına rastlanmıştır. Dolayısıyla çark yapımı yalın seramiklerle beraber höyüğün çevresinin Roma Dönemi sürecinde de yerleşim gördüğü anlaşılmıştır.

B.22-Korucu Tepe: Kovalıca köyünün 1 km güneybatısındaki tescilli yerleşmenin Helenistik–Roma Dönemlerinde yerleşim gördüğü bilinmekte iken, yüzey görünürlüğünün son derece yüksek olmasına rağmen çok fazla malzeme yoğunluğu ile karşılaşılmamış ve alanın bir çiftlik evi niteliğinde bir yerleşme olduğu düşünülmüştür.

B.23-Bozüyük Üyük Tepe: Bozüyük ilçe merkezinin 750 m kuzeybatısında konumlanmış, bugün üzerine televizyon ve radyo vericilerinin konumlandırıldığı ve çevresinde 360 derece görüşü olan bir hâkim tepedir (Fotoğraf: 2). Tepe üzerinde yaklaşık 6x6 m ölçülerinde ve 2–3 m derinliğinde, ana kayaya oyulmuş iki sarnıç tespit edilmiştir (Fotoğraf: 3). Gerek tepenin düz veya düzeltilmiş zirve noktasındaki muhtelif yerlerde gerekse çevre yamaçların akmış noktalarında çeşitli seramik parçalarına rastlanmıştır. Bunlar Demir Çağı'ndan itibaren Helenistik ve Roma Dönemlerini kapsamaktadır (Çizim: 3). Yer yer taban ve konkav formlu mezar tuğlalarına ve kemiklere de rastlanmıştır. Tepenin güney

yamacındaki karstik oyuklar ya da mağaralar ise tıpkı Tekke Sırtı'nda olduğu gibi mağara dokusunun zamanla oyuğu doldurması sebebiyle kültür tabakalarını örtmüş olmalıdır ki burada bulunan çok sınırlı malzeme de bu durumu açıklamaktadır.

S.05-Kale Tepe Tümülüsü: Dereboyu köyünün 1,5 km kuzeybatısında konumlanmış tümülüs de araştırmalar kapsamında ziyaret edilmiştir. Bu alanın yaklaşık 7–8 m çapında ve 2–3 m yüksekliğinde, amorf taşların bir noktaya yığılmasıyla oluşturulduğu tespit edilmiştir. Alanın muhtelif yerlerinde geçmiş tarihli kaçak kazılar gözlemlenmesine rağmen herhangi bir arkeolojik buluntunun açığa çıkarıldığı gözlenmemiştir.

S.01-Kale Tepe: Dereboyu köyünün 2,4 km kuzeybatısındaki tescilli arkeolojik yerleşmenin araştırmalarına güneydoğusundaki parselden başlanmıştır. Yüzey görünürlüğü uygun olduğu için detaylıca araştırılmış ancak var olan malzemenin yukarıdaki yerleşmeden akmış olduğu düşünülmüştür. Kale Tepe ise etrafı amorf taşların üst üste koyulması esasıyla oluşturulmuş bir sur sistemi ile çevrili bir formdadır. Bu taşlar, geçen yıllar içindeki yıpranmalar nedeniyle sıralarından ayrılmış ve boyut olarak da oldukça küçülmüşlerdir. Gerek bu surun hemen dışında gerekse sur içi alanda, yüzey görünürlüğü çok verimli olmamasına rağmen sıklıkla arkeolojik seramikler ile karşılaşmıştır. Bu seramiklere göre alanın Erken Tunç Çağı ve Demir Çağı'na ek olarak Helenistik Dönem'de de yerleşim gördüğü kanıtlanmıştır.

İ.02-Çayköy Tepesi: Çayköy'ün 300 m kuzeydoğusunda yer alan, Erenler Deresi ile Sakarya Irmağı'nın birleştiği noktada konumlanmış olan tescilsiz alan, yerleşim şüphesi ile araştırılmıştır. Erozyon sebebiyle ana kayanın yer yer görüldüğü tepede iş makineleri ile kayaların kırılarak teraslama yapıldığı görülmüştür. Bu tahribatın arda kalan topraklarında arkeolojik seramik parçaları izlenmiştir. Genel olarak Erken Tunç Çağı ve MÖ 2. binyıl malzemelerine rastlanmıştır.

İ.03-Akkum Tümülüsü: Akkum köyünün 700 m kuzeybatısında konumlanmış tescilli alanın yoğun taş içeren bir toprağın yığılması ile oluşturulduğu, küçük boyutu ile tümülüs niteliğinin de sorgulanabilir olduğu anlaşılmıştır. Eski tarihlerde yer yer yapılmış kaçak kazılar sırasında herhangi bir arkeolojik buluntunun açığa çıkarılmadığı yerinde belgelenmiştir.

S.06-Asar Tepe: Dudaş köyünün 2,9 km güneyindeki tescilsiz alanda yerleşim olabileceği şüphesi araştırılmıştır. Alana güneyindeki yol üzerinden ulaşılmıştır. 500–800 m güneydoğusundaki tarlalarda ve yol kenarlarında çark yapımı seramikler ile karşılaşmıştır. Tepeye doğusundaki yamaçtan tırmanılmıştır ve yol boyunca nadiren arkeolojik malzemeler görülmüştür. Yoğun bitki örtüsü olmayan teras alanlarda malzeme daha yoğun gözlemlenebilmiştir. Tepenin düz bir çayır görünümündeki zirve noktasının güneydoğu-güneybatı yamaçlarının yarlar ile korunduğu, kuzeybatı-kuzeydoğu hattındaki yamaçlarının ise amorf taşların birbiri üzerinde yerleştirilmesi ile oluşturulmuş sur ile korunduğu gözlemlenmiştir. Bu alanda yer yer kaçak kazı çukurları da tespit edilmiştir. Ancak bun-

lar kapsamında herhangi bir kontekstin açığa çıkarılmadığı görülmüştür. Tepe noktada ve doğu yamaçlarda/teraslarda ele geçen seramiklere göre alanın MÖ 2. binyıldan itibaren Demir Çağı ve Helenistik Dönem içinde yerleşim gördüğü saptanmıştır.

M.41-Değirmen Tepe: Yeniköy'ün 2,1 km kuzeybatısında yer alan tescilsiz alana kuzeydoğusundaki tarlalardan ulaşılmıştır. Tepe nokta ve yamaçları araştırılmıştır. Tepede sur olabilecek 1 m kalınlığında, ilk taş sıraları korunmuş duvarlar gözlemlenmiştir. Birkaç noktada prizmatik bloklar tespit edilmiştir. Yüzey görünürlüğü çok fazla olmadığı için yalnızca kırmızı ve gri renkli hızlı çark yapımı seramiklerin amorf örneklerine rastlanmıştır. Dolayısıyla alanın Helenistik Dönem'de kısa bir süre savunma amaçlı kullanılmış olması muhtemeldir.

S.07-Geçitli Mağarası: Geçitli köyünün 1,3 km doğusunda, Sakarya Nehri kıyısında konumlanmış olan mağara araştırmalar kapsamında ziyaret edilmiştir. Daha önce Doç. Dr. Deniz Sarı'nın araştırmalarında tespit edilen mağaradan Erken Tunç Çağı ve Roma Dönemi arkeolojik malzemesi raporlanmış iken bu dönem araştırmalarında çok nadir yalnızca malzeme dışında arkeolojik eser ile karşılaşmamıştır. Mağaranın ana galerisinin tabanında açılmış bir kaçak kazı çukurunda arkeolojik tabakalanmanın izleri görünür vaziyettedir. Ancak buradaki kesitlerde de arkeolojik materyale rastlanmamıştır.

M.40-Üyüçük Tümülüsü: Deresakarı köyünün 3,3 km güneybatısındaki tescilli kontrol amaçlı ziyaret edilmiştir. Alan üzerinde yeni tarihli bir kaçak kazı çukuru saptanmıştır. 3x1 m boyutlarında 2,5–3 m derinliğindeki bir oyuğun iş makinesi ile yapılmış olduğu düşünülmüştür. Kaçak kazının arda kalan izlerinden herhangi bir arkeolojik materyal tespit edilememiştir.

M.42-Asar Tepe Kalesi: Ayvacık köyünün 1,1 km güneybatısındaki tescilli kaleye güneyinden ulaşılmış ve yol boyunca çok nadiren seramik ve tuğla parçaları ile karşılaşmıştır. Alanı çevreleyen surun yaklaşık 1,5 m genişliğinde, yer yer 7–8 sıra taşın *in-situ* korunduğu gözlemlenmiştir. Bu taşlar yerel kireç taşı olup, muhtelif ölçülerdeki amorf ögelerin harç kullanılmadan üst üste konulması esasıyla bu duvarlar oluşturulmuştur (Fotoğraf: 4). Surun bazı bölgelerde tamamen yıkılarak aşağı yamaçlara aktığı gözlemlenmiştir. Yaklaşık 7 ha alanı çeviren surun içinde yer yer yüzey görünürlüğü sifira yakındır. Ana kayaya ait kireç taşı çıkıntılar her noktada görülmüştür. Araştırmalar kapsamında mimari kalıntıların aksine hiçbir tanımlanabilir seramik parçasına rastlanmamıştır.

M.43-Asar Tepe: Ulupınar köyünün 600 m güneyindeki tescilsiz alana güneydoğusundaki yamaçlardan ulaşılmıştır. Tepenin bir kısmına özel arazi olması sebebiyle erişilememiştir. Yüzey görünürlüğünün çok sınırlı olduğu tepe üzerinde nadiren arkeolojik malzeme ile karşılaşmıştır. Bu seramikler ışığında tepenin Helenistik ve muhtemelen Roma Dönemi'nde kullanılmış olması olasıdır.

O.03-Hisar Tepe: Sarıyazı köyünün 1 km batısında konumlanmış tescilsiz ve etrafı surla çevrili doğal bir tepe olan yerleşmenin bölgeye hâkim bir kale olduğu düşünülmektedir. Taş

surlar yerel kireç taşından amorf parçaların üst üste koyulması esası ile oluşturulmuştur. Bu taş sıralarının büyük kısmı bugün ancak temel seviyesinde korunmuştur. Gerek sur içi gerekse yamaçlar çok yoğun makiler ile kaplı olduğundan dolayı yüzey görünürlüğü son derece sınırlıdır. Buna rağmen sur içi kısımlarda yoğunlukla tuğla ve çatı kiremidine ek olarak kırmızı hamurlu, çark yapımı yalın çanak çömleklere ait gövde parçalarına rastlanmıştır. Dolayısıyla alanın Roma ve Geç Roma Dönemlerinde kullanılmış olması kuvvetle muhtemeldir.

GENEL DEĞERLENDİRME

Bu yılın ana odağı olan Bozüyük Ovası, Demircihöyük ve ötesindeki Küllüoba gibi kazılara ek olarak uzun yıllardır sürdürülen kapsamlı yüzey araştırmalarından sağlanan verilerle iyi bilinen bir coğrafyadır. Ova üzerindeki yaygın yerleşim karakteri olan höyüklerde baskın olarak Erken Tunç Çağı kalıntıları izlenmektedir (Çizim: 1–2). Bunun haricinde her dönemden kalıntılar ikincil olarak gözlemlenebilmektedir. Bu alanlarda yerleşimin kesintilerle devam ettiği ya da höyüklerin üzerine veya yakınlarına gömüler yapıldığı da bilinmektedir. Höyük tipi yerleşmelerin temel sorunu, yoğunluğun üzerinde mekânize tarımın yapılması dolayısıyla her geçen yıl tabakalarını kaybetmeleridir.

Tepe üstü yerleşmeler ya da kaleler, geçen yıllardaki araştırmalarda da saptandığı üzere boyut ve nitelik bakımından çeşitlilik gösteren arkeolojik sitlerdir ki bunların en büyük ortak özellikleri, hâkim tepelerin zirve noktalarına kurulmuş olmalarıdır. Bunun yanı sıra tırmanması imkânsız yarıların avantajlarını kullanan, etrafının bir kısmında ya da tamamında sur barındıran bir yerleşim tipidir. Tahkim edilmiş geniş kullanım alanı ve nitelikli malzemeler, bu alanların yalnızca savunma ya da gözlem amaçlı değil, siviller tarafından da yerleşim olarak kullanıldığını düşündürmektedir. Seramik buluntuların yoğunluğuna dayanarak söylenebilir ki Erken Tunç Çağı'ndan itibaren tepe üstü yerleşmeler vardır, ancak asıl yoğunluk Demir Çağı ve Helenistik Dönem içindedir (Çizim: 3–4). Bu tip yerleşmelerin temel sorunu yıllar içinde yaşanan erozyon ile arkeolojik tabakaların azalmasıdır.

Düz ya da düzleşmiş yerleşmeler ile ilgili önceki araştırmalara dayanarak söylenebilir ki bunlar Neolitik Dönem'den itibaren başlayarak, Orta Çağ kalıntılarına kadar çeşitlilik gösteren alanlardır. Görünürlükleri çok az olduğu için keşifleri de tesadüfi ya da yoğun araştırmalar ile mümkün olmaktadır ve bu gibi yerleşmelerin temel sorunu, kolaylıkla tespit edilememeleridir.

2024'te araştırılan gömü alanları, bölgenin dinamikleri ile benzer bir şekilde önceki yıllardan daha farklıdır. Bu yıl diğerlerine oranla daha fazla tümülüs araştırmalar kapsamında ziyaret edilmiştir. Özellikle Bozüyük bölgesinde tümülüslerin varlığı Orta Demir Çağı'ndan itibaren gözlemlenmekte, Geç Demir Çağı'ndaki Pers hakimiyeti sürece dair de kanıtlar vermektedir. Elbette tümülüslerin dolgularının genel olarak arkeolojik materyal içermemesi araştırmaları ve elde edilecek çıkarımları temelden etkileyen bir sorundur. Bilecik'in diğer bölgelerinin aksine buradaki tümülüslerin elde olan veriler sayesinde

Helenistik ve Roma Dönemlerinden ziyade Orta ve Geç Demir Çağı'na ait olmaları daha muhtemel görülmektedir.

Yukarıda detaylıca anlatılan mağaraların dışında Boyüzük ilçe merkezi yakınlarındaki Tekke Sırtı Mağaraları, Bilecik il merkezi yakınlarındaki Dedekaya ve İntepe Mağaralarında eski çağlardaki kullanıma dair izlere rastlanmamıştır.

SONUÇ

“Bilecik İli Arkeolojik Yüzey Araştırması 2024 Sezonu Çalışmaları”nda 43 nokta araştırılmıştır. Bu noktalardan toplamda 27 tanesi projenin taşınmaz envanterine alınarak dönemsel ön tayinler yapılmıştır. Söz konusu 27 noktadan 10 tanesi yeni tespittir (Çizelge: 1). Araştırılan yerleşmelerden toplanan seramik örneklerin tamamına yakını çizilmiş ve fotoğraflanmıştır. Ayrıca Türk Tarih Kurumu'nun destekleri ile yapılmış arkeometrik analizlerinin modelleme ve literatür değerlendirme çalışmaları sürdürülmektedir.

Bu sezon yapılan çalışmalar ve yüzey araştırmaları, bazı noktalarda 1/25.000 ölçekli sayısal verilerin yerleşmelerin topografyasının anlaşılmasında yeterli olmadığını ortaya koymuştur. Projenin son sezonlarına doğru özellikle savunma yapıları üzerinde görüntüleme sistemli bir insansız hava aracı ile çekilecek hava fotoğrafları ile ilgili alanların yüksek çözünürlüklü sayısal arazi modelleri oluşturulması da planlanmaktadır. Bunlara ek olarak buluntuların kısıtlı olduğu yerleşmeler üzerinde önümüzdeki sezonlarda kapsamlı olarak, yoğun (*intensive*) tekniklerle yeniden araştırılması da planlanmaktadır.

TEŞEKKÜR

Çalışmalara gerekli izinleri sağlayan T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne, uyumlu iş birliği ve iş ahlakı bakımından örnek bir kişi olan bakanlık temsilcisi Nurdan Budak'a, destekleri için Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Rektörlüğüne, iş birlikleri için Bilecik Müzesi Müdürlüğü personeline ve projede emeği olan tüm akademisyenlere ve öğrencilere teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

Erpehlivan, H., Nikolayidis, H. ve Tuna, E. (2024). Bilecik İli Arkeolojik Yüzey Araştırması: 2022 Yılı Çalışmaları. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 39.2, s. 303–320.

Erpehlivan, H., Nikolayidis, H., Tuna, E. ve Tuna, Y. (2025). Bilecik İli Arkeolojik Yüzey Araştırması: 2023 Yılı Çalışmaları, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 40.1, s. 277–295.

Şahin, S. (1979). *İznik Müzesi Antik Yazıtlar Kataloğu 1 (IK 9)*, Bonn: Dr. Rudolf Habelt GMBH.

Şahin, S. (1982). *İznik Müzesi Antik Yazıtlar Kataloğu 2.2 (IK 10.2)*, Bonn: Dr. Rudolf Habelt GMBH.

EKLER

Kod	Adı	İlçe	Mahalle	ETÇ	2B	DÇ	H	R	GR	OÇ
B.04	Poyra-Mezarlık	Bozüyük	Poyra							
B.05	Kavuşak-2 Tümülüsü	Bozüyük	Poyra							
B.06	Kavuşak Mevkii	Bozüyük	Poyra							2
B.07	Günyarık Asar Tepe	Bozüyük	Günyarık			3	2	2		
B.08	Poyra Tümülüsü	Bozüyük	Poyra							
B.09	Çerkezçetmi Höyük	Bozüyük	Poyra							
B.10	Dübekli Tümülüsü	Bozüyük	Yeniçepni			?				
B.11	Hüsümler Höyük	Bozüyük	Yeni	3				1	1	
B.12	Yeni Mahalle-Hüyücek	Bozüyük	Yeni							
B.13	Adatepe-1	Bozüyük	Yeni							
B.14	Adatepe-2	Bozüyük	Yeni							
B.15	Killi Höyük	Bozüyük	Dodurga	3				2	2	
B.16	Kocaoğlan Mevkii	Bozüyük	Dodurga						?	
B.17	Dodurga Tümülüsü	Bozüyük	Dodurga							
B.18	Gavur Tepesi	Bozüyük	Dodurga	3						
B.19	Çokçapınar Höyük	Bozüyük	Çokçapınar	4				1		
B.20	Karasu Mevkii	Bozüyük	Bozalan					?		
B.21	Oğçupınar Höyük	Bozüyük	Kandilli	2						
B.22	Korucu Tepe	Bozüyük	Kovalca				2	2		
B.23	Bozüyük Üyük Tepe	Bozüyük	Tekke			4	3	3		
İ.02	Çayköy Tepesi	İnhisar	Çayköy	2	2		3	3		
İ.03	Akkum Tümülüsü	İnhisar	Akkum					?		
M.40	Deresakarı Üyükük	Merkez	Deresakarı							
M.41	Değirmen Tepe	Merkez	Yeniköy					?		
M.42	Ayvacık Asar Tepe	Merkez	Ayvacık			?	?	?		
M.43	Ulupınar Asar Tepe	Merkez	Ulupınar				3	3		
O.03	Sarıyazı Hisar Tepe	Osmaneli	Sarıyazı					?	?	
S.01	Dereboyu Kale Tepe	Soğut	Dereboyu	3		3	2			
S.02	Aharköy Höyük	Soğut	Yeşilyurt	3						
S.03	Ambar Tepe	Soğut	Oluklu					2		
S.04	Oluklu Höyük	Soğut	Oluklu	2						
S.05	Dereboyu Kale Tepe Tümülüsü	Soğut	Dereboyu			?	?			
S.06	Dudaş Asar Tepe	Soğut	Dudaş		?	3	4	2		
S.07	Geçitli Mağarası	Soğut	Geçitli	?				?		

Çizelge 1: 2024 Yılı Çalışmaları Sırasında Araştırılan Noktalar

İlçeler: B-Bozüyük, İ-İnhisar, M-Bilecik Merkez, O-Osmaneli, S-Soğut

Yoğunluk: 1-Çok Seyrek, 2-Seyrek, 3-Orta, 4-Yoğun, 5-Çok Yoğun, ?-Muhtemel

Dönemler: ETÇ-Erken Tunç Çağı, 2B-Orta ve Geç Tunç Çağı (MÖ 2. Binyıl), DÇ-Demir Çağı, H-Helenistik Dönem, R-Roma Dönemi, GR-Geç Roma Dönemi (Geç Antik Çağ), OÇ-Orta Çağ

Harita 1: 2024'te Araştırılan Noktalar (Ölçek: 1/600.000)

Yeşil: Sit Tescilli Alan, Mavi: Tescile Önerilecek Alan, Kırmızı: Arkeolojik Potansiyeli Olmayan Alan

Fotoğraf 1: Dodurga'dan Yazıtlı Mezar Steli Parçası

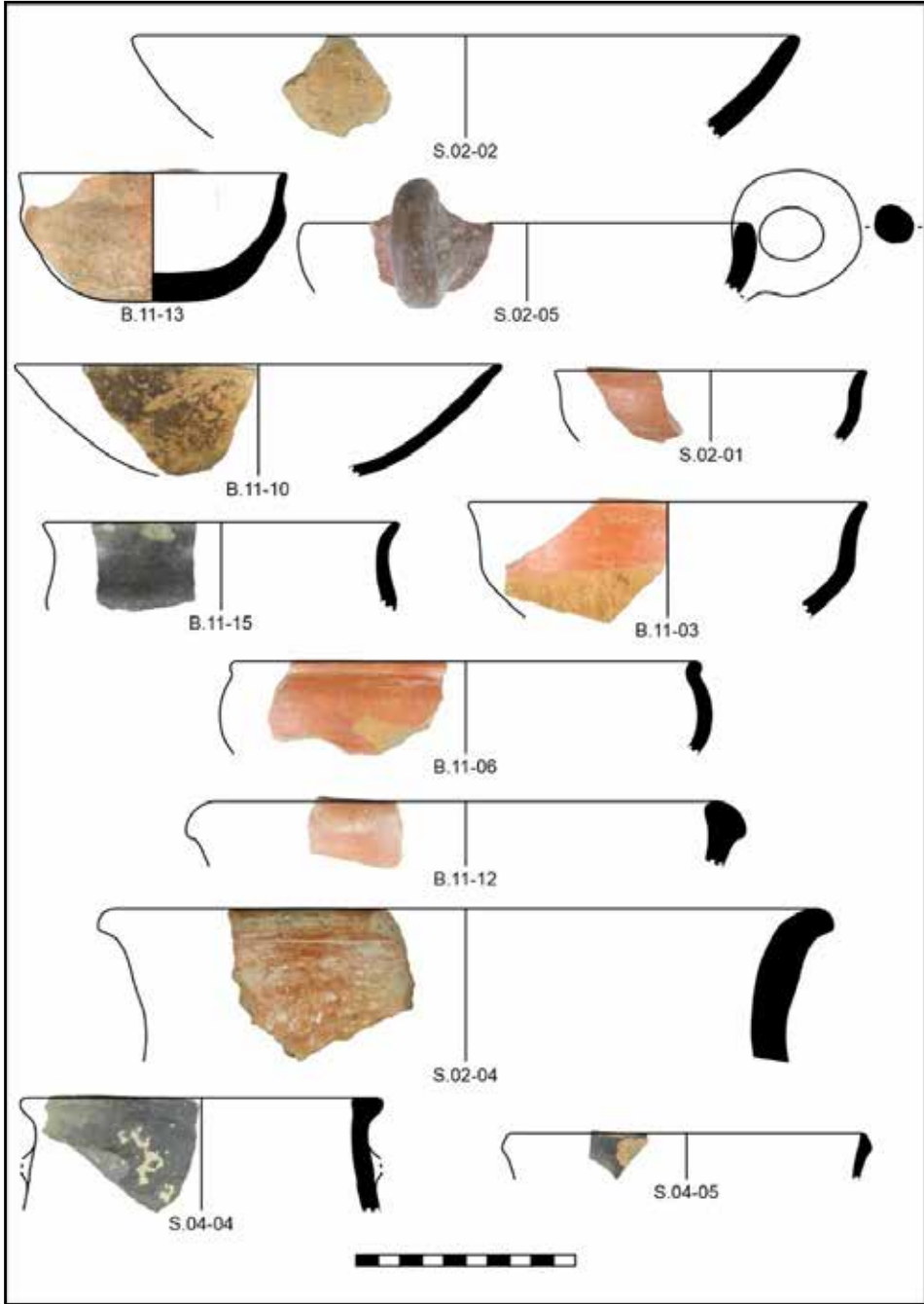
Fotoğraf 2: Bozüyük Üyük Tepe'nin (B.23) Güneyden Görünümü

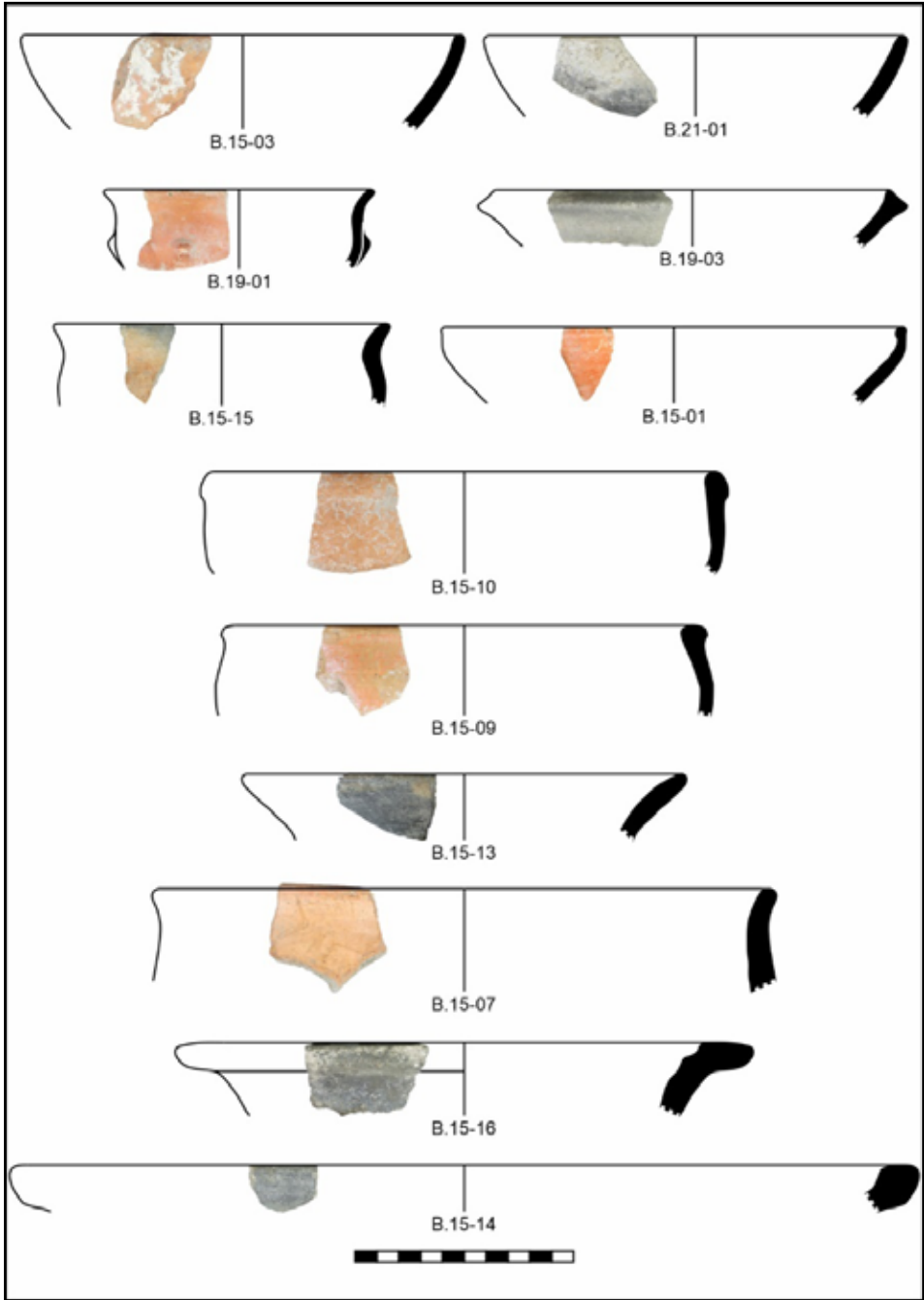
Fotoğraf 3: Bozüyük Üyük Tepe (B.23) Üzerindeki Sarnıçlar

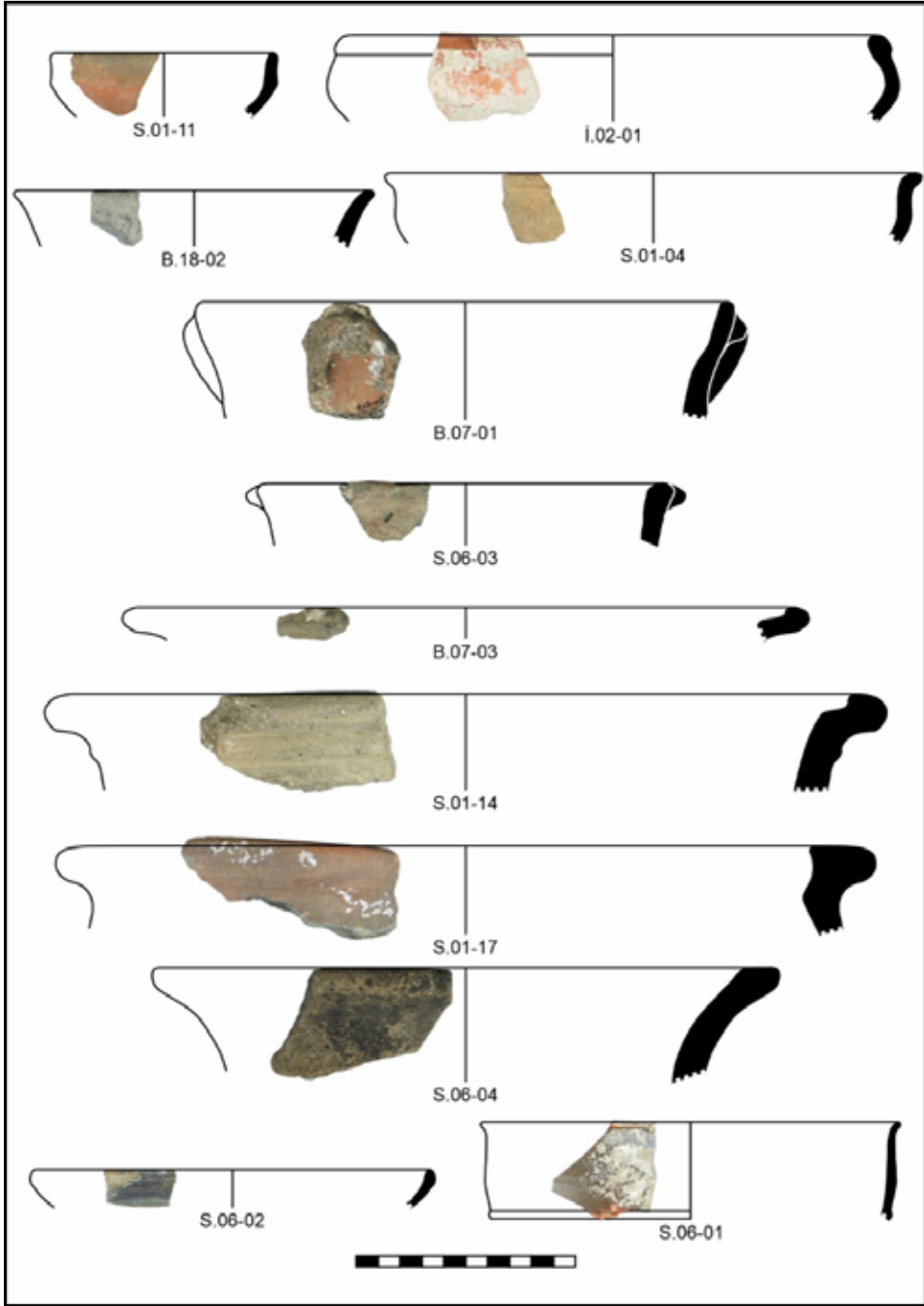
Fotoğraf 4: Ayvacık Asar Tepe Kalesi'nin (M.42) Güney Duvarlarından Genel Görünüm

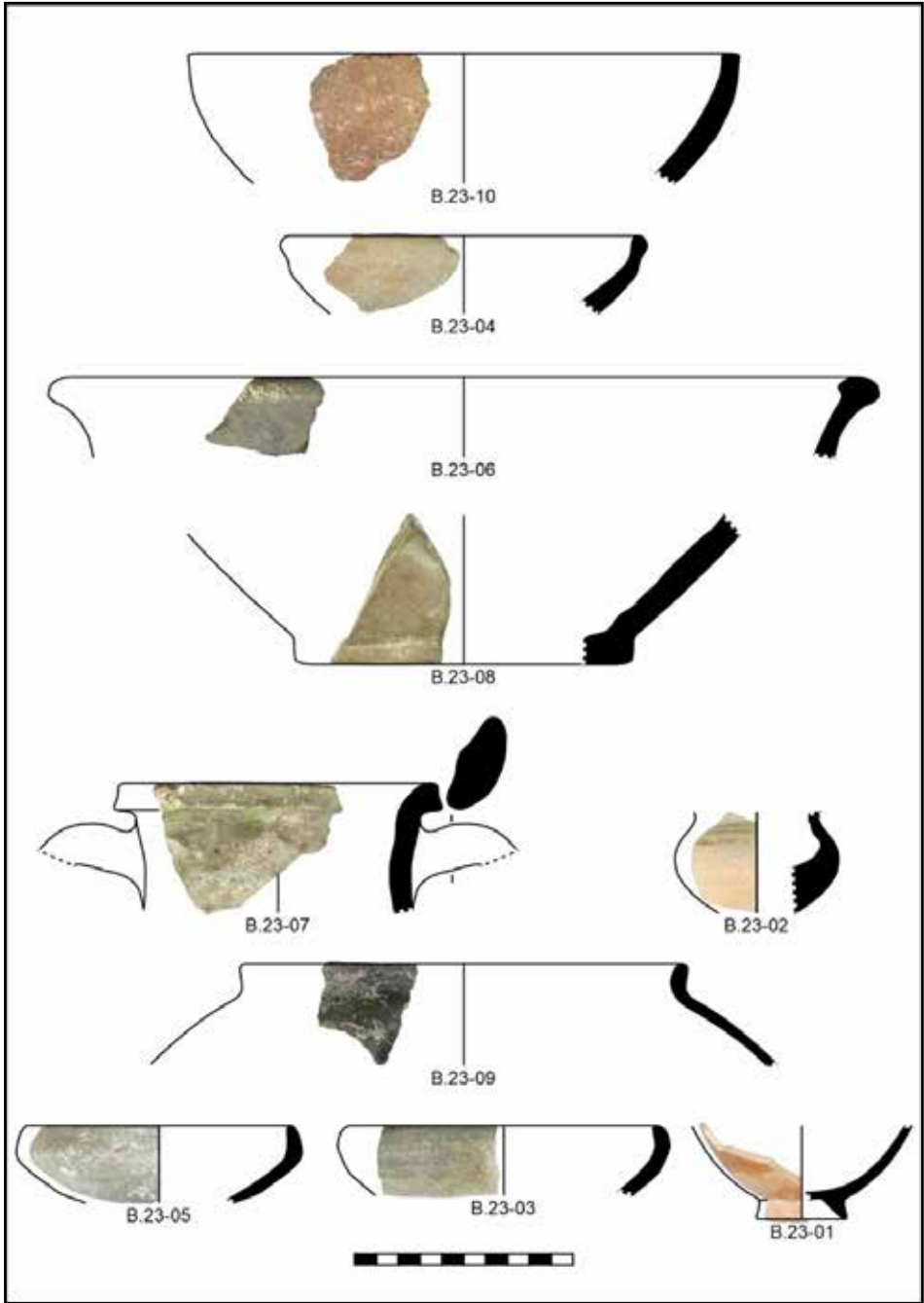
Çizim 1: Höyüklerden Tunç Çağı–Helenistik Dönem Seramik Örnekleri

Çizim 2: Höyüklerden Tunç Çağı–Demir Çağı Seramik Örnekleri

Çizim 3: Tepe Üstü Yerleşmelerden Tunç Çağı–Helenistik Dönem Seramik Örnekleri

Çizim 4: B.23-Üyük Tepe'den Demir Çağı-Helenistik Dönem Seramik Örnekleri

ÇANAKKALE MERKEZ, EZİNE VE BAYRAMIÇ İLÇELERİNDE ARKAİK DÖNEM'DEN ROMA DÖNEMİ SONUNA KADAR YÜZEY ARAŞTIRMASI: 2024 YILI

Hüseyin YAMAN*

Tolga ÖZHAN

Murat AY

GİRİŞ

2021'de başladığımız yüzey araştırmasının dördüncü sezonu [Proje Numarası: YA011709(2024)], T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün izinleriyle (07.06.2024 tarih ve E-77734899-161.01[161.01-5261080] 16.09.2024-02.10.2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.¹ 2024 yılı çalışmaları süresince Çanakkale ili Ezine ilçesinde Gazi Mahallesi, Bahçeli, Karagömlek, Akköy, Pazarköy ile Merkez ilçede Ovacık, KumKale; İntepe, Çınarlı, Saraycık köyleri sınırları içinde kalan alanlarda araştırmalar yürütülmüştür (Harita).

GERÇEKLEŞTİRİLEN ÇALIŞMALAR

2024 yılı çalışmalarında Ezine ilçesinde bir mahalle dört köy (Gazi Mahallesi, Akköy, Bahçeli, Pazarköy ve Karagömlek) sınırları içerisinde kalan farklı lokasyonlarda, Merkez ilçede beş köyde (Çınarlı, Saraycık, Yenişehir, Kumkale ve Ovacık) farklı alanlarda araştırmalar gerçekleştirilmiştir (Harita: 1).

İlk olarak 2021 yılı çalışmalarımızda tespit ettiğimiz Ezine Gazi Mahallesi sınırları içerisinde kalan Savran Tepe'nin 600-650 m kadar güneyinde yer alan Çamdede Tepe (Mangallar) Mevkii'ne tekrar gidilmiştir. Tepe güneybatıya doğru yükselmekte ve en yüksek noktasından güneybatısındaki Skamandria olarak lokalize edilmiş Asarlık Tepe ve doğusundaki Kara Tepe görülebilmektedir. Daha önce tepenin asfalt yola doğru uzanan eteğinde az sayıda Roma ve Bizans Dönemi'ne tarihlenen profil veren ve amorf seramikler ile bir

* Dr. Öğretim Üyesi Hüseyin YAMAN, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 17100, Çanakkale/TÜRKİYE. e-posta: huseyinyaman@comu.edu.tr; ORCID: 0000-0003-1693-6500.

Dr. Öğretim Üyesi Tolga ÖZHAN, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 17100, Çanakkale/TÜRKİYE. e-posta: tolgaoezhan@gmail.com; ORCID: 0000-0002-7541-9864.

Araş. Gör. Murat AY, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 17100, Çanakkale/TÜRKİYE. e-posta: muratay@comu.edu.tr; ORCID: 0000-0001-8260-9116.

1 Rapor metninde kullanılan yer adları için HGM Küre Uygulaması ile Tapu ve Kadastro Müdürlüğünün Parsel Sorgu Uygulamasına başvurulmuştur.

yapıya ait temel izleri tespit edilmişti (Yaman vd., 2023, s. 279-280, res. 6b).² 2024 yılı çalışmalarında yamacın doğu ucundan kuzeye doğru ilerleyen toprak yolun kuzeyi boyunca, kesittin yaklaşık 50 m'lik bir bölümünde çatı kiremitleri, *pithos* parçaları, Roma Dönemi'ne ait çeşitli formlarda seramik parçalarına ve iskeletlerin açığa çıktığı görüldü (Resim: 1). Mevcut buluntular yamacın bu bölümünün *nekropolis* olarak kullanılmış olduğunu göstermekle birlikte ne kadar alana yayıldığı belirlenememiştir. Açığa çıkan veriler Savran Tepe merkezli yerleşimin *nekropolisine* ait olmalıdır.

Akköy'ün yaklaşık 2,5 km kuzeybatısında bulunan Kara Tepe ziyaret edilmiştir (Resim: 2). Kara Tepe'nin batısında, Skamandros'un karşı kıyısında Savran Tepe, Çamdede Tepe ve Asarlık Tepe (Skamandria) yer alır. Tepenin herhangi bir yüzey buluntusuna rastlamadığımız en yüksek kesimine doğru güney ve güneydoğu bölümlerde küçük boyutlu düzensiz taşların yer yer yüzeye yayılarak kümeler oluşturduğu görülmüştür. Bu taş öbeklerinin mimari ile bağlantılı olup, olmadığı net olmasa da sur sistemi veya yapılarla bağlantılı olabileceği söylenebilir. Ayrıca zirvenin kuzey kesiminden doğu yamaca doğru inerken gördüğümüz yüzeyi düzgün, çokgen formlu taşların dar bir yola ait döşemenin parçaları olabileceği düşünülmüştür. Taş öbeklerinin çevresinde birkaç amorf seramik ve tuğla-kiremit parçası dışında yüzey buluntusuna rastlanmamıştır. Tepenin hafif eğimli doğu kesimi ve güney yamacında oldukça az sayıda profil veren seramik parçaları ve tuğla ve kiremit parçaları ile bunlara göre sayıca daha fazla amorf seramik parçaları tespit edilmiştir. Tepenin özellikle güney, güneydoğu ve Skamandros'u rahatlıkla kontrol edebilen bir noktada olduğu göz önüne alındığında yaklaşık 2,5 km kadar doğusundaki Ada Tepe ve 1,5 km kadar doğusundaki Kale Yeri'ndeki yerleşimin güvenliğini kontrol eden bir yer olduğu ileri sürülebilir.

Akköy içinde bir evin önünde kübik formlu üzerinde herhangi bir bezeme bulunmayan, mermerden bir altar görülmüştür. Sonrasında Akköy'de çalışılan ikinci alan Ada Tepe Mevkii olmuştur. Akköy'ün yaklaşık 2 km kadar kuzeyinde yer alan Ada Tepe J. M. Cook (1973, s. 354-357) tarafından Skamandria olarak, F. Calvert (Cook, 1973, s. 278; Polat, 2010, s. 300) ve M. T. Göktürk (1999) tarafından Birytis olarak lokalize edilmiştir.³ Yaklaşık 25 hektarlık bir alana yayılan tepe güneyden kuzeye doğru hafifçe yükselen Ada Tepe doğu batı yönlerden geçen derelerle doğal olarak korunaklı hâle gelmiştir. Güney ve kuzeyden ulaşım sağlanabilecek yerleşimin akropolü yüzey yapısına göre tepenin kuzey kesiminde yer almalıdır. Bir sütun gövde parçası, birkaç düzgün kesilmiş blok taş parçası, bazı tuğla parçaları ve sonradan bir araya getirildiği anlaşılan düzensiz biçimli orta ve küçük moloz taşlardan oluşan yığınlar dışında mimariyle bağlantılı bir unsur gözlemlenmemiştir. Özellikle tepenin kuzeydoğu yamacında sürülen bir alanda tuğla ve kiremit parçalarının yoğun olduğu görülmüştür. Tepenin doğu kesimindeki toprak yol üzerinde görülen yüzey buluntuları MÖ 7. yy. ile MÖ 4. yy. aralığına tarihlenmektedir (Resim: 3).

2 Yaman vd. 2024, s. 279-280, res. 6.a-c.

3 Ayrıca Ada Tepe için bkz. Polat, 2010, s. 298-311; Böhlendorf-Arslan, 2012, s. 432-433; Tombul, 2015, s. 415-416.

Akköy’de gidilen son nokta köyün yaklaşık 1,5 km kuzeybatısında kalan Kale Yeri (Balabanlı) Mevkii olmuştur.⁴ Kuzeydoğuya doğru hafifçe yükselen tepe batı ve doğuda derelerin oluşturduğu sığ vadilerle sınırlanmıştır. Kuzeydoğusundaki Ada Tepe’ye yaklaşık 1 km kadar uzaklıktaki Kale Yeri’ne ulaşım için kuzeydoğu ve güneybatı kesimlerinin en elverişli noktalarıdır. Tepenin güney ve kuzey ucunda karşılaştığımız, moloz taşlar kullanılarak inşa edilmiş duvarların varlığı görülmüştür (Resim: 4a). Buluntular nedeniyle bu duvarların ve dolayısıyla bu yapıların Roma Dönemi’ne ait olduğunu düşünmekteyiz. Kısmen bir kemerin küçük bölümü ve kapı sövesi görülen kuzeydeki yapının kamusal nitelikte olabileceği ileri sürülebilir (Resim: 4b).⁵ Birbirine olan yakınlıkları ve yüzey buluntularının devamlılığı dikkate alındığında Ada Tepe ve Kale Yeri’ndeki bu iki iskân alanının bağlantılı olduğu anlaşılır. Gerçekleştirilen çalışmada, yüzeyde çok sayıda seramik parçaları, kiremit ve tuğla parçaları az sayıda madeni cüruf gibi buluntulara rastlanmıştır (Resim: 5a-b). Seramik parçaları arasında siyah astarlı geç Klasik erken Helenistik Dönem’den Bizans Dönemi’ne kadar uzanan geniş bir zaman aralığına tarihlenir.

Bahçeli’de köyün yaklaşık 700 m kadar güneyinde kalan Dede Tepe’nin güneybatı eteğinde Antik Çağ’a ait herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır. Tümülsüz görünümüne sahip Dede Tepe’de ise birkaç parça amorf seramik parçası ve en yüksek noktasında anakaya blokları görülmüştür. Tepenin bir tümülsüz olabileceğine işaret eden herhangi bir veri tespit edilememiştir.

Karagömlek köyü sınırlarında kalan Dedeninyanı (Kızılkayalar) Mevkii’nde tepenin güney yamaçlarında başlayarak tepeye seramik parçalarının yoğunluğu arttığı gözlemlenmiştir. Bunlar yanında tuğla ve çatı kiremidi parçaları da yüzey buluntuları arasındadır. Tepe üzerinde düzensiz biçimli orta ve küçük boy taşlar yoğunudur. Burada geniş çaplı bir yerleşimden ziyade Bizans Dönemi’ne ait kırsal bir yapının izlerinin var olduğunu öngörebiliriz.

Pazarköy’ün yaklaşık 3 km kadar kuzeyinde kalan Hacıyeri Mevkii çalışılan bir başka nokta olmuştur (Resim: 6a). 2015’te burada bulunmuş, MS 3. yy.a tarihlenen Osiris’e adanmış bir yazıtlı adak heykelciği kaidesi T. Özhan (2018, s. 95-99) tarafından yayınlanmıştı. Ayrıca B. Böhlendorf-Arslan (Böhlendorf-Arslan, 2010, s. 149) Hacı Yeri Mevkii’nde iki mermer bloğun varlığını bildirmişti. Bu nedenlerle alanda araştırma gerçekleştirilmiştir. MS 3. yy.a tarihlenen Osiris’e adanmış yazıtlı kaide nedeniyle bu alana gitmeye karar verilmiş ve çalışılmıştır. Kaidenin bulunduğu yerin çevresinde yaklaşık 500 metre karelik bir alanda Geç Roma seramik parçaları ile tuğla ve çatı kiremidi parçalarına rastlanmıştır (Resim: 6b). Yüzey buluntularının yayılım alanı burada Geç Roma Dönemi’ne ait kırsal bir konutun (*villa rustica*) varlığını düşündürür.

4 Daha önceki çalışmalar için bkz. Böhlendorf-Arslan, 2012, s. 433, res. 2-3; Türker, 2016, s. 309-310.

5 Böhlendorf-Arslan (2012, s. 433), kuzeydeki kalıntıları yerleşmenin girişi olarak yorumlamıştır. Diğer çukurdaki duvarları da bir kilisenin parçası olarak değerlendirmiştir; A. Ç. Türker (2016, s. 309-310) duvarların Bizans Dönemi’ne ait olduğunu savunma yapılarına ait parçalar ve dini bir yapıya olabileceğini belirtilmiştir.

Merkez ilçede Çınarlı köyü sınırlarındaki Dardanos, Kumkale köyü sınırlarında kalan Yenişehir Mevkii'ndeki Sigeion, Ovacık-Mersinçeşme'de Harmangöğsü Mevkii, Saraycık köyünde Ambartarla (Hambarlıtarla) Mevkii ve İntepe'de Harapkale Mevkii'nde Rhoiteion'da araştırmalar yürütülmüştür (Harita).

Yüzey araştırmasının birinci yılında (2021) çalıştığımız Dardanos (Yaman vd., 2023, s. 283), daha önce D. Yılmaz (2019b, s. 14) tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmasında tespit edilen ve yayınlanan (Sayar, 2019, s. 193, res. 6) yazıtlı kaide parçası nedeniyle 2024 sezonunda tekrar gidilmiştir.⁶ Tarımsal faaliyetin devam etmesi nedeniyle, yüzeyde seramik, kiremit ve tuğlalara ait küçük parçalar yoğun bir şekilde bulunmaktadır bununla birlikte pişmiş topraktan *antefiks* parçasına rastlanmıştır. Bunlarla birlikte 20 civarında düzgün kesilmiş bloklar ve granit bir sütun parçasına rastlanmıştır. Tarihlenebilen seramik parçaları daha önceki çalışmalarda tespit edilenlerle paralel olacak şekilde özellikle Klasik Dönem'de yoğunlaşmakla birlikte Arkaik ve Roma Dönemi aralığına aittir.

Ziyaret ettiğimiz bir diğer alan Sigeion'da⁷ tepenin güney yamacında ve tepe üzerindeki çalışmada oldukça az sayıda amorf seramik parçaları, tuğla ve kiremit parçalarına rastlanmıştır. Bunlar arasında birkaç sarı ve yeşil sırlı seramik parçası ile Helenistik ve Roma Dönemi'ne tarihlenebilecek birkaç parça bulunur.

Ovacık köyünde Mersinçeşme, Harmangöğsü Mevkii'ne gidilmiştir.⁸ Cook (1973, s. 357) Mersinçeşme'nin konumunun uygun olduğu için Birytis'in burada olabileceğini önerir ancak sikke bulunmadığı için tanımlamanın kesinleştiremediğini ifade eder. Ayrıca M. Tombul (2015, 99), yerleşimin araştırmacılara göre İlion Kome olabileceğini ifade etmiştir. Çalışılan alanın kuzeyinde yaklaşık 45-50 m kadar yer yer takip edilebilen, 60-80 cm kalınlığındaki kuzeydoğu-güneybatı yönlü bir duvarın uzandığı görülmüştür (Resim: 7a). Bu duvarla kuzeybatı-güneydoğu yönlü bir diğer duvarın birleştiği ve bu duvarın yaklaşık 40 m kadar devam ettiği anlaşılmaktadır. Bununla birleşerek kuzeydoğuya doğru uzanan bir diğer duvar daha olmalıdır (Resim: 7b). Bu izlerin dikdörtgen plan oluşturan bir çevre duvarına işaret eder. Kalınlığı 80 cm olarak ölçülen bir başka duvara ait izler bu duvarların güneydoğusunda yer alır. Bunlar haricinde farklı yapılara ait olabilecek birkaç duvar izi daha mevcuttur. Seramik, çatı kiremidi ve tuğla parçaları ile mermer havan parçaları gibi yüzey buluntuları sayılan bu duvarların batısındaki alanda yoğunluk göstermektedir. Yüzey buluntuları arasında MÖ 7.-6. yy.lara ait olabilecek birkaç gri seramik parçası, yine oldukça az sayıda Klasik/Helenistik siyah astarlı kâse parçası, bazı MS 4.-6. yy. seramik

6 Dardanos'taki kurtarma kazıları ve araştırmalar için bkz. Duyuran, 1960; Özkan, 1991; Körpe, 2004; Cook, 1973, s. 57-60; Tombul, 2015, s. 58; Yılmaz, 2019a, s. 14; Yılmaz, 2019b, 456; Yaman vd., 2023.

7 Sigeion'da gerçekleştirilen araştırmalar için bkz. Cook, 1973, s. 179-188; Akarca 1978, s.17-18; Körpe, 2008, s. 401-402; Körpe ve Yavuz, 2009, 230-231; Schäfer, 2009; Schäfer, 2011; Schäfer, 2012; Yılmaz, 2019a, s. 465; Yılmaz, 2019b, s. 23.

8 Mersinçeşme, Harmangöğsü ile ilgili daha önceki çalışmalar için bkz. Akarca, 1978, s. 33; Yılmaz, 2018, s. 367-368; Yılmaz, 2019b, s. 8-9.

parçaları bulunmaktadır (Resim: 7c-d). Daha önce araştırmacılar tarafından Biryitis olarak lokalize edilen iskân alanının hangi kent olduğu belirsizliğini korumaktadır.

Saraycık köyünün 1 km güneyindeki Ambartarla (Hambarlıtarla Tepe) batıya ve özellikle Çanakkale Boğazı'nın kuzey girişine doğru oldukça geniş bir görüş alanına hâkim bir noktadır.⁹ Kuzey ve batıda dik doğudaysa eğimli yamaçlarla çevrelenmiş yerleşimin güneyi hafif eğimle alçalmaktadır (Resim: 8a). Güney kesimde kalın duvarlara ve bir girişe işaret eden düzensiz orta ve küçük moloz taşlar yerleşim girişinin burada olduğuna işaret eder. Tepenin güneyi ve doğusu boyunca yerleşimi çevreleyen sur/çevre duvarı yüzeydeki kalıntılar vasıtasıyla takip edilir. Özellikle güneydoğu ve güneydeki taş yığıntıları bu bölümlerde kuleler olduğu izlenimini verir (Resim: 8b). Tepenin doğu kenarı boyunca yer yer yaklaşık 4-9 m uzunluğa ve yaklaşık 1,5 m yüksekliğe kadar sağlam kalmış parçalar halinde devam ettiği tespit edilen sur duvarı düzensiz formlu orta ve büyük boyutlu taşlardan kuru duvar tekniğinde inşa edilmiştir (Resim: 8c-d). Tepenin kuzeybatı yamacının orta bölümünde 95-115 cm uzunluğa sahip büyük kireç taşı blok taşlardan yapılmış yaklaşık 7,5 m uzunluğunda bir duvarın kalıntısı görülmüştür (Resim: 9a). Düzgün kesilmiş blokların kullanılmış olmasıyla güney ve batıdaki duvarlarda kullanılanlardan farklıdır. Güneyden sur içine girildiğinde tepe üzerinde, buradaki yapılarla bağlantılı olduğu açık olan 90 civarında taş yığıntısının varlığı görülmüştür. Bu yığınlar haricinde özellikle tepenin güney kesiminde yüzeyde bazı duvar izleri tespit edilmiştir. Kuzey uçta yüzey yapısından ve birkaç blok taştan anlaşılabilirdiği kadarıyla yaklaşık 12x7 m ölçülerinde küçük bir yapı (belki kuzey ve batıdan tepeye bakıldığında görülebilecek küçük bir tapınak) yer alır (Resim: 9b). D. Yılmaz, yüzeyde tespit ettikleri pişmiş toprak akroter parçası ve kiremitlerin Arkaik Dönem'e ait bir tapınağın varlığını gösterdiğinden (2018, s. 371) veya Arkaik yapılar olabileceğinden (2019b, s. 12) bahseder. Yüzeyde az sayıda seramik bazıları boyalı kiremit parçaları, birkaç küçük parça halinde demir cürufu ile andezit ezgi-öğütme taşına ait olabilecek iki-üç parça bulunmuştur. Yalnızca bir tane yeşil sırlı parça görülmüştür. Tarihlenebilen seramikler arasında yalnızca birkaç adet Tunç Çağı'na ait parçalar, Arkaik gri hamurlu ve boyalı kaplara ait parçalar, oldukça az sayıda siyah astarlı kâse parçaları, oldukça az sayıda geç Roma seramik parçaları dikkat çekmektedir (Resim: 9c).

Merkez ilçedeki bir diğer çalışma alanı İntepe sınırlarındaki Çakal Tepe ve Rhoiteion olarak lokalize edilen Harap Kale Mevkileri olmuştur.¹⁰ Çakaltepe'nin doğusuna uzanan alanda, yüzeyde oldukça az sayıda amorf seramik parçaları dışında tepenin güneydoğu eteklerinde birkaç parça sarı ve yeşil sırlı seramik parçalarına rastlanmıştır. Harap Kale'de ise yüzeyde oldukça yoğun seramik ve kiremit parçaları mevcuttur. Seramik parçaları arasında Tunç Çağı'na ait olabilecek birkaç örnek yanında çok sayıda Arkaik gri mallara ait

9 Ambartarla (Hambarlıtarla)'daki geçmiş yüzey araştırmaları için bkz. Tombul, 2015, s. 107; Yılmaz, 2018, s. 371; Yılmaz, 2019b, s. 12.

10 Rhoiteion için bkz. Akarca, 1978, s. 40; Körpe, 2008, s. 399-400; Aslan, 2013, s. 8-9; Tombul, 2015, 75; Yılmaz, 2018, s. 372-373; Yılmaz, 2019b, s. 13-14.

parçalar, Klasik/Helenistik siyah astarlı kâse parçaları ve birkaç parça Geç Roma seramiği dikkat çekicidir (Resim: 10).

SONUÇ

2024 yılı yüzey araştırmamız kapsamında araştırılan alanlarda gözlemlenen yüzey seramikleri birkaç örnekten ibaret olan az sayıdaki Tunç Çağı ile başlayıp yine birkaç örnekle temsil edilen Osmanlı seramiklerine kadar geniş bir zamana aralığına yayılmaktadır. Bununla birlikte seramik buluntuların çalışılan alanların tamamında Arkaik Dönem ile Geç Roma Dönemi arasında yoğunlaştığı söylenebilir. Akköy-Kale Yeri, Ovacık-Harmangöğsü, Saraycık-Ambartarla Tepe'deki bazı duvar kalıntıları ve temel izleri dışında mimari yapılara işaret eden buluntuya rastlanmamıştır.

Akköy sınırları içinde kalan Ada Tepe'de ele geçen MÖ 7. yy.ın ikinci yarısına tarihlenilebilecek figürlü tabak parçası buradaki yerleşimle ilgili tarihî geriye çekmesi açısından önemlidir. Yine burada yüzeyde görülen sınırlı sayıda buluntu yerleşimin Helenistik Dönem'e kadar aktif olarak kullanılmış olduğunun kanıtıdır. Ada Tepe'nin 1,5 km güneybatısındaki bir başka iskân alanı olan Kaleyeri (Balabanlı) Mevkii'nde yerel gri seramikler yanı sıra tespit edilen seramik parçalarından Geç Klasik/Helenistik sonrasında yerleşimin devam ettiği bizim tespitlerimiz yanında geçmiş yıllarda yapılan çalışmalarda elde edilen verilerden bilinmektedir. Yakın oluşları ve buluntuların devamlılığı dikkate alındığında bu iki alanın birbiriyle bağlantısı olduğu açıktır.

Saraycık köyündeki Ambarlıtarla (Hambarlıtarla) Mevkii'nde sur duvarıyla çevrili bir tepe yerleşiminin varlığı bilinmekteydi. Sur duvarlarının yanı sıra dikkat çeken yapı tepenin kuzey uç noktasında yüzey şeklinde ve bazı taşlardan anlaşılabilirdiği kadarıyla küçük boyutlu bir yapının varlığıdır. Ambarlıtarla'dakine benzer moloz taş yığınları geçtiğimiz yıllarda Derbentbaşı Asarlık Tepe, Çevrim Tepe, Skepsis, Arasanlı Asarlık Tepe gibi yerleşimlerde ve bu yıl Kara Tepe'de belgelenmiştir.

TEŞEKKÜR

2024 yılı yüzey araştırmasının gerçekleştirilmesi için gereken izinleri veren T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne ekip olarak teşekkürlerimizi sunarız. Çalışmamıza Bakanlık Temsilcisi olarak katılan Çanakkale Troya Müzesi'nden Özgür Öngörür'e en içten teşekkürlerimizi sunarız. Arazi ve sonraki çalışmalarda 2024 yılı yüzey araştırmasına katkı veren ekip üyelerimize özverili çalışmalarından dolayı teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

- Aslan, R., Polat, F. (2013). 2011 Yılı Bozköy-Hanaytepe ve Çevresi Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 30(1), s. 5-18.
- Akarca, A. (1978). Troas'ta Aşağı Kara Menderes Ovası Çevresindeki Şehirler, *Belle-ten*, 165, s. 1-52.
- Böhlendorf-Arslan, B. (2010). Byzantinische Siedlungen in der Südlichen Troas: Kampagne 2008, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 27(2), s. 145-166.
- Böhlendorf-Arslan, B. (2012). 2010 Yılında Ezine, Bayramiç ve Ayvacık İlçelerinde Bizans Dönemi Yerleşmeleri, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 29(2), s. 431-452.
- Cook, J. M. (1973). *The Troad: An archaeological and topographical study*, Oxford: Clarendon Press.
- Duyuran, R. (1960). Çanakkale'de eski Dardanos şehri yanında Bulunan Tümülüs Hakkında Ön Rapor, *Türk Arkeoloji Dergisi*, 14, s. 64-66.
- Göktürk, M. T. (1999). Brytis Antik Kentinin Lokalizasyonu (Adatepe), Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları 1998, 1999, s. 159-187.
- Körpe, R. (2004). 2001 Yılı Dardanos Kazısı. *Kubaba*, 3, 21-25.
- Körpe, R. (2008). Troas Bölgesi Kentleri. (Ed. M. Demir) *Çanakkale Savaşları Tarihi*, c. 1, İstanbul: Değişim Yayınları, s. 349-411.
- Körpe, R. ve Yavuz, M. F. (2009). Sigeion and its Foundation. (Ed. Ç. Ö. Aygün), *SOMA 2007 Proceedings of the XI Symposium on Mediterranean Archaeology, 24-29 April 2007, Istanbul*. Oxford: Archaeopress, s. 230-231.
- Özhan, T. (2018). A Dedication to Βασιλεὺς Ὀσίρις from the Inner Troad, *Gephyra*, 15, s. 95-99.
- Özkan, T. (1991). Dardanos Höyüğü-Nekropolü Kurtarma Kazısı, *Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, 1, s. 113-118.
- Polat, B. A. (2010). *Troas Bölgesi'ndeki Arkaik ve Klasik Dönem Yerleşmeleri: Kent Planlama ve Savunma Sistemleri Açısından Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sayar, M. H. (2019). İlion Egemenlik Alanından Yazıtlar. (Ed. D. Yılmaz), *Kuzey Troas'ta Yeni Araştırmalar: Neolitik Çağ'dan Demir Çağı Sonuna Kadar Çanakkale Merkez Yüzey Araştırması*. İstanbul: Ege Yayınları, s. 191-194.
- Schäfer, T. (2009). Sigeion Yüzey Araştırmaları 2005-2007, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 26(2), s. 1-13.

Schäfer, T. (2011). Sigeion, Troas Bericht über die 1. Grabungskampagne 2009. *Kazi Sonuçları Toplantısı*, 32(2), s. 407-420.

Schäfer, T. (2012). Sigeion, Troas Bericht über die 2. Grabungskampagne 2010. *Kazi Sonuçları Toplantısı*, 33(2), s. 239-259.

Tombul, M. (2015). *Çanakkale Kültür Envanteri: Arkeolojik yerleşim ve sanat tarihî yapıları*. Çanakkale: Çanakkale Valiliği.

Türker, A. Ç. (2016). An Archaeological Survey of the Early Christian-Byzantine Period on the Valley That Reached the Hellespont: 2014 Research, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 33(1), s. 301-324.

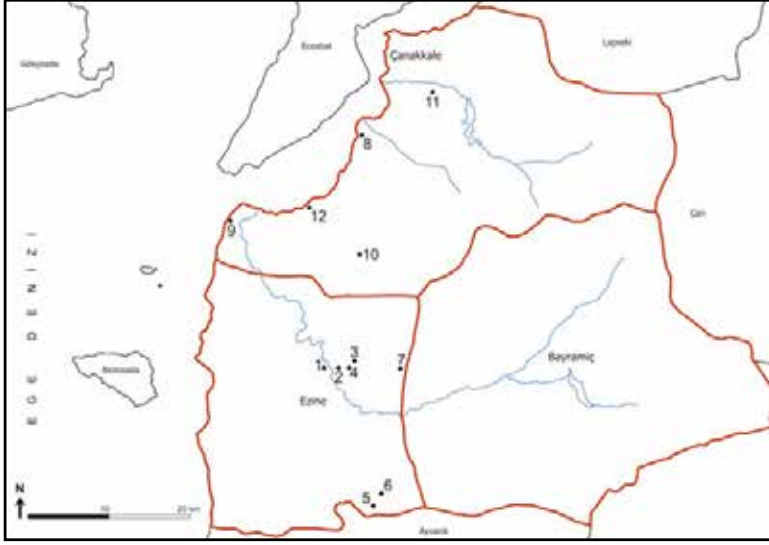
Yaman, H., Özhan, T. ve Ay, M. (2023). 2021 Yılı Çanakkale Merkez, Ezine ve Bayramiç İlçelerin Yüzey Araştırması (Arkaik Dönemden Roma İmparatorluk Dönemi Sonuna Kadar), *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 38(2), s. 275-298

Yılmaz, D. (2018). Neolitik Çağdan Demir Çağı Sonuna Kadar Çanakkale İli Merkez İlçesi 2016 Yılı Yüzey Araştırması, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 35(1), s. 365-385.

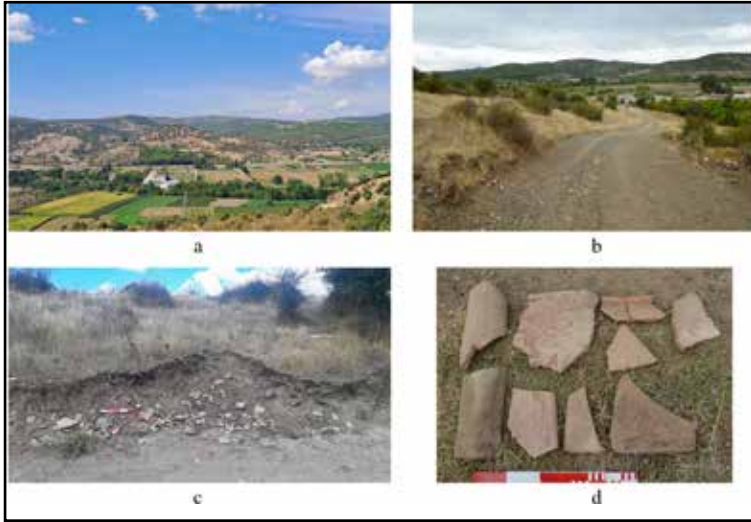
Yılmaz, D. (2019a). Neolitik Çağdan Demir Çağı Sonuna Kadar Çanakkale İli Merkez İlçesi 2017 Yılı Yüzey Araştırması, *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 36(1), s. 455-478.

Yılmaz, D. (2019b). Neolitik Çağ'dan Demir Çağı Sonuna Kadar Çanakkale İli Merkez İlçesi Arkeolojik Yüzey Araştırması, 2016-2018., (Ed. D. Yılmaz), *Kuzey Troas'ta Yeni Araştırmalar: Neolitik Çağ'dan Demir Çağı Sonuna Kadar Çanakkale Merkez Yüzey Araştırması*. İstanbul: Ege Yayınları, s. 1-125.

EKLER

Harita: Yüzeysel araştırma sınırları ve 2024 sezonunda çalışılan alanlar: 1. *Çamdede Tepe (Mangallar)*; 2. Kara Tepe; 3. Adatepe; 4. Kaleyeri (Balabanlı); 5. Dede Tepe; 6. Dedeninyanı (Kızılkaya); 7. Hacı Yeri Mevkii; 8. Dardanos; 9. Sigeion; 10. Harmangöğsü Mevkii; 11. Ambartarla (Hambarlılarla); 12. Rhoiteion

Resim 1: a. Çamdede Tepe'nin doğuda Karatepe'den görünüşü; b. Nekropolis buluntularının bulunduğu alan; c. Buluntuların yoğunlaştığı kesit; d. Yüzeysel buluntularından örnekler

Resim 2: a. Karatepe, güneyden görünüş b. Moloz taş öbeklerinden bir örnek

Resim 3: a. Ada Tepe, tepe üzerinden kuzey ve güneye doğru görünüş b. Yüzey buluntusu seramiklerden örnekler c. Yüzey buluntusu ağırlık d. Yüzey buluntusu seramiklerden örnekler

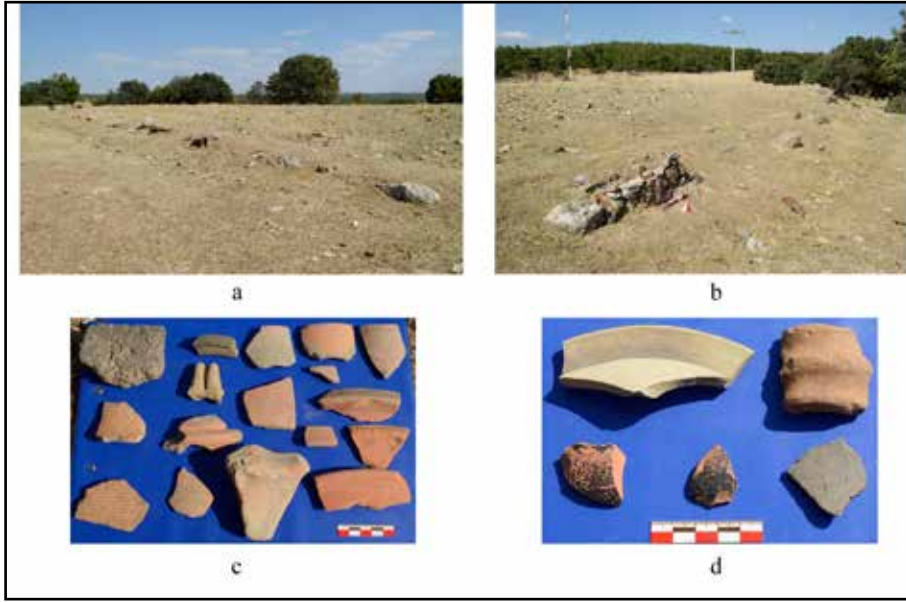
Resim 4: a. Kaleyeri Mevkii, alanın güneyindeki duvar kalıntıları b. Alanın kuzeyindeki duvar kalıntıları

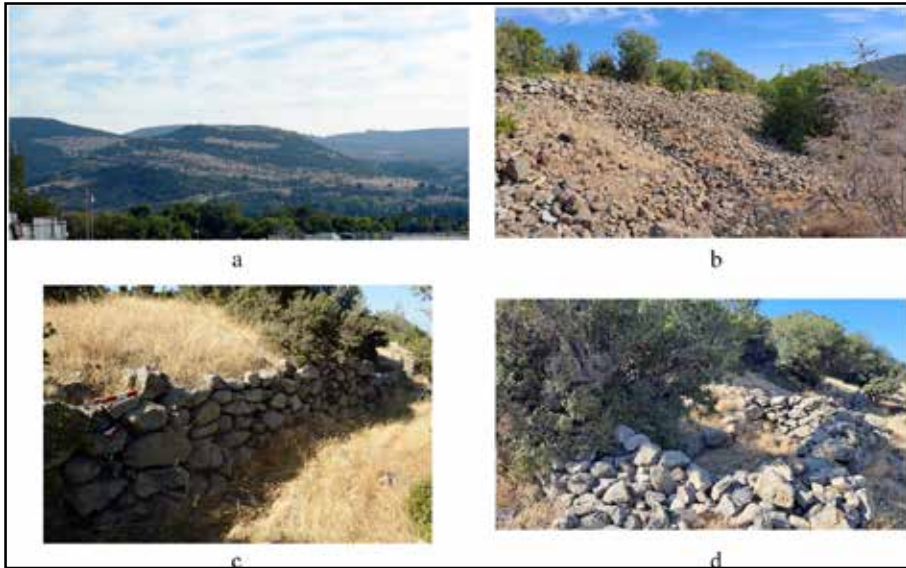
Resim 5: a. – b. Kaleyeri Mevkii, yüzey buluntularından örnekler

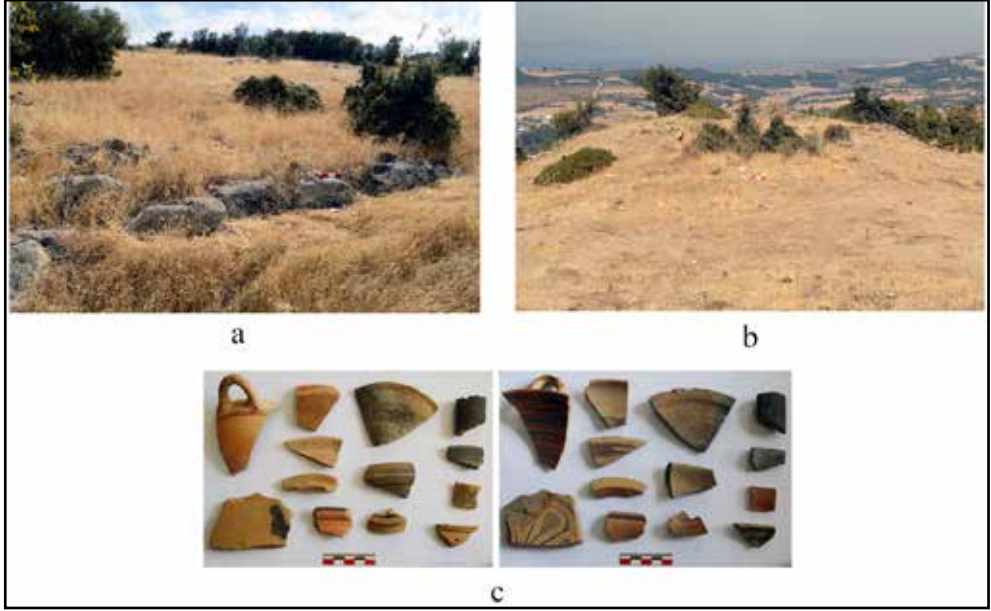
Resim 6: a. Hacıyeri Mevkii, genel görünüş b. Yüzey buluntularından örnekler

Resim 7: a. Harmanğöğsü Mevkii, duvar kalıntıları b. Yüzey buluntusu seramiklerden örnekler

Resim 8: a. Ambartarla (Hambarlıtarla) Tepe, kuzeyden görünüş b. Güneyde sura ait kalıntılar c-d. Doğu yönde sura ait kalıntılar

Resim 9: a. Ambartarla (Hambarlıtarla) Tepe, batı yöndeki duvar izleri b. Tepenin kuzey ucundaki yapı kalıntısı (?) c. Yüzey buluntusu seramiklerden örnekler

Resim 10: Rhoiteion'dan yüzey buluntusu seramik örnekleri

AMYZON ANTİK KENTİ VE ÇEVRESİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 1. SEZON ÇALIŞMALARI (12-31.07.2024)

İbrahim Ethem KOÇAK*

Erkan YILMAZ

Emine AKKUŞ KOÇAK

İlker TAŞÇIOĞLU

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 07.06.2024 tarih ve E-77734899-161.01-5257488 sayılı izni ile Aydın ili Koçarlı ilçesi sınırları içinde bulunan Amyzon Antik Kenti ve Çevresi YüzeY Araştırması'nın 1. Sezon çalışmaları Aydın Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürlüğünden Uzman Ferit Coşkun'un denetiminde 12-31.07.2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Araştırma Tarihçesi

Amyzon Antik Kenti ve çevresindeki ilk araştırmalar 20. yy.ın başlarından itibaren karşımıza çıkmaktadır. W.R. Paton tarafından 1900'de Mazın Dağı çevresindeki ilk çalışmalar yapılmıştır (Paton, 1900, s. 57-87). Birçok araştırmacının dikkatini çeken Amyzon Antik Kentinde en kapsamlı kazı ve araştırma 1948-1950 yılları arasında J. Robert-L. Robert tarafından yapılmıştır. Bu çalışma sonunda 1983 yılında *Foullies D' Amyzon et Carie* adlı yayın ortaya konmuştur. Daha sonra ise V. Özkaya ve O. San (2002, s. 237-255) tarafından "Alinda ve Amyzon, Two Ancient Cities in Caria" başlıklı araştırma yayınlanmıştır. Amyzon Kenti hakkında 1900'lerin başından itibaren başlayan araştırmalar 2000'li yılların başlarına kadar sürmüştür. Yapılan çalışmaların neredeyse tamamının kısa süreli kazı ve yüzeY araştırmaları ile gezi ve kütüphane çalışmaları olduğu görülmektedir (Bean 1971, s. 198-200; Ateşlier 2016, s. 18-19).

2024 Yılı Çalışmaları

2024 yılı araştırmaları kapsamında Aydın Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğünden Amyzon Antik Kenti ve teritoriumunda bulunan Gaffarlar, Yağcıdere,

* Arş. Gör. Dr. İbrahim Ethem KOÇAK; Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü/ Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Gaziantep/Türkiye; e-posta: ibrahimkocak80@gmail.com; ORCID: 0000-0002-2534-8893

Doç. Dr. Erkan YILMAZ; Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümü/Türkiye Coğrafyası Anabilim Dalı, Ankara/Türkiye; e-posta: eryilmaz@ankara.edu.tr; ORCID: 0000-0002-3821-3648

Dr. Öğr. Üyesi Emine AKKUŞ KOÇAK; Yozgat Bozok Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü; e-posta: emine.a.kocak@yobu.edu.tr; ORCID 0000-0001-7365-0029|

Uzman Arkeolog İlker TAŞÇIOĞLU; İzmir, e-posta: itascioglu@gmail.com; ORCID: 0000-0002-6692-4762

Akmescid, Dereköy, Çavdar ve Kızılcaölük köylerinde tespit edilen kültür varlıklarına ilişkin dokümanların birer örneği temin edilerek öncelikle arazi çalışmalarının alt yapısı hazırlanmıştır. Ardından gerçekleştirilen arazi çalışmalarında 1950'li yıllarda Jeanne ve Louis Robert tarafından yapılan kazılar sonucunda ortaya çıkartılan yapılar, mimari elemanlar ve yazıtların (Robert ve Robert, 1983) mevcut durumları tespit edilmiş ve ilk sezon çalışma programı kapsamında kentin yayılım alanı tespit çalışmaları yürütülerek sit alanı içerisindeki yapılar kentin ayrıntılı planına işlenmiştir. Yapılmış olan çalışmalar aşağıda ayrıntılı şekilde verilmektedir.

Tapınak Terası Belgeleme Çalışmaları

Jeanne ve Louis Robert tarafından tapınağın batısında yapılan çalışmalar sırasında açılan düzensiz kazı çukurları etrafında çok sayıda mimari eleman ile yazıtlı iki mimari blok ve bir adet kabartmalı mimari blok parçası, ayrıca tapınağın güneybatısında yine çok sayıda mimari eleman tespit edilmiş ve bir adet de heykel parçası ele geçmiştir (Resim: 1). Etek uçları (elbise kıvrımları) korunmuş ve her iki yanında arka ayakları üzerine oturmuş aslan betimleri bulunan heykel parçasının bir Kybele heykeline ait olabileceği değerlendirilerek tanımlanmış ve belgelenmiştir.

Amyzon kentinde yüksek duvarlarla oluşturulan bir teras üzerinde tanrıça Artemis ve Tanrı Apollon'a adanmış bir tapınağın varlığı L. Robert tarafından yapılan çalışmalardan bilinmektedir (Robert ve Robert, 1983, s. 76-77, fig. 64-70). Yapılan saha çalışmalarıyla tapınak ve çevresi detaylı olarak incelenmiş, tapınağa ait olabilecek mimari bloklar fotoğraflanmış, çizimleri yapılmış ve kent planına işlenmek üzere GNSS-RTK (CORS) cihazıyla koordinatları alınmıştır. Çalışma sonucunda tapınak terasının 62 x 76.5 m ölçülerine sahip olduğu, teras üzerinde yer alan 10 m x 17 m ölçülerine sahip tapınağa ait mimari blokların ve *stylobat* bloklarının tahrip edildiği görülmüştür (Resim: 2).

Teras duvarlarının sınır koordinatlarının alınması ve belgelenmesi amacıyla tapınak teras duvarlarının etrafından noktalar alınmış ve fotoğraflamalar yapılmıştır. Kireç taşından yapılmış ve oldukça iyi korunmuş *isodomik* duvar tekniği (3 blok ve 1 atkı düzenlemesiyle) ile yapılan teras duvarının anakayaya oturtulmuş olduğu gözlemlenmiştir. Blokların yükseklikleri genel olarak 48-50 cm olarak ölçülmüşken, uzunlukları değişkenlik göstermektedir. Tapınağın doğu eteğinde teras duvarının eteklerinde çok sayıda mimari eleman (triglif-metop, sima, arşitrav v.s.) tespit edilmiştir. Bu mimari elemanlardan yazıtlı *arşitravın* MÖ 4. yy.da Apollon-Artemis kutsal alanının girişini yeniden düzenlettirmiş olan Karia Satrapı İdrieus'un adının yer aldığı blok olduğu (Robert ve Robert, 1983, s. 93-96) tespit edilmiştir.

Tapınak terasının kuzey duvarı yakınlarında bir kadın heykeline ait olabilecek üzerinde elbise kıvrımlarının olduğu heykel parçası ele geçmiştir. Tapınak terasının duvarları iyi korunmuş olup, terasın kuzey ve doğu duvarının üzerinde mermerden yapılmış büyük boyutlu çörtlenler *in situ* durumdadır. Tapınak terasının doğusunda alana çıkışı sağlayan yaklaşık

8 m genişliğinde, 3 m yüksekliğinde ve 12 m uzunluğunda rampa şeklinde bir merdivenin olduğu saptanmıştır. Tapınak ve çevresi mimari bloklar ve daha önce yayınlanmış olan yazıtların doğa ve insan tahribatına açık olduğu da gözlenmiştir.

Uzun Teras/Sarnıç Terası Belgeleme Çalışmaları

Uzun bir teras duvarı olması nedeniyle Uzun Teras ya da üzerinde sarnıçlar olması nedeniyle Sarnıç Terası olarak da adlandırdığımız bu alan Tapınak güneybatısında yer almaktadır. Sarnıç terası yüzölçümü olarak tapınak terasından daha büyük ve dikdörtgen forma sahiptir. Terasın uzun duvarı 120 m kısa kenarı ise 62 m dir. Her iki terasın duvar özellikleri aynı olup, dikdörtgen kesme mermer bloklardan atkılı *isodomik* sıralı örgü tekniği ile yapılmıştır. Teras duvarları anakaya üzerine oturtulmuştur. Duvarlarda kullanılan bloklar ortalama olarak 48-50 cm yüksekliğe sahipken blokların uzunlukları değişkenlik göstermektedir. Sarnıç terasında en iyi korunmuş yükseklik 6.5 m olarak ölçülmüştür. L. Robert ele geçen yazıtlardan yola çıkarak Sarnıç terasının kullanımına yönelik değerlendirmelerde bulunmuş ve bu terasın festivallerin, toplantıların ve ziyafetlerin düzenlendiği bir alan olduğunu belirtmiştir (Robert ve Robert, 1983, s. 84). Araştırma kapsamında incelenen Sarnıç terası üzerinde birbirine paralel şekilde konumlandırılmış ve yan duvarlarında bulunan açıklıklarda birbirleri ile bağlantılı olduğu anlaşılan 13 tonozlu yapının durum tespiti yapılmıştır. Tonozlar, iç kısmının sıvalı olması ve doğu ucunda bulunan farklı yüksekliklerdeki künkler nedeni ile sarnıç olarak değerlendirilmiştir (Resim: 3). En güneydeki tonozlu yapının 33 m uzunluğunda ve 5.5 m genişliğinde olduğu tespit edilmiştir. Tonozların üst kısmında ise farklı yapılara ait zemin seviyesindeki duvarlar takip edilebilmektedir.

Sarnıç terası ile Tapınak terasının birleştiği alanda Sarnıç terasına çıkışı sağlayan 6 m genişliğinde hafif eğimli bir rampa şeklinde giriş yer almaktadır. Terasa girişi sağlayan açıklığın kuzey köşesinde geç dönemde inşa edilmiş olan yaklaşık 5 m çapında bir kulenin varlığı görülmüştür. Sarnıç terasının tüm alanı ve sarnıçların içi halihazırda etrafı çalılarla çevrilerek köylülere ait büyük baş hayvanların barınağı olarak kullanılmaktadır. Büyük baş hayvanlar tonozlu yapıların üzerinde ve alanda gezinerek yapılarda tahribata sebep olmaktadır. Tapınak terası ve sarnıç terasının doğu eteklerinde çok sayıda mimari eleman ve yapı kalıntılarının varlığı dikkat çekmektedir ancak yoğun bitki örtüsü nedeniyle bu alanda belgeleme yapılamamıştır.

Alt Teras Duvarı Belgeleme Çalışması

Tapınak terasının kuzeydoğu köşesinin yaklaşık 95 m doğusundan başlayarak tapınak terası ile aynı aksta kuzey-güney doğrultulu farklı bir teras duvarı daha tespit edilmiştir. Bu teras duvarı iççilik, malzeme ve teknik olarak diğer teras duvarlarıyla aynı özellikleri göstermesine rağmen duvarda kullanılan bloklar daha büyük boyutludur (Resim: 4). Bu teras davarında 4 m'lik yekpare bir bloğun da kullanıldığı görülmüştür.

Tiyatro Yapısının Belgeleme Çalışması

Kentin tiyatrosu tapınağın yaklaşık 250 m güneyinde yer almaktadır. Tiyatronun *caveas* doğuya dönük şekildedir. Tiyatronun kuzey ve güney *analemma* duvarları ve bazı oturma sıraları görünür şekilde iken *caveas*ın büyük bölümü yoğun bitki örtüsü altındadır. Tiyatro sahne binasının olduğu alanda yapılan kaçak kazılar sonucunda yapının cephe bloklarının *in situ* durumda olduğu görülmüştür (Resim: 5). Kaçak kazı alanı fotoğraflanarak ve koordinatları alınarak belgelenmiştir (GPS N37° 36.397' - E027° 42.631'). Tiyatro yapısının oluşturulacak olan güncel kent planına işlenebilmesi için GNSS (Cors) cihazıyla koordinatları alınarak ölçümleri yapılmıştır. Tiyatro ve çevresinin yoğun makilik bitki örtüsüyle kaplanmış olması nedeniyle ölçümler istenilen düzeyde yapılamamıştır.

Helenistik Çeşme Belgeleme Çalışması

Helenistik çeşme olarak adlandırılan yapı, teras üzerindeki tapınağa kuş uçuşu 290 m mesafede, güneydoğu yönünde bulunmaktadır. L. Robert (1983, s. 89, fig.98-100) tarafından da belgelenen Helenistik çeşme bitki örtüsü altında kalmış olmasına karşın iyi korunmuş olduğu saptanmıştır (Resim: 6). Çeşme büyük ve küçük olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Çeşme ön cephesindeki bitki örtüsü belgeleme amaçlı kısmen temizlenmiş yapının son durumu fotoğraflanarak belgelenmiş ve koordinatları alınmıştır.

Kent Suru Belgeleme Çalışması

Yüzey araştırmamızın 1. sezonunda kentin yayılım alanını belirlemek amacıyla kent surunun tespiti ana hedefler arasında yer almıştır. Kent, topografik olarak incelenmiş ve surların tespiti için kentin batısından başlanılmasına karar verilmiştir. Kentin batısında Sarıçay Vadisi'nin dik yamacı yer almaktadır. Bu nedenle kentin batısında kesitler topografyadan dolayı daha kolay algılanmasına rağmen yer yer kentin batısı da doğusu gibi yoğun bitki örtüsü altında kalmıştır. Bitki örtüsü nedeniyle oldukça zor şartlar altında kentin batısında ve kuzeyinde kent suru olabilecek izler takip edilmiştir. Günümüz tarım faaliyetlerinde bu sur sistemi temel alınarak moloz taşlarla yükseltilen kuru duvar şeklindeki bahçe duvarları oluşturulmuştur (Resim: 7). Bu surda kullanılan örgü sisteminin kentin akropolünde yer alan terasların duvar örgüsünden farklı olduğu anlaşılmıştır. Kentin batı kanadında surun güney kuzey yönünde yaklaşık 300 m kısmı takip edilebilmektedir. Surun iki noktasında da kule olabilecek mimari düzenlemenin varlığı tespit edilmiştir. Araştırmanın 2. sezon çalışmalarında bu surun devamı kentin güney, kuzey ve doğusunda araştırılacaktır.

Kaya Oygı Sanduka Mezarlar ve Taş Ocağı Belgeleme Çalışması

Tapınağın yaklaşık 300 m doğusunda bulunan bir tepenin batı yamacında Antik Dönem'de kullanıldığı düşünülen küçük bir taş ocağı yer almaktadır. Kireç taşı kaynağı olarak kullanılan taş ocağında blokların çıkarılması sürecinde oluşan keski ve murç izleri açık şekilde görülmektedir (Resim: 8). Taş ocağı alanının güneyinde anakaya üzerinde tek satırlık

bir yazıt tespit edilmiştir. Yazıtın kireç taşı üzerinde olması nedeniyle kondisyonu çok kötü durumdadır. Taş ocağı alanı içerisinde yer alan bir anakaya üzerinde yanyana iki adet kaya üzerine oyulmuş sanduka tipinde mezar tespit edilmiştir. Mezar üzerinde tekne kapakları bulunmamaktadır. Mezarın içerisinde ve çevresinde mezarlarla ilişkili herhangi bir bulun-tuya rastlanmamıştır. Her iki mezar da 180 cm uzunluğunda 60-65 cm genişliğinde ve 55 cm derinliğindedir (Resim: 9).

Kaya Kült Alanı?

Tapınağın güneybatısında yaklaşık 80 m mesafede ormanlık alan içinde yer almaktadır. Anakayanın farklı yüksekliklerde tıraşlanmasıyla oluşturulmuştur. Kült alanı (?) ölçüle-bildiği kadarıyla 293 cm x 290 cm'lik bir alanı kaplamaktadır. Alan toprak ve bitki örtüsü ile kaplanmış olup, ölçülebilen yüksekliği 105 cm'dir. Alan incelendiğinde farklı yüksekliklerde basamakların olduğu, basamakların üst kısımlarında ise stel ve benzeri öğelerin yerleştirilebileceği özel düzenlemelerin yapıldığı tespit edilmiştir. Alanın güney kısmında kalan düzenlenmiş kısmın dinamit kullanılarak patlatıldığı görünmüştür. Alanın görünür durumdaki bölümünün ölçüleri alınarak çizimi yapılmış, alan fotoğraflanmış ve koordinat-ları alınarak (GPS N37° 36.508' - E027° 42.611') belgelenmiştir (Resim: 10).

Geç Dönem Yapılarının Tespiti ve Belgeleme Çalışmaları

Amyzon kentinin uzun süre yerleşim gördüğü bilinmektedir. Sit alanı içerisinde hâlâ önemli ölçüde ayakta olan duvar kalıntılarına sahip yapıların varlığı tespit edilmiştir. Tes-pit edilen kısmen ayakta olan bu yapılar kentin diğer bölgelerinde olduğu gibi yoğun bitki örtüsü altındadır. Bu nedenle GNSS (Cors) cihazı ile doğru ölçüm yapmak neredeyse imkânsız olmuştur. Araştırmanın ilk yılı olması nedeniyle öncelikle yapıların kent için-deki konumlarını tespit etmeye yönelik çalışmalar yapılmış, tespit edilen yapıların belir-gin özellikleri var ise yapı ismi ile adlandırılmıştır. Kent akropolünün doğusundaki vadi içerisinde bu geç dönem yapı kalıntılarının yoğunlaştığı görülmüştür. Bu yapılardan ba-zıları kilise, çeşme (Hamam?) ve konut olarak tanımlanmıştır. Konut olarak adlandırılan bir geç dönem yapısında 2 adet *in situ* olabilecek yivsiz sütun tespit edilmiştir. Yapının içerisinde gerçekleştirilmiş kaçak kazı neticesinde etrafa dağılmış hâlde Geç Roma/Erken Bizans Dönemi depolama kaplarına ait parçalar, cam bilezik parçası ve yoğun şekilde çatı kiremitleri gözlenmiştir (Resim: 11). Buluntuların çizimleri yapılmış, fotoğrafları çekilmiş ve yapının koordinatları (GPS N37° 36.428' - E027° 42.816') alınarak belgelenmiştir. Bu yapının hemen yakınında yüzeyde II. Theodosius (MS 388-395) Dönemi'ne ait bronz Geç Roma Dönemi sikkesi ele geçmiştir.

Geç dönem yapıları kentin diğer bölgelerinde de yer almaktadır. Bu yapılardan bir ta-nesi tapınağın kuzey doğusunda yaklaşık 185 m mesafede bulunmaktadır. Bitki örtüsünden dolayı yapının sadece bir duvarı ve apsis olabilecek yarım daire formundaki bir diğer du-varı görülebilmektedir.

Bir diğer yapı tapınağın 60 m batısında yer almaktadır. Diğer alanlar gibi bu yapı ve çevresi de yoğun bitki örtüsü altındadır. Yapının duvarları bitki örtüsü altında olmasına rağmen ayakta ve büyük kısmı görünür durumdadır. Bitki örtüsünün izin verdiği oranda GNSS (Cors) cihazı ile koordinatları alınarak yapı hazırlanan kent planına eklenmiştir. Yapı 13 m x 13 m ölçülerinde olup, devşirme bloklarla inşa edilmiştir. Yapının batı duvarında tapınağa ait olduğu düşünülen üzerinde kalkan kabartması bulunan bir blok tespit edilmiştir. Bu nedenle yapının işlevi bilinmese de ilk aşamada “Kalkanlı Yapı” olarak adlandırılmıştır. Bu yapının doğu ve güney yönlerinde iki adet kaçak kazının oluşturduğu tahribat alanı belgelenmiştir. 1. kaçak kazı çukurunun etrafında ve içerisinde çok sayıda mimari blok gözlenmiştir (GPS N37° 36.532’- E027° 42.625’). 2. kaçak kazı çukurunun bulunduğu alanda ise oldukça düzgün kesme taş *in situ* yapı bloklarının olduğu görülmüştür. Etrafında ise çok sayıda çatı kiremidi ve birkaç parça Roma Dönemi kırmızı astarlı (sigillata) seramiği ele geçmiştir (GPS N37° 36.526’- E027° 42.612’).

Belgeleme çalışması yapılan son geç dönem yapısı ise tapınağın 55 m güneyinde yer alan kuledir. Tapınak terası ile Sarnıç terasının kesiştiği noktada rampa çıkışında bulunmaktadır. 5 m çapında olan kule devşirme yapı taşları ve tuğlalardan inşa edilmiştir.

Kent Planı Oluşturma Çalışmaları

Amyzon kent planı oluşturma çalışmaları Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Coğrafya Bölümü Öğretim Üyelerinden Doç. Dr. Erkan Yılmaz öncülüğünde Mimar Kübra Fil Balcan ve Mimar Aykut Fenerci’nin özverili katkılarıyla gerçekleştirilmektedir.

Çalışmada, haritalama amacıyla üç farklı yöntem izlenmiştir. Bunlardan ilki hassas ölçüm yapılamayan ağaç-çalıyla örtülü yapıların koordinatlarının kaydedilmesidir. Bu işlem için el tipi GPS hassasiyetine sahip (yaklaşık 7 m hatalı) android cihazla koordinatlar alınmıştır. Bu aşamada GPS Essential uygulaması kullanılmış, noktaların öznelik bilgileri deftere kaydedilerek tamamlanmıştır. İkinci tip koordinat alma işlemi için Cors GNSS kullanılmış, bu sayede özellikle mimari yapı köşe koordinatları yaklaşık (2-3 cm) hassasiyetinde toplanmış, mimari yapıların çizim için altlık oluşturulmuştur (Resim: 2). Üçüncü işlem için, İHA kullanılmış, % 80 bindirme ile steoskopik görüntüler elde edilmiştir. Koordinatlı olarak alınan görüntülerdeki hatalar Cors GNSS noktaları ile düzeltilmiş, bu sayede hassas ortofoto ve sayısal arazi modeli üretilebilmiştir. Belgelenen yapılar 1. sezon çalışmaları kapsamında oluşturulan vaziyet planına işlenmiştir (Plan: 1).

Bu çalışmalar kapsamında kent planı ve kent çevresinin topografik haritalamalarının yapılmasına yönelik 24-26 Ekim 2024 tarihleri arasında Aydın Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü denetiminde bir ek çalışma yapılmıştır. Bu ek çalışma ekip üyelerimizden Ankara Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Erkan Yılmaz’ın katılımları ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada RTK aplikasyonlu DJI Mavic 3T marka/model drone kullanılmıştır. 2 gün süren çalışmada Amyzon Antik Kenti Apollon/Artemis Tapınağı merkez alınarak 550.000 m² alan yeni nesil drone ile taranmış ve 3800 adet hava fotoğrafı çekilmiş aynı zamanda

Temmuz 2024'te yapılan yüzey araştırması çalışması sırasında CORS-RTK ile alınan noktaların doğruluğu kontrol edilmiştir. Yapılan çalışma sonucunda 2,5 cm çözünürlüğünde / hassasiyetinde veriler elde edilmiştir. Elde edilen bu veriler bilgisayar ortamında QGIS programında işlenerek alanın sayısal yükselti modeli, kabartma haritası çıkartılmış ve ortofoto olarak adlandırılan çizim alt yapısını oluşturacak formata dönüştürülerek çalışma sonlandırılmıştır.

Sonuç

2024 yılı yüzey araştırmasında Amyzon Antik Kenti ve çevresinde yapılması planlanan çalışmalar hedefine ulaşmıştır. Bu kapsamda önceliğimiz olan kent planı oluşturma çalışmalarında L. Robert ve ekibinin hazırlamış olduğu kent planı yeniden ele alınarak ölçümleri kontrol edilmiştir (Robert ve Robert, 1983, s. 65, fig.36). Bu plana ek olarak sit alanı içindeki bilinen yapıların dışında kaya kült alanı, geç dönem yapıları gibi daha önce bilinmeyen yeni yapıların hassas ölçümleri yapılarak kent planına eklenmiştir. Kentin yayılımının tespitine yönelik çalışmalarda kentin batısında, kısmen kuzeyinde ve güneyinde kent suru tespit edilmiş, belgelenmiş ve plana işlenmiştir. Bu çalışmalar sonucunda yeni bir kent planı oluşturma aşamasının büyük kısmı tamamlanmıştır. Kentin nekropol alanları ve yol ağlarının tespitine yönelik çalışmalar ise 2025 yılına bırakılmıştır. Kentin 1. Derece Sit Alanı RTK kullanılarak belgelenmiş kente dair ısı haritası, 2 m, 5 m ve 10 m hassasiyetli eş yükselti haritaları, yükselti modeli ve çizim veri tabanları oluşturulmuştur. Sit sınırları kontrol edilmiş, sit alanı içerisindeki izinsiz uygulamalar ve kaçak kazılar tespit edilerek ilgili makamlara gerekli başvurular yapılmıştır.

Teşekkür

“Amyzon Antik Kenti ve Çevresi Yüzey Araştırması 1. Sezon Çalışmaları”na ekip üyesi olarak katılan Prof. Dr. Orhan Bingöl, Mimar Kübra Fil Balcan ve Mimar Aykut Fenerci ile öğrenci Nazlı Bildirici'ye özverili çalışmalarından dolayı teşekkürler. Araştırmamızı destekleyen T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne ve projemizin gerçekleştirilmesi sırasında ayni ve nakdi yardımlarda bulunan Aydın Büyükşehir Belediyesine teşekkürü borç biliriz. Ayrıca Aydın İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Aydın Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürlüğü, Aydın Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü, Aydın Büyükşehir Belediyesi Kültür Daire Başkanlığına araştırma süresince verdikleri desteklerden dolayı teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

Ateşlier, S. (2016). *Aydın ve Çevresi Antik Kentleri* (ed. Filiz ÖZDEM), Aydın Güzelhisar. İstanbul: YKY, s. 18-19.

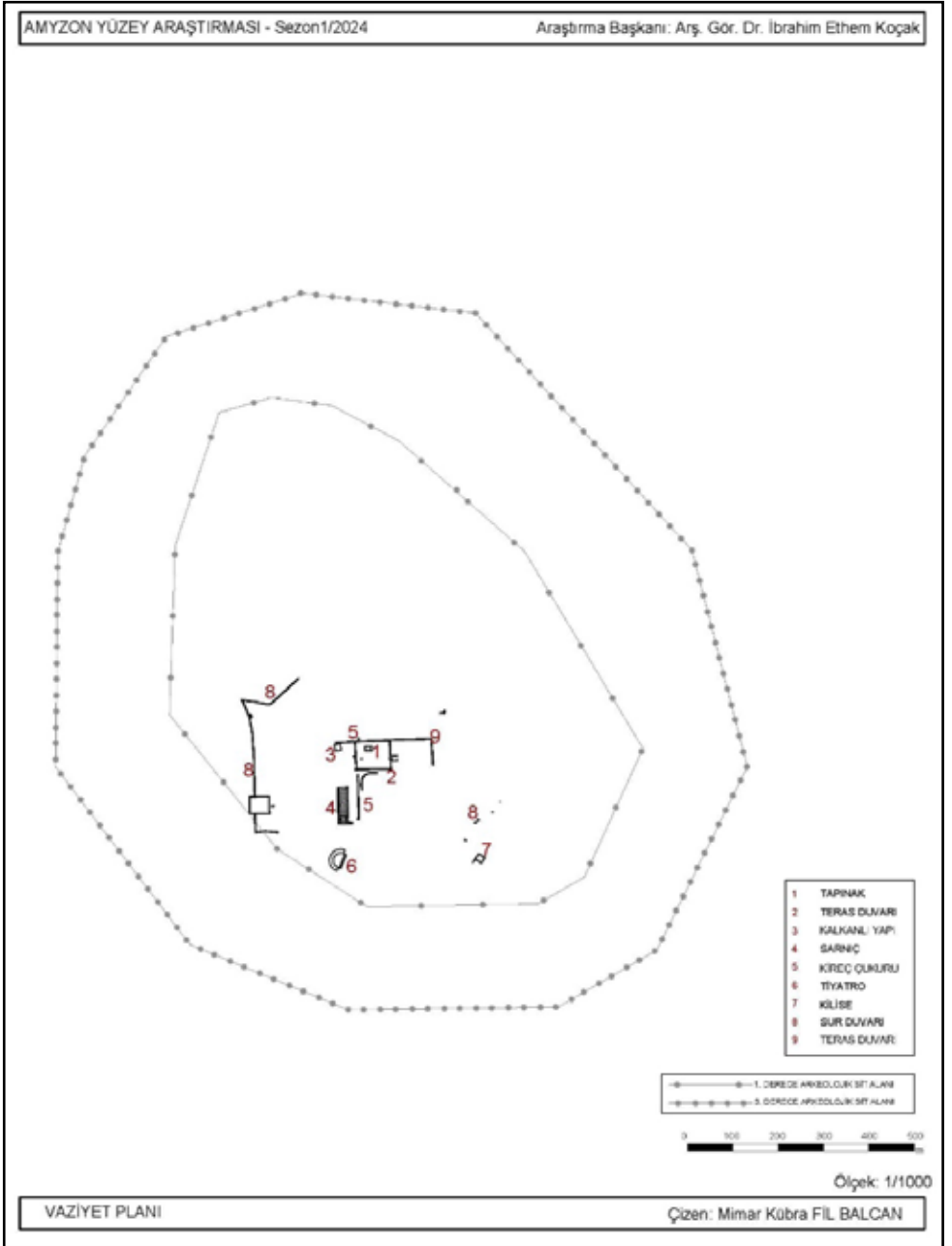
Bean, G.B. (1971). *Turkey Beyond the Meander*. London.

Özkaya, V. ve San, O. (2002). Alinda and Amyzon, Two Ancient Cities in Caria, *AST 19, Cilt 1*. Ankara, s.237-254.

Paton, W.R. (1900). Sites in Karia and South Lydia, *JHS XX*, s.57-87.

Robert, J. ve Robert, L. (1983). *Fouilles d'Amyzon en Carie, Tome I: Exploration, Histoire, Monnaies et Inscriptions*. Paris.

EKLER

Plan 1: Amyzon 2024 yılı çalışmaları vaziyet planı

Resim 1: Tapınak terasında tespit edilen mimari blok, heykel parçası ve yazıtlı blok örnekleri

Resim 2: Tapınak terası GNSS-RTK (Cors) cihazı ve drone ile belgeleme çalışmaları

Resim 3: Sarnıç terası genel görünüm ve sarnıçlardan ayrıntı

Resim 4: Alt Teras Duvarı hava fotoğrafı

Resim 5: Tiyatro, kaçak kazı ile ortaya çıkarılan *in situ* Cephe Blokları

Resim 6: Helenistik Çeşme

Resim 7: Amyzon Kuzey Kent Surları

Resim 8: Antik Dönem Taş Ocağı

Resim 9: Taş Ocağı yakınlarındaki anakayaya oyulmuş Sanduka Mezarlar

Resim 10: Amyzon Kaya Kült Alanı ve dinamitle patlatılarak tahrip edilen bölüm

Resim 11: Geç Roma Dönemi yapısındaki kaçak kazı alanı ve seramiklerden örnekler

